МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ»
(МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 3

Збірник наукових праць за матеріалами
III Всеукраїнської інтернет-конференції

16 квітня 2026 року

м. Глухів, 2026 р.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
НІЖИНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИКОЛИ ГОГОЛЯ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЗАПОВІДНИК «ГЛУХІВ» (МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ)

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 3

Збірник наукових праць за матеріалами ІІІ Всеукраїнської інтернет-конференції

16 квітня 2026 року

м. Глухів, 2026 р.

УДК 94:1:001(082)
Г 55

Затверджено до друку вченою радою
Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
(протокол №10 від 29 квітня 2026 р.)

Редакційна колегія:

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, голова редколегії.

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Ткаченко Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи та міжнародних зв'язків Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Петренко Наталія Миколаївна, доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Мінченко Марина Василівна, доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Голуб Анжеліка Анатоліївна, асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Мисник Світлана Олексіївна, старший викладач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка.

Г 55 Глухівські історико-філософські читання: збірник наукових праць / [редкол.: Чумаченко О.А., голова та ін.]. – Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2026. – Вип. 3. – 222 с. : іл.

Третій збірник містить статті та повідомлення учасників Всеукраїнської інтернет-конференції «Глухівські історико-філософські читання», присвяченої осмисленню ролі особистості в дослідженні історичного минулого, проблемам освіти та сучасного історико-філософського виховання, зокрема взаємозв'язку знань, цінностей і функцій гуманітарної освіти. У публікаціях розглядаються ключові гуманітарні парадигми науки крізь призму історії та філософії, акцентується увага на актуальних проблемах історії України. Окрему увагу приділено питанням філософії освіти, місцю та ролі філософа у закладі вищої освіти в умовах сучасних суспільних трансформацій.

Матеріали збірника наукових праць можуть скласти інтерес для дослідників історії та філософії, викладачів та науковців закладів вищої та фахової передвищої освіти, вчителів закладів загальної середньої освіти, методистів науково-методичних центрів професійного розвитку педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти та широкого кола зацікавлених осіб, а також стати джерелом для подальших досліджень

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори статей. Думка авторів не завжди співпадає з думкою редакційної колегії. Редакційна колегія залишає за собою право технічного редагування матеріалів.

УДК 94:1:001(082)
© Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2026
© Автори статей, 2026

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ідея проведення наукового заходу, спрямованого на вшанування пам’яті видатних учених – істориків і філософів, утвердження їхнього інтелектуального спадку в сучасному науковому дискурсі, а також осмислення актуальних аспектів освіти, історико-філософського виховання й розвитку гуманітарних парадигм науки, набула свого логічного продовження у проведенні ІІІ Всеукраїнської інтернет-конференції «Глухівські історико-філософські читання», що відбулася 16 квітня 2026 року.

Започаткована у 2023 році в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка, конференція вже стала важливим майданчиком для фахового наукового діалогу, об’єднавши дослідників різних галузей гуманітарного знання. Третя конференція підтвердила актуальність і затребуваність такого формату наукової комунікації, засвідчивши стійкий інтерес до проблем історії, філософії освіти, історичної біографістики та сучасних підходів до гуманітарних досліджень.

Традиційно конференція відбулася за участю науковців і освітян із різних закладів вищої освіти та наукових установ України, що забезпечило широкий спектр представлених підходів, методологій та дослідницьких практик. У її роботі взяли участь доктори наук, кандидати наук, доктори філософії, наукові співробітники, викладачі, вчителі-практики, аспіранти та здобувачі вищої освіти, що створило міжпоколіннєвий і міждисциплінарний простір для обговорення актуальних проблем.

Під час роботи конференції було порушено низку важливих питань, зокрема дослідження історичної біографістики та ролі особистості в історичному процесі, осмислення сучасних викликів гуманітарної освіти, розвитку критичного мислення, а також ролі викладача і науковця в умовах трансформації освітнього середовища. Окрему увагу приділено інтеграції традиційних підходів із сучасними цифровими інструментами в гуманітаристиці.

Редакційна колегія щиро дякує всім учасникам конференції за активну участь, наукову ініціативу та вагомий внесок у розвиток історико-філософської думки. Переконані, що започаткована традиція проведення «Глухівських історико-філософських читань» і надалі сприятиме розвитку наукових досліджень, зміцненню академічної співпраці та формуванню нових підходів у гуманітарній освіті.

До нових зустрічей у квітні наступного року!

З повагою, Олена Чумаченко, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, голова редколегії збірника

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І
«Роль особистості в дослідженні історичного минулого»

Коляда Ігор
ВИДАТНИЙ АКТОР БОГДАН СТУПКА І ВИЗНАЧНИЙ ХУДОЖНИК-ГРАФІК БОГДАН СОРОКА: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ МИТЦІВ У ШКІЛЬНІ РОКИ 11

Гриценко Андрій
ІНСТИТУЦІЙНА ПАМ'ЯТЬ КАФЕДРИ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ ГАЛЕРЕЇ ЗАВІДУВАЧІВ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ, ПРАВОЗНАВСТВА ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)..... 15

Гриценко Андрій
ПАМ'ЯТНІ ТА ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ В ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (2026 Р.)..... 21

Гриценко Андрій
ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА МОСІЯШЕНКА В ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ..... 27

Власенко Валерій
ДО ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЄВГЕНА ВИРОВОГО (ЗА МАТЕРІЛАМИ ЖУРНАЛУ «КНИГОЛЮБ»)..... 34

Мардарова Ірина, Гуданич Наталія
ІСТОРИЧНА ОСОБИСТІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ..... 38

Мацука Вікторія
ОСОБИСТІСТЬ КЕРІВНИКА У ФОРМУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІ УПРАВЛІНСЬКІ ПРАКТИКИ 41

П’ятаченко Сергій
МІЖ ЕТНОГРАФІЄЮ І ПОЕЗІЄЮ: РОМАНТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ У СПАДЩИНІ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА 43

Мірошниченко Надія
ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ, ПОБОРНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ – ІВАН АБРАМОВ..... 47

Мінченко Марина
ЖИТТЄВИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ СУДОВОГО ПРИСТАВА НІЖИНСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ ГЕОРГІЯ ІВАНОВИЧА ПРОКОПОВИЧА..... 49

Голуб Анжеліка
П. ПОНОМАРЕНКО – ДОСЛІДНИК ПУТИВЛЬЩИНИ, КОТРИЙ ФОРМУЄ ІСТОРИЧНУ ПАМ’ЯТЬ ГРОМАДИ..... 50

Кулібова Ярослава
ВІКТОР ЗАЇКА – ВИЗНАЧНА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ МІСТА ГЛУХІВ 53

Бабенко Дмитро
ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО МІЖ ТВОРЧОЮ АВТОНОМІЄЮ ТА ІДЕОЛОГІЧНИМ КОНТРОЛЕМ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1920–1950-ті рр.)... 56

Валюх Олександр
ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА СИМОНЕНКА НА ПОСАДІ ПРОРЕКТОРА ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ 59

Шкурко Антоній
ГОЛОС ЕПОХИ: КУЗЬМА СКРЯБІН ЯК НОСІЙ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ’ЯТІ ПОКОЛІННЯ..... 64

Артемова Людмила
ЮРІЙ КОВАЛЕНКО – ДОСЛІДНИК ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ ГЛУХОВА (до 60-річчя від дня народження) 66

Печена Анжела
НАУКОВИЙ СПАДОК АРХЕОЛОГА-ВОЇНА ЮРІЯ КОВАЛЕНКА: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ 68

Просяник Сергій
ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУБ'ЄКТИВНИЙ ВИМІР У ПРАЦЯХ ДОМІНІКА ВЕННЕРА 71

Гриценко Віталій
МИКОЛА ПУСТОВИЙ – ВИКЛАДАЧ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ГЛУХІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ 74

Ткаченко Марія
ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ШІҐЕРУ ЙОШІДИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЯПОНІЇ (1945–1954 рр.) 79

Федоров Владислав
ВАЛЕРІЙ БЄЛАШОВ – ФУНДАТОР ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕРІОДУ В ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ 81

Чайка Сергій
НАПОЛЕОН БОНАПАРТ (1769–1821 рр.) ЯК ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ І ВІЙСЬКОВИЙ РЕФОРМАТОР ЄВРОПИ 83

Кривенок Богдан
В. ЗАЇКА ЯК ДОСЛІДНИК ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ГЛУХІВЩИНИ: НАПРЯМИ, ДЖЕРЕЛА, ВНЕСОК 85

Семешин Едуард
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 87

СЕКЦІЯ ІІ
«Філософія освіти та роль філософа у закладі вищої освіти»

Листопад Олексій, Листопад Наталя
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ 109

Вдовиченко Георгій
ЦІННІСНИЙ ВИМІР ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.: ФЕНОМЕН ДАРЧИХ НАПИСІВ 112

Шевель Анжеліка
ВИКОРИСТАННННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ СТУДЕНТАМИ КУРСУ «ІСТОРИЧНО-ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ» 117

Грегірчак Дмитро
ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ДЖОНА ДЬЮЇ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ..... 120

Заремська Іванна
ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ГЛУХІВСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ЯКОВА КОЗЕЛЬСЬКОГО У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО 123

Кубрак Олег
ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ..... 125

СЕКЦІЯ ІІІ
«Освіта й сучасне історико-філософське виховання: знання, цінності та функції»

Романюк Іван
ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СЕЛАХ ВІННИЧЧИНИ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991 – 2001 рр.) 129

Харламов Михайло
ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ В МІКРОСОЦІАЛЬНОМУ КЛІМАТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ..... 131

Доброносова Юлія
ПОТЕНЦІАЛ БРИКОЛАЖУ У ПРАКТИЦІ СТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ФІЛОСОФСЬКИХ КУРСІВ 133

Петрова Наталія
МУЗЕЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ: НОВІ РОЛІ, НОВІ АУДИТОРІЇ, НОВІ МОЖЛИВОСТІ..... 137

Потапенко Ірина
ОСВІТНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В БОЛГАРІЇ ЯК ПРОСТІР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 140

Риженко Ганна, Кириченко Микола
ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТІЇ ВИКЛАДАЧА: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ 144

Загалевич Валентина
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ..... 147

Базуріна Тетяна
МЕТАФОРИЧНИЙ СВІТ БАЙОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ М'ЯКИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ..... 150

СЕКЦІЯ IV
«Гуманітарні парадигми науки: історія та філософія»

Чумаченко Олена
СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНА: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА ДО ПЕРЕДВСТУПНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ..... 154

Рибалка Олексій
ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ 161

Тищенко Костянтин
ІНДУСТРІАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА 163

Рижко Діана
УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ТИПОГРАФІКА 1900-1921 рр. 165

СЕКЦІЯ V
«Актуальні проблеми історії України»

Мозговий Іван
АПОСТОЛ АНДРІЙ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ 169

Гончарова Ольга
ДОСВІД ВІДБУДОВИ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ 173

Крижанівський Віталій
ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІВАН КЛОЧКО – ДЕПУТАТ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ 177

Мартинова Ірина
ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 178

Тарапон Оксана, Швидун Михайло
ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УРСР В ПЕРІОД «ПЕРЕБУДОВИ» 1985 – 1991 рр. 182

Ціватий Вячеслав
ДИПЛОМАТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ОСОБАХ: ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО (1861-1929) (ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА БІОГРАФІСТИКА У СФЕРІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ) (до 165-річчя від дня народження) 185

Петренко Наталія
РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 2004 ТА 2013–2014 рр. ЯК ШКОЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ 189

Поляков Едуард
ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ АГРАРНОЇ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ 191

Малюжко Богдан
ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ «ПЕРШОГО КИЇВСЬКОГО МАШИНОБУДІВНОГО ЗАВОДУ» У 1970-1982 рр. 192

Кущ Ярослав
СУМСЬКІ ВИЩІ ТРИРІЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ (1924–1925 рр.): ОРГАНІЗАЦІЯ, ЗМІСТ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ 195

Довжинський Володимир
ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1889–1914): МІЖ НАУКОЮ І ПОЛІТИКОЮ 199

Мончак Олександр
ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ М. КИЄВА З НІМЕЦЬКОЮ ВІЙСЬКОВОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ: ПРАВОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТИ (БЕРЕЗЕНЬ 1918 – СІЧЕНЬ 1919 рр.) 200

Левченко Аліна
ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ТИСКУ НА СЕЛЯНСТВО ТА ЇЇ АГРАРНІ НАСЛІДКИ В УКРАЇНІ (1932–1933) 204

Чалий Микита
АНТИКОРУПЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА НОВІТНІХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ 208

Литвиненко Максим
ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРОЛЕВЕЦЬКОЇ КЕРАМІКИ ВІД ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ 209

Шепет Дмитро
ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПІДПИСАННЯ БРЕСТ-ЛИТОВСЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 211

Тимошенко Владислав, Мельнишина Ангеліна
ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА 3D-МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СІВЕРЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 213

Про авторів 216

СЕКЦІЯ І
«Роль особистості в дослідженні історичного минулого»

ВИДАТНИЙ АКТОР БОГДАН СТУПКА І ВИЗНАЧНИЙ ХУДОЖНИК-ГРАФІК БОГДАН СОРОКА: ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ МИТЦІВ У ШКІЛЬНІ РОКИ

Коляда Ігор
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
доктор історичних наук, професор кафедри методології та методики навчання суспільних дисциплін, заслужений працівник освіти України

У 1948 році сім'я Богдана Ступки переїхала до Львова. Богдан мав іти до першого класу, бо, «якби лишився в Куликові, то разом з хлопцями пас би корови, що й робив, коли влітку приїжджав до бабусі з дідусем», – згодом напише Богдан Сільвестрович [3, с. 36]. Деякий час уся сім'я живе у Львові в квартирі Павла Крупника. Тато співає в хорі Львівського оперного театру. Мати веде домашнє господарство. І тому у перший клас 7-річний Богдан пішов у школу № 37 (нині Львівський ліцей № 37, (вулиця Солодова, 6 (ближній центр, район вулиць Зелена / Шота Руставелі) [2]. Згодом родина змінює помешкання. І у 10 років Богдан продовжує навчання у новій школі № 4 м. Львова ((нині, з 2006 р., Львівська лінгвістична гімназія). Будівля школи знаходиться на вулиці Кирила і Мефодія, 17а [3, с. 43]. Вибір Богдановими батьками цієї школи був не випадковим. Львівська школа № 4 мала глибокі національні традиції, будучи одним із осередків українського інтелектуального і національного життя. Історія школи розпочалася 4 вересня 1906 р., коли за дорученням митрополита УГКЦ Андрея Шептицького було засновано першу у Галичині дівочу гімназію – «Приватна дівоча гімназія сестер Василіянок». У різні часи викладачами Приватної жіночої гімназії сестер Василіянок були: доктор Остап Макарушка (1906-1914 рр.), один із засновників гімназії, навчав французької і української мов. Він – учений, дослідник української мови та літератури; Петро Мечник вів латину, а також філософію, оскільки був філологом і філософом, згодом – учитель німецької мови (у повоєнний період); д-р Роман Цегельський – відомий науковець викладав математику у 1921-1930 рр.; д-р Ярослав Гординський проводив в гімназії уроки з української мови, у 1920-1924 рр. читав філософію у старших класах; професор гімназії Ваврик - дослідниця та історикиня української літератури і мови викладала німецьку; Стефанія Гебус-Баранецька, педагог і художник водночас, а також гарний графік, навчала рисунку інших. Тут формувалась нова українська інтелігенція, яка, у свою чергу, несла світло науки й культуру прийдешнім поколінням. Ось імена лише деяких випускниць, які проявили себе на поприщі науки, культури чи мистецтва: Галина Захаріясевич (Липа) – митець-маляр; Лідія Туркевич – творчий педагог, музикант, художниця, поетеса (згодом вивезена з дітьми і чоловіком, доктором

філософії В. Метельським, у Сибір); Ольга Струмінська (Стефаник), Марія Кипріян, Марія Мисько, Іванна та Стефанія Оприск – діти відомого у 10-ті роки майстра-різьбяра Антона Оприска; Дарія Вергановська та багато інших [7].

Коли Богдан перейшов навчатися у середню школу № 4, вона призначалась лише для хлопців, а від 1956 року стала спеціалізованою з поглибленим вивченням англійської мови інших [7]. ««У 10 років я пішов у дуже престижну школу № 4, споруджену ще Шептицьким у 1914 році. Вся львівська інтелігенція там навчалася й дітей своїх учила. Ми дітьми навіть застали ще черницю, яка давала дзвінки на урок» [3, с. 43]. Серед представників родин львівської інтелігенції Богдановими однокласниками були: внук професора Зарицького, який очолював кафедру математики Львівського університету Богдан Сорока, внук знаменитого письменника Василя Стефаника – Роман Стефаник (у майбутньому кандидат фізико-математичних наук), син головного архітектора Львова Всеволод Окпиш ([3, с. 43]. Найбільше затоваришував Богдан з тезкою – Богданом Сорокою та Всеволодом Окпишем.

Так одним із найліпших друзів – однокласників був Богдан Сорока. «А з Богданом ми ходили разом до четвертої школи, потім його перевели до двадцять восьмої, але ми довший час залишалися друзями» [7].

Народився 2 вересня 1940 року у львівській в'язниці «Бригідки» в родині зв'язкової Романа Шухевича Катерини Зарицької та діяча ОУН Михайла Сороки. Богданові батьки довгі роки поневірялися серед сибірських снігів. Восьмимісячного Богданчика його мама Катерина зуміла передати на волю…[6]. Тому вихованням хлопчика упродовж десятиліть займалися дідусь, професор математики Львівського університету Мирон Зарицький, і бабуся Володимира з роду Зафійовських. «Найдавніша згадка про нашу родину зі сторони мого дідуся Мирона Зарицького сягає до Стефана Зарицького, який у 1683 р. воював під Віднем проти турків. З цієї війни він вийшов лицарем герба «Новина», що передавався з покоління в покоління і був втрачений під час Другої світової війни. Його сини були священиками. Мій дідусь Мирон Зарицький – вчений, математик, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, професор Львівського університету. Він одружився з Володимирою Зафійовською. Бабця також походила зі священничого роду. Зокрема мій прапрадід зі сторони бабці Порфирій Мандичевський був довголітнім настоятелем церкви у відпустовому містечку Зарваниці. Власне, завдяки його старанням Папа Римський коронував чудотворну ікону Богоматері Зарваницької. Моя прапрабабця Марія-Магдалина де Рогаль-Левицька була племінницею першого кардинала-українця та митрополита Галицького Михайла Левицького. Далі родовід цієї гілки родини сягає Сембратовичів. Оскільки священичі родини були багатодітними, дідусь і бабуся посвоячилися з цілим рядом священичих родин Галичини» [8].

Мирон та Володимира Зарицькі мали одну доньку Катрусю, матір Богдана Сороки.

Катерина Сорока (у дівоцтві Зарицька) – легендарна особистість. Катерина Зарицька була в авангарді національно-визвольного руху. Вона народилась у сім'ї галицьких інтелігентів і виховувалась у дусі патріотизму на переказах про

визвольні змагання 1917 – 1923 років. Доля дала їй шанс стати на шлях боротьби за волю свого народу, і вона його не втратила. У юному віці вступила до Організації Українських Націоналістів, тому неодноразово була арештована окупаційною владою, а під час Варшавського і Львівського судових процесів (1935 р.) засуджена на ув'язнення. У роки Другої світової війни діячка організувала в рамках ОУН(б) підпільну жіночу мережу, що згодом лягла в основу Українського червоного хреста, створеного для надання соціально-медичної допомоги бійцям Української Повстанської Армії та цивільному населенню. У ці ж роки Катерина Зарицька керувала групою зв'язкових головнокомандувача УПА Романа Шухевича. [5, с. 8]. «21 вересня 1947 р. мама прийшла з Княгиничів, де була штаб-квартира провідника до Ходорова. Коли зайшла до конспіративної хати, то з поведінки господині зрозуміла, що «провалена». Вийшла і попрямувала до залізниці. Відчувши, що за нею ідуть, почала бігти, і тоді їй прострелили ногу. Почала відстрілюватися і смертельно поранила одного з енкаведистів. Поранену, її схопили і привели в міліцію оформляти протокол арешту. Там вона прокусила ампулу з отрутою і думала, що на цьому все закінчиться. Мама мені розказувала, що коли отямилася, то з жахом усвідомила, що вона жива: повний рот скла, а рани на тілі змащує якась медсестра. Слідство тривало п'ять років. Була засуджена на 25 років тюремного режиму. Майже весь термін відсиділа у Володимирській тюрмі недалеко від Москви. Це тюрма для особливо небезпечних державних злочинців. Останні три роки відбувала у таборі суворого режиму у Мордовії [8].

Тато Богдана також не менш легендарна особистість. Член ОУН. Саме Михайло Сорока заснував у Воркуті підпільну організацію «ОУН-Північ» і був автором гімну учасників Кенгірського повстання 1954 року – «У гарячих степах Казахстану» [9]. Відбуваючи покарання у станиславівській в'язниці, Катря зустріла товариша своїх дитячих років Михайла Сороку, із яким згодом одружилася. Та подружнє життя виявилося коротким. 22 березня 1940 року їх обох заарештував відділ НКВС як прихильників ідеології націоналізму та членів ОУН. Михайла відправили в Сибір, а Катерину, яка очікувала дитину, залишили у Львові. Відтоді їхні життєві шляхи розійшлися назавжди. Проте, їхнє коротке як спалах спільне життя у 1939–1940 роках подарувало сина Богдана [5, с. 11]. Контакти Богдана з батьками впродовж довгих років обмежувалися листуванням і нечастими побаченнями [9]. Богдан Михайлович мав глибокий внутрішній зв'язок із батьком, дуже обдарованою людиною, пов'язаною із празьким еміграційним середовищем українців у 1930-х роках, він знався з багатьма відомими графіками, зокрема учнем Нарбута Робертом Лісовським (автор логотипа авіакомпанії Lufthansa, оформив обкладинку збірки Павла Тичини «Сонячні кларнети»), а потім на засланні підтверджував свою високу людську гідність і дивовижну ерудованість. У листах він орієнтував Богдана, тоді ще дитину, щодо рис людяності та якостей художника. Саме тому, напевно, Богдан Сорока зумів зберегти високу гідність і є таким неповторним в українському мистецтві: це його органічна, питома спадковість від батька й опосередковано, через батька, від генерації видатних митців, інтелектуалів [1].

У родині професора Мирона Зарицького любив бувати хлопчак Богдан Ступка. Дідусь Мирон був цілим «кладезем мудрості» та «кладезем знань». Професор М. Зарицький опублікував близько 60 наукових праць із різних галузей математики, а був ще глибоким знавцем старогрецької математики, астрономії та філософії. Мирон Онуфрійович вільно володів польською, німецькою та російською мовами, знав грецьку й латинську. А найбільше дідусь Мирон захоплювався класичною музикою, оперним співом та поезією [3, с. 43]. Дідусь – професор був захоплюючий оповідач, якого можна було слухати годинами. Хлопчаки страшенно любили слухати дідусеві оповіді про відвідини ним театру у студентські роки. Так, навчаючись у Віденському університеті юнак Зарицький часто відвідував оперний театр. Ціни на квитки були досить високими. Але закоханий у музику студент – першокурсник усі гроші, які висилали йому батьки, витрачав не на харчування, а на театральні квитки. Це відбилося на його здоров'ї, і тому після закінчення першого курсу батьки Мирона, побачивши його таким змарнілим, вже не пустили його більше до Відня, і він змушений був перевестися до Львівського університету [9]. Особливо запам'яталося малому Богданові Ступці оповідь дідуся Мирона, як він усю ніч стояв за квитками, гріючись з іншими такими ж фанатами оперної музики, розпалюючи на вулиці багаття. »Тоді на мене це справило сильне враження!», – згадуватиме згодом Б. Ступка [3, с. 43].

Уже після закінчення школи, як були студентами, Богдан Ступка і Богдан Сорока розпочали свою артистичну кар'єру: були зараховані артистами мімансу до Львівської опери. «Восени 1959 р. ми з Богданом Ступкою були зараховані артистами до Львівської опери, правда, лише артистами мімансу, і брали участь у масових сценах. Але ми ходили на генеральні репетиції, одягалися в театральні костюми, гримувалися. В «Лебединому озері» ми стояли біля трону в ролі запрошених гостей, а в опері «Кармен» маршировали на арену»« [8].

«Богдан Ступка залишився вірний сцені і став найвідомішим українським актором. Михайла Сороку, який здобував освіту художника-кераміста у Львівському інституті прикладного і декоративного мистецтва, доля в образі Івана Світличного скерувала у світ графічних форм, творчість якого буде наповнена глибоким філософським змістом, звучатиме як своєрідні образотворчі притчі» [4].

Таким чином, духовний світ родини Зарицьких, приклад незламності духи родини Сорок, спілкування з професором Мироном Зарицьким, яке знайомило зі світом класичного мистецтва і найвідомішими його митцями, товаришування з Богданом Сорокою, спільне захоплення театральним мистецтвом були тим соціокультурним середовищем у шкільні роки, яке формувало світоглядні орієнтири, моральні цінності школяра львівської середньої школи № 4 – у майбутньому талановитого митця Богдана Ступки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козирєва Т. Богдан Сорока: У 90-х усі митці побігли по звання... газета «День» №132, (2011)

2. Ліцей №37 ЛМР. URL: https://uk.everybodywiki.com/%D0%9B%D1%96%D1%86%D0%B5%D0%B9_%E2%84%9637_%D0%9B%D0%9C%D0%A0 (дата звернення: 05.04.2026).

3. Мельниченко В. Ю. Богдан Ступка. Біографія [Текст] / В. Ю. Мельниченко. М. : Домаш. б-ка, 2012. 831 с.

4. Неборак В. Богдан Сорока, оповідач історій URL:https://molbuk.ua/vnomer/kultura/41841-bogdan-soroka-opovdach-story.html (дата звернення: 5.04.2026)

5. Онишко О. «Нам сонце всміхалось крізь ржавії ґрати…». Катерина Зарицька в українському національно- визвольному русі. Бібліотека «УПА». Т. 8. Торонто — Львів: Видавництво «Літопис УПА» 2007, 928 с.

6. Педагог з великої літери — Мирон Зарицький. URL: https://parafia.org.ua/person/zarytskyj-myron/ (дата звернення: 05.04.2026).

7. Садова, Л., 2023. Перша Українська жіноча гімназія у Львові. URL: https://inlviv.in.ua/lviv/persha-ukrayinska-zhinocha-gimnaziya-u-lvovi (дата звернення: 05.04.2026).

8. Сорока, Б., 2013. Спогади: Родина. Збруч. URL: https://zbruc.eu/node/9292 (дата звернення: 05.04.2026).

9. Якель, Р. Поет формул. Дзеркало тижня. № 22 (750) 20 — 26 червня (2029).

ІНСТИТУЦІЙНА ПАМ'ЯТЬ КАФЕДРИ: ДОСВІД СТВОРЕННЯ ГАЛЕРЕЇ ЗАВІДУВАЧІВ (НА ПРИКЛАДІ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ, ПРАВОЗНАВСТВА ТА МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту філології та історії, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Питання дослідження історії Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка отримала в історіографії достатню увагу. Зокрема, це питання окрім автора статті [3; 10; 11; 15; 16; 19-21; 27-30; 45] досліджували ще ряд учених: Т. Ащаулова [23; 26; 31], В. Бєлашов [1; 2], О. Валюх [4-9], Я. Гирич [12-14], В. Гриценко [32-35], В. Заїка [36], А. Колієнко [17; 22], В. Крижанівський [37-43], О. Курок [18; 44; 46], В. Прокопчук [25] та ін.

Сучасний етап розвитку історичної науки актуалізує потребу в пошуку нових підходів до опрацювання та репрезентації історичної інформації. Особливо важливим є створення таких форматів подання матеріалу, які б не лише систематизували наукові знання, а й сприяли зацікавленню майбутніх істориків, учителів історії та громадянської освіти до дослідницької діяльності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження персонального виміру історії університету, зокрема через постаті науково-педагогічних працівників, що було продемонстровано у 2024 р., коли відзначалася 150-річчя від дня заснування Глухівського учительського інституту

[47]. Метою даної статті є вивчення та представлення історії кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка крізь призму створення галереї її завідувачів як важливого елементу збереження академічної традиції та інституційної пам'яті.

Формування галереї завідувачів кафедри дає можливість реконструювати персональний вимір її розвитку. У повоєнний період кафедра марксизму-ленінізму функціонувала як важливий ідеологічний осередок, що значною мірою визначало характер кадрових призначень. Першим тривалим керівником став Павло Богданов, який очолював кафедру з червня 1946 р. до листопада 1963 р., тобто 17 років і 7 місяців, що є найбільшим показником за весь досліджуваний період. У наступні роки спостерігається відносна стабільність керівництва, хоча вже з'являються випадки тимчасового виконання обов'язків. Так, Микола Сущенко обіймав посаду загалом близько трьох з половиною років, при цьому його відсутність у зв'язку зі стажуванням компенсувалася діяльністю виконувачів обов'язків, зокрема Івана Ткачова. Подібна практика свідчить про поступове ускладнення організаційної структури кафедри [45, с. 471, 476-477].

Важливу роль у розвитку кафедри відіграв Іван Качан, який очолював її у 1967–1971 рр., поєднуючи адміністративну діяльність із науковою, а згодом був призначений ректором педінституту. Його кар'єрна траєкторія ілюструє характерну для того часу модель кадрового зростання. У 1970–1980-х рр. кафедру очолювали Анатолій Хмара, Беніамін Тер-Унанян, Емма Звєрєва, Петро Тукмачов та інші, при цьому середня тривалість перебування на посаді становила близько п'яти років. Водночас фіксується значна кількість випадків тимчасового виконання обов'язків, що було зумовлено стажуваннями, науковими відрядженнями або підготовкою дисертацій. Це дозволяє говорити про поєднання стабільності кадрового складу з високим рівнем залежності від зовнішніх (передусім ідеологічних) чинників [45, с. 477, 481-482].

Період 1990-х рр. став етапом глибоких трансформацій, пов'язаних із відмовою від ідеологічної складової діяльності кафедри та її реорганізацією у кафедру суспільних наук, а згодом — соціально-економічних дисциплін. У цей час спостерігається зменшення середньої тривалості перебування на посаді завідувача до трьох–чотирьох років, що відображає загальну нестабільність перехідного періоду. Водночас саме тоді формується нова модель академічного управління. Важливою постаттю цього часу є Валерій Бєлашов, який загалом очолював кафедру (у різних її структурних формах) близько 15 років, що є другим показником за тривалістю після П. Богданова. Його діяльність забезпечила певну спадкоємність у період реформ перших років незалежності України [45, с. 482-483, 484].

У XXI ст. кафедра зазнала подальших трансформацій, зокрема було виокремлено кафедру історії, а згодом сформовано кафедру історії, правознавства та методики навчання. Для цього періоду характерне подальше скорочення тривалості перебування на посаді завідувача до приблизно 2,5–3 років. Кафедру очолювали Ярослав Гирич, Вікторія Абакумова, Олена Чумаченко, Мечислав Заремський, Андрій Гриценко та інші. Зростає частка короткотривалих каденцій і тимчасового виконання обов'язків, що пов'язано з

демократизацією процедур управління, впровадженням конкурсних засад та підвищенням кадрової мобільності [45, с. 486-487, 489-490, 501-502].

Порівняльний аналіз дозволяє виявити три періоди розвитку кафедри: 1) Період кафедри марксизму-ленінізму (1946–1990; характеризується відносною стабільністю керівництва, коли кафедра виконувала ідеологічну функцію); 2) перехідний період у 1990–2000-ті рр., коли в умовах частих змін керівництва у 1990-х рр. відбувався перехід від ідеологічної до академічної моделі кафедри; 3) сучасний період (2010–2026 рр.), коли відбулося зростання частки короткотривалих каденцій в умовах переходу до академічної автономії та кадрової мобільності. Від так, чітку тенденцію до зменшення тривалості перебування завідувачів на посаді: від приблизно 5 років у радянський період до 3-4-х років у 1990-х рр. і до 2,5–3 років у сучасний період ми пояснюємо кадровим зростанням. В умовах, коли зростає роль тимчасових виконувачів обов'язків, проявляється гнучкість системи управління. Адже О. Чумаченко (за першої каденції), як і А. Гриценко з цієї посади очолювали Навчально-науковий інституту філології та історії.

Просопографічний аналіз показує, що переважна більшість завідувачів мали науковий ступінь кандидата наук, що відповідає загальноукраїнським тенденціям розвитку вищої освіти. Окремі постаті демонструють високий рівень кар'єрної мобільності, поєднуючи адміністративну та наукову діяльність. Докторами на посаді були В. Абакумова та А. Гриценко.

У цьому контексті створення галереї завідувачів кафедри постає як важливий інструмент репрезентації інституційної пам'яті. Вона виконує не лише меморіальну функцію, спрямовану на вшанування науково-педагогічних працівників, але й наукову – через систематизацію біографічних даних і візуалізацію історичного процесу. В освітньому вимірі галерея сприяє формуванню професійної ідентичності студентів, а в репрезентаційному – підвищує імідж Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка, зокрема за рахунок інтеграції у цифрові ресурси, створення віртуальних виставок і використання інтерактивних форматів.

Таким чином, галерея завідувачів кафедри є ефективним засобом поєднання наукового дослідження, освітньої практики та меморіальної діяльності. Її створення дозволяє не лише узагальнити історичний досвід розвитку кафедри, але й актуалізувати його в сучасному академічному просторі, забезпечуючи спадкоємність традицій та формування інституційної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / Автори-упорядники: та ін. Суми : Мрія, 1994. 79 с.

2. Бєлашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені О. Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*: зб. наук. статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51.URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.03.2026).

3. Валерій Іванович Бєлашов (1949-2022): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Бєлашова. Глухів: ГНПУ ім.

О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1959 (дата звернення: 10.02.2026).

4. Валюх О. М. Аналіз двох етапів діяльності Ю. Ковміра на посаді заступника директора Глухівського інституту. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування:* матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (25 листопада 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. С. 210-214. URL: https://drive.google.com/file/d/1_FdSIPj9eLfOaYcKf1ahMbSszwAHujDd/view (дата звернення: 10.02.2026).

5. Валюх О. М. Аналіз діяльності І. Пікуля та К. Гриценка на посаді заступника директора по заочній освіті глухівського інституту в 1950-х роках. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів XV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10-12 листопада 2026) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 346-351. URL: https://drive.google.com/file/d/1bJRDeEoWQ9O6rhvzbUE9Jp7S6twCHRet/view (дата звернення: 10.02.2026).

6. Валюх О. Аналіз діяльності проректорів Глухівського педагогічного інституту за ректорства Миколи Великолуга та Леоніда Гнатюка. *Консенсус*. 2025. № 2. С. 77-89. https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/183-200 (дата звернення: 10.02.2026).

7. Валюх О. Анна Кириленко-Кабанова – очільниця заочного відділу Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Освіта і наука XXI століття : зб. матеріалів щорічної звітної науково-практ. конф. здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених*. За заг. ред. Луценка Г. В. Глухів. 2025. Ч.2. С. 99-103. URL: https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-Konferentsii (дата звернення: 10.02.2026).

8. Валюх О. Олена Горбенко – єдина жінка очільниця Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук:* Зб. матеріалів XIV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. ред. О. О. Сорока. Глухів, 2024. С. 143-147. URL: https://drive.google.com/file/d/1EaDzeY81rFNpXydPP_BdL4kSvSf2nRoI/view (дата звернення: 10.02.2026).

9. Валюх О. Формування керівного корпусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1952-1954 рр. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.-практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 105-109. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 02.04.2026).

10. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення: 11.02.2026).

11. Володимир Михайлович Куриленко (1948–2012): біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2481 (дата звернення: 11.02.2026).

12. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 100-112.

13. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «М – Н»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2016. Вип. 4. С. 129-140.

14. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 180-217.

15. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954): біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / уклад.: А. П. Гриценко. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото.

16. Гриценко А. Віктор Степанович Прокопчук – краєзнавець та історик. *Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячна 100-річчю Національної спілки краєзнавців України):* матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 трав. 2025 р.). Хмельницький: ХГПА, 2025. С. 49-61. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3830 (дата звернення: 14.01.2026).

17. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21 (дата звернення: 11.01.2026).

18. Гриценко А. П., Курок О. І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі XX–XXI століть. *Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 48–49.

19. Гриценко А. П. Діяльність Глухівського педагогічного інституту в 1954–2000 рр. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 36-61.

20. Гриценко А. П. Історичний аспект виникнення та становлення Навчально-наукового інституту філології та історії. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 406-431.

21. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі XIX-XX ст. *Сіверщина в історії Ук*раїни. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів, 2014. С. 249 – 252

22. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах.* 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16 (дата звернення: 11.01.2026).

23. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 11.04.2024).

24. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 11.02.2026).

25. Гриценко А. П., Прокопчук В.С. Трансформація історичної та суспільствознавчої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів. 2024. С. 469 – 519.

26. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874–1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI міжнар. наук. конф. (Суми, 8–9 груд. 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С. 75–79.

27. Гриценко А. П. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»:* збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2909 (дата звернення: 11.02.2026).

28. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення: 11.02. 2026).

29. Гриценко А. П. Пам'яті Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 141-142. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299 (дата звернення: 10.02.2026).

30. Гриценко А. П. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. Сіверянський літопис : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

31. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжн. наук. конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

32. Гриценко В. А. Глухівський період історії родини Полярушів. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.- практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 277-278. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 03.04.2026).

33. Гриценко В. Діяльність євреїв у Глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр.* / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 10.02.2026).

34. Гриценко В. Постать директора Глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр*. / [редкол.: Гриценко А.П. та ін.]. Глухів, 2024. Вип. 2. С. 94-96. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 10.02.2026).

35. Гриценко В. Процес заснування Глухівського учительського інституту в 1873 – 1874 роках. *Студентські історичні студії:* зб. наукових праць студентів. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2024. С. 44-48. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2857 (дата звернення: 10.02.2026).

36. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. *Сумська старовина*. 2013. № 41–42. С. 45–53.

37. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.). *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.

38. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

39. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 99–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_16 (дата звернення: 11.02.2026).

40. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2015_3_16 (дата звернення: 11.02.2026).

41. Крижанівський В. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 311–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2017_5_23 (дата звернення: 11.02.2026).

42. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874-1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

43. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу.* 2014. Вип. 1. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_1_14 (дата звернення: 11.03.2026).

44. Курок О.І., Гриценко А. Глухівський період наукової школи історика Віктора Степановича Прокопчука. *Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців (до 80-річчя доктора історичних наук, професора Віктора Степановича Прокопчука):* матеріали Всеукр. наук.-практ. Конф. (м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.) / [редкол.: Ю. Телячий (гол.), О. Реєнт (співгол.), В. Філіпчук (співгол.), О. Курок (співгол.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2024. С. 88–105. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3255

45. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ–Глухів, 2020. С. 233 – 237.

46. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-12-24 (дата звернення: 11.02.2026).

47. Курок О., Гриценко А. Славні ювілеї Глухівського національного педагогічного університету у 2024 році. *Глухівські історико-філософські читання*: зб. наук. праць / редкол.: А. П. Гриценко, голова, та ін. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11–15. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2906 (дата звернення: 11.04.2024).

ПАМ'ЯТНІ ТА ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ В ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА (2026 р.)

Гриценко Андрій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту філології та історії, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Дослідження історії Глухівського педагогічного університету має вже значні напрацювання. Зокрема, виокремимо дослідження вчених В. Бєлашова [1; 2], О. Валюха [4, 5; 6; 7; 8; 9], Я. Гирича [13; 14; 15], А. Гриценка [3; 10; 14; 15; 20; 21; 22; 24; 25; 27-32; 48; 50], В. Гриценка [33; 34; 35], А. Голуб (Колієнко) [16; 23], В. Заїки [1; 36], В. Крижанівського [37-43], Я. Кулібової [44; 45; 46], О. Курка [17; 47; 49; 50], а також автора цього дослідження [3; 11; 12; 16; 19-21; 23-31].

Утім, все ще недостатньою дослідженою залишається вивчення персоналій ЗВО м. Глухова та, зокрема, окремих кафедр. Від так, із метою вивчення історії кафедри історії, правознавства та методики навчання важливими є дослідження її викладачів, зокрема, кандидата географічних наук (1977), доцента (1987) Олександра Томчука (1910-1997) – багаторічного ректора Глухівського державного педагогічного інституту в 1954-1971 рр. та доцента кафедри (на той час – кафедри марксизму-ленінізму) в 1954-1987 рр.

О. Томчук народився 6 грудня (23 листопада) 1910 р. у с. Поляхова Теофіпольського району Кам'янець-Подільської обл. (нині – Теофіпольської селищної громади Хмельницького району Хмельницької обл.). З 1921 по 1928

р. навчався в Новоставецькій 7-річній школі (нині - Новоставецький ліцей Теофіпольської селищної ради Хмельницького району). У 1928 р. вступив до Шепетівського педагогічного технікуму (нині – ВСП «Шепетівський фаховий коледж» ЗВО «Подільський державний університет»). Після закінчення технікуму в 1930 р. він розпочав свою трудову діяльність у рідному селі, де працював учителем, а потім директором своєї ж семирічки. У 1932-1934 рр. працював завучем школи колгоспної молоді і Райколгоспшколи.

У 1934 р. 24-річний О. Томчук вступив до навчання до Київського педінституту ім. Горького (нині – Український державний університет імені Михайла Драгоманова), повний курс якого закінчив з відзнакою у 1938 р., за спеціальністю «Викладач географії в середній школі». Працював асистентом кафедри економічної географії в альма-матер. Відразу вступив до аспірантури при Інституті економіки АН УРСР, яку закінчив у червні 1941 р.

З початком німецько-радянської війни майбутній ректор був мобілізований до лав Червоної Армії. Приймав участь у бойових діях на Південно-Західному, Сталінградському, Донському, Центральному, І Білоруському фронтах рядовим солдатом. Після демобілізації в грудні 1945 р. наказом заступника міністра освіти УРСР був призначений заступником директора по навчально-науковій роботі Рівненського учительського інституту (нині - Рівненський державний гуманітарний університет), де працював до вересня 1946 р.

У вересні 1946 р. О. Томчук був призначений на посаду викладача географії Глухівського учительського інституту. За рік він переїхав до Києва. З вересня 1947 по серпень 1949 р. працював науковим співробітником та знову навчався в аспірантурі Інституту економіки АН УРСР. У 1949 р. захистив кандидатську дисертацію здобув науковий ступінь кандидата економічних наук та отримав направлення до Бєлгород-Дністровського (Ізмаїльського) учительського інституту (нині - Ізмаїльський державний гуманітарний університет), де обійняв посаду заступника директора по учбовій та науковій частині. У вересні 1952 р. він переїхав до Бердичева, де працював завідувачем кафедрою місцевого учительського інституту.

За два роки, у вересні 1954 р. 43-річний О. Томчук знов повернувся до Глухова. Спочатку працював на посаді старшого викладача та завідувача кафедри, а в грудні ц. р. був обраний ректором Глухівського державного педагогічного інституту. Цю посаду науковець обіймав до жовтня 1971 року. Довгий час – це був найдовший термін ректорства в історії ЗВО м. Глухова – 16 років 10 місяців. Рекорд перевершив (у квітні 2017 р.) нинішній ректор Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка О. Курок.

У цей час Глухівський педінститут мав лише один факультет – підготовки вчителів початкових класів. Сам управлінець працював викладачем на кафедрі марксизму-ленінізму (з 2010 р. – кафедра історії, правознавства та методики навчання). У 1967 р. 56-річному вченому було присвоєне вчене звання доцента. Разом із дружиною виховали двох доньок та сина. Вийшовши на пенсію ветеран війни майже рік працював ректором, а в жовтні 1971 року був переведений на посаду доцента кафедри марксизму- ленінізму Глухівського

педінституту, де працював до виходу на пенсію у липні 1987 р. Помер О. Томчук 19 січня 1997 р. у Глухові на 87-му році життя, де й похований на Вознесенському кладовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / Автори-упорядники: та ін. Суми : Мрія, 1994. 79 с.

2. Бєлашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*: зб. наук. статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51.URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.03.2026).

3. Валерій Іванович Бєлашов (1949-2022): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Бєлашова. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1959 (дата звернення: 10.02.2026).

4. Валюх О. М. Аналіз двох етапів діяльності Ю. Ковміра на посаді заступника директора Глухівського інституту. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування:* матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (25 листопада 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. С. 210-214. URL: https://drive.google.com/file/d/1_FdSIPj9eLfOaYcKf1ahMbSszwAHujDd/view (дата звернення: 10.02.2026).

5. Валюх О. М. Аналіз діяльності І. Пікуля та К. Гриценка на посаді заступника директора по заочній освіті глухівського інституту в 1950-х роках. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів XV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10-12 листопада 2026) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 346-351. URL: https://drive.google.com/file/d/1bJRDeEoWQ9O6rhvzbUE9Jp7S6twCHRet/view (дата звернення: 10.02.2026).

6. Валюх О. Аналіз діяльності проректорів Глухівського педагогічного інституту за ректорства Миколи Великолуга та Леоніда Гнатюка. *Консенсус*. 2025. № 2. С. 77-89. https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/183-200 (дата звернення: 10.02.2026).

7. Валюх О. Анна Кириленко-Кабанова – очільниця заочного відділу Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Освіта і наука XXI століття : зб. матеріалів щорічної звітної науково-практ. конф. здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених*. За заг. ред. Луценка Г. В. Глухів. 2025. Ч.2. С. 99-103. URL: https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-Konferentsii (дата звернення: 10.02.2026).

8. Валюх О. Олена Горбенко – єдина жінка очільниця Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук:* Зб. матеріалів XIV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. ред. О. О. Сорока. Глухів, 2024. С. 143-147. URL: https://drive.google.com/file/d/1EaDzeY81rFNpXydPP_BdL4kSvSf2nRoI/view (дата звернення: 10.02.2026).

9. Валюх О. Формування керівного корпусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1952-1954 рр. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.-практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів: 2026. С. 105-109. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 02.04.2026).

10. Відомчий архів Глухівського національного університету імені Олександра Довженка (далі – ВАГНПУ). Особова справа (далі – ОСВ) Томчука Олександра Дмитровича (47 аркушів).

11. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення: 11.02.2026).

12. Володимир Михайлович Куриленко (1948–2012): біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2481 (дата звернення: 11.02.2026).

13. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 100-112.

14. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «М – Н»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2016. Вип. 4. С. 129-140.

15. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 180-217.

16. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954): біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / уклад.: А. П. Гриценко. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото.

17. Гриценко А. Віктор Степанович Прокопчук – краєзнавець та історик. *Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячна 100-річчю Національної спілки краєзнавців України):* матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 трав. 2025 р.). Хмельницький: ХГПА, 2025. С. 49-61. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3830 (дата звернення: 14.01.2026).

18. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21 (дата звернення: 11.01.2026).

19. Гриценко А. П., Курок О. І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі XX–XXI століть. *Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 48–49.

20. Гриценко А. П. Діяльність Глухівського педагогічного інституту в 1954–2000 рр. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 36-61.

21. Гриценко А. П. Історичний аспект виникнення та становлення Навчально-наукового інституту філології та історії. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 406-431.

22. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі XIX-XX ст. *Сіверщина в історії Ук*раїни. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів, 2014. С. 249 – 252

23. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах.* 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16 (дата звернення: 11.01.2026).

24. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 11.04.2024).

25. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 11.02.2026).

26. Гриценко А. П., Прокопчук В.С. Трансформація історичної та суспільствознавчої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів. 2024. С. 469 – 519.

27. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874–1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI міжнар. наук. конф. (Суми, 8–9 груд. 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С. 75–79.

28. Гриценко А. П. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»:* збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2909 (дата звернення: 11.02.2026).

29. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення: 11.02. 2026)

30. Гриценко А. П. Пам'яті Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 141-142. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299 (дата звернення: 10.02.2026).

31. Гриценко А. П. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. Сіверянський літопис : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

32. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжн. наук. конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

33. Гриценко В. Діяльність євреїв у Глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр.* / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 10.02.2026).

34. Гриценко В. Постать директора Глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр*. / [редкол.: Гриценко А.П. та ін.]. Глухів, 2024. Вип. 2. С. 94-96. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 10.02.2026).

35. Гриценко В. Процес заснування Глухівського учительського інституту в 1873 – 1874 роках. *Студентські історичні студії:* зб. наукових праць студентів. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2024. С. 44-48. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2857 (дата звернення: 10.02.2026).

36. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. Сумська старовина. 2013. № 41–42. С. 45–53.

37. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.). *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.

38. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

39. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–

1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 99–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_16 (дата звернення: 11.02.2026).

40. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2015_3_16 (дата звернення: 11.02.2026).

41. Крижанівський В. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 311–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2017_5_23 (дата звернення: 11.02.2026).

42. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874-1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

43. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу.* 2014. Вип. 1. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_1_14 (дата звернення: 11.03.2026).

44. Кулібова Я. В. Викладачі суспільних дисциплін Глухівського державного педагогічного університету — Мечислав Заремський, Валерій Бєлашов, Віктор Заїка: просопографічний портрет. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4 (12). С. 145-151. URL: https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/485/457 (дата звернення: 11.03.2026).

45. Кулібова Я. В. Життєвий та творчий шлях Валерія Івановича Бєлашова: внесок у розвиток історичної науки та педагогіки. XIV «Глухівські наукові читання – 2024. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали міжнародної конференції. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. С. 172–175.

46. Кулібова Я. В. Науково-педагогічна й управлінська діяльність О. І. Задоянчука в історії Глухівського державного педагогічного університету. *Культурологічний альманах*. 2026. № 1 (17). С. 126–130. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.14 (дата звернення: 11.03.2026).

47. Курок О.І., Гриценко А. Глухівський період наукової школи історика Віктора Степановича Прокопчука. *Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців (до 80-річчя доктора історичних наук, професора Віктора Степановича Прокопчука):* матеріали Всеукр. наук.-практ. Конф. (м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.) / [редкол.: Ю. Телячий (гол.), О. Реєнт (співгол.), В. Філіпчук (співгол.), О. Курок (співгол.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2024. С. 88–105. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3255

48. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ–Глухів, 2020. С. 233 – 237.

49. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-12-24 (дата звернення: 11.02.2026).

50. Курок О., Гриценко А. Славні ювілеї Глухівського національного педагогічного університету у 2024 році. *Глухівські історико-філософські читання*: зб. наук. праць / редкол.: А. П. Гриценко, голова, та ін. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11–15. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2906 (дата звернення: 11.04.2024).

ПОСТАТЬ ВОЛОДИМИРА МОСІЯШЕНКА В ІСТОРІЇ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Гриценко Андрій
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
доктор педагогічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту філології та історії, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Історіографія дослідження минулого Глухівського університету, як й інших закладів вищої освіти, традиційно, має значні напрацювання [1; 2; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 26; 27; 31; 33; 34; 35; 39; 42; 54; 55]. У той же час залишаються недостатньо дослідженими аспекти діяльності науково-педагогічних працівників цього закладу. Попри те, що в останні роки поступово зростає кількість публікацій про діяльність персоналій названого університету [3; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 16; 17; 24; 28; 29; 30; 53], зокрема, й завдяки зібраним матеріалам до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» [13; 14; 14; 43-48]. У той же час, сучасний етап історичних досліджень потребує нових методів опрацювання та подання інформації, яка б зацікавлювала майбутніх істориків і вчителів історії та громадянської освіти до проведення подібних досліджень. Одним з таким аспектів може бути підхід з відзначення важливих ювілеїв дат і подій в історії освіти.

Безперечно в цьому списку й постать ювіляра Володимира Мосіяшенка (1939-2009) – доцента кафедри педагогіки, декана факультету підготовки вчителів початкових класів (1972-1975, 1980 - 1981), заступника декана факультету підготовки вчителів початкових класів (1975-1980, 1981-1984, 1984-1985), заступника декана факультету дошкільного виховання (1997, 2000), «Відмінника народної освіти Української РСР» (1986). Раніше, головним чином, до ювілеїв викладача чи з нагоди його смерті вже були публікації його життєпису [36; 37; 38; 40; 41], але вони не носили аспекту наукового дослідження. Тому, дана розвідка покликана узагальнити попередні наукові пошуки з використанням аспектів біографістики, що базуються на архівних джерелах.

В. Мосіяшенко народився 26.09.1939 в м. Глухові Сумської обл. в родині робітників. Після закінчення Глухівської середньої школи № 4 у 1957 р. вступив на факультет педагогіки і методики початкового навчання Глухівського державного педагогічного інституту, який закінчив з відзнакою за спеціальністю педагогіка і методика початково навчання з присвоєнням кваліфікації вчителя початкових класів школи. Згідно направлення був призначений на посаду вихователя школи-інтернату м. Острог Рівненської обл. [10, арк. 54-56, 57, 61-63, 102-103, 133-135].

У серпні 1962 р. повернувся до Глухова, де працював асистентом кафедри педагогіки і психології своєї альма-матер (з перервою у 1962-1964 рр. на військову службу). Молодий викладач відразу проявив інтерес до науково-

дослідної роботи - працював над темою: «Виховання учнів молодших класів на бойових та революційних традиціях радянського народу». З жовтня 1968 р. був переведений на посаду старшого викладача. У листопаді 1969 р. та до 1 травня 1971 р. був занесений на районну Дошку пошани. У 1969-1970 рр. обирався головою МК профспілки, а з лютого 1971 р. працював секретарем комітету комсомолу інституту, а в 1974 р. – заступник секретаря партбюро. З жовтня 1971 р. вступив до аспірантури НДІ педагогіки міністерства освіти УРСР без відриву від виробництва по фаху теорія педагогіки [арк. 52-53, 59-60, 67-69, 74, 76, 80, 86, 89].

Радою інституту у червні 1972 р був обраний деканом факультету підготовки вчителів початкових класів. За власним бажанням у січні 1975 р. перейшов на посаду заступника декана цього факультету. Паралельно працював старшим викладачем кафедри педагогіки і психології. Згідно дозволу Міністерства освіти УРСР знову був призначений на посаду декана факультету підготовки вчителів початкових класів з 25 березня 1980 р. Через рік, з вересня 1981 р. був знову призначений на посаду заступника декана педфаку. За період 1977-1982 рр. В. Мосіяшенко працював над науково-дослідницькою темою: «Комуністичне виховання учнів ц процесі вирішення математичних задач на уроках математики в 1-3 класах». Крім вивчення теорії та літератури, знайомився з досвідом роботи учителів Глухівської СШ № 3, проаналізував підручники з математики щодо можливостей їх змісту та наповненості вирішувати учнями виховні задачі. На основі аналізу підручників написав рукопис наукової статті. Також за цей час керував науковою групою студентів із вивчення педагогічного минулого В. О. Сухомлинського. Крім того підготував та провів 7 передач батьківського районного радіолекторію. Традиційно і в 1977-1982 рр. був активним у громадському житті інституту та педфаку: вдруге два роки працював головою МК профспілки, всі п’ять років обирався членом партбюро факультету та педагогічного інституту. Крім того, був у цей час членом ради Глухівського міськвно та житлової комісії Глухівського міськвиконкому. Традиційно для того історичного періоду постійно керував комплексом усіх сільськогосподарських робіт студентів факультету та опосередковано педінституту [арк. 82, 84, 90-93, 100-101, 105-107, 112-113, 117-119].

У серпні 1984 р. перейшов до Глухівської школи-інтернату імені М. І. Жужоми на посаду заступника директора з навчально-виховної роботи. Однак уже 15 вересня ц. р. подав заяву з проханням допустити до конкурсу із заміщення вакантної посади старшого викладача. Також з 26 вересня 1984 р. був призначений на посаду заступника декана педфаку. За рік подав заяву з проханням звільнити від обійманої посади за власним бажаннями та в зв’язку із станом здоров’я, також зазначивши «прошу не відмовити в моєму проханні». Був звільнений з 1 листопада 1985 р. Станом на середину 1980-х рр. і надалі працював над дисертаційною темою «Профорієнтація молодших школярів». Зокрема, до 1989 року працював над історією цього питання та вивчив досвід роботи учителів початкових класів. Підготував та опублікував доповіді на конференціях й опублікував їх тези. Також, як і раніше, в період початку

радянської перебудови на громадських засадах обіймав посади заступника секретаря партбюро інституту, секретаря парторганізації педфаку, член ради факультету, член ідеологічної комісії, соціологічної групи. Був постійним пропагандистом педагогічних знань [арк. 102-105, 126, 128-132, 133зв, 140-145, 159-160].

З проголошенням незалежності України в центрі уваги О.Мосіяшенка були питання удосконалення підготовки національних педагогічних кадрів, гуманізації освітнього процесу, забезпечення національного спрямування освіти майбутніх спеціалістів школи, піднесення їх культурно-освітнього рівня, відродження духовності українського народу, формування всебічно розвиненої особистості учителя національної школи. Почав викладати до історії педагогіки та школознавства новий курс – історія педагогічної думки та освіти України. З метою підвищення рівня навчально-виховного процесу впроваджував опорні схеми, творчу роботу з першоджерелами, контрольні роботи, методичні рекомендації для індивідуальної самостійної роботи, систему контрольних запитань і завдань до заліків і екзаменів, упроваджував передовий педагогічний досвід, а також викладання історико-педагогічних дисциплін у виші. Працював у цей час над темою дослідження: «Розвиток школим і педагогічної думки України з X до початку XX ст.». Багато уваги приділяв вивченню історії родинної педагогіки та активно займався дослідженням історії Глухівського педагогічного інститвуту. Так у 1990 р. на Кримській конференції виступав із темою «С. М. Сергєєв-Ценський як вчитель», в 1992 р. на міжвузівській конференції у Глухові – «Сторінки історії Глухівського учительського інституту» та «Особистість С. Васильченка як вчителя»., а в 1994 р. – «Випускник Глухівського учительського інституту – П. Христенко». Також був співавтором нарису «Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.)», підготовленого на честь 12—річчя вишу [1].

Згідно службової записки декана факультету дошкільного виховання О. Курка був призначений з 4 липня 1997 р. заступником декана цього факультету, але вже з 1 жовтня ц. р. 58-річний В. Мосіяшенко був звільнений за власним бажанням у зв’язку із різким погіршенням стану здоров’я згідно поданої заяви. Продовжував працювати на посаді старшого викладача кафедри педагогіки. Також у червні – серпні 2000 р. обіймав посаду декана факультету дошкільного виховання. А у грудні 2000 р. був призначений в. о. доцента кафедри педагогіки терміном на 2 роки. Обіймав цю посаду до 1 вересня 2006 р. [арк. 27-28, 35-42, 45-46, 182, 184-186].

За плідну наукову та викладацьку діяльність рішенням Атестаційної колегії міністерства освіти і науки України від 17 жовтня 2002 р. В. Мосіяшенку було присвоєне вчене звання доцента кафедри педагогіки. Станом на січень 2003 р. він був автором 38 наукових праць, серед яких наукові статті, навчальні посібники «Українська етнопедагогіка» та «Історія педагогіки в особах» Входив до складу редколегії газети Глухівського державного педагогічного університету «Освітянські обрії» [арк. 15, 34].

Помер В. Мосіяшенко 6 серпня 2009 року на 70-му році життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.). Суми : Мрія, 1994. 79 с.

2. Бєлашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені Олександра Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*: зб. наук. статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51.URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.03.2026).

3. Валерій Іванович Бєлашов (1949-2022): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Бєлашова. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1959 (дата звернення: 17.03.2026).

4. Валюх О. М. Аналіз двох етапів діяльності Ю. Ковміра на посаді заступника директора Глухівського інституту. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування:* матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (25 лист. 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. С. 210-214. URL: https://drive.google.com/file/d/1_FdSIPj9eLfOaYcKf1ahMbSszwAHujDd/view (дата звернення: 17.03.2026).

5. Валюх О. М. Аналіз діяльності І. Пікуля та К. Гриценка на посаді заступника директора по заочній освіті глухівського інституту в 1950-х роках. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів XV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10-12 листопада 2026) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 346-351. URL: https://drive.google.com/file/d/1bJRDeEoWQ9O6rhvzbUE9Jp7S6twCHRet/view (дата звернення: 17.03.2026).

6. Валюх О. Аналіз діяльності проректорів Глухівського педагогічного інституту за ректорства Миколи Великолуга та Леоніда Гнатюка. *Консенсус*. 2025. № 2. С. 77-89. https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/183-200 (дата звернення: 17.03.2026).

7. Валюх О. Анна Кириленко-Кабанова – очільниця заочного відділу Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Освіта і наука XXI століття : зб. матеріалів щорічної звітної науково-практ. конф. здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених*. За заг. ред. Луценка Г. В. Глухів. 2025. Ч. 2. С. 99-103. URL: https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-Konferentsii (дата звернення: 17.03.2026).

8. Валюх О. Олена Горбенко – єдина жінка очільниця Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук:* Зб. матеріалів XIV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. ред. О. О. Сорока. Глухів, 2024. С. 143-147. URL: https://drive.google.com/file/d/1EaDzeY81rFNpXydPP_BdL4kSvSf2nRoI/view (дата звернення: 17.03.2026).

9. Валюх О. Формування керівного корпусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1952-1954 рр. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.-практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів: 2026. С. 105-109. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 02.04.2026).

10. Відомчий архів Глухівського національного університету імені Олександра Довженка (далі – ВАГНПУ). Особова справа (далі – ОСВ) Мосіяшенка Володимира Андріцовича (186 аркушів).

11. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення: 11.02.2026).

12. Володимир Михайлович Куриленко (1948–2012): біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2481 (дата звернення: 11.02.2026).

13. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 100-112.

14. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «М – Н»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2016. Вип. 4. С. 129-140.

15. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 180-217.

16. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954): біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / уклад.: А. П. Гриценко. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото.

17. Гриценко А. Віктор Степанович Прокопчук – краєзнавець та історик. *Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю Національної спілки краєзнавців України):* матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 трав. 2025 р.). Хмельницький: ХГПА, 2025. С. 49-61. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3830 (дата звернення: 14.01.2026).

18. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21 (дата звернення: 11.01.2026).

19. Гриценко А. П., Курок О. І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі XX–XXI століть. *Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 48–49.

20. Гриценко А. П. Діяльність Глухівського педагогічного інституту в 1954–2000 рр. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 36-61.

21. Гриценко А. П. Історичний аспект виникнення та становлення Навчально-наукового інституту філології та історії. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 406-431.

22. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі XIX-XX ст. *Сіверщина в історії Ук*раїни. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів, 2014. С. 249 – 252

23. Гриценко А. П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах.* 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16 (дата звернення: 11.01.2026).

24. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 11.04.2024).

25. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 11.02.2026).

26. Гриценко А. П., Прокопчук В.С. Трансформація історичної та суспільствознавчої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка. *Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів. 2024. С. 469 – 519.

27. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874–1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI міжнар. наук. конф. (Суми, 8–9 груд. 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С. 75–79.

28. Гриценко А. П. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»:* збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2909 (дата звернення: 11.02.2026).

29. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення: 11.02. 2065)

30. Гриценко А. П. Пам'яті Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 141-142. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299 (дата звернення: 17.03.2026).

31. Гриценко А. П. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. Сіверянський літопис : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

32. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжн. наук. конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

33. Гриценко В. А. Глухівський період історії родини Полярушів. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.- практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 277-278. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 03.04.2026).

33. Гриценко В. Діяльність євреїв у Глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр.* / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 17.03.2026).

34. Гриценко В. Постать директора Глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр*. / [редкол.: Гриценко А.П. та ін.]. Глухів, 2024. Вип. 2. С. 94-96. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 17.03.2026).

35. Гриценко В. Процес заснування Глухівського учительського інституту в 1873 – 1874 роках. *Студентські історичні студії:* зб. наукових праць студентів. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2024. С. 44-48. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2857 (дата звернення: 17.03.2026).

36. Гурець М. Популярність. *Народна трибуна*. 1989. № 185. 22 листопада. С. 2.

37. Добро виростає з людського доброго серця. *Освітянські обрії*. 2004. № 6 (11). С. 3.

38. Життя, що перейшло у вічність. *Народна трибуна*. 2009. № 60. 15 серпня. С. 2.

39. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. Сумська старовина. 2013. № 41–42. С. 45–53.

40. Заремська Н. Терези його долі. Вітаємо В. А. Мосіяшенка з 60-літтям. *Освітянські обрії*. 1999. № 6 (11). С. 3.

41. Заремський М. Зірка, яка світить всім. Народна трибуна. 1994. № 96. 10 грудня. С. 1-2.

42. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.). *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.

43. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

44. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 99–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_16 (дата звернення: 11.02.2026).

45. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2015_3_16 (дата звернення: 11.02.2026).

46. Крижанівський В. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 311–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2017_5_23 (дата звернення: 11.02.2026).

47. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874-1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

48. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу.* 2014. Вип. 1. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_1_14 (дата звернення: 11.03.2026).

49. Кулібова Я. В. Викладачі суспільних дисциплін Глухівського державного педагогічного університету — Мечислав Заремський, Валерій Бєлашов, Віктор Заїка: просопографічний портрет. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4 (12). С. 145-151. URL: https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/485/457 (дата звернення: 11.03.2026).

50. Кулібова Я. В. Життєвий та творчий шлях Валерія Івановича Бєлашова: внесок у розвиток історичної науки та педагогіки. XIV «Глухівські наукові читання – 2024. Актуальні питання суспільних і гуманітарних наук»: матеріали міжнародної конференції. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. С. 172–175.

51. Кулібова Я. В. Науково-педагогічна й управлінська діяльність О. І. Задоянчука в історії Глухівського державного педагогічного університету. *Культурологічний альманах*. 2026. № 1 (17). С. 126–130. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2026.1.14 (дата звернення: 11.03.2026).

52. Курок О.І., Гриценко А. Глухівський період наукової школи історика Віктора Степановича Прокопчука. *Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців (до 80-річчя доктора історичних наук, професора Віктора Степановича Прокопчука):* матеріали Всеукр. наук.-практ. Конф. (м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.) / [редкол.: Ю. Телячий (гол.), О. Реєнт (співгол.), В. Філіпчук (співгол.), О. Курок (співгол.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2024. С. 88–105. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3255

53. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ–Глухів, 2020. С. 233 – 237.

54. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-12-24 (дата звернення: 11.02.2026).

55. Курок О., Гриценко А. Славні ювілеї Глухівського національного педагогічного університету у 2024 році. *Глухівські історико-філософські читання*: зб. наук. праць / редкол.:

А. П. Гриценко, голова, та ін. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11–15. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2906 (дата звернення: 11.04.2024).

ДО ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ ЄВГЕНА ВИРОВОГО (ЗА МАТЕРІЛАМИ ЖУРНАЛУ «КНИГОЛЮБ»)

Власенко Валерій
Сумський державний університет
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії

Міжвоєнна українська еміграція в Європі відіграла важливу роль у збереженні національної ідентичності й історичної пам'яті українського народу тих наших співвітчизників, які внаслідок поразки національно-демократичних сил в Українській революції 1917–1921 рр. вимушені були емігрувати. Більшість емігрантів опинилася в країнах Європи, оскільки сподівалася невдовзі повернутися на батьківщину. Але після невдалого Другого Зимового походу Армії УНР стало зрозуміло, що повернення відкладається на невизначений термін. В еміграції опинилося чимало українських інтелектуалів, урядовців, викладачів і студентів вищих і середніх шкіл, представників науково-технічної та культурно-мистецької інтелігенції. Проте умови в країнах перебування емігрантів різнилися. Так, в Австрії, Німеччині, Польщі, Франції та Чехословаччині сформувалися політичні центри еміграції, де була численна емігрантська громада (колонія), перебували лідери української еміграції, діяли українські політичні партії («*старі*» і новоутворені), громадські та культурно-освітні організації, виходила преса, в інших країнах діяли «*периферійні*» (провінційні) осередки. Серед політичних центрів виділялася Чехословаччина, де функціонували вищі школи – Український вільний університет в Празі, Українська господарська академія в Подєбрадах, Український високий педагогічний інститут ім. М. П. Драгоманова в Празі, Український робітничий університет в Празі, Українська студія пластичного мистецтва, наукові та фахові інституції, видавництва тощо.

Однією з таких фахових інституцій було Українське товариство прихильників книги (УТПК) в Празі. Гасла про Товариство є в енциклопедично-довідкових виданнях і статті – у науковій періодиці [1–2] та збірках [3]. Серед фундаторів і членів управи УТПК й авторів статей у його друкованому органі журналі «*Книголюб*» був і випускник Глухівського учительського інституту (1908), пластун, філателіст, бібліограф, бібліофіл, книгознавець і видавець Євген Вировий (1889–1945). Спеціальних праць про його діяльність в еміграції поки що немає, є лише гасла в Енциклопедії українознавства [4], Енциклопедії Сучасної України [5], Вікіпедії [6] та літературно-публіцистичний нарис про нього [7]. Ще одна робота мала джерелознавчий характер. Це – опис фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління, в яких йдеться про Є. Вирового [8]. Знайшла відображення і його епістолярна спадщина (листування з І. Огієнком) [9]. Іноді в літературі наводяться

помилкові дані щодо його біографії, зокрема про те, що він був нібито головою управи УТПК [6], насправді – заступником голови та скарбником. Саме тому автор ставить собі за мету охарактеризувати як праці Є. Вирового, що були опубліковані на сторінках журналу «*Книголюб*», так і його діяльність як члена УТПК за матеріалами цього періодичного видання.

Влітку 1926 р. під час підготовки українців-емігрантів до участі у Міжнародному з'їзді бібліотекарів і прихильників книги була висловлена думка про створення фахового товариства та видання бібліографічного часопису. Невдовзі вона була втілена у життя. 5 січня 1927 р. в одному з приміщень Клементінума в Празі відбулися установчі збори зацікавлених у цій справі осіб. Було усталено назву товариства, ухвалено статут, обрано управу та визначено план діяльності. Серед фундаторів були такі відомі громадсько-політичні і культурно-освітні діячі, як професори Д. Антонович, А. Артимович, В. Біднов, О. Гайманівський, Ф. Гула, О. Колесса, С. Русова, В. Сімович, С. Сірополко, В. Січинський, М. Славинський, В. Щербаківський, А. Яковлів, а також відомі книгознавці та бібліографи Л. Биковський, П. Богацький, Є. Вировий, П. Зленко, М. Мухин, Ю. Тищенко-Сірий та інші. До складу управи УТПК обрали С. Сірополка (голова), Є. Вирового (заступник і скарбник) та Ю. Тищенка-Сірого (секретар). На цій посаді Євген Семенович перебував до 1932 р., коли обрали нову управу на чолі з В. Січинським. У переліку найближчих планів було зазначено видання бібліографічного часопису.

На наступних засіданнях були складені плани виголошення доповідей членами Товариства. Найбільше тем доповідей запропонував Є. Вировий, а саме «*Українські друки в Чехословаччині*», «*Найближчі чергові завдання української видавничої продукції на Україні й на чужині*» та «*Організація збуту, розповсюдження книжки та вимоги, що їх ставлять до цієї справи сучасні українські обставини*». Зазвичай виголошені на засіданнях Товариства доповіді згодом публікувалися на сторінках журналу «*Книголюб*» [10, с. 1–2].

Друкований орган УТПК виходив у 1927–1932 рр. в Празі. Всього побачило світ 12 одинарних та 5 здвоєних книг. Головний редактор – С. Сірополко, члени редакційного комітету – Є. Вировий, В. Січинський, В. Тукалевський та Д. Чижевський. Упродовж всього періоду існування журналу на його сторінках було опубліковано 3 статті Є. Вирового. Перша стосувалася вартості празького (1875–1876 рр.) видання «*Кобзаря*» Т. Шевченка і була приурочена до 100-річчя від дня народження власника друкарні д-ра Е. Ґреґра. Автор показав перипетії друку книги, грошові перекази на видання з боку О. Русова, виготовлення окремих відбитків книги меншого формату для нього, зокрема поезій «*Княжна*», «*Варнак*», «*Петрусь*», «*Відьма*», «*Неофіти*», «*Марія*», відправку трьох замовлень на книгу та відбитки цих поезій, зокрема до Відня на ім'я урядовця університетської бібліотеки О. Терлецького та урядовця друкарні Альбертіні, вартість першого і другого томів збірника, складності при підготовці до друку (літери *ї* та *є*) [11, с. 19–21].

У другій статті Є. Вирового йшлося про знищення Добровольчою армією українських книг на території України у 1919 р. З цією метою генералом А. Денікіним була створена «*Комиссия для сбора материалов для истории*

освободительной войны от большевиков». Автор навів численні приклади «*діяльності*» цієї комісії в Києві. Постраждали видавництва, друкарні та книгарні. Книги вилучалися, псувалися або спалювалися. Під знищення потрапили книги М. Драгоманова, С. Єфремова, Р. Заклинського, П. Капельгородського, В. Короленка, С. Русової, Ю. Тищенка, О. Шульгина, портрети Б. Хмельницького, І. Мазепи, Г. Хоткевича, а також праці про І. Мазепу, Ірландську республіку, Фінляндію та ін. Автор засвідчив, що список вилучених зі складу «*Книгоспілки*» книг склав 95 назв кількістю 40543 примірники. Наприкінці статті Є. Вировий зробив висновок: «*Взагалі, денікінщина на Україні – це одна безперервна оргія тупого пан-московського насильства, здичавілого від хвилевої перемоги над вільною після революції України*» [12, с. 28, 30].

Третя стаття Є. Вирового була присвячена аналізу української бібліографії у слов'янському бібліографічному каталозі 1877–1881 рр. Йшлося про видання Товариства чехословацьких книгарських рахівників, що утворилося 1877 р. в Празі й одразу почало видавати «*Слов'янський бібліографічний каталог*». Всього побачило світ 5 таких каталогів. Автор виокремив їх українську складову та назвав її упорядників за 1877–1879 рр. – професора О. Стефановича, 1880–1881 рр. – А. Щербаня [13, с. 49–50].

У рубриці «*Miscellanea*» журналу публікувалася інформація («*хроніка*») про УТПК: статут, склад управи, діяльність, назви виголошених доповідей, зокрема й Є. Вирового. Теми його доповідей: «*Доля української книжки під час революції*» (20.01. 1927), «*Українська книжка на Радянській Україні*» (2.02.1927) [14, с. 67–68], «*Українська книга в Америці*» (14.12.1927) [15, с. 50], «*Українська бібліографія в славянському бібліографічному каталозі рр. 1877–1881*» (12.05.1932) [16, с. 63].

Прізвище Є. Вирового зустрічалося і в рубриці «*Ucrainica*», де подавався перелік праць з української тематики іноземними мовами. Серед них – його студії чеською мовою «*Pražské vydaní Ševčenkového Kobzara r.r. 1876 // Slovanský přehled. 1926. № 6. S. 409–412*» та «*Deset let ukrajinské poštovní znamky // Tribuna filatelistů. 1929. Č. 11, 12.2, 16.VI*».

На сторінках «*Книголюба*» публікувалася і тематична бібліографія, зокрема щодо українського пластичного мистецтва за 1926 р. У цьому переліку є і робота Є. Вирового «*Чи не новий, невідомий малюнок Т. Шевченка (з репр. «Мамая») // Наша Бесіда. Варшава, 1926. Ч. 17-18*» [17, с. 39].

На межі 20-х – 30-х рр. чеська влада почала згортати так звану «*Ruská pomocná akce*», припинилася фінансова допомога вищим і середнім школам, науковим і фаховим організаціям. Від цього потерпало й Українське товариство прихильників книги. Не вистачало коштів на видання журналу «*Книголюб*». Організована акція зі збору коштів на його видання не дала результатів. У 1932 р. побачило світ останнє число (здвоєна книга) журналу.

Отже, журнал «*Книголюб*» є важливим джерелом не тільки з історії української еміграції в Чехословаччині, бібліотекознавства і книгознавства, але і з біографії та творчої спадщини одного з керівників Українського товариства прихильників книги Євгена Вирового. Перспективними, на думку автора, є

дослідження його діяльності на чолі Українського громадського видавничого фонду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заремба О. Українське товариство прихильників книги у Празі. *Вісник Книжкової палати*. 2001. № 8. С. 34–37.

2. Чорній В. В. Діяльність Українського товариства прихильників книги у Празі і журнал «Книголюб» (1927–1932). *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. 2000. Вип. 7/8. С. 173–180.

3. Огар Е. Українське товариство прихильників книги та його друкований орган «Книголюб». *Русская, украинская, белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя войнами: результаты и перспективы исследования фондов Славянской библиотеки и пражских архивов.* Прага, 1995. Т. 2. С. 890–900.

4. Вировий Євген. *Енциклопедія українознавства. Словникова частина / перевидання в Україні*. Львів: НТШ, 1993. Т. 1. С. 251.

5. Чабан М. П. Вировий Євген Семенович. *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ*. Київ: Ін-т енциклопед. досліджень НАН України, 2005. URL: https://esu.com.ua/article-34137 (відвідування 3.04.2026).

6. Вировий Євген Семенович. *Вікіпедія*. URL: https://w.wiki/Kj3y (відвідування 3.04.2026).

7. Чабан М. П. Невтомний Вировий. *Вічний хрест на грудях землі: художньо-документальні нариси*. Дніпропетровськ: УКВ ІМА-прес, 1993. С. 52–65.

8. Редько О. М. «… Бажаю… дочекатися визволення України…» (Огляд документів ЦДАВО України про діяльність українського громадського та культурно-освітнього діяча Є. С. Вирового). *Архіви України*. 2017. № 3–4. С. 178–192.

9. Мицик Ю., Тарасенко І. З листування Євгена Вирового. *Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. «Культурно-історична спадщина України: перспективи дослідження та традиції збереження» (з міжнар. участю) (Черкаси, 07 – 08 грудня 2023 р.*). Черкаси: видавець Гордієнко Є. І., 2023. С. 139–141.

10. Бюлетень Українського товариства прихильників книги в Празі. 1927. Ч. 1 (20 лют.). С. 1–2.

11. Вировий Є. Скільки коштувало пражське видання творів Шевченка 1875–76 р. *Книголюб*. 1927. Кн. 1. С. 19–21.

12. Вировий Є. Як російська добровольча армія нищила на Україні українські книжки. *Книголюб*. 1927. Кн. 2. С. 26–30.

13. Вировий Є. Українська бібліографія у слов'янському бібліографічному каталозі 1877–1881 рр. *Книголюб*. 1932. Кн. 1–2. С. 48–50.

14. Хроніка Укр. Т-ва прихильників книги. *Книголюб*. 1927. Кн. 1. С. 66–72.

15. Хроніка Укр. Т-ва прихильників книги. *Книголюб*. 1927. Кн. 4. С. 50–53.

16. Хроніка Укр. Т-ва прихильників книги. *Книголюб*. 1932. Кн. 1–2. С. 63–65.

17. Січинський В. Література з українського пластичного мистецтва за 1926 рік (докінчення). *Книголюб*. 1927. Кн. 2. С. 38–45.

ІСТОРИЧНА ОСОБИСТІСТЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Мардарова Ірина
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського»
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки
Гуданич Наталія
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського»
доктор філософії в галузі освіти, старший викладач кафедри дошкільної педагогіки

В умовах глобалізаційних процесів національна ідентичність зазнає суттєвих трансформацій, що актуалізує проблему збереження та переосмислення історичної пам’яті [6]. Інтенсифікація міжкультурних контактів, мобільність населення, інформаційна відкритість сучасного світу зумовлюють необхідність чіткого усвідомлення історичних витоків та культурних маркерів нації. Саме історична пам’ять виступає одним із ключових чинників консолідації суспільства, формуючи спільні цінності, символи та наративи. Особливої значущості проблематика набуває в умовах цифровізації [1, с. 185]. Розвиток соціальних мереж, онлайн-платформ, цифрових архівів і медіа змінює механізми трансляції історичного знання. Цифрові технології не лише розширюють доступ до джерел, а й впливають на інтерпретацію історичних подій та постатей, сприяючи як популяризації історії, так і поширенню спрощених або маніпулятивних версій минулого. У результаті формується новий формат колективної пам’яті – динамічний, інтерактивний, часто фрагментарний.

Відбувається переосмислення ролі історичних особистостей. Вони дедалі частіше стають об’єктами цифрової репрезентації, символічних реконструкцій, візуалізацій та медійних наративів. Віртуальний простір трансформує традиційні уявлення про історичних діячів, наділяючи їх новими смислами відповідно до актуальних суспільних запитів. Дослідження історичної особистості в контексті формування національної ідентичності в умовах цифровізації є своєчасним і науково обґрунтованим.

Історична особистість виступає важливим механізмом персоніфікації національних цінностей та ідеалів. Через образ конкретного діяча суспільство структурує уявлення про власне минуле, моральні орієнтири та культурні коди. Постать історичного героя концентрує в собі риси, що сприймаються як репрезентативні для нації: прагнення до свободи, гідність, жертовність, творчу самореалізацію або державницьке мислення [7, с. 5]. Історична особистість стає символічним носієм колективної пам’яті та засобом міжпоколіннєвої трансляції цінностей. У процесі державотворення історичні постаті виконують символічну та інтегративну функцію [4]. Вони формують канон національного пантеону, який закріплюється через освітні програми, культурну політику, меморіальні

практики, святкові дати та медійну репрезентацію. Апеляція до постатей минулого легітимує політичні та соціальні процеси сучасності, створює відчуття історичної тяглості та спадкоємності державної традиції [6].

Показовим прикладом є постать Тараса Шевченка, його постать посідає центральне місце в українському національному наративі. Творчість і громадянська позиція Тараса Шевченка стали уособленням боротьби за свободу, національну гідність та культурну самобутність. Образ Тараса Шевченка функціонує не лише як літературний символ, а й як маркер національної ідентичності, що активно репрезентується в освітньому просторі, культурній політиці та цифрових медіа. У сучасних умовах цифровізації постать Кобзаря зазнає нових інтерпретацій, зберігаючи при цьому свою інтегративну роль.

Не менш значущою є постать Михайла Грушевського, який відіграв важливу роль у формуванні історичного наративу української державності. Його наукова спадщина сприяла утвердженню концепції безперервності українського державотворчого процесу, що стало підґрунтям для модерної національної самоідентифікації. У цифрову добу доробок вченого активно популяризується через електронні бібліотеки, онлайн-курси та мультимедійні проєкти

Важливим символом державницької традиції є також Богдан Хмельницький, чия діяльність пов’язана з боротьбою за автономію та формуванням козацької державності. У суспільній свідомості він уособлює ідею політичної суб’єктності українського народу. Водночас у сучасному цифровому просторі означена постать стає предметом дискусій, переосмислень і нових інтерпретацій, що свідчить про динамічність історичної пам’яті.

У новітній історії консолідуючу роль відіграє постать В’ячеслава Чорновола, який символізує боротьбу за демократичні цінності та незалежність України наприкінці ХХ століття. Його діяльність у межах національно-визвольного руху сприяла формуванню сучасної політичної ідентичності, утвердженню принципів політичного плюралізму, прав людини та громадянської активності. Він став уособленням моральної стійкості та послідовності у відстоюванні національних інтересів, що зміцнило його авторитет як символу демократичної традиції

У цифрову епоху його спадщина набуває нових форм репрезентації: створюються електронні архіви документів, публікуються оцифровані матеріали дисидентського руху, поширюються відеосвідчення сучасників, реалізуються освітні онлайн-проєкти. Соціальні мережі та мультимедійні платформи сприяють популяризації його ідей серед молоді, формуючи зв’язок між історичним досвідом боротьби за незалежність і сучасними викликами державності. Отже, образ В’ячеслава Чорновола функціонує в публічному дискурсі як моральний орієнтир у питаннях політичної відповідальності та національної єдності, це підтверджує, що зазначена історична особистість виконує в новітній історії не лише меморіальну, а й ціннісно-нормативну функцію, безпосередньо впливаючи на формування громадянської та національної ідентичності, зокрема в умовах цифровізації.

Історичні особистості різних епох виконують роль символічних орієнтирів у процесі формування національної ідентичності. Їх образи, трансформуючись у цифровому середовищі, продовжують впливати на колективну пам'ять та ціннісні орієнтації суспільства [1, с. 185]. Історична особистість виступає не лише об'єктом історичного дослідження, а й активним чинником конструювання національної ідентичності, особливо в умовах трансформації комунікаційних практик та цифрового середовища [4].

Цифровізація суттєво змінює механізми формування та поширення історичного наративу. Соціальні мережі перетворилися на потужний простір репрезентації історичних постатей, де образи минулого активно інтерпретуються, переосмислюються та адаптуються до сучасних суспільних запитів. Платформи на кшталт Facebook, Instagram, TikTok та YouTube стають інструментами популяризації історичних знань, створення просвітницького контенту та формування нових форматів історичної комунікації [2, с. 259].

Особливу роль відіграють меми, короткі відео, подкасти, цифрові архіви та онлайн-музеї. Вони сприяють демократизації доступу до історичної інформації, роблять її більш інтерактивною та доступною для молодого покоління [3, с. 24]. Водночас такі формати часто передбачають спрощення складних історичних процесів, що може призводити до фрагментарності сприйняття минулого. Цифрові архіви та віртуальні експозиції розширюють можливості дослідників і громадян у вивченні джерел, однак потребують належної наукової верифікації. Актуалізується явище «цифрової міфологізації» історичних осіб. У віртуальному просторі історичні постаті можуть набувати нових символічних рис, що не завжди відповідають історичній достовірності. Алгоритми соціальних мереж, орієнтовані на емоційну залученість аудиторії, сприяють поширенню яскравих, але спрощених або поляризованих інтерпретацій минулого [2, с. 259].

Суттєвою проблемою залишається дезінформація та маніпуляції історією. Цифрове середовище створює умови для швидкого поширення фейкових матеріалів, псевдоісторичних наративів та пропагандистських інтерпретацій, що можуть впливати на формування національної ідентичності. Особливого значення набуває розвиток медіаграмотності, критичного мислення та науково обґрунтованих підходів до інтерпретації історичного минулого [2, с. 259]. Цифровізація одночасно відкриває нові можливості для популяризації історичної спадщини та створює ризики її спотворення, що потребує відповідального й комплексного підходу до формування сучасного історичного наративу.

Історична особистість залишається одним із ключових чинників конструювання національної ідентичності. Через персоніфіковані образи минулого суспільство осмислює власну історичну тяглість, формує систему цінностей та вибудовує символічний простір нації. Історичні постаті виконують інтегративну функцію, об'єднуючи різні покоління навколо спільних смислів і культурних орієнтирів. Водночас цифровізація суттєво трансформує способи інтерпретації та поширення історичного знання. Цифрові медіа розширюють доступ до джерел, створюють нові формати історичної комунікації та

актуалізують постаті минулого в сучасному інформаційному середовищі. Проте поряд із цим зростає ризик спрощення, фрагментації або маніпулятивного переосмислення історичних наративів. Забезпечення наукової достовірності, розвиток критичного мислення, підтримка якісних освітніх і культурних ініціатив є важливими умовами збереження історичної пам'яті та зміцнення національної ідентичності в умовах цифрової трансформації суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць ДДПУ імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. № 14/56. С. 185–196. DOI https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.20

2. Листопад О. А., Мардарова І. К., Листопад Н. Л Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх інтеграція в освітню практику: історичний контекст і сучасні тенденції. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Педагогічні науки.* 2025. Вип. 2. № 58. С. 259–272. DOI: DOI: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2025-2-58-259-272

3. Листопад О. А., Мардарова І. К., Листопад Н. Л. Особливості застосування мультимедійних технологій в процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Педагогічні науки.* 2024. Вип. 4 (56). С. 24–33. DOI: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-3-56-24-33

4. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 364 с.

5. Філіпчук О. Р. Формування національної ідентичності особистості в умовах сучасних викликів. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13284347

6. Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти : монографія / В. П. Трощинський, В. А. Скуратівський, Н. П. Ярош та ін. ; за заг. ред. В. П. Трощинського. Київ : НАДУ, 2018. 256 с.

7. Школяр М. В. Актуалізація історичної пам'яті в контексті національної ідентичності. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2019. Том 22 № 8, С. 5-13. https://doi.org/10.15421/171978

ОСОБИСТІСТЬ КЕРІВНИКА У ФОРМУВАННІ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД І СУЧАСНІ УПРАВЛІНСЬКІ ПРАКТИКИ

Мацука Вікторія

Маріупольський державний університет

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та фінансів

Організаційна культура відіграє ключову роль у формуванні ефективності діяльності сучасних організацій. Особистість керівника – із власними цінностями, стилем управління, стратегічним баченням – формує психологічне середовище, норми взаємодії та поведінки команди. У контексті менеджменту значна увага приділяється способам трансформації організаційної культури в умовах динамічних змін і викликів. Історичний аналіз ролі особистостей у

великих суспільних перетвореннях може стати джерелом важливих уроків для сучасних управлінських практик.

Особистісні риси керівника впливають на комунікації, формування довіри, мотивацію працівників і здатність організації до адаптації. Рівень емоційного інтелекту, стратегічного мислення та здатність до лідерства визначають, чи організація спроможна створювати інноваційні підходи до вирішення проблем, підтримувати позитивну корпоративну культуру й долати внутрішні конфлікти.

Історичні приклади трансформацій, пов'язаних із лідерством, демонструють, що зміни в ціннісно поведінковому полі значною мірою визначаються особистісними характеристиками тих, хто перебуває на управлінських позиціях. В історії українського менеджменту і громадянського суспільства можна знайти приклади, коли особистість лідера створювала нові культурні практики та стандарти взаємодії [1].

В Україні прикладом впливу особистості керівника на організаційну культуру може бути трансформація корпоративних підходів у провідних ІТ компаніях, де засновники чи топ менеджери впроваджують цінності відкритості, співпраці й постійного навчання. Такі підходи стали частиною культури компаній, які працюють у гнучких умовах, орієнтованих на інновації. Багато українських стартапів активно використовують практики, коли особисті принципи засновників закладають основу корпоративної культури та моделюють стиль управління [5].

У міжнародній практиці багато уваги приділяється прикладам успішних трансформацій організаційної культури під впливом видатних менеджерів. Наприклад, зміни корпоративної культури в японській компанії Toyota багато в чому пов'язані з підходами до лідерства, системою виробничих цінностей та принципами «кайдзен» (постійного вдосконалення), що передаються через менеджерські практики й особисті стандарти поведінки керівників [4]. В компанії Salesforce культура орієнтована на цінності етичної взаємодії та клієнтоорієнтованості, які активно просуваються засновниками й утверджуються через менеджмент [3].

Узагальнення історичних та сучасних практик свідчить, що особистість керівника взаємодіє з організаційною культурою не лише через формальні механізми управління, але й через моделі поведінки, які пропонує сам керівник. Особисті приклади, комунікація, етика прийняття рішень та внутрішня мотивація стають основою формування групових норм, що визначають поведінку співробітників [2].

Емоційний інтелект керівника також має велике значення для формування культури організації. Здатність керівника розпізнавати емоції співробітників, управляти конфліктами та будувати комунікації сприяє створенню середовища, в якому працівники почуваються безпечно, підтримані й мотивовані. Це безпосередньо впливає на залученість, продуктивність та здатність адаптуватися до змін. У багатьох сучасних компаніях трансформація організаційної культури пов'язана не лише з управлінськими рішеннями, але й із створенням цінностей, що підтримуються на всіх рівнях. Керівники, які активно демонструють ці цінності через власну поведінку, сприяють

формуванню єдиної системи стандартів, яка зміцнює корпоративну ідентичність і спрямовує команду до досягнення стратегічних цілей.

Таким чином, особистість керівника виступає важливим фактором трансформації організаційної культури. Поєднання історичного досвіду та сучасних практик менеджменту відкриває можливості для глибшого розуміння механізмів змін, створення ефективних моделей управління людьми та розвитку організацій в умовах динамічних викликів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лаврентьєва В.О., Мацука В.М. Людський капітал як ключовий фактор успіху в управлінні бізнесом. Майбутнє – аудит: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Кривий Ріг, 15 січня 2024 р./ редкол.: М.І. Ступнік, В.С. Адамовська, М. Л. Крапивко, Є.В. Міщук [Електронний ресурс]. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2024. С. 104-106.

2. Мацука Вікторія. Культура Well-being: управління благополуччям співробітників. Психологічні умови благополуччя персоналу організацій: збірник тез IV Міжнародної науково-практичної конференції, 19–21 жовтня 2023. Львів. Видавництво Львівської політехніки. 2023. С.135-136.

3. Salesforce. Culture & Values. URL: https://www.salesforce.com/company/culture/ (дата звернення: 06.04.2026).

4. Toyota Global. The Toyota Way. URL: https://global.toyota/en/company/visionandphilosophy/toyotaway/ (дата звернення: 06.04.2026).

5. Ukrainian IT Leaders. Корпоративна культура українських технологічних компаній. URL: https://uitleaders.com.ua/articles/corporate_culture_it (дата звернення: 06.04.2026).

МІЖ ЕТНОГРАФІЄЮ І ПОЕЗІЄЮ: РОМАНТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ КУЛЬТУРИ У СПАДЩИНІ МИКОЛИ МАРКЕВИЧА

П'ятаченко Сергій

Сумський державний університет

кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики та філології

«Бандуристе, орле сизий» – так назвав у своєму вірші Тарас Шевченко Миколу Маркевича – історика, етнографа, поета, музиканта і композитора, який народився 7 лютого 1804 року в селі Дунаєць Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині Шосткинського району Сумської області) у сім'ї колишнього дипломата Андрія Івановича Маркевича та графині Анастасії Василівни Гудович. Раннє дитинство провів у свого діда в с. Полошки Глухівського повіту (нині Шосткинський район), потім у прабаби й тітки в с. Дунаєць, з 1809 року в с. Сокиринці та с. Рудівці (нині Прилуцький район Чернігівської області). Початкову освіту здобув у приватному пансіоні письменника, лексикографа й етнографа П. Білецького-Носенка в с. Лапинці під Прилуками. На думку О. Пипіна, саме П. Білецький-Носенко міг спрямувати хлопця на стежку вивчення українського життя, оскільки сам писав художні твори українською мовою та збирав український фольклор.

Визначним утіленням народного духу стала його поетична збірка

«Українські мелодії» (1831 р.), у якій він за прикладом європейських романтиків звернувся до національного фольклору. У передмові до збірки Микола Маркевич писав, що він склав ці вірші під впливом українських народних пісень, на що вказують назви віршів: «Сон-трава», «Відьма», «Хустки на козацьких хрестах», «Прикмети за конем», «Чарівниця», «Бандурист», «Веснянка», «Добрий домовик», «Русалки», «Змій», «Домовик», «Іван Купала» та інші. Намагаючись знайти свій поетичний шлях і не повторювати Байрона, Міцкевича, Пушкіна чи Жуковського, Микола Маркевич зазначав, що йому прийшла щаслива думка використати українську народну пісню: «Тут я не боявся бути наслідувачем. Я поставив собі за мету описати те, що ще ніким не було описано» [5, с. 4]. «Автор не обмежується лише випадковим добором більш красивих переказів чи забобонів. Він прагне представити у своїх віршах усе більш-менш типове, щоб у такий спосіб дати опис української природи й українського життя», – вказував О. Грушевський [1, с. 69].

Одним із центральних у збірці став образ народного співця, втілений у вірші «Бандурист». Це перша в українській літературі спроба поетизації народного співця, яка згодом вплинула на Шевченків «Кобзар». В основі вірша Маркевича лежить народна легенда про смерть бандуриста, про яку сповістила його бандура, що висіла на стіні. Цю легенду згодом використав П. Куліш у своїй романтичній повісті «Вогняний змій».

Авторська передмова до збірки – це поетична апологія України, зізнання в любові до неї, прагнення закохати в неї читача: «У Малоросії все оживлене, все має дар слова; у давньому дубі таїться істота неземна, у покинутому домі є ще мешканці, хоч і невидимі; ріка є оселею найчарівніших істот; ворон, пугач віщують горе, зозуля пророчо відлічує наші дні; вівсянка, прилітаючи навесні, говорить жителеві Малоросії, що він має відкласти сани, що полози вже не прорізатимуть із шумом нового сліду по снігу… Тут усе постає в сяйві поезії… Обійдімо цілий рік у Малоросії: скільки поживи для душі поета; тут усе супроводжується співом, звичайними святами» [5, с. 9]. Захоплено та образно автор описує народні свята, ігри, вечорниці, вертеп та інші ознаки народного святкового календаря. Згадує він і про низку козацьких ватажків та гетьманів, постаті яких, на думку автора, можуть слугувати джерелом натхнення для поета. Разом із ґрунтовними примітками, які займають більшу половину збірки, передмова є одним із перших етнографічних досліджень України.

На цю роздвоєність збірки – поетичну та етнографічну – вказав В. Жуковський у листі до М. Маркевича від 24 лютого 1834 року та порадив йому розмежувати свої захоплення: «Ви взялися обробляти багату ниву народних переказів, і нічого кращого не можете зробити, як і далі йти цим шляхом. Мені навіть здається, що з однієї праці ви могли б зробити дві: перша – поетичне опрацювання народного; друга – зібрання цього народного в тому вигляді, в якому воно існує в народі, тобто казок, переказів, забобонів, прислів'їв, пісень... Остання праця була б великою послугою вітчизняній словесності» [3, с. 11-12].

У своїх етнографічних оцінкам М.м Маркевич орієнтувався не на наукові школи, які ще тільки зароджувалися в Україні, а на свій близький до народу

життєвий досвід і закоханість в українську пісню. Особливо показовою в цьому контексті є характеристика, яку дав йому О. Пипін: «Як і більшість тодішніх прихильників народності, Микола Андрійович Маркевич був етнографом-самоучкою, далеким від будь-якого наукового розуміння предмета, але цілковито пройнятим тим інстинктом, який без допомоги науки вгадував важливість народознавчих студій – як наукову, для більш правильного розуміння народного характеру й історії, так і моральну — для встановлення більш розумних суспільних відносин із народом» [6, с.340].

Поезії М. Маркевича справили помітний вплив на раннього Шевченка, зокрема на твори «Перебендя», «До Основ'яненка» та деякі інші. На це першим вказав О. Колесса. Цю ж думку підтвердив К. Студинський: «Маркевич зобразив нам бандуриста на Україні в окруженню людей ріжного віку, а всі вони чують потребу послухати єго пісень, а з поважання та любови, з якою всі вони відносяться до старця, видно, що для всіх уміє він найти відповідну пісню, що всіх він в силі розважити. Таким самим вийшов Перебендя Шевченка, з тою хіба ріжницею, що поет вкладає вже в уста кобзаря готові пісні, відповідні до кождої окремої групи єго оточення. Нема отже сумніву, що тип бандуриста в поезії Маркевич послужив приміром для Шевченка до начеркнення постати кобзаря в першій частині єго «Перебенді» [7, с.479].

Захоплення українською народною піснею супроводжувало М. Маркевича протягом усього життя. У 1840 році він видав у Москві збірку ««Народні українські наспіви, покладені на фортепіано»«. Схвальну рецензію на це видання, яке містило тексти й ноти 66 українських народних пісень, підготував відомий письменник і композитор Н. Кукольник. До найбільш вагомих праць М. Маркевича на ниві музичної фольклористики варто віднести його збірку «Південноруські пісні з голосами» (1857). Цікаво, що того ж року була опублікована й схожа книга його сина Андрія, який також намагався продовжувати батькову справу й підготував до друку збірку мелодій українських народних пісень з фортепіанним акомпанементом «Малоросійські народні пісні, покладені на ноти для співу і фортепіано» (1857), куди увійшли 25 пісень побутового змісту. Наступного року вийшла ще одна музично-фольклорна збірка М. Маркевича – «19 малоросійських пісень для фортепіано в дві руки» (1858).

Художник Лев Жемчужников згадував про укладену Маркевичем рукописну збірку українських народних пісень і дум із нотами, яка за життя не була надрукована, а потім десь загубилася серед архівних справ: «М. А. підготував також до видання збірку пісень із нотами, що складалася зі 150 пісень, однієї думи «Сава Чалий», «Вертепу» з акомпанементом із 8 номерів, 5 весільних пісень і 14 коровайних. Оцінити цю працю по-справжньому ми не можемо; ми занадто близькі до М. А. і надто сильно відчуваємо на собі тиск сучасної вимоги етнографічної дагеротипної точності у відтворенні всього народного. Усі вимагають зображення народу, як у камері-обскурі» [2, с.185].

Завершенням фольклорно-етнографічної діяльності М. Маркевича стала книга «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян», яка вийшла в Києві в 1860 році вже після смерті автора. «Автор цієї книги, відомий історик Малоросії

М. Маркевич, ще в 1850 році задумав укласти великий збірник під назвою «Внутрішнє життя Малоросії від 1600 року до нашого часу» і невтомно працював над ним, незважаючи на тяжку хворобу, яка вразила його того ж 1850 року, – писав у передмові видавець І. Давиденко. – Бажаючи зробити доступними для публіки ці дорогоцінні праці невтомного й сумлінного дослідника побуту Малоросії, я вирішив видати їх друком, але оскільки цей твір не було зведено в єдине ціле, то загальну назву «Внутрішнє життя Малоросії» замінено окремими назвами, що відповідають змісту статей; таким чином цю книгу названо: «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян (Опис сучасного побуту)» [4, с.1].

Видавцем планувався вихід ще двох частин, але справа зупинилася лише на цьому збірнику. Він багато в чому перегукується з етнографічними матеріалами зі збірки «Українські мелодії» 1831 року. Це видання знайомить нас зі щедрівками, колядками, описами масничних, великопостових обрядів і звичаїв, троїцько-купальськими вшануваннями дерев, українською демонологією та особливостями народного світогляду. Автор описує низку молодіжних ігор: «У Короля», «У Щитки», «У Галки», «У Ворона». Надзвичайно цінним у книзі, до того ж першим у вітчизняній етнографічній літературі, є опис різдвяного вертепу з повним текстом цієї оригінальної народної драми. Одним із перших він звертається до теми народної медицини, подаючи в книзі систематизований своєрідний матеріал про травники і знахарство, хвороби й народні методи боротьби з ними.

Докладному й сумлінному описові народного весілля передує маленький розділ «Любощі», у якому автор розповідає про хитрощі дівчат, що прагнуть привернути до себе увагу хлопців. Весільний обряд розподілено автором на три етапи: перший – сватання, коровай, вільце; другий – вінчання, застілля в молодої і молодого, розподіл короваю, комора; і третій – снідання дружок молодої, перезва, «беседа» тощо.

Своєрідністю та унікальністю відзначається останній розділ «Простонародна кухня, десерт і напої», у яких етнограф описує дев'яносто найтиповіших страв народної кухні, багато з яких незаслужено забуті: баба-шарпанина, драглі з свинячих ніг, кендюх, пундик, таратута та інші. Є тут і рецепти калинового і бузинового киселів, березового і кленового соків, наливок та настоянок.

В українській історіографії звучали різні оцінки Миколи Маркевича як письменника та вченого, але всі сходилися на тому, що, озираючись на весь літературний, історичний, етнографічний, статистичний, музичний та архівний спадок Миколи Маркевича, не можна не подивуватися його завзятості та плодовитості, не можна не відчути в його щедрому серці глибокої любові до рідного краю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевский А. Н.А. Маркевич (Из прошлого украинской литературы и этнографии. Журнал министерства народного просвещения. С.-Петербург: Сенатская типография, 1911. Январь. С.59-141. С.69.

2. Жемчужников Л. Заметка к статье «Воспоминание о Н.А.Маркевиче. Основа: южно-русский литературно-ученый вестник. 1861. №2. С.185-187. С.185.

3. Жуковский В. А. Письма к Н. А. Маркевичу. Москвитянин. 1853. № 12. Отд. IV. С. 11–12.

4. Маркевич Н. А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян (Извлечено из нынешнего народного быта). Издал И. Давиденко. Киев : В типография И. и А. Давиденко, 1860. 174 с.

5. Маркевич Н. А. Украинские мелодии. Москва : тип. Августа Семена при Имп. мед.-хирург. акад., 1831. [8], XXX, 155 с.

6. Пыпин А. Н. История русской этнографии. Т. 3 : Этнография малорусская. Санкт-Петербург : Типография М. М. Стасюлевича, 1891. 452 с. с. 340.

7. Студинський К. «Перебендя» Т. Шевченка і «Бандурист» Маркевича. Причинок до генези поезій Т.Шевченка. Зоря. 1896. Ч.24. Р XVII. С477-479. С.479.

ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ, ПОБОРНИК УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ – ІВАН АБРАМОВ

Мірошниченко Надія

Національний заповідник «Глухів»

кандидатка педагогічних наук, учена секретарка

Іван Спиридонович Абрамов (20.06.1874–3.05.1960 рр.) знаний український етнограф, педагог, фольклорист. Він народився в м. Воронежі Глухівського повіту Чернігівської губернії (нині – Шосткинський район Сумської області) в сім'ї робітника та колишньої кріпачки [3; 9]. В своєму рідному місті він здобув початкову освіту. Пізніше вступив до Воздвиженської сільськогосподарської школи М. М. Неплюєва. До слова, перебування в навчальному закладі поміщика залишило у Івана Абрамова здебільшого негативні враження. Свої спогади він оприлюднив у публікаціях: «В культурному скиту (Серед неплюєвців)» (1902 р.) та «В культурному скиту. Про одну процвітаючу комуністичну общину» (1914 р.), де нарікав на надмірний авторитаризм та моральний тиск з боку фундатора, відсутність особистої свободи. Водночас автор брошур відзначав високий рівень знань, що здобувалися у школах Миколи Неплюєва та економічні успіхи у веденні господарства [7, с. 19]. Закінчивши навчання в Воздвиженській школі І. Абрамов деякий час там вчителював, а згодом працював в школі с. Студенок Глухівського повіту [1, с. 6].

В 1895 р. вступив до Глухівського учительського інституту, після його закінчення працював вчителем в м. Рівне, а з 1900 до 1933 р. в школах Санкт-Петербургу. Паралельно з роботою вчителя І. С. Абрамов отримав освіту в Петербурзькому археологічному інституті та працював на літературній ниві. З 1909 р. дослідник став членом Археологічного, а з 1914 р. дійсним членом Російського географічного товариств, де був нагороджений срібною медаллю [1, с. 7].

Іван Спиридонович був одним із перших дослідників спадщини славетного педагога К. Д. Ушинського, визначаючи його як поборника

українства. Науковець опублікував наступні праці: «На Батьківщині К. Ушинського» та «Український елемент спадщини К. Д. Ушинського», в яких вперше відзначив увагою українське коріння педагога [7, с. 118]. І. Абрамов присвячував наукові розвідки своєму видатному земляку Пантелеймону Кулішу. Також дослідник активно вивчав та займався збереженням життєвої і творчої спадщини Тараса Шевченка. Зокрема І. Абрамову вдалося віднайти в Петрограді листи Тараса Григоровича адресовані А.І. Толстій, під час його перебування на засланні [8, с. 6]. За тими матеріалами науковець зробив доповідь «Повернення Т. Г. Шевченка із заслання (за новими документами)» [4]. Завдячуючи пошуковій діяльності Івана Абрамова, українські музеї, архіви, дослідні інститути отримали рідкісні художні твори та рукописи Т. Г. Шевченка.

Слід відзначити, що Іван Абрамов був апологетом української національної ідеї, в своїх численних етнографічних розвідках він фіксував українські традиції та побут. Вивчаючи народний фольклор, краєзнавець констатував згубні наслідки імперської політики зросійщення українського народу: «Свого часу авторові цих рядків доводилося навчатися в сільській початковій школі в Малоросії. Я пам'ятаю, як багато в нас було змарновано часу й сил лише тому, що навчання велося чужою для нас російською мовою та за чужими російськими підручниками. Ті книжки, які нам видавали в школі, ми приносили додому й читали їх уголос, але вони залишалися незрозумілими нашим батькам… До чого призвели численні заборони видавати періодичні органи українською мовою, друкувати переклади та книжки для дитячого читання? Неминуче вони призводили до згасання народного духу і творчих сил країни та викликали помітну відсталість тутешнього населення, а розумова відсталість кинула свою чорну тінь на всі сторони народного побуту...» [2, с. 41].

Після революції 1917 року І. С. Абрамов працював в журналі «Краєзнавство». В 1931 р. був репресований, з причини нібито шкідливої діяльності журналу для суспільства та держави. Три роки І. Абрамов провів в таборі військовополонених в м. Тобольськ. За кілька років після звільнення етнографа знову заарештували, через відвідування ним Українського наукового товариства [5]. Відбувши покарання, І. Абрамов повернувся до рідного м. Вороніж, працював вчителем в місцевій школі та займався краєзнавчою діяльністю, друкував свої дослідження в місцевих газетах, переважно в шосткінській «Зорі». Помер І.С. Абрамов у 1960 р. в рідному Воронежі. Творчий доробок Івана Абрамова нараховує близько 15 окремих видань та 49 статей у збірках і періодичних виданнях [6, с. 5].

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамов Іван Спиридонович. *Українська фольклористична енциклопедія* / [голов. ред. Г. Скрипник] ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2019. С. 6–7.

2. Абрамов. И. Черниговские малороссы : быт и песни населения Глуховского уезда. С.-Петербург: типо-литогр. В. О. Пастор, 1905. 41 с.

3. Енциклопедія сучасної України. Абрамов Іван Спиридонович. URL: https://esu.com.ua/article-42214 (дата звернення: 8.04.2026).

4. Інститут рукописів Національної бібліотеки України імені В. Вернадського. Ф. Х. Од. зб. 16800. Абрамов Иван С. Возвращение Т. Г. Шевченко из ссылки (по новым документам) (Доклад). Есть копии писем Т. Г. Шевченко. 11/III 1925 г. Ленинград. 22 арк.

5. Косміна О. Дослідник Воронежа. URL: https://localhistory.org.ua/rubrics/strii/sivershchina-na-foto-ivana-abramova-1905-roku/ (дата звернення: 9.04.2026).

6. Мірошниченко Н.О. Як святкували весілля у Глухівському повіті. Із досліджень І. С. Абрамова (до 150-річчя від дня народження). *Соборний майдан.* 2024. № 4(124). С. 5–6.

7. Мірошниченко Н.О. Педагогічні погляди та освітня діяльність Миколи Неплюєва в контексті розвитку сільськогосподарської освіти (XIX – поч. XX ст.): дис. … канд. іст. наук: 13.00.01 / Сумський державний педагогічний університет. Суми, 2015. 293 с.

8. Терлецький В. Вовіки невичерпно-незбагненний Шевченко (Глухівський крайовий Шевченківський словник). *Соборний майдан.* 2013. № 6(60). С. 6–7.

9. Терлецкий В.В. Дослідник з Воронежа. Суми: Собор, 1997. 64 с.

ЖИТТЄВИЙ ТА ПРОФЕСІЙНИЙ ШЛЯХ СУДОВОГО ПРИСТАВА НІЖИНСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ ГЕОРГІЯ ІВАНОВИЧА ПРОКОПОВИЧА

Мінченко Марина

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Дослідження інституційного становлення Ніжинського окружного суду (1874–1917 рр.) крізь призму антропоцентричного підходу передбачає глибокий аналіз кадрового корпусу установи. У контексті вивчення повсякденної діяльності судової влади особливої актуальності набуває просопографічна характеристика представників допоміжного складу, зокрема судових приставів. Саме вони забезпечували безпосередню реалізацію судових рішень, виступаючи сполучною ланкою між державним інститутом правосуддя та соціумом.

Однією з репрезентативних постатей у цьому контексті є Георгій Іванович Прокопович, чий професійний шлях дозволяє простежити механізми функціонування виконавчої гілки судочинства на теренах Чернігівської губернії.

Мета розвідки полягає у науковій реконструкції життєвого та кар’єрного шляху судового пристава Г.І. Прокоповича.

На основі джерельної бази з’ясовано, що Георгій Іванович Прокопович народився 12 лютого 1871 р. За соціальним походженням він належав до родини колезького секретаря, що зумовило його подальшу орієнтацію на державну службу. Початковий освітній ценз майбутнього посадовця був сформований у Ніжинському міському двокласному училищі, що відповідало вимогам до чинів другого розряду канцелярських службовців.

Службова траєкторія Г.І. Прокоповича розпочалася 7 вересня 1889 р. у Ніжинському повітовому поліцейському управлінні. Переведення 16 липня

1900 р. до Козелецького поліцейського управління та подальший перехід до судового відомства свідчать про поступову професійну еволюцію та набуття необхідного адміністративного досвіду.

У структурі Ніжинського окружного суду Г.І. Прокопович обіймав посаду судового пристава, що вимагало не лише знання процесуального законодавства, а й високого рівня виконавчої дисципліни. За сумлінне виконання покладених обов'язків він був відзначений низкою державних нагород, зокрема срібною медаллю «Пам'яті імператора Олександра ІІІ» (1898 р.) та світло-бронзовою медаллю «Пам'яті 300-річчя царювання дому Романових» (1913 р.).

Соціально-побутовий аспект життєпису Г.І. Прокоповича доповнює дані про його родинний стан: дружина – Людмила Володимирівна (уроджена Чернова), донька спадкового почесного громадянина, та троє дітей (Олександр, Георгій, Милиця). Отримання чину надвірного радника стало логічним завершенням його кар'єрної ієрархії, підкреслюючи стабільність та престижність судової служби в досліджуваний період.

Аналіз життєвого та професійного шляху Г.І. Прокоповича ілюструє типову модель професійної самореалізації службовця, яка базувалася на поєднанні відповідного соціального походження, базової освіти та багаторічної вислуги років.

У подальшому науковий пошук буде спрямований на детальне вивчення біографій інших судових приставів Ніжинського окружного суду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Відділ забезпечення збереженості документів Державного архіву Чернігівської області (м. Ніжин). Ф. 358. Оп. 1. Спр. 689. Арк. 1–5.

П. ПОНОМАРЕНКО – ДОСЛІДНИК ПУТИВЛЬЩИНИ, КОТРИЙ ФОРМУЄ ІСТОРИЧНУ ПАМ'ЯТЬ ГРОМАДИ

Голуб Анжеліка

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

аспірантка 3-го року навчання, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Історична пам'ять громади є фундаментом її самоусвідомлення, духовної тяглості та культурної стійкості. У умовах суспільних трансформацій, воєнних викликів і переосмислення минулого особливого значення набуває збереження та популяризація локальної історії. Саме дослідники рідного краю відіграють ключову роль у цьому процесі, адже їхні праці не лише відтворюють події минулого, а й формують ціннісні орієнтири сучасників. Путивльщина, як історично багатий регіон Сіверщини, має значний потенціал для краєзнавчих досліджень, а постать П. Пономаренка є показовим прикладом особистості,

котра своєю науковою та просвітницькою діяльністю сприяє збереженню історичної пам'яті громади [1, с. 26–27].

Проблеми історичного краєзнавства та формування історичної пам'яті висвітлено в працях В. Смолія, Я. Дашкевича, О. Реєнта, де наголошено на ролі регіональних досліджень у розвитку національної історіографії. Значення локальної історії для громади обґрунтовано в працях П. Тронька, котрий підкреслював, що краєзнавство є «містком» між академічною наукою та суспільством. Водночас діяльність окремих регіональних дослідників, зокрема П. Пономаренка, залишається недостатньо узагальненою, що й зумовлює актуальність цього дослідження [1, с. 26–27; 2].

Мета – проаналізувати внесок П. Пономаренка в вивчення історії Путивльщини та визначити його роль у формуванні історичної пам'яті місцевої громади.

П. Пономаренко відомий як наполегливий дослідник історії Путивльщини, котрий в своїх працях поєднує архівні джерела, усні свідчення та краєзнавчі матеріали. Його наукові розвідки присвячені ключовим подіям регіональної історії, розвитку населених пунктів, а також долям видатних і маловідомих земляків. Такий підхід дозволяє відтворити «живу» історію краю, наближену до повсякденного досвіду громади.

Важливим аспектом діяльності Павла Вікторовича є популяризація історичних знань. Через публікації, публічні виступи, співпрацю з освітніми закладами та музеями він робить історію доступною для широкого загалу. Саме це сприяє формуванню відчуття причетності мешканців до минулого свого краю, усвідомленню його значення в загальноукраїнському історичному контексті. Праці дослідника виконують також виховну функцію. Вони формують у молоді повагу до історичної спадщини, відповідальність за її збереження та розуміння того, що історія громади є невід'ємною частиною загальнодержавної. Через дослідження локальних подій та постатей П. Пономаренко сприяє утвердженню національної ідентичності, зміцненню громадянської свідомості.

Наукові праці П. Пономаренка, присвячені історії Путивля та інших населених пунктів регіону, формують цілісну, багатовимірну картину розвитку від середньовіччя до новітнього часу, поєднуючи політичну, соціальну, культурну та джерелознавчу проблематику. Дослідник послідовно зосереджується на локальній історії як ключі до розуміння ширших історичних процесів Північно-Східної України та Сіверщини, демонструючи високий рівень роботи з писемними джерелами, архівними матеріалами та історіографією.

У статті про путивльських князів XII–XVI ст. автор розглядає еволюцію князівської влади в Путивлі в контексті династичних зв'язків, політичної залежності міста та його стратегічного значення на прикордонні Русі, Литви й Московської держави. Пономаренко переконливо показує, що Путивль був не периферійним, а важливим центром регіональної політики, а зміни князівської династії відбивали загальні трансформації державної організації та міжнародних відносин. Значну увагу приділено персоналіям князів, що

дозволяє оживити політичну історію міста та конкретизувати абстрактні процеси [3, с. 109–120].

Дослідження про путивльських козаків XVI ст. розкриває соціальну структуру міста в ранньомодерний період і спростовує уявлення про відсутність козацького елементу в цьому регіоні. Автор аналізує козацтво як прикордонний феномен, пов'язаний із військовою службою, обороною та колонізаційними процесами, підкреслюючи специфіку путивльського козацтва порівняно з дніпровським. Праця має важливе значення для розуміння ролі Путивля в козацькій історії та формуванні локальної ідентичності [4, с. 59–68].

У нарисі з історії преси Путивльського району Пономаренко переходить до новітньої доби, простежуючи становлення та розвиток місцевих періодичних видань як відображення суспільно-політичних і культурних змін. Автор розглядає пресу не лише як джерело інформації, а як чинник формування громадської думки, локальної пам'яті та самоусвідомлення громади. Ця праця демонструє міждисциплінарний підхід дослідника, котрий поєднує історію, журналістику та культурологію [5, с. 240–250].

Короткі, але концептуально насичені публікації, присвячені антропоніміці та символічному простору міста, зокрема розвідка про походження прізвищ, свідчать про зацікавлення автора мікроісторією та повсякденням. Через аналіз імен і прізвищ Пономаренко показує глибину історичної пам'яті Путивля, тяглість родинних традицій, соціальних зв'язків, що формували міську спільноту протягом століть [6, с. 6].

Особливе місце в спадщині дослідника посідає публікація рукописних документів XVII ст. з фондів Путивльського заповідника. Ця праця має виразний джерелознавчий характер і вирізняється ретельністю опису, коментуванням, введенням до наукового обігу маловідомих документів. Автор не лише публікує джерела, а й окреслює їхній потенціал для подальших досліджень соціальної, економічної та адміністративної історії регіону [7, с. 6].

Публіцистичні та водночас науково аргументовані тексти про «Севського чеха» та справжність «Слова о полку Ігоревім» демонструють активну участь Пономаренка в історичних дискусіях, пов'язаних із культурною спадщиною Путивля. У цих працях він відстоює роль міста як важливого символічного простору давньоруської культури, апелюючи до джерел, топоніміки та історичної традиції. Це свідчить про прагнення дослідника не лише реконструювати минуле, а й захищати історичне значення Путивля в сучасному гуманітарному дискурсі [8, с. 8; 9, с. 1–3].

Загалом, серед основних напрямів діяльності дослідника, що впливають на формування історичної пам'яті громади, можна виокремити:

1. Архівно-дослідницьку роботу – опрацювання документів і введення до наукового обігу нових джерел із історії Путивльщини.

2. Краєзнавчі публікації – видання статей та розвідок, доступних як фахівцям, так і широкому загалу.

3. Просвітницьку діяльність – участь у конференціях, зустрічах із громадою, співпраця з освітніми закладами.

4. Збереження нематеріальної спадщини – фіксація спогадів старожилів, локальних традицій та звичаїв.

Таким чином, діяльність П. Пономаренка як дослідника Путивльщини має важливе значення для формування та збереження історичної пам'яті місцевої громади. Його наукові та просвітницькі напрацювання сприяють усвідомленню цінності локальної історії, зміцненню зв'язку поколінь і розвитку національної свідомості. Досвід П. Пономаренка переконливо доводить, що саме через глибоке пізнання історії рідного краю формується відповідальне ставлення до минулого та майбутнього України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колієнко А.А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів.* 2023. Т. 15. С. 26–27. URL: http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3045/1/Збірник%203.11.2023-26-27.pdf

2. Охорона культурної спадщини історико-культурними заповідниками Чернігово-Сіверщини: монографія / за заг. ред. С.Ю. Зозулі; кол. авт.: Буренко В.М., Жукова С.П., Заліський О.С. та інші. Центр пам'яткознавства НАН України і Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Київ: О. Філюк, Центр учбової літератури, 2017. 128 с.

3. Пономаренко П. Князі путивльські (XII–XVI ст.). *Путивльський краєзнавчий збірник.* 2012. Вип. 7. С. 109–121.

4. Пономаренко П. Козаки путивльські. XVI століття. *Путивльський краєзнавчий збірник.* 2009. Вип. 5. С. 58–70.

5. Пономаренко П. Нарис історії преси в Путивльському районі. *Путивльський краєзнавчий збірник.* 2015. Вип. 8. С. 240–252.

6. Пономаренко П. Про що розповіло прізвище? *Місто Ярославни.* 2010. Вип. 2. С. 6.

7. Пономаренко П. Рукописні документи XVII ст. з фондів Державного історико-культурного заповідника в м. Путивлі. *Путивльський краєзнавчий збірник.* 2010. Вип. 6. С. 252–288.

8. Пономаренко П. «Севський чех» мав бути Путивльським. *Місто Ярославни.* 2016. Вип. 36. С. 8.

9. Пономаренко П. «Слово» справжнє, і Путивль той самий. *Місто Ярославни.* 2025. Вип. 65. С. 1–3.

ВІКТОР ЗАЇКА – ВИЗНАЧНА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ МІСТА ГЛУХІВ

Кулібова Ярослава

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
аспірантка 3-го року навчання

Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри історії, правознавства та методики навчання,
директор Навчально-наукового інституту філології та історії
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

У тезах подано узагальнену біографічну характеристику Віктора Заїки – знаного історика та дослідника рідного краю з м. Глухів Сумської області.

Матеріал розміщено з дотриманням хронології подій його життя. Особливий акцент зроблено на його науковій праці, громадській активності та участі в політичному житті міста. Окремо проаналізовано внесок Віктора Володимировича у сферу охорони історичних пам'яток Глухова, а також осмислено його значення у формуванні та розвитку спеціальності «Історія» в Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка.

Сьогодні Україна продовжує боротьбу за свою державність і територіальну цілісність. В умовах щоденних втрат серед військових і мирного населення надзвичайно важливо формувати в молодого покоління глибоке усвідомлення історичних процесів, причин і наслідків політичних подій. Одним із ефективних засобів пізнання минулого є історичне краєзнавство. Його місія полягає у збереженні пам'яті про подвиги попередників, підтримці національної ідентичності та формуванні відповідального ставлення до історичної спадщини. Усвідомлення минулого допомагає уникати помилок у майбутньому. Важливо досліджувати не лише події, а й постаті, які творили історію держави. Для Глухова такою особистістю є Віктор Володимирович Заїка [7, с. 26–27].

Він народився 28 липня 1957 року в місті Глухові. Родина майбутнього історика мала глибокі освітні традиції. Його дід навчався у місцевій чоловічій гімназії, Колегії Павла Галагана, історико-філологічному інституті Безбородька в Ніжині та Київському університеті Святого Володимира. Бабуся здобула освіту в Глухівській жіночій гімназії й працювала вчителькою початкових класів і бібліотекарем учительського інституту. Батьки також присвятили себе педагогічній діяльності: мати викладала математику, фізику та астрономію після закінчення Сумського педагогічного інституту, а батько працював у системі освіти, зокрема обіймав посаду інспектора районного відділу освіти [2; 3].

Освіту Віктор здобув у середній школі №3 м. Глухова. У 1970-х роках працював у лісовому господарстві. Згодом вступив на історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Після завершення навчання у 1982 році розпочав педагогічну діяльність у Глухівському державному педагогічному інституті імені Сергія Сергєєва-Ценського. Тут викладав історію України, історію української культури, релігієзнавство, а також започаткував курс «Музеєзнавство». Окрім викладацької роботи, активно проводив екскурсії містом для всіх охочих. У 1990 році його вперше обрали депутатом міської ради, а згодом він неодноразово переобирався, працюючи на громадських засадах. Брав участь у роботі комісій, зокрема з питань релігійного законодавства та перейменування вулиць міста [6; 4].

Важливою складовою його діяльності стала пам'яткоохоронна робота. Він ініціював створення громадської організації «Київська брама», організовував ювілейні та меморіальні заходи, сприяв встановленню пам'ятних знаків. За його участі вшановували видатних уродженців Глухова та важливі історичні події. Вагомим є його внесок у розвиток Національного заповідника «Глухів», де працював науковим співробітником упродовж 1999–2010 років. Він активно долучався до формування експозицій місцевих музеїв, передавши сотні цінних експонатів із власної колекції. Науковий доробок дослідника налічує понад 120

публікацій, а його участь у конференціях різного рівня сприяла популяризації історії регіону [1, с. 7–8; 2; 3].

Віктор Заїка був багатогранною особистістю. Писав поезії, входив до літературних об'єднань, брав участь у діяльності творчих клубів, співпрацював із журналістськими організаціями. Організовував тематичні заходи, відкриті лекції та дискусії, був членом редакційних колегій місцевих видань [1, с. 9–10; 2].

Наукові інтереси дослідника охоплювали культурну історію Глухівщини, діяльність гетьманів, розвиток освітніх установ, формування видатних особистостей та релігійне життя регіону. За активну освітню та громадську діяльність він був відзначений державними й церковними нагородами, почесними грамотами різних установ [3; 5; 7].

Отже, Віктор Володимирович Заїка залишив помітний слід у культурному та науковому житті Глухова. Його багаторічна праця в галузі освіти, історичного краєзнавства та громадської діяльності стала важливою складовою розвитку міста й утвердження історичної пам'яті регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Без серця слово не живе / уклад. О. Я. Заїка. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2023. 438 с. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020) : біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського. нац. пед. ун-ту ім. О. Довженка ; [керівник вид. проєкту О. І. Курок ; уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка]. – Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. : фото. («Видатні імена та події Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка»). URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення 26.02.2026).

2. Віктор Заїка. *Чтиво: електронна бібліотека.* URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zaika_Viktor/bio/ (дата звернення 26.02.2026).

3. Гриценко А. П. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка. *Сумський історичний портал.* 2023. URL: https://history.sumy.ua/research/article/9780-hrytsenko-andriidoslidnyk-sribnoho-viku-viktor-zaika.html (дата звернення 26.02.2026).

4. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис.* 2023. № 6. С. 147. URL: https://sljournal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення 26.02.2026).

5. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України:* збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140-147.

6. Заїка В. В. Сімейний архів як джерело з історії Глухова першої чверті XX ст. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць.* 2010. «Глухівські історико-філософські читання» URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zaika_Viktor/Simeinyi_arkhiv_iak_dzherelo_z_istorii_Hlukhova_pershoi_chverti_KhKh_st.pdf? (дата звернення 26.02.2024).

7. Колієнко А. А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. Р*озвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів.* 2023. Т. 15. С. 26–27.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО МІЖ ТВОРЧОЮ АВТОНОМІЄЮ ТА ІДЕОЛОГІЧНИМ КОНТРОЛЕМ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1920–1950-ті рр.)

Бабенко Дмитро
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант 2-го року навчання
Науковий керівник: Петренко Наталія Миколаївна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Творча біографія Олександра Довженка (1894–1956) є унікальним прикладом суперечливого співіснування художнього генія та ідеологічної системи тоталітарного типу. Режисер, визнаний у світовому кінематографі як один із засновників поетичного кіно, протягом усього свого творчого шляху змушений був балансувати між власним мистецьким баченням і вимогами радянської партійно-ідеологічної машини. Ця проблема набуває особливої актуальності в контексті деколонізаційних процесів, що відбуваються в сучасній Україні, адже переосмислення спадщини О. Довженка є невіддільним від ширшого осмислення механізмів радянського культурного контролю над українською ідентичністю.

Наукова рецепція творчості О. Довженка пройшла кілька етапів. Фундаментальним дослідженням залишається монографія Дж. Лібера «Олександр Довженко: Життя в радянському кіно» (2002), у якій режисер постає як «мимовільний політичний актор», що виживав у стрімких ідеологічних зсувах сталінської доби [3]. Дж. Лібер першим системно показав, що протиріччя між особистою художньою концепцією та партійними директивами було для О. Довженка не випадковим епізодом, а постійним структурним виміром творчості. Рецензія у журналі Film-Philosophy (2003) уточнює, що у протиборстві між ідеологією та естетикою Дж. Лібер віддає перевагу першій, залишаючи дещо в тіні суто художній вимір [5].

Нещодавні дослідження суттєво розширили архівну базу. Стаття О. Безручка у журналі Studies in Russian and Soviet Cinema (2024) реконструює маловідому педагогічну діяльність О. Довженка на Київській кіностудії в 1930–1940-х роках, спираючись на матеріали державних і приватних архівів, що були закриті для дослідників у радянський час [1]. Особливо цінним є висновок про те, що режисер свідомо вибудовував школу українського акторства, яка б відтворювала мовне й культурне середовище навіть в умовах тотального партійного контролю над системою підготовки кінокадрів. Схожу проблематику розглядає вступна стаття до спеціального номера Studies in Russian and Soviet Cinema (2024), присвяченого українському кіно, де наголошується, що цінність фільму в СРСР визначалась не ринковим попитом, а політичною цензурою [6].

Стаття у журналі Images. The International Journal of European Film Performing Arts and Audiovisual Communication (2023) «Олександр Довженко і радянська таємна поліція» вперше детально аналізує систему агентурного стеження за режисером від кінця 1920-х до 1956 року [4]. Дослідження засноване на матеріалах НКВС і ЦК КП(б)У та розкриває масштаб і характер нагляду, який охоплював не лише професійну, а й приватну сферу. Метою стеження було накопичення компрометуючого матеріалу для можливого кримінального переслідування. Примітно, що, за свідченнями агентів, Сталін свідомо оберігав провідних кінорежисерів від арешту, адже потребував «геніальних фільмів» – цинічний прагматизм, який О. Довженко використовував як простір для відносної творчої свободи [4].

Мета тез – визначити ключові форми взаємодії між творчою автономією О Довженка та механізмами ідеологічного контролю радянської системи протягом 1920–1950-х років.

Перший значущий творчий і політичний злам стався в епоху «Української трилогії»: «Звенигора» (1928), «Арсенал» (1929), «Земля» (1930). Ці фільми були створені в умовах відносного культурного лібералізму «коренізації» та НЕПу, коли ВУФКУ (Всеукраїнське фотокіноуправління) надавало режисерам певну свободу художнього пошуку. О. Довженко свідомо спирався на українські фольклорні традиції та образи, вписуючи їх у революційний наратив. Дж. Лібер підкреслює, що режисер виступав «культурним підприємцем», намагаючись поєднати традиційну українську ідентичність із сучасним радянським світом [3, с. 113].

Разом з тим ці самі фільми стали джерелом конфліктів з цензурними органами. «Земля» вийшла в прокат у квітні 1930 року, але через дев’ять днів була вилучена з кінотеатрів за недостатню акцентуацію колективізації та «буржуазний націоналізм»; О. Довженка зобов’язали внести купюри. Схожа доля спіткала «Арсенал» – за неоднозначне ставлення до революції та «Івана» (1932) – за теми особистісного конфлікту й порушення природного середовища [2]. Принципова теза Дж. Лібера полягає в тому, що кожна нова ідеологічна поступка О. Довженка парадоксально провокувала нові обвинувачення, оскільки його художня особистість «просочувалася» навіть у компромісні твори [3].

Переломним моментом стала критика сценарію «Україна в огні» (1943). На закритому засіданні ЦК КП(б)У 31 січня 1944 року твір був засуджений як «програма вузьколобого українського націоналізму, ворожого ленінізму» [2]. Про значення цього епізоду свідчать і публікації Українського науково-дослідного інституту Гарвардського університету, у яких зазначається, що фільм піднімав питання про агентивність українського народу у власній історії, яке ставало табуйованим у радянській культурній парадигмі [7]. Кривава метафора, якою О. Довженко описав цей день у щоденнику – «мене розрізали на шматки» – демонструє, наскільки глибоко ідеологічний тиск деформував психологічний та творчий стан митця.

Після 1944 року О. Довженка фактично вигнали з України й прикріпили до московського «Мосфільму», де він працював над замовними проектами. За

словами Лібера, «заслання в Москву обмежувало його творчість, яку режисер живив саме рідним краєм». Найбільш промовистим прикладом компромісу стала картина «Мічурін» (1949), створення якої тривало п’ять років і супроводжувалося підготовкою шести варіантів сценарію, а також вимогами цензорів звести до мінімуму особисте життя героя, унаслідок чого з’явився фільм, від якого сам О. Довженко відрікся як від «чужої картини» [3]. Попри це, стрічка отримала Сталінську премію, що стало символічним жестом, який підтверджував логіку системи, що полягала у винагородженні за конформізм при одночасному збереженні режисера під постійним наглядом.

Важливим виміром цієї проблеми постає питання архівної пам’яті та самоцензури. У публікаціях Українського науково-дослідного інституту Гарвардського університету Ю. Шевчук зазначає, що особисті архіви О. Довженка були розсекречені лише 2012 року [7]. Дружина режисера Юлія Солнцева свідомо підтримувала «канонічний» образ митця, приховуючи суперечливі факти його ранньої біографії, зокрема участь у русі УНР та зв’язки з «Розстріляним відродженням». Унаслідок цього сформувалася подвійна форма самоцензури, що поєднувала прижиттєвий вимір, зумовлений страхом репресій, і посмертний, спрямований на збереження «безпечного» культурного образу. Дослідження О. Безручка (2024) засвідчує, що навіть у педагогічній діяльності 1930-х років О. Довженко фіксувався у закритих архівних документах як особа, яка «виправляє» власну «дрібнобуржуазну» біографію [1].

Досвід О. Довженка унаочнює системну природу радянського ідеологічного контролю над культурою, який не зводився до разових актів цензури, а проявлявся як перманентний структурний тиск, що визначав умови існування художника. Режисер виробив складні адаптивні стратегії, які охоплювали формальні поступки, самокритику та приховане кодування національних образів у зовні «правовірних» сценаріях. Парадокс полягає в тому, що саме ця напруга між підкоренням і спротивом зумовила появу унікального художнього феномену «поетичного кіно», який вплинув на подальший розвиток українського та світового кінематографа. Сучасне деколонізаційне переосмислення спадщини Довженка відкриває можливості для нового розуміння механізмів культурної колонізації та стратегій мистецького виживання в умовах тоталітаризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безручко О. Кінопедагогічний експеримент Олександра Довженка. *Культура України*. 2025. № 87. С. 42–57. DOI: 10.31516/2410-5325.087.04.

2. Цимбал Анна Кого не видно за постаттю генія? Контекст творчості Довженка. *Спільне Commons.* 2023. URL: https://commons.com.ua/uk/kontekst-tvorchosti-dovzhenka/ (дата звернення: 20.03.2025).

3. Liber G. O. Alexander Dovzhenko: A Life in Soviet Film. London : British Film Institute, 2002. 309 p.

4. Rosliak R. Oleksandr Dovzhenko and the Soviet Secret Police. *Images. The International Journal of European Film, Performing Arts and Audiovisual Communication.* 2023. Vol. 34, no. 43. P. 173–194. DOI: 10.14746/i.2023.34.43.11.

5. Riley J. A (Ukrainian) Life in Soviet Film, on George O. Liber Alexander Dovzhenko: A Life in Soviet Film. *Film-Philosophy.* 2003. Vol. 7, no. 5. DOI: 10.3366/film.2003.0031.

6. Hicks J. and Machulin L., Special joint issue of Studies in Russian and Soviet Cinema and Culture of Ukraine (Kul'tura Ukrainy). *Studies in Russian and Soviet Cinema, [e-journal]* 2024. № 18(3), pp. 251-262. https://doi.org/10.1080/17503132.2024.2405346

7. Perennial dilemmas of Ukraine's struggle for freedom: Oleksandr Dovzhenko's «Arsenal» : interview with Yuri Shevchuk. *Harvard Ukrainian Research Institute.* 2017. URL: https://www.huri.harvard.edu/news/perennial-dilemmas-ukraines-struggle-freedom-oleksandr-dovzhenkos-arsenal (дата звернення: 20.03.2025).

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІКТОРА СИМОНЕНКА НА ПОСАДІ ПРОРЕКТОРА ГЛУХІВСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

Валюх Олександр
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
аспірант 3-го року навчання
Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри історії, правознавства та методики навчання,
директор Навчально-наукового інституту філології та історії
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Дослідження історії Глухівського університету має певні напрацювання. Зокрема, виокремимо дослідження вчених В. Бєлашова [1; 2], Я. Гирича [13; 14; 15], А. Гриценка [3; 11; 12; 16; 19-21; 23-31], А. Голуб [17; 22], В. Заїки [1; 32], В. Крижанівського [34-39], О. Курка [18; 40-42] та автора [4-9].

У той же час залишається практично недослідженою постать проректора та викладача кафедри марксизму-ленінізму, кандидата економічних наук Віктора Симоненка. Вчений В. Зінченко [33] досліджує його біографію в контексті заснування лабораторії профорієнтації у Глухівському педагогічному інституті. Метою нашого дослідження є вивчення діяльності Віктора Дмитровича на керівній посаді Глухівського ДПІ та привернення уваги до цієї постаті з нагоди 90-річчя від дня народження та 20-річчя від дня смерті В. Симоненка.

Народився В. Симоненко 23 лютого 1937 р. у м. Кондопога Карело-Фінської АСРР (нині - центр Кондопазького міського поселення Республіки Карелія РФ) в українській родині робітників. У 1945 р. він пішов до 1-го класу Семигорської 7-річної школи, яку закінчив з відзнакою. У 1952 р. він ступив до Таращанського технікуму механізації с/г (нині – Таращанський технічний та економіко-правовий фаховий коледж), який закінчив за спеціальністю механізації сільського господарства з присвоєнням кваліфікації техніка-механіка. Три роки працював викладачем та майстром виробничого навчання Путивльського ремісничого училища № 6 на Сумщині. У 1959 р. це ПТУ було переведене до с. Ворожба на Лебединщині (нині Сумського району). Спочатку В. Симоненко два роки обіймав посаду викладача спецдисциплін, а потім, заступника директора (1961-1966). У січні 1966 р. його було призначено

директором Ворожбянського сільськогосподарського профтехучилища № 6 (до 2006 р. – Професійно-технічне училище № 36) [10, арк. 3-4, 5-6, 7, 19, 36, 41, 102, 103].

У грудні 1969 р. родина переїхала до Глухова, де по вересень 1970 р. В.Симоненко обіймав посаду директора Глухівського технікуму гідромеліорації та електрифікації сільського господарства ім. С. А. Ковпака (нині – ВСП Глухівський агротехнічний фаховий коледж Сумського НАУ). У вересні 1970 р. Віктора Дмитровича призначили на посаду третього секретаря Глухівського райкому КП України. У грудні 1972 р. його підвищили до рівня другого секретаря Глухівського райкому КП України. Цього ж року він вступив до заочної аспірантури Всесоюзного НДІ цукрового буряка (нині — Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків). Вчений працював над дисертацією: «Шляхи підвищення продуктивності праці при вирощуванні цукрових буряків». У 1975 р. В. Симоненко обійняв посаду голови виконкому Глухівського районної Ради депутатів трудящих та депутатом Сумської обласної Ради депутатів трудящих [10, арк. 3-4, 6, 36-37, 41-42].

А вже у серпні 1976 р. він перейшов до Глухівського державного педагогічного інституту ім. С. М. Сергеєва-Ценського, де обійняв посаду старшого викладача кафедри трудового навчання й креслення та декана факультету загальнотехнічних дисциплін [10, арк. 3зв-4, 5зв, 36, 41].

Важливим аспектом діяльності В. Симоненка став захист дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук у квітні 1978 р. у раді Українського НДІ економіки та організації сільського господарства. Після цього Віктор Дмитрович працював на посаді в.о. доцента кафедри марксизму-ленінізму (нині – кафедра історії, правознавства та методики викладання Глухівського НПУ ім. О. Довженка). У цей час він проводив лекційні, практичні і лабораторні заняття з курсів «Економіка та організація сільського господарства» та «Професійна орієнтація». Також він був науковим редактором програми «Економіка та організація сільського господарства» і «Професійна орієнтація», автором програми «Система професійно-технічної освіти в СРСР», затверджених міністерством освіти СРСР; співавтором навчального посібника для студентів педінститутів «Професійна орієнтація» [10, арк. 15, 17, 20-21, 37, 41].

У серпні 1983 р. В. Симоненко був призначений на посаду проректора з навчально-наукової роботи Глухівського державного педагогічного інституту імені С. М. Сергєєва-Ценського. Управлінський досвід на попередніх керівних посадах дозволив йому й тут розкрити вміння керувати навчальною та науковою роботою ЗВО м. Глухова. У грудні 1982 р. йому було оголошено подяку за здійснення загального керівництва діяльністю студентів факультету підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін зі створення навчально-методичних кабінетів профорієнтації у Полошківській СШ та Ямпільській СШ № 2 та організації виставки технічної творчості. У липні 1984 р. він брав активну участь у складі бригади Міносвіти СРСР з перевірки підготовки вчителів загальнотехнічних дисциплін у педагогічних інститутах Сибіру та Далекого Сходу [10, арк. 51-54, 56, 61-62].

Утім цю посаду він обіймав дещо більше 2 років. Уже 31 жовтня 1985 р. В. Симоненко з посади проректора був переведений на посаду завідувача кафедри трудового навчання й креслення. В цей час В. Симоненко почав працювати над докторською дисертацією, перебував у творчій відпустці, потім полишив посаду завідувача кафедрою, став доцентом кафедри трудового навчання та креслення. В цей час він активно створював навчальні та методичні посібники «Професійна орієнтація учнів. Навчальний посібник для студентів педінститутів» (у співавторстві, 1983), «Професія промисловості. Професіонаграми» (1983), «Професія сільськогосподарського виробництва» (1984), «Завжди у дорозі» (1985), «Професійна орієнтація учнів у процесі трудового навчання» (1985). На початку нового навчального року 30 вересня 1987 р. В. Д. Симоненко був звільнений з посади доцента кафедри трудового навчання та креслення у зв'язку з обранням по конкурсу в інший виш [10, арк. 58-59, 65-71].

1988 р. В. Симоненко з родиною переїхав до Брянська, де працював на індустріально-педагогічному факультеті Брянського державного педагогічного інституту викладачем та деканом. Помер В. Симоненко 27 березня 2006 р. на 70-му році життя. Похований у Брянську [10, арк. 77].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / Автори-упорядники: та ін. Суми : Мрія, 1994. 79 с.

2. Бєлашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені О. Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*: зб. наук. статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51.URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.03.2026).

3. Валерій Іванович Бєлашов (1949-2022): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Бєлашова. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1959 (дата звернення: 10.03.2026).

4. Валюх О. М. Аналіз двох етапів діяльності Ю. Ковміра на посаді заступника директора Глухівського інституту. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування:* матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (25 листопада 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. С. 210-214. URL: https://drive.google.com/file/d/1_FdSIPj9eLfOaYcKf1ahMbSszwAHujDd/view (дата звернення: 10.03.2026).

5. Валюх О. М. Аналіз діяльності І. Пікуля та К. Гриценка на посаді заступника директора по заочній освіті глухівського інституту в 1950-х роках. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів XV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10-12 листопада 2026) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 346-351. URL: https://drive.google.com/file/d/1bJRDeEoWQ9O6rhvzbUE9Jp7S6twCHRet/view (дата звернення: 10.03.2026).

6. Валюх О. Аналіз діяльності проректорів Глухівського педагогічного інституту за ректорства Миколи Великолуга та Леоніда Гнатюка. *Консенсус*. 2025. № 2. С. 77-89. https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/183-200 (дата звернення: 10.03.2026).

7. Валюх О. Анна Кириленко-Кабанова – очільниця заочного відділу Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Освіта і наука XXI століття : зб. матеріалів щорічної звітної науково-практ. конф. здобувачів фахової*

передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених. За заг. ред. Луценка Г.В. Глухів. 2025. Ч.2. 474 с. С. 99-103. URL: https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-Konferentsii (дата звернення: 10.03.2026).

8. Валюх О. Олена Горбенко – єдина жінка очільниця Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук:* Зб. матеріалів XIV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. ред. О.О. Сорока. Глухів, 2024. С. 143-147. URL: https://drive.google.com/file/d/1EaDzeY81rFNpXydPP_BdL4kSvSf2nRoI/view (дата звернення: 10.03.2026).

9. Валюх О. Формування керівного корпусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1952-1954 рр. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.-практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 105-109. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 02.04.2026).

10. Відомчий архів Глухівського національного університету імені О. Довженка (далі – ВАГНПУ). Особова справа (далі – ОСВ) Симоненка Віктора Дмитровича (107 аркушів).

11. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення: 11.03.2026).

12. Володимир Михайлович Куриленко (1948–2012): біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2481 (дата звернення: 11.04.2024).

13. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952—1991 рр.» (Літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 100-112.

14. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (Літери «М – Н»). Історичні студії суспільного прогресу. 2016. Вип. 4. С. 129-140.

15. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952 – 1991 рр.» (Літери «П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я»). Історичні студії суспільного прогресу. 2017. Вип. 5. С. 180-217.

16. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954) : біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / уклад.: А. П. Гриценко. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото.

17. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21 (дата звернення: 11.01.2026).

18. Гриценко А. П., Курок О. І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі XX–XXI століть. *Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 48–49.

19. Гриценко А. П. Діяльність Глухівського педагогічного інституту в 1954–2000 рр. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 36-61.

20. Гриценко А. П. Історичний аспект виникнення та становлення Навчально-наукового інституту філології та історії. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 406-431.

21. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі XIX-XX ст. *Сіверщина в історії Ук*раїни. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів, 2014. С. 249 – 252

22. Гриценко А.П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний*

альманах. 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16 (дата звернення: 11.01.2026).

23. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: https://doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 11.04.2024).

24. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 11.02.2026).

25. Гриценко А. П., Прокопчук В.С. Трансформація історичної та суспільствознавчої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів. 2024. С. 469 – 519.

26. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874–1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації* : матеріали VI міжнародної наукової конференції (Суми, 8–9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми : ФОП Цьома С. П., 2024. С. 75–79.

27. Гриценко А. П. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»:* збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2909 (дата звернення: 11.02.2026).

28. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення: 11.02. 2065)

29. Гриценко А. П. Пам'яті Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022). *Сіверянський літопи*с. 2023. № 3. С. 141-142. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299 (дата звернення: 10.03.2026).

30. Гриценко А. П. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. Сіверянський літопис : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

31. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжн. наук. конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

32. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. Сумська старовина. 2013. № 41–42. С. 45–53.

33. Зінченко В. П. Внесок В. Д. Симоненка у розвиток професійної орієнтації. Діяльність лабораторії профорієнтації Глухівського державного педагогічного інституту. Глухівські історико-філософські читання: Зб. наук. праць за матер. II Всеукр. наук.-практ. онлайн-конференції 17 квіт. 2024 р. Вип. 2. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка, 2024. С. 41-44. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2908 (дата звернення: 10.03.2026).

34. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.). *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.

35. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

36. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–

1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 99–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_16 (дата звернення: 11.02.2026).

37. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2015_3_16 (дата звернення: 11.02.2026).

38. Крижанівський В. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 311–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2017_5_23 (дата звернення: 11.02.2026).

39. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874-1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

40. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ–Глухів, 2020. С. 233 – 237.

41. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-12-24 (дата звернення: 11.02.2026).

42. Курок О., Гриценко А. Славні ювілеї Глухівського національного педагогічного університету у 2024 році. *Глухівські історико-філософські читання*: зб. наук. праць / редкол.: А. П. Гриценко, голова, та ін. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11–15. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2906 (дата звернення: 11.04.2024).

ГОЛОС ЕПОХИ: КУЗЬМА СКРЯБІН ЯК НОСІЙ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ПОКОЛІННЯ

Шкурко Антоній
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
аспірант
Науковий керівник: Корнєєва Людмила Леонідівна,
кандидат філософських наук, доцент кафедри української мови,
літератури, культурології та журналістики
Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя

Кузьма Скрябін (Андрій Кузьменко) – співак, поет, письменник і телеведучий – є важливою постаттю в українській культурі на зламі XX–XXI століть. Понад чверть століття він залишався не просто популярним артистом, а своєрідним голосом суспільства, що фіксував і відтворював у своїй творчості досвід цілого покоління – людей, чиє дорослішання й становлення припало на роки незалежної України.

Творчий шлях Скрябіна розпочався наприкінці 1980-х років на Львівщині. У 1989 році разом із друзями він заснував гурт, де виконував роль вокаліста, автора текстів та музики. Рання творчість колективу формувалася під впливом західної електронної музики – синті-попу, постпанку і техно. «На початку 80-х він почув шотландський гурт The Exploited і назавжди закохався в панк-рок. А британські гурти Depeche Mode та The Cure відкрили пед ним світ new

romantic», – згадує Ольга Кузьменко у своїй іншій книзі про сина [1, с. 6]. Гурт засвоїв їхню естетику електронного звучання, однак наповнив її україномовним змістом. На початку 1990-х років «Скрябін» відгукнувся на нові тенденції Європи й записав «Мову Риб» – один із перших українських техно-альбомів, за яким згодом вийшов «Технофайт», пісні якого знавці музики відносять до жанру дарквейв. Гурт став одним із перших, хто «переклав» світову музику на український контекст: започаткував синті-поп українською мовою та зробив електронну музику близькою й зрозумілою українській аудиторії.

Надзвичайно важливим виміром діяльності Скрябіна як носія пам'яті є його літературна творчість. У 2006 році вийшла перша книга – «Я, Побєда і Берлін», яка стала бестселером і кілька разів перевидавалася. За нею послідували «Місто, в якому не ходять гроші» (2006), «Я, Паштєт і Армія» (2014), «Я, Шонік і Шпіцберген» (2015). Написані у стилі щоденникової прози, вони поєднували особисте й суспільне, іронію і щирість. Його творчість відзначаються максимальною реалістичністю усного мовлення – прямолінійна, природня й позбавлена прикрас. Саме ця автентичність перетворила його тексти на документ доби: у них зафіксовано побут, мову, цінності й суперечності конкретного часу.

Переломним етапом у публічній позиції та творчості Кузьми Скрябіна стали події Революції гідності та початок російсько-української війни. У цей період відбувається помітне загострення його громадянського висловлювання: митець переходить від іронічного й подекуди відстороненого спостереження до відкритої, емоційно насиченої реакції на суспільні процеси. У численних інтерв'ю та публічних зверненнях Кузьма різко критикує політичні еліти, соціальну несправедливість і байдужість, водночас наголошуючи на відповідальності кожного громадянина за майбутнє країни. Ці зміни відображаються і в пізній творчості гурту: тексти пісень набувають більшої прямоти, публіцистичності та морального імперативу, акцентуючи теми війни, втрат, розчарування та необхідності суспільного пробудження: «Мої бідні батьки до тебе не знали, як мало коштує втратити сина. І краще самі би раніше вмирали, щоб не бачити, як гине їхня дитина...» [3, с. 175]. Важливо, що у цей період Кузьма постає не лише як музикант, а як своєрідний моральний голос епохи, чия творчість виходить за межі розважальної функції й перетворюється на форму художнього осмислення драматичних змін у сучасній українській історії.

Загибель Кузьми Скрябіна 2 лютого 2015 року в автокатастрофі стала справжнім потрясінням для українського суспільства. Реакція людей по всій країні показали, яке важливе місце він займав у житті українців. У 2020 році йому посмертно було присвоєно звання Героя України [2]. Наступного року на концерті з нагоди 30-річчя Незалежності України організатори «воскресили» Кузьму за допомогою нейромережі, що яскраво демонструє перехід від живої пам'яті до культурної: митець перетворився на символ, що існує поза власним фізичним існуванням.

Отже, Кузьма Скрябін є прикладом особистості, яка зберегла історичну пам'ять одразу на кількох рівнях: через музику він документував емоційний

досвід покоління, через прозу – фіксував побут і живу мову свого часу, через громадянську позицію – формував ціннісні орієнтири аудиторії. Дослідження таких постатей крізь призму теорій культурної пам’яті відкриває нові можливості для розуміння механізмів формування колективної ідентичності та ролі митця в збереженні суспільного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузьменко О. М. Група Скрябін та друзі по сцені. Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. 192 с.
2. Про присвоєння А. Кузьменку звання Герой України : Указ Президента України від 17.08.2020 р. № 323/2020. URL: https://www.president.gov.ua/documents/3232020-34909 (дата звернення: 14.04.2026).
3. Скрябін К. Поезія. Харків : Фоліо, 2024. 184 с.

ЮРІЙ КОВАЛЕНКО – ДОСЛІДНИК ІСТОРИЧНОГО ПРОСТОРУ ГЛУХОВА (до 60-річчя від дня народження)

Артемова Людмила
Національний заповідник «Глухів»
завідувачка науково-дослідного відділу

Юрій Олександрович Коваленко належить до тієї когорти українських інтелектуалів, чия особистість виходить далеко за межі суто академічного образу: він сам став частиною національного спротиву, а його науковий доробок – непохитним фундаментом історичної пам’яті. Інтелектуальна спадщина вченого, що налічує 87 наукових праць, заклала підґрунтя для сучасного розуміння гетьманського Глухова та його археологічного контексту. Згідно з Постановою Верховної Ради України від 18 грудня 2025 року № 4748-IX, 60-річчя від дня народження Ю. О. Коваленка – видатного воїна, археолога та історика – відзначається у 2026 році на загальнодержавному рівні [8]. Такий масштаб визнання спонукає до детальнішого аналізу наукового інструментарію дослідника, за допомогою якого було реконструйовано історичне обличчя регіону.

Центральну роль у цьому контексті відіграв метод історичної топографії, що послужив універсальним ключем до дешифрування міського простору. Завдяки системному втіленню цієї методики багаторічний дослідницький пошук автора трансформувався у детальний архітектурний, топографічний та некрополістичний портрет Глухова, де кожен оборонний вал, планувальна лінія чи фундамент храму віднайшли своє обґрунтоване місце. Підсумки цих розвідок інтегровані в монографію Ю. Коваленка «Історична топографія Глухова доби середньовіччя та ранньомодерного часу» (2024) [2], що вийшла друком на 223 сторінках і нині слугує важливим орієнтиром для дослідників локальної історії та фахівців, які вивчають історико-містобудівний розвиток Глухова.

Археологічна практика Ю. Коваленка відзначалася виключно системним характером і спрямовувалася на реальний захист історичної спадщини. Як

головний охоронець культурного шару пам’ятки історії, археології, містобудування та ландшафту «Історичний центр Глухова XII–XVIII ст.», він проводив охоронні дослідження, рятуючи від знищення тисячі артефактів. На сьогодні фондова колекція Національного заповідника «Глухів» налічує 9559 одиниць зберігання, і сформована вона значною мірою саме завдяки його знахідкам: від давньоруської зброї до унікальних джучидських монет та їхніх сіверських наслідувань. Вивчення цього нумізматичного матеріалу дозволило науковцю встановити та деталізувати розгалужені економічні зв’язки Глухівщини з іншими регіонами [1].

Окрему увагу Юрій Олександрович приділяв сакральній археології, зокрема похованням у Миколаївській церкві [4] й дослідженню усипальниці родини Терещенків у Трьох-Анастасіївській церкві [3], що дозволило ввести до наукового обігу раніше невідомі антропологічні дані та предмети поховального інвентарю меценатів.

Музейна діяльність Ю. Коваленка базувалася на концепції «живої історії». Він виступив одним із авторів експозиційного задуму Музею археології, де у чотирьох залах розгорнуто хронологічний наратив про розвиток Глухівщини від палеоліту до козацько-гетьманської доби включно [5].

Простір Київської брами Глухівських міських укріплень за його ініціативи перетворився на динамічний майданчик публічної історії, який став осередком таких знакових тематичних виставок, як «Миттєвості Великої війни» (2013) та «З історії стрілецької зброї» (2018). Участь у гуманітарній місії «Евакуація–200» дозволила Ю. Коваленку розпочати музеєфікацію сучасної російсько-української війни ще у 2015 році через експозицію «Чорні тюльпани Донбасу» [7].

Сьогодні спадок вченого трансформується у цифрові формати. Спираючись на результати його натурних обстежень та комплексне вивчення конкретних споруд, у 2025 році було реалізовано проєкти «Глухівщина крізь століття: цифрова колекція пам’яток історії та архітектури» та «Гетьманська Глухівщина: цифрове відтворення історичних об’єктів і традицій» [6]. Ці розробки, втілені Глухівським національним педагогічним університетом ім. О. Довженка спільно з Національним заповідником «Глухів» за підтримки УКФ, забезпечили 3D-реконструкцію 19 архітектурних пам’яток міста. Віртуальне відтворення існуючих та втрачених об’єктів культурної спадщини Глухова стало логічним продовженням справи його життя – наукового відродження історико-архітектурного ландшафту Глухова.

Науковий та воєнний чин Юрія Коваленка залишається непохитним фундаментом, на якому будується сучасна українська історична наука та стратегія збереження національної пам’яті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Ю. О. Джучидські монети та їх сіверські наслідування з літописного Глухова та його округи. *Ніжинська старовина*. 2012. Вип. 14. С. 128–134.

2. Коваленко Ю. О. Історична топографія Глухова доби середньовіччя та ранньомодерного часу: монографія. Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2024. 224 с.

3. Коваленко Ю. О. Поховання М. А. Терещенка у Трьох-Анастасіївській церкві у м. Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини*: матеріали третьої наук.-практ. конф., 6 квіт. 2004 р. Глухів, 2004. С. 108–111.

4. Коваленко Ю. О. Поховання XVII ст. під Миколаївською церквою у м. Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Глухівщини*: матеріали другої наук.-практ. конф., 17 квіт. 2003 р. Глухів, 2003. С. 27–29.

5. Музей археології Національного заповідника «Глухів». Путівник. Суми: ТОВ «АС-Поліграф», 2011. 42 с.

6. Наші проєкти. *Національний заповідник «Глухів»*: вебсайт. URL: https://nz-hlukhiv.com.ua/our-projects (дата звернення 12.03.2026).

7. Пінчук Н. Ю. Меморіалізація війни в музейному просторі: досвід Національного заповідника «Глухів» (До 10-ї річниці відкриття виставки ««Чорні тюльпани» Донбасу»). *Сіверщина в історії України.* 2025. Вип. 18. С. 271–278.

8. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2026–2027 роках». *Рада*: вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4748-20#Text (дата звернення 12.03.2026).

НАУКОВИЙ СПАДОК АРХЕОЛОГА-ВОЇНА ЮРІЯ КОВАЛЕНКА: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Печена Анжела

Національний заповідник «Глухів»

науковий співробітник науково-дослідного відділу

Для сучасної української історичної науки важливе значення має дослідження постатей, які зробили значний внесок у розвиток регіональних наукових проєктів та збереження національної культурної спадщини в цілому. До таких особистостей належить вчений і воїн Юрій Коваленко (1966-2026), чия багатогранна діяльність охоплювала археологію, музеєзнавство, педагогіку, громадські гуманітарні ініціативи та військову службу. Згідно Постанови Верховної Ради України від 18 грудня 2025 року № 4748-IX «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2026-2027 роках» 60-річчя від дня народження Юрія Коваленка цьогоріч відзначається на державному рівні [2].

Шлях до історичної науки уродженця с. Некрасове Глухівського району був незвичайним: спочатку він здобув технічну та психологічну освіту, а вже згодом закінчив історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, здобувши фах археолога та музеєзнавця. З кінця 1980-х років XX ст. Юрій Коваленко брав участь в археологічних експедиціях, що стало визначальною основою його понад 30-річної наукової кар'єри на регіональному (глибоке дослідження історії Глухівщини), національному (вивчення української історично-культурної спадщини), методологічному (поєднання археології, краєзнавства та музейної справи) та гуманітарному (застосування наукових знань у пошукових місіях під час війни) рівнях.

Більша частина наукового життя Юрія Коваленка пов'язана з розвитком археологічно-музейної справи в Національному заповіднику «Глухів». Він займався не лише археологічними розкопками, а й створенням Музею археології, формуванням фондових колекцій та розробкою експозицій, завдяки

чому археологічні матеріали стали доступними для широкого загалу та отримали нове життя в музейному просторі заповідника.

Надзвичайно важливим є те, що дослідницький шлях археолога-воїна Юрія Коваленка знайшов своє відображення у понад 170 опублікованих працях у вигляді дисертації, монографії, статей у наукових збірниках, тез доповідей, матеріалів археологічних експедицій, газетних та журнальних публікацій, а також рукописів.

Актуальність теми нашого дослідження викликана необхідністю висвітлення його багатого наукового доробку, що став підгрунтям для створення біобібліографічного покажчика «Юрій Олександрович Коваленко» [1].

Це видання є результатом колективної праці людей, які добре знали Юрія Коваленка, працювали поруч із ним багато років і були свідками його наукових пошуків у поєднанні з активною громадянською позицією.

Загалом до покажчика, виданого на початку 2026 р., увійшло 268 джерел. Вони охоплюють хронологію з 1998 по 2026 рр. і систематизовані за розділами, що відображають як власне праці Ю. Коваленка, так і матеріали про його життя, творчість, громадську та викладацьку діяльність у поєднанні з військовою службою.

Маємо на меті більш детально розглянути один з розділів покажчика під назвою «Коваленко Юрій Олександрович: наукові праці», де систематизовано науковий доробок автора, опублікований у період з 2001 по 2024 роки. Розділ налічує 87 бібліографічних описів документів. Насамперед це статті у наукових збірниках: «Археологічний літопис Лівобережної України» (2001 р.), «Археологія та історія Північно-Східного Лівобережжя» (2004 р.), Путивльський краєзнавчий збірник (2004, 2008, 2013 рр.), «Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні» (2008 р.), «Ніжинська старовина» (2010, 2012, 2014, 2017, 2019 рр.), «Праці Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень» (2013 р.), «Історичні студії суспільного прогресу» (2014 р.) та ін., а також тези доповідей на конференціях з історії та археології регіонального, всеукраїнського та міжнародного рівня, зокрема: «Збереження історико-культурних надбань Глухівщини» (Глухів, 2002-2006 рр.), «Культурно-релігійний розвиток Гетьманщини кінця XVII початку XVIII ст.» (Батурин, 2006 р.), «Могилянські читання» (2007 р.), «Софійські читання» (2009 р.), «Конотопські читання» (2012 р.), «Самоквасівські читання» (2019 р.), «Актуальні проблеми нумізматики у системі спеціальних галузей історичної науки» (Кіровоград, Київ, Переяслав-Хмельницький, 2015 р.), «Українська некрополістика в контексті сучасного історіографічного процесу» (Глухів, 2019 р.), «Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук» (Глухів, 2020 р.) та ін.

До зазначеного розділу також увійшли всі наукові матеріали автора, опубліковані у щорічному збірнику «Сіверщина в історії України» у період з моменту заснування видання по 2021 р. Крім одноосібних публікацій, у згаданому щорічнику вийшли друком англомовні звіти про археологічні

розкопки на території Батурина у 2016-2020 рр., підготовлені Ю. Коваленком у співавторстві з колегами І. Мезенцевим та Ю. Ситим.

До аналізованого розділу покажчика включено бібліографічні дані про статті Ю. Коваленка «Історична топографія Глухова ранньомодерної доби» та «Глухів в епоху середньовіччя», опубліковані у 2019 р. іноземним виданням Sciences of Europe, а також відображено його дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук та опублікована вже після загибелі автора монографія «Історична топографія Глухова доби середньовіччя та ранньомодерного часу» за темою дисертації.

Представлені у покажчику авторські наукові дослідження Ю. Коваленка мають споріднену та водночас різнопланову тематику, яка охоплює, зокрема, результати археологічних розкопок Барвінкової гори, Софронієвої пустині, Будищанського городища, с. Нова Слобода та ін., а також поховання XVII ст. під Миколаївською церквою та родинного склепу М.А. Терещенка у Трьох-Анастасіївській церкві м. Глухова. Також вченого цікавила історія рідного села Некрасове: низка публікацій, що увійшли до покажчика, присвячена вивченню автором історичних документів XVI–XVIII ст., дослідженню місцевої Покровської церкви та натільних православних хрестів XVI–XVII ст., знайдених на території села.

Нумізматичний напрям досліджень Ю. Коваленка висвітлюють праці, що торкаються як загальних питань грошового обігу на теренах давньоруського Глухова, так і результатів вивчення джучидських та золотоординських монет, знайдених на території давньоруського Глухова та його округи.

Важливе місце у дослідницькому полі Ю. Коваленка займали події Другої світової війни, які відбувались на Глухівщині. Зокрема, вченого цікавили деталі бою під Чернєвим, а також тема застосування собак-винищувачів танків у боях під Глуховом у вересні 1941 р. Цій темі автор присвятив не одну свою публікацію.

Слід зазначити, що бібліографічний масив покажчика «Юрій Олександрович Коваленко» базується на широкому спектрі джерел, використаних для відбору документів. Насамперед це бібліотека та архів Національного заповідника «Глухів», довідково-бібліографічний апарат Комунального закладу «Глухівська публічна бібліотека» Глухівської міської ради, електронний каталог і фонди бібліотеки Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, пристатейна бібліографія праць самого Юрія Коваленка, особиста бібліотека та приватний архів його родини, відкриті інформаційні ресурси мережі Інтернет та інші джерела.

Видання призначено вченим-історикам, здобувачам вищої освіти за напрямом «Історія», працівникам музеїв і бібліотек, краєзнавцям, освітянам та всім, хто цікавиться історією України, розвитком археологічної науки, прикладами самовідданого служіння своєму народові.

Укладачі біобібліографічного покажчика мають надію, що видання сприятиме збереженню пам’яті про Юрія Олександровича Коваленка, який зробив вагомий внесок у вивчення археологічних пам’яток Глухова,

дослідження матеріальної культури різних історичних епох, збереження та охорону національної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко Юрій Олександрович : біобібліогр. покажч. / Нац. заповідник Глухів ; Глухівський нац. пед. ун-т ім. О.Довженка. Ніжин, 2026. 48 с.

2. Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2026-2027 роках : Постанова Верховної Ради України від 18 грудня 2025 року № 4748-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4748-20#Text (дата звернення 07.04.2026).

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І ІДЕНТИЧНІСТЬ: СУБ'ЄКТИВНИЙ ВИМІР У ПРАЦЯХ ДОМІНІКА ВЕННЕРА

Просяник Сергій

Баницький навчально-виховний комплекс: дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа I-III ступенів

вчитель історії, основ правознавства та громадянської освіти (І категорія, старший вчитель), керівник гуртка

Питання історичної пам'яті та колективної ідентичності набуває особливого значення в контексті глобальних викликів, пов'язаних із культурною уніфікацією та втратою цивілізаційних коренів. Французький історик і мислитель Домінік Веннер (1935 – 2013) у своїх працях пропонує оригінальний підхід до цих феноменів, акцентуючи увагу на суб'єктивному вимірі історичної пам'яті як ключовому елементі формування європейської ідентичності. На відміну від об'єктивістських історичних наративів, Веннер розглядає пам'ять не як сукупність фактів, а як живий, суб'єктивний досвід, що формує внутрішнє відчуття приналежності до традиції, культури та історичної спільноти.

Домінік Веннер розглядає історичну пам'ять як динамічний процес, що поєднує колективне минуле з індивідуальною свідомістю. У його розумінні пам'ять не є пасивним архівом подій, а активною силою, яка формує суб'єктивну реальність індивіда та спільноти. Цей підхід корениться в ідеї «традиціоналізму», яку Веннер розвиває як оцінку специфіки кожної цивілізації через її унікальний історичний досвід. Традиція тут виступає не як статичний набір звичаїв, а як суб'єктивне переживання історичної спадщини, що передається через міфи, легенди та культурні практики [1].

Веннер підкреслює, що європейська цивілізація має глибинні корені, які сягають далеко за межі писемної історії – до 30000 років ідентичності. Історична пам'ять, за його словами, є тим «скарбом», який дозволяє народам протистояти історичним потрясінням, зберігаючи свою самобутність. Суб'єктивний вимір проявляється в тому, що пам'ять не просто фіксує факти, а створює внутрішнє відчуття «ми», яке є емоційним і екзистенційним. Це відрізняє веннерівський підхід від позитивістської історії, де пам'ять зводиться

до об'єктивних даних. У Веннера вона стає інструментом самоідентифікації, що вимагає активного осмислення минулого для розуміння сучасного.

У праці «Histoire et tradition des Européens: 30000 ans d'identité» (2002) Домінік Веннер розгортає своє бачення європейської ідентичності як глибокого, багатошарового феномену, що корениться в тисячолітній культурній спільності, а не в сучасних політичних конструктах на кшталт Маастрихтського договору. Автор стверджує, що Європа постає як давня цивілізація, яка черпає свою силу з багатства її народів, спільної історії та духовної спадщини, яку неодноразово доводилося захищати. Ідентичність тут не є статичним ярликом чи географічним фактом, а живим, суб'єктивним переживанням, що формується через особисте присвоєння традиції.

Суб'єктивний вимір ідентичності в Веннера проявляється насамперед у переході від об'єктивного знання історії до внутрішнього, екзистенційного відчуття приналежності. Автор описує традицію не як музейний артефакт чи набір архаїчних звичаїв, а як те, «що не минає» - внутрішній компас, який задає норми, цінності та спосіб буття, що витримує всі спроби зовнішніх змін. Традиція приходить із найдальшого минулого, але залишається завжди присутньою в свідомості європейця, формуючи його унікальне ставлення до життя, смерті, любові та долі. Саме це суб'єктивне переживання перетворює історичну спадщину на активну силу самоусвідомлення.

Веннер веде читача в «метафізику історії», запрошує відкрити те, що є власним для європейців: від гомерівських поем, які він розглядає як своєрідну «європейську Біблію», через кельтські та нордичні легенди, римську спадщину, середньовічний лицарський ідеал до куртуазної любові та ренесансного гуманізму. Кожна з цих епох не просто фіксується як факт минулого, а переживається суб'єктивно, як частина єдиного ланцюга, що з'єднує сучасного європейця з предками. Ідентичність виникає саме в цьому акті особистого присвоєння. Індивід не просто знає про Гомера чи лицарські романи, а внутрішньо ототожнює себе з героїчним етосом, що в них втілений. Без такого суб'єктивного «присвоєння» традиція втрачає життєву силу й перетворюється на мертвий груз ерудиції [2].

Особливої уваги заслуговує акцент Веннера на доісторичних коренях європейської ідентичності. Автор простежує її до 30000 років тому, підкреслюючи, що європейська спільнота культури сформувалася задовго до появи писемної історії. Цей довгий часовий горизонт дозволяє побачити ідентичність як органічний процес, що розвивається через взаємодію народів, міфів і ландшафтів. Суб'єктивний вимір тут полягає в тому, що сучасний європеєць, звертаючись до цих глибинних джерел, відновлює відчуття неперервності та унікальності свого «ми». Це протистоїть універсалістським тенденціям сучасності, які прагнуть розчинити європейську специфіку в абстрактному «людському».

Веннер попереджає про небезпеку амнезії, втрати історичної пам'яті, яка призводить до кризи ідентичності. Коли європейці забувають, хто вони є і ким були, вони стають вразливими до зовнішніх впливів і внутрішнього декадансу. Суб'єктивна ідентичність діє як захисний механізм. Вона дозволяє не лише

зберігати відмінність, а й активно її відстоювати. Автор наголошує, що ідентичність – це «живе ядро індивідуальної та колективної особистості», яке формується через емоційне та духовне залучення до традиції, а не через раціональне вивчення фактів [4].

У «Histoire et tradition des Européens» суб'єктивний вимір постає як ключовий елемент веннерівської концепції. Ідентичність не дається автоматично біологією чи територією, а вимагає свідомого, особистого діалогу з минулим. Через цей діалог європеєць набуває унікального способу буття, що робить його частиною тисячолітньої цивілізації. Праця Веннера стає не просто історичним оглядом, а запрошенням до внутрішньої трансформації, повернення до джерел як акту самоусвідомлення та культурного опору.

У книзі «Le Choc de l'Histoire: Religion, mémoire, identité» (відома в англійському перекладі як «The Shock of History: Religion, Memory, Identity») Веннер розвиває концепцію «шоку історії» як механізму пробудження суб'єктивної пам'яті. Автор стверджує, що Європа переживає період глибоких трансформацій (від імміграції та глобалізму до ідеологічних криз), які створюють «шок», що змушує суспільство переосмислити своє місце в історії.

Суб'єктивний вимір проявляється в тому, що цей «шок» не є чисто об'єктивним історичним процесом, а переживанням, яке торкається глибинної свідомості. Пам'ять про великі рухи європейської історії, її думки та трагедії стає джерелом самоусвідомлення. Веннер пов'язує релігію, пам'ять та ідентичність як взаємодоповнюючі сили: релігійний (або духовний) досвід посилює суб'єктивне відчуття приналежності, а історична пам'ять надає йому конкретний зміст. «Шок» діє як каталізатор, що перетворює пасивне знання історії на активну ідентичність [3].

Автор пропонує шляхи подолання декадансу саме через відновлення суб'єктивної зв'язності з традицією. Це не абстрактна теорія, а практичне запрошення до рефлексії. Лише через осмислення свого історичного «я» Європа може відповісти на сучасні виклики. Таким чином, суб'єктивний вимір стає не лише аналітичною категорією, а й інструментом культурного відродження.

Аналіз праць Домініка Веннера демонструє, що суб'єктивний вимір історичної пам'яті є центральним елементом його концепції європейської ідентичності. Веннер не відокремлює пам'ять від суб'єкта: вона є живим переживанням, що формує внутрішнє «ми» через традицію, міфи та історичну свідомість. У «Histoire et tradition des Européens» ця пам'ять постає як тисячолітній фундамент цивілізації, а в «Le Choc de l'Histoire» - як динамічна сила, що пробуджується через історичні потрясіння [4].

Такий підхід актуальний сьогодні, коли питання ідентичності набуває глобального звучання. Веннер показує, що без суб'єктивного присвоєння історичної спадщини ідентичність втрачає життєву силу. Його спадок закликає до активного діалогу з минулим, що є запорукою культурної стійкості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домінік Веннер. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%BA_%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D0%B5%D1%80 (дата звернення 28.03.2026)
2. Venner D. Histoire et tradition des Européens : 30000 ans d'identité. Monaco ; Paris : Éditions du Rocher, 2002. 276 p.
3. Venner D. Le Choc de l'Histoire : Religion, mémoire, identité. Versailles : Via Romana, 2011. 180 p.
4. The Enduring Legacy of Dominique Venner. 2023. URL: https://arktos.com/2023/05/21/the-enduring-legacy-of-dominique-venner/ (дата звернення 28.03.2026)

МИКОЛА ПУСТОВИЙ – ВИКЛАДАЧ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У ГЛУХІВСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Гриценко Віталій
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
магістрант
Науковий керівник: Гриценко Андрій Петрович,
доктор педагогічних наук, доцент
кафедри історії, правознавства та методики навчання,
директор Навчально-наукового інституту філології та історії
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Історія Глухівського університету, як й інших закладів вищої освіти викликає інтерес в дослідників [1; 2; 18; 19; 20; 21; 22; 23; 25; 26; 27; 31; 36; 37; 46; 47; 48]. У той же час залишаються недостатньо дослідженими аспекти діяльності викладачів ЗВО, зокрема й Глухівського. Хоча в останні роки поступово зростає кількість публікацій про діяльність персоналій нашого університету [3; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 12; 16; 17; 24; 28; 29; 30; 45]. Зокрема, завдяки зібраним матеріалам до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» [13; 14; 14; 38-43]. До того ж, автором також були проведені певні дослідження з історії персоналій ЗВО у м. Глухів [33; 34; 35]. Із метою вивчення історії кафедри історії, правознавства та методики навчання важливими є дослідження її викладачів, зокрема, кандидата економічних наук (1977), старшого наукового співробітника (1987) Миколи Пустового (1939-2022) – завідувача кафедри суспільних наук в 1994-1995 рр.

М. Пустовий народився 5 травня 1939 р. на Глухівщині в с. Суходіл. Після закінчення Уланівської СШ в 1956 р. вступив до Глухівського училища механізації № 6 (з 2002 р. – ППК Глухівського НПУ). З посвідченням механізатора широкого профілю до армійської служби (1959-1961) працював спочатку в районах освоєння цілини, а потім в колгоспі рідного села. Після закінчення у 1966 р. Харківського сільгоспінституту за спеціальністю

«Економіка, планування та організація управління сільського господарства» працював інженером з праці і зарплати Тереназекського районного виробничого управління с/г Кизил-Ординської обл., а в березні 1968 р. повернувся знову до колгоспі «1-ше Травня». У 1968-1970 рр. знову проживав та працював у Харківській обл. Тут же у 1970-1973 рр. навчався в аспірантурі НДІ лісостепу та Полісся СРСР. У травні 1975 р. захистив дисертацію у Харківському сільськогосподарському інституті ім. В. В. Докучаєва, де здобув науковий ступінь кандидата економічних наук. У вересні 1980 р. М. Пустовий переїхав до Глухова, де обійняв посаду старшого наукового співробітника відділу механізації ВНДІ луб'яних культур [10, арк. 27, 49-51, 52, 91-93, 95-98].

Паралельно з березня 1984 р. він працював (за сумісництвом) на посаді викладача кафедри марксизму-ленінізму Глухівського державного педагогічного інституту. У період перебудови в СРСР у серпні 1988 р. обійняв цю посаду на постійній основі. У жовтні 1989 р. М. Пустовий був обраний на посаду доцента кафедри марксизму-ленінізму [10, арк. 70, 103-111].

Вже за часів незалежності, у лютому 1994 р. М. Пустовий був обраний на посаду в.о. завідувача кафедрою суспільних наук. З 1 вересня ц. р. з ним було укладено контракт на посаду завідувача на 3 роки. Однак, з 18 березня 1995 р. 55-річний вчений був звільнений від обов'язків завкафедрою за станом здоров'я, залишившись на посаді доцента. В. о. зав. кафедри був призначений старший викладач М. Заремський [10, арк. 112-116, 119-123].

Микола Іванович й після виходу на пенсію багато років (до серпня 2010 р.) працював на посаді доцента кафедри соціально-економічних дисциплін. В цей час він викладав економічні дисципліни на всіх факультетах Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка [10, арк.1-2, 6-10, 55-69, 75-78, 80, 85-86, 116-118].

Помер М. Пустовий у січні 2022 р. на 83-му році життя. Похований у Глухові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І., Гурець М. П., Заїка В. В. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / Автори-упорядники: та ін. Суми : Мрія, 1994. 79 с.

2. Бєлашов В. І. Історіографічна традиція та джерельна база вивчення історії педагогічного університету імені О. Довженка (1874 – 2014 рр.) *Історичні студії історичного прогресу*: зб. наук. статей. 2014. Вип. 2. С. 39-51.URL: http://issp.gnpu.edu.ua/sites/default/files/doc/8_0.pdf (дата звернення: 03.03.2026).

3. Валерій Іванович Бєлашов (1949-2022): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, С. П. Жукова, О. А. Чумаченко, О. Ф. Бєлашова. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 68 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1959 (дата звернення: 17.03.2026).

4. Валюх О. М. Аналіз двох етапів діяльності Ю. Ковміра на посаді заступника директора Глухівського інституту. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування:* матеріали всеукр. наук.-практ. конференції (25 лист. 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. С. 210-214. URL: https://drive.google.com/file/d/1_FdSIPj9eLfOaYcKf1ahMbSszwAHujDd/view (дата звернення: 17.03.2026).

5. Валюх О. М. Аналіз діяльності І. Пікуля та К. Гриценка на посаді заступника директора по заочній освіті глухівського інституту в 1950-х роках. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук*: зб. матеріалів XV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. (10-12 листопада 2026) / Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 346-351. URL: https://drive.google.com/file/d/1bJRDeEoWQ9O6rhvzbUE9Jp7S6twCHRet/view (дата звернення: 17.03.2026).

6. Валюх О. Аналіз діяльності проректорів Глухівського педагогічного інституту за ректорства Миколи Великолуга та Леоніда Гнатюка. *Консенсус*. 2025. № 2. С. 77-89. https://doi.org/10.31110/consensus/2025-02/183-200 (дата звернення: 17.03.2026).

7. Валюх О. Анна Кириленко-Кабанова – очільниця заочного відділу Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Освіта і наука XXI століття : зб. матеріалів щорічної звітної науково-практ. конф. здобувачів фахової передвищої, вищої освіти, аспірантів і молодих учених*. За заг. ред. Луценка Г. В. Глухів. 2025. Ч.2. С. 99-103. URL: https://gnpu.edu.ua/index.php/ua/nauka/hrafik-Konferentsii (дата звернення: 17.03.2026).

8. Валюх О. Олена Горбенко – єдина жінка очільниця Глухівського державного педагогічного інституту. *Глухівські читання – 2024. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук:* Зб. матеріалів XIV міжн. наук.-практ. інтернет-конф. / За заг. ред. О. О. Сорока. Глухів, 2024. С. 143-147. URL: https://drive.google.com/file/d/1EaDzeY81RfNpXydPP_BdL4kSvSf2nRoI/view (дата звернення: 17.03.2026).

9. Валюх О. Формування керівного корпусу Глухівського державного педагогічного інституту в 1952-1954 рр. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.-практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 105-109. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 02.04.2026).

10. Відомчий архів Глухівського національного університету імені О. Довженка (далі – ВАГНПУ). Особова справа (далі – ОСВ) Пустового Миколи Івановича (19 аркушів).

11. Віктор Володимирович Заїка (1957-2020): біобібліогр. покажчик / уклад.: А. П. Гриценко, О. Я. Заїка. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с.: фото. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення: 11.02.2026).

12. Володимир Михайлович Куриленко (1948–2012): біобібліогр. покажчик до 75-річчя з дня народження / уклад.: А. П. Гриценко, Н. В. Гоголь. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 48 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2481 (дата звернення: 11.02.2026).

13. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «Д - І»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 100-112.

14. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «М – Н»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2016. Вип. 4. С. 129-140.

15. Гирич Я. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952-1991 рр.» (Літери «П, Р, Т, У, Ф, Ц, Ч, Я»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2017. Вип. 5. С. 180-217.

16. Григорій Львович Сапітон (1901 - 1954): біобібліогр. покажчик до 70-річчя від дня смерті / уклад.: А. П. Гриценко. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2024. 48 с. : фото.

17. Гриценко А. Віктор Степанович Прокопчук – краєзнавець та історик. *Духовні витоки Поділля: краєзнавці в історії краю (присвячена 100-річчю Національної спілки краєзнавців України):* матеріали XV всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 14 трав. 2025 р.). Хмельницький: ХГПА, 2025. С. 49-61. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3830 (дата звернення: 14.01.2026).

18. Гриценко А. П., Колієнко А. А. Глухівський учительський інститут: філософські засади заснування та функціонування. *Культурологічний альманах* 2023. № 2. С. 157–162. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.2.21 (дата звернення: 11.01.2026).

19. Гриценко А. П., Курок О. І. До питання періодизації історії Глухівського державного педагогічного інституту на рубежі XX–XXI століть. *Освіта і наука XXI століття* : матеріали звітної наук.-практ. конф. викладачів. (м. Глухів, 4 травня 2022 р.). Глухів, 2022. С. 48–49.

20. Гриценко А. П. Діяльність Глухівського педагогічного інституту в 1954–2000 рр. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 36-61.

21. Гриценко А. П. Історичний аспект виникнення та становлення Навчально-наукового інституту філології та історії. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів, 2024. С. 406-431.

22. Гриценко А. П. Історія впровадження методики використання інформаційних ресурсів у практику навчання історії у вітчизняних школах на рубежі XIX-XX ст. *Сіверщина в історії Ук*раїни. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ – Глухів, 2014. С. 249 – 252

23. Гриценко А. П., Колієнко А.А. Особливості викладання історії та релігійного виховання в Глухівському учительському інституті (1874–1917 рр.). *Культурологічний альманах.* 2023. Вип. 3. С. 119-125. URL: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2023.3.16 (дата звернення: 11.01.2026).

24. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Порівняльна характеристика соціального статусу та рівня життя викладачів Глухівської чоловічої гімназії та Глухівського учительського інституту в 1870-х – 1900-х роках. *Сумський історико-архівний журнал*. 2022. № XXXIX. С. 26-32. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i39.p.25 (дата звернення: 11.04.2024).

25. Гриценко А. П. Розвиток Глухівського педагогічного інституту у 1990-х роках. *Сіверщина в історії України*: збірник наукових праць. Ніжин, 2022. Вип. 15. С. 140–147. URL: http://resource.history.org.ua/publ/SIU_2022_15_28 (дата звернення: 11.02.2026).

26. Гриценко А. П., Прокопчук В.С. Трансформація історичної та суспільствознавчої освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка. *Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка: 150 років розвитку: монографія* / за ред. О. Курка, Н. Ткаченко, А. Гриценка. Глухів. 2024. С. 469 – 519.

27. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874–1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали VI міжнар. наук. конф. (Суми, 8–9 груд. 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. С. 75–79.

28. Гриценко А. П. Наукова діяльність Миколи Павловича Стожка. *«Глухівські історико-філософські читання»:* збірник наукових праць / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 36 – 40. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/2909 (дата звернення: 11.02.2026).

29. Гриценко А. П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис*. 2023. № 6. С. 147. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення: 11.02. 2065)

30. Гриценко А. П. Пам'яті Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022). *Сіверянський літопис*. 2023. № 3. С. 141-142. URL: https://sl-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/353/299 (дата звернення: 17.03.2026).

31. Гриценко А. П. Пам'яті Григорія Львовича Сапітона (1901–1954) – директора Глухівського учительського інституту. Сіверянський літопис : науковий журнал. 2024. № 3 (177). С. 172.

32. Гриценко А. П., Ащаулова Т. А. Управлінці Глухівського учительського інституту (1874-1991 рр.). *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації: матеріали VI Міжн. наук. конференції* (Суми, 8 – 9 грудня 2023 р.). У 2-х ч. Ч. 1. Суми: ФОП Цьома С.П., 2024. С. 75-79.

33. Гриценко В. А. Глухівський період історії родини Полярушів. Освіта і наука XXI століття : матеріали щорічної звітної наук.- практ. конф. аспір. та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти. (м. Глухів, 26-27 березня 2026 р.) Ч.2 /за заг. ред. Г.В. Луценка, О.О. Сороки, Глухів : 2026. С. 277-278. URL: https://drive.google.com/file/d/1bHLJJIjrfArwxdNwjXfaJW4vMPAsOk1J/view (дата звернення: 03.04.2026).

33. Гриценко В. Діяльність євреїв у Глухівському педагогічному інституті. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр.* / [редкол.: Гриценко А.П., голова та ін.]. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 84-88. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 17.03.2026).

34. Гриценко В. Постать директора Глухівського педагогічного технікуму Платона Горілого. *«Глухівські історико-філософські читання»: зб. наук. пр*. / [редкол.: Гриценко А.П. та ін.]. Глухів, 2024. Вип. 2. С. 94-96. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2927 (дата звернення: 17.03.2026).

35. Гриценко В. Процес заснування Глухівського учительського інституту в 1873 – 1874 роках. *Студентські історичні студії:* зб. наукових праць студентів. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка. 2024. С. 44-48. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2857 (дата звернення: 17.03.2026).

36. Заїка В. В. Глухівський вчительський інститут в системі освітництва північно-східної України другої половини XIX – початку XX ст. Сумська старовина. 2013. № 41–42. С. 45–53.

37. Крижанівський В. М. Історія в системі навчальних дисциплін Глухівського учительського інституту (1874–1914 рр.). *Сіверщина в історії України*: Зб. наук. праць. Київ, Глухів, 2017. Вип. 10. С. 310-312.

38. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1924 – 1941 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2018. Вип. 6. С. 112 – 147.

39. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.». *Історичні студії суспільного прогресу*. 2014. Вип. 2. С. 99–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_2_16 (дата звернення: 11.02.2026).

40. Крижанівський В. М. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літера «К»). *Історичні студії суспільного прогресу*. 2015. Вип. 3. С. 113–125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2015_3_16 (дата звернення: 11.02.2026).

41. Крижанівський В. Матеріали до біографічного словника «Науково-педагогічні працівники Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, 1952–1991 рр.» (літери «С, Ш, Х, Ю»). *Історичні студії суспільного прогресу*. Глухів, 2017. Вип. 5. С. 311–333. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2017_5_23 (дата звернення: 11.02.2026).

42. Крижанівський В. М. Соціальний та професійний портрет викладачів Глухівського учительського інституту (1874-1917 рр.). *Сіверщина в історії України*. Київ – Глухів, 2018. Вип. 11. С. 245 – 249.

43. Крижанівський В. М. Спогади родини Полярушів про Глухівський педагогічний інститут (1964 – 1972 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу.* 2014. Вип. 1. С. 88-94. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iscp_2014_1_14 (дата звернення: 11.03.2026).

44. Курок О.І., Гриценко А. Глухівський період наукової школи історика Віктора Степановича Прокопчука. *Суспільні трансформації в умовах війни росії проти України: виклики часу і завдання краєзнавців (до 80-річчя доктора історичних наук, професора Віктора Степановича Прокопчука):* матеріали Всеукр. наук.-практ. Конф. (м. Хмельницький, 26 липня 2024 р.) / [редкол.: Ю. Телячий (гол.), О. Реєнт (співгол.), В. Філіпчук (співгол.), О. Курок (співгол.) та ін.]. Хмельницький: ФОП Стрихар А.М., 2024. С. 88–105. URI: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/3255

45. Курок О. І., Гриценко А. П. Досвід формування професійної компетентності майбутніх учителів історії у Глухівському учительському інституті у 1874–1917 роках. *Сіверщина в історії України*. Зб. наукових праць. Вип. 13. Київ–Глухів, 2020. С. 233 – 237.

46. Курок О.І., Гриценко А. П. Організація фахової підготовки майбутніх педагогів у Глухівському учительському інституті у 1870-х роках. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка*. 2022. Вип. 50, № 3, Ч. 1 С. 12-24. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2022-3-50-12-24 (дата звернення: 11.02.2026).

47. Курок О., Гриценко А. Славні ювілеї Глухівського національного педагогічного університету у 2024 році. *Глухівські історико-філософські читання*: зб. наук. праць / редкол.: А. П. Гриценко, голова, та ін. Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2024. Вип. 2. С. 11–15. URL: https://repository.gnpu.edu.ua/handle/123456789/2906 (дата звернення: 11.04.2024).

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО ШІҐЕРУ ЙОШІДИ ЯК ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЯПОНІЇ (1945–1954 РР.)

Ткаченко Марія
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
магістрантка
Науковий керівник: Петренко Наталія Миколаївна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Політичне лідерство Шіґеру Йошіди в перше повоєнне десятиліття стало фундаментом для перетворення Японії з руїн на одного з провідних економічних лідерів світу. Його стратегія, яка згодом отримала назву «Доктрина Йошіди», базувалася на прагматичному розрахунку: Японія повинна максимально зосередитися на економічному відновленні, передавши відповідальність за свою безпеку Сполученим Штатам. Цей підхід став ключовим для реалізації «японського економічного дива», оскільки дозволяв уникати величезних видатків на армію.

Ключовим моментом лідерства Йошіди стало укладання Мирного договору в Сан-Франциско та Договору про безпеку з США у 1951 році. Цей вибір дозволив Японії повернутися до міжнародної спільноти не як мілітаристській загрозі, а як торговельному партнеру, інтегрованому в західну економічну систему. Попри критику, Йошіда вважав союз із Вашингтоном єдиним шляхом до виживання країни. Важливим етапом його діяльності стало прийняття Конституції Японії у 1947 році. Будучи переконаним консерватором, він спочатку прагнув зберегти традиційну систему кокутай – національну ідентичність навколо імператора, але під тиском американської окупаційної влади сприяв легітимізації конституції, яка проголосила народний суверенітет. Нова конституція перетворила імператора на символ держави, позбавивши його політичної влади. Під керівництвом Йошіди було проведено радикальний перерозподіл землі, що створило новий клас дрібних власників, які стали надійною електоральною базою для консерваторів на десятиліття. Також

відбувся розпуск великих промислових конгломератів – дзайбацу, що, попри первісний хаос, сприяло розвитку ринкової конкуренції. Було запроваджено загальне виборче право для жінок та реформовано систему освіти за демократичними стандартами.

Одним із головних успіхів Йошіди стало впровадження системи «пріоритетного виробництва». У часи гострого дефіциту ресурсів його уряд зосередив усі державні зусилля на видобутку вугілля та виробництві сталі. Вугілля спрямовувалося на сталеливарні заводи, а сталь – назад у шахти для модернізації обладнання. Цей замкнений цикл дозволив запустити важку промисловість навіть за відсутності іноземних інвестицій на початковому етапі. Крім того, Йошіда підтримав жорстку антиінфляційну політику, відому як «лінія Д. Доджа», яка, попри початкові соціальні труднощі, стабілізувала єну та зробила японський експорт конкурентоспроможним на світовому ринку.

Питання оборони було сферою найбільш складних маневрів Йошіди. Під час Корейської війни, під тиском генерала Макартура, він був змушений створити Національний поліцейський резерв (1950 р.), чисельністю 75 000 осіб. Згодом ця структура трансформувалася в Сили національної безпеки (1952 р.), а у 1954 році – у сучасні Сили самооборони. Хоча він чинив опір створенню великої армії, це часто вважають його політичним компромісом: він створив структуру, яка формально не була армією, але могла захищати острови. Його жорстка проамериканська позиція та Стаття 9 конституції, відмова від війни, спричинили глибокий розкол у суспільстві між правими реваншистами та лівими пацифістами, що призвело до масових протестів і зрештою послабило його позиції. Але також ця політика дозволила спрямувати обмежені державні ресурси та капітал безпосередньо в промисловість, інфраструктуру та технологічне оновлення, замість утримання дорогої армії.

Для економічного зростання була необхідна внутрішня стабільність. Період прем'єрства Йошіди заклав основу для подальшого домінування Ліберально-демократичної партії. Саме за його лідерства було сформовано інституційну базу, яка дозволила технократам і бізнесу працювати в синергії. Він особисто опікувався групою молодих політиків та бюрократів, відомих як «Школа Йошіди». Серед них були майбутні прем'єри Ікеда Хаято та Сато Ейсаку, які пізніше втілили план «подвоєння національного доходу». Йошіда також активно протидіяв комуністичному впливу в профспілках та системі освіти, запроваджуючи закони, що обмежували політичну діяльність вчителів.

Хоча його кар'єра завершилася вимушеною відставкою у 1954 році через внутрішньопартійну боротьбу, а стиль управління Йошіди часто називали авторитарним, спадщина Йошіди визначила обличчя сучасної Японії. Навіть після відставки він залишався впливовою фігурою. Його лідерство довело, що інтелектуальна гнучкість, здатність до компромісу з переможцем та стратегічна орієнтація на економічні пріоритети можуть змінити долю переможеної нації, перетворивши її на світового лідера.

ЛІТЕРАТУРА

1. Buruma I. Inventing Japan: 1853–1964. New York : Modern Library, 2004. 194 p.
2. Constitution of Japan (1946). Constitute Project. URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf
3. Green M. J., Cooper Z. Postwar Japan: Growth, Security, and Uncertainty Since 1945. Lanham, MD ; London : Rowman & Littlefield, 2017. 240 p.
4. 吉田茂. Wikipedia. URL: https://ja.wikipedia.org/wiki/吉田茂 (дата звернення: 12.04.2026).

ВАЛЕРІЙ БЄЛАШОВ – ФУНДАТОР ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛУХІВСЬКОГО ПЕРІОДУ В ІСТОРІЇ ГЕТЬМАНЩИНИ

Федоров Владислав

Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
студент 3 курсу

Науковий керівник: Петренко Наталія Миколаївна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Постать Валерія Івановича Бєлашова (1949–2022) займає особливе місце в сучасній українській історіографії. Його головна заслуга полягає не лише у вивченні окремих фактів, а у створенні цілого наукового напряму. Саме він став ініціатором введення наукового поняття «Глухівський період в історії Гетьманщини (1708–1782 рр.)».

Звернення до теми Гетьманщини часто розглядалася лише крізь призму поступової ліквідації української автономії Російською імперією. Валерій Іванович запропонував інший погляд: Глухів XVIII століття був потужним центром національного державотворення, культури, освіти та архітектури. Він довів, що навіть в умовах імперського тиску гетьманська столиця залишалася осередком українського політичного життя.

Фундаментальність досліджень Валерія Івановича базується на поєднанні архівних пошуків та археології. У 90-х рр. минулого століття він особисто досліджував культурні шари гетьманської столиці. Це дозволило йому не просто описувати події, а відтворювати топографію та побут столиці Гетьманщини, що відображено у його численних монографіях. Його праця «Глухів — забута столиця гетьманської України» (1992) повернула це місто на ментальну карту України як історичний центр державної ваги. А підсумкова монографія 2019 року стала найбільш вичерпним дослідженням, що охопило історію міста від перших поселень до сучасності.

Наведемо основні його цитати з наукового доробку, які чітко вказують на його глибокий зміст досліджень: «Я взяв собі за мету довести науково істину про народження Глухова. Отак і включився в цю нелегку роботу…»; «Наше

місто Глухів засновано... набагато років раніше (ніж 1152 рік).»; «Гетьманські столиці – осередки національно-державницьких процесів в Україні у XVII – XVIII ст.» [2; 4; 5].

До масштабних досліджень В. Бєлашова уявлення про забудову Глухова часів Івана Скоропадського чи Данила Апостола були досить розмитими. Завдяки його дослідженням вдалося точно встановити межі та конструктивні особливості укріплень. Це дало змогу стверджувати, що Глухів був не просто адміністративним центром, а потужним оборонним вузлом, що відповідав тогочасним європейським фортифікаційним стандартам.

Доведено тяглість традицій від часів Київської Русі до козацької доби. Це допомогло історикам обґрунтувати тяглість української державності, де Глухів виступав спадкоємцем традицій Батурина та Чигирина. Ключові історичні тези дослідника: дослідження культурного шару, пов'язаного з подіями після зруйнування Батурина, дозволили краще зрозуміти контекст перенесення столиці та умови, в яких Глухів став головним містом Лівобережжя. Знахідки на місцях колишніх храмів (зокрема Свято-Миколаївської церкви) дозволили реконструювати духовне життя гетьманського двору [1].

Валерій Бєлашов завжди наголошував, що археологія в Глухові – це не просто пошук артефактів, а відновлення «історичної справедливості» для міста, яке довгий час перебувало в тіні імперської історіографії. Його робота стала фундаментом для створення Національного заповідника «Глухів».

Отже, спадщина Валерія Бєлашова – це понад 150 наукових праць, які стали дороговказом для нових поколінь істориків. Він не просто вивчав минуле Глухова, він повернув Україні її державну пам'ять про XVIII століття, закріпивши за Глуховом статус історичного спадкоємця козацької слави. Його наукові розробки стали джерельною базою для створення Національного заповідника «Глухів». Валерій Іванович був консультантом та творцем експозицій Глухівського краєзнавчого музею та історико-педагогічного музею ГНПУ імені О. Довженка. У своїх роботах він переглядав імперські та радянські наративи, повертаючи історії України її державницький контекст. За вагомий внесок у вивчення спадщини міста він неодноразово отримував звання «Професіонал року».

Таким чином, значення доробку Валерія Бєлашова полягає у фактичному відродженні історії Глухова як національного символу та перетворенні його з провінційного містечка на визначний об'єкт наукових досліджень і туризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлашов В. І. Глухів – столиця Гетьманської України (1708 – 1782 рр.): (від перших поселень до сучасності) : (монографія). Суми : ТОВ «ВПП «Фабрика друку», 2019. 420 с.

2. Бєлашов В. І. Глухів – столиця Гетьманської і Лівобережної України : посібник для учбової і наукової роботи студентів та учнів середніх шкіл до «Глухівського періоду» історії України (1708 – 1782 рр.). Глухів : ГДПІ, 1996. 145 с.

3. Бєлашов В. І. Глухівська операція 1943 року. *Історичні студії суспільного прогресу : електронний науковий журнал*. 2015. Вип. III. С. 67–72.

4. Бєлашов В. І. «Глухівський період» в історії України (1708–1782 рр.). *Сіверянський літопис : всеукраїнський науковий часопис*. 1998. № 6. С. 86–95.

5. Бєлашов В. І. Історіографічна спадщина «Глухівського періоду» Історії Гетьманщини (1708 – 1782 рр.). *Історичні студії суспільного прогресу : електронний науковий журнал*. 2014. Вип. І. С. 7–13.

6. Вечерський В. В., Бєлашов В. І. Глухів : (монографія). Київ : Абрис, 2003. 168 с. (Серія «Малі історичні міста України»).

7. Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половини XVII – XVIII ст. : хрестоматія-посібник / уклад. В. І. Бєлашов. Глухів : РВВ ГДПУ, 2006. 184 с.

НАПОЛЕОН БОНАПАРТ (1769–1821 РР.) ЯК ДЕРЖАВНИЙ ДІЯЧ І ВІЙСЬКОВИЙ РЕФОРМАТОР ЄВРОПИ

Чайка Сергій

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

студент 2 курсу

Науковий керівник: Голуб Анжеліка Анатоліївна,

асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Наполеон Бонапарт – одна з найвпливовіших постатей європейської історії кінця XVIII – початку XIX століття. Його діяльність припала на складний період після Французька революція, коли Франція переживала глибокі політичні, соціальні та економічні зміни. Постать Наполеона поєднує в собі риси талановитого полководця, амбітного політика та реформатора, який суттєво вплинув на розвиток державного управління і військової справи в Європі.

Метою тез є розкрити роль Наполеона Бонапарта як державного діяча й військового реформатора, визначити значення його реформ та оцінити їхній впли в на подальший розвиток європейських держав.

Наполеон народився 1769 року на острові Корсика в родині дрібного дворянства. Військову освіту здобув у Франції, що стало підґрунтям для його майбутньої кар’єри. Під час революційних подій він швидко проявив свої здібності, здобувши популярність завдяки успішним військовим кампаніям в Італії та Єгипті. У 1799 році він здійснив державний переворот і став першим консулом Франції, а згодом у 1804 році проголосив себе імператором французів. Таким чином, він зумів стабілізувати ситуацію в країні після революційного хаосу та створити нову систему влади [2].

Як державний діяч Наполеон провів низку важливих реформ. Найвизначнішою з них стало ухвалення Цивільного кодексу 1804 року, відомого як Кодекс Наполеона. Цей документ закріплював рівність громадян перед законом, гарантував право приватної власності, визначав світський характер держави. Кодекс став основою правових систем багатьох європейських країн і навіть вплинув на законодавство держав поза межами Європи. Наполеон також реформував адміністративну систему, запровадивши чітку централізацію влади, створив ефективний державний апарат, реформував систему освіти, заснував

ліцеї для підготовки державних службовців і офіцерів, упорядкував фінансову систему, створив Банк Франції [1].

У військовій сфері Наполеон здійснив справжню революцію. Він удосконалив організацію армії, запровадив корпусну систему, що дозволяла військам діяти автономно і водночас координовано. Це забезпечувало високу мобільність і швидкість маневру, що стало однією з причин його численних перемог. Він активно застосовував масову мобілізацію населення, що значно збільшило чисельність армії [3]. Наполеон також приділяв увагу підготовці офіцерського складу, просуваючи по службі за заслуги, а не за походженням. Його стратегічний талант проявився у таких битвах, як Аустерліц, Єна та Ваграм, де французька армія продемонструвала перевагу над коаліційними військами європейських держав.

Разом із тим наполеонівська політика мала й суперечливі наслідки. Його завойовницькі війни призвели до значних людських втрат і виснаження Франції. Кампанія проти Російської імперії 1812 року стала переломним моментом, оскільки завершилася катастрофічною поразкою французької армії. Після цього європейські держави об’єдналися проти Франції, і в 1814 році Наполеон був змушений зректися престолу. Після короткого повернення до влади у період «Ста днів» він зазнав остаточної поразки в битві при Ватерлоо та був засланий на острів Святої Єлени, де й помер у 1821 році [2].

Попри поразку, вплив Наполеона на Європу був надзвичайно значним. Його реформи сприяли поширенню ідей громадянської рівності, ліквідації феодальних пережитків, формуванню сучасних державних інституцій. У багатьох країнах, куди приходили французькі війська, скасовувалося кріпацтво, впроваджувалися нові правові норми. Наполеон сприяв також зростанню національної самосвідомості народів Європи, адже боротьба проти французького панування стимулювала формування національних рухів [3].

Отже, Наполеон Бонапарт увійшов в історію як видатний державний діяч і військовий реформатор, який суттєво змінив політичну карту Європи. Його діяльність поєднувала прагнення до порядку та модернізації з амбіціями світового панування. Реформи Наполеона стали фундаментом для розвитку сучасного законодавства й адміністративних систем, а його військові нововведення вплинули на подальший розвиток воєнного мистецтва. Незважаючи на суперечливість оцінок, роль Наполеона в історії Європи залишається надзвичайно вагомою, адже саме він став символом епохи глибоких трансформацій і становлення нової європейської державності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Britannica, Napoleon I Бонапарт. Napoleon I | Biography, Achievements, & Facts. URL: https://www.britannica.com/biography/Napoleon-I (дата звернення: 01.03.2026).

2. Наполеон I Бонапарт: біографія, досягнення та спадщина. Історія в школі. URL: https://www.historyua.com/2025/04/20/napoleon-i-bonapart-biografiya-dosyagnennya-ta-spadshhyna/ (дата звернення: 01.03.2026).

3. Наполеон Бонапарт. KTV — енциклопедична біографія. URL: https://ktv.odessa.ua/novosti/napoleon/uk/vnesnij-napoleon-bonapart.html (дата звернення: 01.03.2026).

В. ЗАЇКА ЯК ДОСЛІДНИК ЛОКАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ ГЛУХІВЩИНИ: НАПРЯМИ, ДЖЕРЕЛА, ВНЕСОК

Кривенок Богдан
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент 1 курсу
Науковий керівник: Голуб Анжеліка Анатоліївна,
асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

У сучасній українській історіографії дедалі більшого значення набувають студії з локальної історії, що дозволяють глибше осмислити регіональні особливості історичного розвитку та механізми формування історичної пам'яті на місцевому рівні. Особливу роль у цьому процесі відіграє краєзнавство як міждисциплінарна галузь знань, що поєднує історичні, культурологічні, архівознавчі та соціальні підходи до вивчення минулого конкретних територій [6, с. 26–27].

Глухівщина, як один із важливих історико-культурних осередків Сіверщини та колишня гетьманська столиця, має багатий та різноплановий історичний спадок, дослідження якого значною мірою забезпечується зусиллями місцевих краєзнавців. Серед них чільне місце посідає В. Заїка – дослідник, чия багаторічна науково-пошукова діяльність спрямована на реконструкцію історії населених пунктів Глухівського краю, збереження джерельної бази та популяризацію регіонального минулого.

В. Заїка посідає помітне місце серед дослідників локальної історії Глухівщини завдяки поєднанню ґрунтовної фахової підготовки, системної науково-пошукової роботи та активної громадської позиції. Народжений та сформований в культурному середовищі Глухова, він із ранніх років був залучений до вивчення історії рідного краю, що згодом визначило основний напрям його професійної діяльності. Історична освіта, здобута ним у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка, та подальша викладацька робота в Глухівському національному педагогічному університеті ім. О. Довженка сприяли формуванню його як дослідника, орієнтованого на поєднання академічного аналізу з краєзнавчою практикою [4, с. 147].

Наукові зацікавлення В. Заїки охоплювали широке коло проблем, пов'язаних із минулим Глухова та навколишніх населених пунктів. У центрі його уваги перебувала історія міста в різні хронологічні періоди, особливо культурне та інтелектуальне життя кінця XIX – початку XX ст., а також розвиток освітніх закладів і педагогічних традицій регіону. Значне місце в його доробку займали біографічні дослідження, присвячені видатним постатям, чиє життя й діяльність були пов'язані з Глухівщиною. Через персоналії він прагнув

показати ширший історико-культурний контекст розвитку краю та його інтегрованість у загальноукраїнський та європейський простір.

Важливою рисою краєзнавчої діяльності В. Заїки була опора на різноманітну та часто маловідому джерельну базу. Поряд із архівними документами він активно використовував матеріали сімейних архівів, мемуари, щоденники, усні свідчення, а також предмети матеріальної культури. Значну частину зібраних ним експонатів було передано до музейних установ Глухова, що не лише зберегло їх від втрати, а й ввело до наукового та культурного обігу. Такий підхід свідчить про розуміння краєзнавства не лише як дослідницької, а й як пам'яткоохоронної діяльності [3; 5].

Окремим напрямом його роботи стала участь у громадських і культурно-просвітницьких ініціативах, спрямованих на збереження історичної пам'яті. В. Заїка був ініціатором і активним учасником заходів, присвячених вшануванню історичних подій, пам'яток архітектури та видатних діячів, що сприяло посиленню уваги громади до власного минулого. Важливим інструментом популяризації локальної історії стали також його публікації в періодичних виданнях і виступи перед широкою аудиторією, в яких науковий матеріал подавався в доступній та зрозумілій формі.

В. Заїка був автором понад 120 наукових публікацій, серед яких послідовно розвивав і пропагував локально-історичні теми Глухівщини. Серед його наукових публікацій найбільше присвячених темі «Срібного віку» Глухівщини, становленню та діяльності Глухівського учительського інституту, ролі окремих історичних постатей (наприклад, братів Г. та В. Нарбутів, М. Гумільова, М. Зерова, О. Довженка, М. Василенка, Ю. Шапоріна) в культурному житті міста, релігійним особливостям регіону та музеєзнавству. Ці публікації стали важливими джерелами та орієнтирами для наступних дослідників локальної історії, забезпечивши комплексний підхід і систематизацію знань про історію Глухова та його культурно-освітні традиції в широкому хронологічному діапазоні – від початку XIX до пізнього XX ст.[1; 2].

Таким чином, внесок В. Заїки в вивчення локальної історії Глухівщини полягає не лише в створенні конкретних наукових праць, а й в формуванні стійкого інтересу до минулого краю, розширенні джерельної бази регіональних досліджень і збереженні історико-культурної спадщини. Його діяльність є прикладом того, як особистісна відданість рідному місту та фахова історична підготовка здатні забезпечити вагомий результат для розвитку регіональної історії України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Володимирович Заїка (1957–2020): біобібліогр. покажчик / Кафедра історії, правознавства та методики навчання Глухівського НПУ ім. О. Довженка; керівник вид. проєкту О.І. Курок; уклад.: А.П. Гриценко, О.Я. Заїка]. Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. 60 с. URL: http://46.201.250.252/handle/123456789/1957 (дата звернення 26.02.2026).

2. Віктор Заїка. Чтиво: електронна бібліотека. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zaika_Viktor/bio/ (дата звернення 26.02.2026).

3. Гриценко А.П. Дослідник «Срібного віку» Віктор Заїка. *Сумський історичний портал*: сайт. URL: https://history.sumy.ua/research/article/9780-hrytsenko-andriidoslidnyk-sribnoho-viku-viktor-zaika.html (дата звернення 26.02.2026).

4. Гриценко А.П. Некрологи. Пам'яті Віктора Володимировича Заїки. *Сіверянський літопис.* 2023. №6. С. 147. URL: https://sljournal.com.ua/index.php/journal/article/view/413/356 (дата звернення 26.02.2026).

5. Заїка В.В. Сімейний архів як джерело з історії Глухова першої чверті XX ст. *Сіверщина в історії України*. 2010. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zaika_Viktor/Simeinyi_arkhiv_iak_dzherelo_z_istorii_Hlukhova_pershoi_chverti_KhKh_st.pdf? (дата звернення 26.02.2026).

6. Колієнко А.А. Історичне краєзнавство: поняття, функції, наукове підґрунтя. *Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи. Том XV: Наукові пошуки в контексті викликів і конфліктів.* 2023. Т. 15. С. 26–27. URL: http://ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3045/1/Збірник%203.11.2023-26-27.pdf

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ НАПЕРЕДОДНІ ТА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Семешин Едуард
незалежний дослідник

Природничий факультет Сумського державного педагогічного інституту (далі СумДПІ) був єдиним у Харківській області закладом, що готував відповідних фахівців. Як зазначав викладач історії педагогіки інституту Фертман, за останні роки інститут обладнав сучасні лекційні аудиторії, лабораторії та спеціалізовані кабінети. Так, у 1936 р. кабінет фізіології був оснащений науковими матеріалами на суму 750 крб., тоді як до 1938 р. вартість обладнання зросла до 50 тис. крб. Крім того, студенти мали можливість працювати у власному ботанічному саду площею 2,5 га, де здійснювалося вивчення рослинності [91, С. 3].

Е.М. Бублій у газеті «За більшовицькі кадри» повідомляв, що у 1936 р. дирекція інституту виділила приміщення (кімнати № 30–43) для облаштування фізичного кабінету з лабораторіями. Водночас для повноцінного викладання фізики наявність самих приміщень була недостатньою: бракувало спеціального обладнання, належного електропостачання, а також приладів для лекційно-демонстраційної роботи тощо. У зв'язку з цим Е.М. Бублій закликав дирекцію інституту мобілізувати всі можливі ресурси для реалізації ухваленого рішення, зокрема негайно укласти договори з відповідними будівельними організаціями з метою завершення необхідних робіт. У цьому ж дописі автор звертав увагу на нерівномірний розподіл коштів, передбачених на оснащення навчальних кабінетів. Як зазначав Е.М. Бублій, ще 5 грудня 1935 р. фізичному кабінету було відмовлено у фінансуванні придбання насоса та прецизійних приладів через брак коштів, тоді як хімічний кабінет навіть після цього продовжував закупівлю непріоритетного обладнання (зокрема механічного переривача струму тощо). За його оцінкою, рівень оснащення хімічного кабінету відповідав стандартам провідних педагогічних інститутів (зокрема московських), тоді як матеріально-

технічна база фізичного кабінету досягала цього рівня лише приблизно на 2,5% [1, С. 4].

У цьому ж номері стінної газети інституту директор закладу І. Семенов визнав обґрунтованість скарг окремих студентів і викладачів щодо недостатнього матеріально-технічного оснащення лабораторій. Він зазначав, що у кошторисі інституту на 1934/1935 н. р. дирекція «категорично вимагала» від Наркомату освіти виділення 275 тис. крб. на спеціальне лабораторне обладнання, однак було затверджено лише 40 тис. крб. Станом на 25 грудня 1935 р. інститут витратив на оснащення лабораторій 40 190 крб., тобто фактично повністю використав затверджену суму. З метою придбання обладнання Кублицький та Комлєв спеціально виїжджали до Москви для освоєння додаткових 15 тис. крб. Водночас Наркомат освіти здійснював фінансування вкрай повільно і лише наприкінці листопада 1935 р. повністю перерахував інституту кошти на господарське обладнання в обсязі 40 тис. крб. З огляду на наближення завершення фінансового року, припинення банківських операцій 28 грудня, а також ризик анулювання невикористаних асигнувань, було ухвалено рішення частково спрямувати ці кошти на лабораторне обладнання. З цією метою до Москви були направлені уповноважені представники. Однак згодом з'ясувалося, що банк у зв'язку з дією спеціального циркуляра не мав змоги оформити акредитиви на ім'я уповноважених, як це практикувалося раніше. Крім того, процедура пересилання рахунків з Москви до Сум для оплати обмежувалася 48-годинним терміном забору товару, що унеможливлювало своєчасне завершення операції. Унаслідок цього зазначена сума коштів (40 тис. крб.) була використана на придбання господарського обладнання (зокрема 500 простирадл, 100 ковдр, матраців, столів, шаф тощо), а уповноважених відкликано [77, С. 4].

Очевидно, що дирекція інституту й надалі вживала заходів для забезпечення закладу необхідним обладнанням, про що свідчать відповідні розпорядження керівництва. Зокрема, наказом директора інституту № 236 від 15 грудня 1938 р. асистента кафедри хімії І.К. Лукаша з наступного дня було направлено у відрядження до Москви з метою придбання обладнання для навчальних кабінетів і лабораторій [19, Арк. 60]. У пресі також повідомлялося про організацію у 1938 р. при інституті обсерваторії та метеорологічної станції. Заклад поповнив матеріально-технічну базу рентгенівською установкою та 19 мікроскопами [3, С. 2].

5 серпня 1936 р. на підставі постанови РНК СРСР та ЦК ВКП(б) «Про роботу вищих навчальних закладів і про керівництво вищою школою» від 23 червня 1936 р. щодо організації роботи та керівництва вищою школою з метою всебічної підготовки до нового навчального року директор інституту наказом № 140 доручив завершити до 15 серпня 1936 р. доукомплектування кафедр викладацьким складом відповідно до заявок, поданих до Наркомату освіти та Обкому КП(б)У, а також оголосити конкурс на заміщення посад керівників кафедр педагогіки, математики, зоології, органічної хімії, методики математики та історії педагогіки. Крім того, директор доручив деканам факультетів спільно із завідувачами кабінетів та лабораторій перевірити

готовність лабораторій до навчального року та забезпечити їх необхідними матеріалами й приладами, а також перевірити стан бібліотек і надати їм необхідну літературу [17, Арк. 1]. Згідно з наказом № 160 директора інституту від 1 вересня 1936 р., у навчальному закладі функціонували такі кафедри та кадровий склад викладачів: на соціально-економічній кафедрі працювало 7 викладачів, на кафедрі педагогіки – 3, математики – 9, фізики – 7, хімії – 7, ботаніки – 5, зоології – 4 та на військово-фізкультурній кафедрі – 4 викладачі. Таким чином, загальна чисельність викладацького складу інституту на той час становила 46 осіб, з яких 13 розпочали роботу з початку 1936/1937 н. р. [17, Арк. 29, 30]. Також відбулося поповнення викладацького складу робітничого факультету. Зокрема, наказом № 148 від 15 серпня 1936 р. Дмитро Никифорович Бурдун призначений на посаду викладача математики робітничого факультету з 1 вересня того ж року [17, Арк. 15].

Одночасно із цим відбувалася чистках в стінах навчального закладу, а також робітничого факультету при інституті. Так, наказом № 83 директора СумДПІ від 25 квітня 1936 р. лектора фізики робітничого факультету Павла Микитовича Шамрая, «*що на протязі січня, лютого і березня м-ця себе не виправдав як лектор, подавав невисокоякісні лекції з фізики через свою завантаженість в інших школах. Матеріали обслідування фізичної кафедри лектора Шамрая підтверджують про низьку якість лекцій, які не забезпечують достатньою підготовкою студентів роббфаку, тому зважаючи на це звільнити тов. Шамрая від роботи лектора на робітфаці з 20 квітня 1936 р.»* [16, Арк. 212]. Наказом № 182 директора інституту від 8 жовтня 1936 р. було звільнено Домну Олексіївну Плачківську, яка не забезпечувала нормального відвідування лекцій на робітничому факультеті [17, Арк. 87]. Наказом № 118 від 2 липня 1936 р. на підставі поданих заяв було звільнено Івана Михайловича Красногорського та Володимира Миколайовича Фрітче [16, Арк. 307]. У зв'язку з цим усе майно кабінетів педології та психології було передано за актом Г. Попову, а кабінету педагогіки — А. Алмашиній [16, Арк. 309]. Немає достатніх підстав стверджувати, що звільнення І. Красногорського та В. Фрітче мало політичну мотивацію. Водночас варто зазначити, що заяви про звільнення вони подали в період, коли в радянській пресі розгорнулася кампанія проти педології. 4 липня 1936 р. було ухвалено постанову ЦК ВКП(б) «Про педологічні збочення в системі Наркомосу», у якій працівників-педологів звинувачували у шкідницькій діяльності в галузі освіти [69, С. 1].

У липні 1936 р. в газеті «Більшовицька зброя» було опубліковано допис завідувача кафедри фізики В. Зайцева та завідувача експериментальної частини цієї ж кафедри М. Генкіна. У публікації автори повідомляли, що колектив співробітників інституту з великим ентузіазмом сприйняв постанову ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 23 червня 1936 р. «Про роботу вищих навчальних закладів» і розпочав її реалізацію. Разом із тим вони констатували, що стан матеріально-технічної бази кафедри фізики на кінець другого семестру 1936 р. не відповідав вимогам підготовки висококваліфікованих фахівців. Площа, виділена для фізичних лабораторій і навчальних кабінетів, була недостатньою; відчувалася гостра нестача обладнання; електромережі перебували у

незадовільному стані; в лабораторії бракувало низки необхідних відділів; не була обладнана спеціальна фізична аудиторія тощо. Особливо гостро стояло питання кадрового забезпечення. Кафедра потребувала щонайменше одного професора, одного доцента фізики та кількох асистентів. Також наголошувалося на необхідності забезпечення якісного набору студентів на 1936–1937 н. р. у кількості 330 осіб [39, С. 3].

Лектор СумДПІ І. Гуленко у своєму дописі, опублікованому в газеті «Більшовицька зброя», зазначав, що набір до навчального закладу у 1936 р. проходив незадовільно. На його думку, причиною цього було те, що комсомольські організації району приділяли недостатню увагу питанням набору студентів. Він пояснював ситуацію недооцінкою та нерозумінням важливої ролі вчителя окремими комсомольськими осередками (зокрема, заводу імені Фрунзе, десятирічних шкіл № 3 та № 4 м. Суми), які, попри неодноразові звернення представників інституту, практично не надали допомоги у вербуванні абітурієнтів і не висунули жодної кандидатури до інституту [10, С. 2]. Вступна кампанія наступного року стала більш успішною. У газеті «Більшовицька зброя» зазначалося, що станом на 17 липня 1937 р. до СумДПІ надійшло 243 заяви від абітурієнтів. Приймальна комісія допустила до вступних іспитів 233 особи. Серед вступників переважали випускники десятирічних шкіл та робітничих факультетів, значну частину яких становили члени ВЛКСМ [66, С. 4]. В іншій публікації цієї ж газети зазначалося, що у поточному році до педагогічного інституту планувалося зарахувати 180 студентів, однак станом на 7 серпня було подано 360 заяв, із яких 137 — від членів комсомолу. Перші дні вступних іспитів засвідчили належний рівень підготовки абітурієнтів [29, С. 4]. З іншого боку, результати вступних іспитів у СумДПІ показали, що випускники окремих шкіл, зокрема с. Степанівка, мали низький рівень підготовки та отримали значну кількість незадовільних оцінок з основних дисциплін. Жоден із абітурієнтів із цього села, що подавали заяви до інституту, не склав вступних іспитів. Помітні прогалини у знаннях з мови, фізики та математики виявилися й серед учнів середньої школи № 4 [84, С. 1].

Незважаючи на успіх вступної кампанії, інститут виявився непідготовленим до початку нового навчального року. Про це свідчить скарга студентів, опублікована в газеті. Зокрема, до 1 вересня не було завершено ремонтних робіт у приміщеннях. Багато студентів, прийшовши на заняття, не знали, де вони відбуватимуться, оскільки дирекція помилково оформила наказ про переведення студентів із курсу на курс. Частина студентів-відмінників, які вже склали іспити з усіх дисциплін, була переведена на старші курси «умовно», як таких, що не склали іспитів. Першого дня навчання три групи робітничого факультету були переведені на вечірні заняття через відсутність підготовленого приміщення. Студенти випускних курсів були розміщені у різних гуртожитках і приватних квартирах разом із студентами інших факультетів і курсів, що негативно впливало на організацію навчального процесу. Протягом п’яти днів після початку навчання студентська їдальня залишалася закритою, унаслідок чого студенти змушені були відвідувати інші їдальні, витрачаючи час у чергах та запізнюючись на лекції [81, С. 4]. Через місяць у газеті з’явилося

оголошення, в якому повідомлялося про ліквідацію студентської їдальні при педагогічному інституті у зв'язку з передачею її у відання Сумторгу відповідно до постанови міської ради від 20 вересня 1937 р. [98, С. 2]. Однак наказом ТВО директора інституту Гавриленка № 440 від 4 листопада 1939 р., на підставі постанови президії Сумської міської ради від 31 жовтня того ж року (протокол № 44) «Про передачу їдальні № 6 інституту», було створено спеціальну комісію для прийняття студентської їдальні від Сумторгу. До складу комісії увійшли Ф.В. Рябушко (голова), І.Г. Міщенко та Плис [21, Арк. 97]. У 1937 р. дирекція інституту не змогла забезпечити житлом доцента психології **Василя Прохоровича Грабенка**, який обіймав цю посаду з 1 вересня 1937 р. [18, Арк. 266]. 19 листопада того ж року він подав заяву про звільнення у зв'язку з відсутністю квартири [18, Арк. 342].

У своєму виступі на зборах партійного активу м. Суми 25-26 липня 1937 р. директор СумДПІ Л. Гаркуша стверджував, що з березня 1937 р. ним було звільнено з різних причин 12 викладачів СумДПІ [11, Арк. 46, 47]. Зокрема, з політичних мотивів були звільнені М.І. Шевченко, І.М. Ширяєв, М.В. Бутко та Д. Левен та викладач фізкультури Пода-Чикаленко [18, Арк. 60, 70, 74, 75, 102, 150]. Також декілька викладачів було звільнено з інших причин після закінчення навчального року. Так, **Олександр Дмитрович Шоптенко**, який перебував на посаді асистента експериментальної фізики з 1 вересня 1936 р. [17, Арк. 29], наказом № 84 від 16 червня 1937 р. звільнений за власним бажанням та у зв'язку з відпуском на навчання [18, Арк. 182]. Асистенти хімічної кафедри **Феодосій Семенович Колбус**, **Іван Григорович Коваленко** та **Федір Миколайович Червенко** – наказом № 88 від 22 червня 1937 р. звільнені через відсутність навантаження на 1937/38 н. р. та зменшення кількості годин з хімії за новими навчальними планами [18, Арк. 186]. Згодом, наказом № 120 від 2 серпня 1937 р. у зв'язку із введенням штатно-окладної системи та збільшенням годин на хімічній кафедрі Ф. Колбус був поновлений на посаді асистента хімії. Пізніше він був призначений завідувачем кабінету з 1 вересня 1937 р. з окладом 125 крб. [18, Арк. 251, 297]. Остаточно він був звільнений наказом № 515/47 від 28 лютого 1940 р. у зв'язку з виходом на пенсію з 27 лютого 1940 р. [22, Арк. 54]. Іншою підставою для вибуття з кадрового складу стала смерть окремих викладачів. Так, **Олена Юріївна Лобунець**, 1890 р. н. [26, Арк. 225], призначена наказом № 209 від 5 жовтня 1932 р. на посаду викладачки української мови вечірнього робітфаку [14, Арк. 58, 58зв.], померла 16 грудня 1937 р. Згідно з некрологом, на момент смерті її педагогічний стаж становив 29 р. Адміністрація та партійний апарат СумДПІ висловлювали співчуття родині померлої, її чоловіку вчителю-відміннику фельдшерсько-акушерської школи **Федору Омеляновичу Лобунцю** та дітям [96, С. 3]. Водночас у книзі наказів інституту відомості про цей факт відсутні.

Преса також поширювала матеріали, покликані демонструвати успіхи радянської соціальної політики. Зокрема, у дописі сількора О. Мазного повідомлялося про «заможне і культурне» життя родини колгоспника артілі «Радянське село» М.М. Сторчака, який у 1937 р. разом із членами родини

відпрацював 755 трудоднів і отримав за це 30 центнерів та 20 кг зерна. При цьому наголошувалося, що його син Григорій навчався у Ленінграді на «червоного командира», а інший син, Олексій, – у СумДПІ [49, С. 1]. Подібні публікації демонстрували контраст між ідеологічними конструктами радянської журналістики та реальними соціально-економічними умовами. У пресі також з'являлися матеріали про «соціальні ліфти» для вихідців із незаможних родин. Окремий допис був присвячений біографії **Григорія Дмитровича Власенка**, який у 1936 р. закінчення навчання й став аспірантом. Автори підкреслювали його активну участь в агітаційній діяльності та ретельне вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)» [64, С. 2]. Він народився 1913 р. н у с. Іскрисковщина, Білопільського району [25, Арк. 287]. На підставі наказу № 160 від 1 вересня 1936 р. Власенка було призначено асистентом кафедри ботаніки СумДПІ [17, Арк. 30].

У ще одному матеріалі газетна преса подавала узагальнені «життєві історії» шести студентів-відмінників із бідняцьких селянських родин. Описувалися труднощі їхніх сімей у дореволюційний та ранній радянський періоди, водночас особлива увага приділялася тезі про те, що «*радянська влада допомогла дітям отримати освіту та соціальну підтримку*». Так, **Лідія Ососкова** згадувалася як донька робітника, що помер у 1919 р.; її мати працювала чорноробою. У дописі зазначалося, що дітей їй допомогла виховати радянська влада: син у червоній армії, донька стане педагогом. Студент **Михайло Іванович Шакарянц** характеризував свою сім'ю як спадкову педагогічну, наголошуючи на переслідуваннях бабусі-вчительки у часи царизму та її еміграції до Швейцарії. Також він розповідав, що його мати, теж вчителька, 10 р. вчителювала в старій школі. Один час викладала російську мову в польській школі, де «*найбрутальнішими методами насаджувалася русифікаторсько-колонізаторська політика царизму*». За його словами, у цій школі були створені нестерпні умови для роботи вчителів і, як наслідок, його мати змушена була полишити цю роботу. При цьому він додав, що лише при радянській владі вона стала охоче працювати педагогом [8]. На сторінках газети також з'являлися публікації самих студентів, зокрема М. Шакарянца [93, С. 3], Н. Дядечко [35, С. 3] та інших.

У пресі час від часу з'являлися й критичні зауваження щодо якості викладацької діяльності педагогів СумДПІ. Так, у газеті «Більшовицька зброя» було опубліковано критичний допис Н. Волинської щодо лекцій викладача інституту **Михайла Васильовича Семиволоса**. Зокрема, у публікації зазначалося, що на мовно-літературному факультеті він читав не власні лекції, а дослівно відтворював виписки з підручника, навіть не підшукуючи самостійно прикладів для ілюстрації окремих тверджень, а використовував лише матеріали з підручника Тимофеєва [7]. Ймовірно, описані факти мали реальне підґрунтя. Уже в повоєнні роки неодноразово відзначалися подібні критичні оцінки його викладацької діяльності. Зокрема, зазначалося, що лекції М. Семиволоса про творчість Панаса Мирного були поверховими, не відповідали вузівським вимогам і значною мірою залежали від шкільного підручника [27, Арк. 43].

У другій половині 1930 рр. у радянській пропаганді остаточно закріпилася теза про керівну роль російського народу в Радянській державі як «великого» та «старшого серед рівних», хоча Конституція СРСР формально не надавала переваг жодній національності. Росіянам приписувався статус «великої і передової нації», а також надавалися інші позитивні характеристики. Пропагандистські матеріали підкреслювали «видатні успіхи» російського народу в науці, літературі, образотворчому мистецтві, архітектурі та музиці. Російська культура проголошувалася «*єдиною пролетарською соціалістичною культурою*». У цьому ідеологічному контексті викладачі СумДПІ також долучалися до поширення відповідних наративів. Так, М. Семиволос займався возвеличенням творчості російських письменників, зокрема М. Горького. Він відзначав, що «*своєю творчістю Горький закінчив минуле російської літератури й розпочав її майбутнє, світле, радісне, квітуче*» [79, С. 3]. Творчості цього письменника також була присвячена стаття викладача літератури інституту М. Мінакова [61, С. 2]. Цей же самий викладач опублікував допис, присвячений російському революціонеру М.Г. Чернишевському [62, С. 3]. Інший викладач, Ф. Тіщенко, у газеті «Більшовицька зброя» опублікував повідомлення про видатне досягнення радянських льотчиків. Він зазначав, що 21 червня 1937 р. радіо повідомило про нову перемогу радянських пілотів, які проклали «сталінську» трасу «Москва – Північний полюс – Північна Америка» [87, С. 2]. І. Лукаш опублікував статтю, присвячену Дмитру Менделєєву. Поряд із викладенням сухих біографічних фактів матеріал містив численні цитати Ф. Енгельса та В. Леніна, а самого Менделєєва було представлено як прихильника ідеї механізації сільського господарства. Таким чином, навіть публікація, формально присвячена науковій діяльності вченого, була просякнута елементами більшовицької ідеологічної риторики та спрямована на піднесення російської науки [48, С. 3]. У газеті «Більшовицька зброя» було опубліковано критичний допис Н. Волинської, у якому зазначалося, що 8 січня 1938 р. радянська громадськість відзначала 60-річчя з дня смерті «*великого російського поета-демократа М.О. Некрасова*». У зв'язку з цією датою на підприємствах, у бібліотеках, клубах та навчальних закладах СРСР були організовані тематичні виставки й заходи, присвячені творчості поета. Проте, як наголошувала авторка, у Сумах підготовка до «некрасовських днів» фактично не проводилася: організаційну роботу не очолили ні міський ВНО, ні відділ культури й шкіл міськпарткому (завідувач – Ткаченко) [6, С. 2].

Завідувач кафедри ботаніки інституту Буженко у своєму дописі наголошував на тому, що радянські науковці є «вченими народу» [2, С. 2]. На думку завідувача кафедри теоретичної фізики В. Зайцева та завідувача кафедри експериментальної фізики Генкіна, промова Й. Сталіна на прийомі працівників вищої школи засвідчувала «*ту велику увагу і піклування, який проявляв великий вождь трудящого людства, товариш Сталін, до науки*» [38, С. 2]. Подібні публікації відображають характерні риси епохи, коли центральна влада активно заохочувала практику критики та самокритики на місцях, водночас формуючи та підтримуючи публічну демонстрацію лояльності до «великого вождя». Така

система функціонувала як механізм політичної залежності й підпорядкування, що становило один із ключових елементів культу особи.

Наказом № 36 директора СумДПІ від 20 березня 1938 р. з метою організації та підготовки заходів з нагоди 70-річчя від дня народження «пролетарського письменника» О.М. Горького було створено спеціальну комісію. До її складу увійшли Л.А. Сівак (голова), Ю.П. Буженко, Н.Б. Махлін, Ніконова, П. Коба, Н.Ц. Лопатін та А. Барило [20, Арк. 62]. Іншим наказом Л. Гаркуші № 185 від 11 жовтня 1938 р. було створено комісію з підготовки та проведення урочистостей, присвячених 125-річчю від дня народження «*великого українського поета-революціонера Т.Г. Шевченка*». Головою комісії призначено П. Іщенка, до її складу увійшли Н. Махлін, Г.В. Попов, Н. М. Генкін, П.М. Бугай, Т. Тараненко, О. Копейчикова, В.С. Чалий, Г. Пересадько, Л. Кудринська, Б. Білостоцька, Г. Лисенко, Н. Чайченко, О. Туруля та А. Барило. Цим самим наказом громадським організаціям інституту доручалося на найближчих засіданнях розробити план заходів, приурочених до зазначеної ювілейної дати [19, Арк. 10зв., 11].

У грудні 1938 р. у місцевій пресі повідомлялося, що Сумський міський комітет комсомолу, готуючись до відзначення десятиріччя з дня смерті В.В. Маяковського, організував для комсомольців міста цикл лекцій, присвячених життю та творчості поета. Зокрема, 10 квітня лекцію прочитала Кулик у школі ФЗУ заводу ім. Фрунзе; Соболевська та Добровольський виступили з відповідними лекціями в інших установах міста [42, С. 4]. **Аркадій Йосипович Добровольський** у зазначений період працював викладачем російської мови й літератури в Сумському хімічному технікумі, а також за сумісництвом учителем у школі № 4 [41, С. 2]. У 1930 рр. він регулярно публікував у пресі статті із возвеличенням російських письменників зокрема М. Горького [30, С. 1; 31, С. 3], а також виступав з публічними лекціями. Зокрема, у пресі повідомлялося, що у хіміко-технологічному технікумі лектором Добровольським була прочитана лекція на тему «За чистоту мову». У ній він розповів про розвиток мови, починаючи з XII століття, а також показав як «боролися» за чистоту мови великій російські письменники: Ломоносов, Пушкін, Горький, а також як дбали за мову Леніна та Сталін [85, С. 4]. Наказом № 175 директора інституту від 7 серпня 1940 р. А. Добровольський був зарахований на посаду старшого викладача мови та літератури, починаючи з 1 вересня того ж року [23, Арк. 52]. Наказом № 209 від 3 вересня 1940 р. він був призначений деканом мовно-літературного факультету інституту [23, Арк. 92]. Учителька А.Д. Шахнович опублікувала в пресі допис, у якому висловила підтримку постанові РНК СРСР, ЦК ВКП(б) та Всесоюзної центральної ради профспілок щодо скорочення тривалості відпусток у зв'язку з вагітністю та пологами. У грудні 1938 р. вона обіймала посаду директора школи № 2 [94, С. 1], а наказом № 308 директора СумДПІ від 17 березня 1939 р. була призначена викладачкою української мови робітничого факультету з погодинною оплатою [19, Арк. 119].

Щорічно 7 листопада студентів залучали до участі в мітингах, присвячених черговій річниці Жовтневої революції [19, арк. 26 зв., 27; 21,

Арк. 85, 93]. У 1940 р. студенти звернулися до дирекції інституту з проханням надати відпустку для поїздки додому на жовтневі святкові дні. Відповідно до наказу № 297 від 2 листопада 1940 р. студентам було надано відпустку тривалістю три дні — з 8 по 10 листопада [23, арк. 224].

На сторінках газети «Більшовицька зброя», як і в інших органах партійної преси, регулярно публікувалися матеріали, присвячені питанням зовнішньої політики, зокрема подіям в Іспанії, а також повідомлення про публічні лекції на відповідну тематику. Зокрема, повідомлялося, що 1 вересня 1936 р. о 19:00 у клубі РКДТ планувалося проведення теоретичної лекції для міського партійного активу на тему «Події в Іспанії», яку мав прочитати Д.Н. Малінкович [97, С. 2]. Його було звільнено з посади викладача СумДПІ в березні 1936 р. у зв'язку зі скасуванням за розпорядженням Наркомату освіти УРСР навчальних планів з історії ВКП(б) та КП(б)У [16, Арк. 104]. 9 травня 1937 р. на п'ятій міській конференції м. Суми він був обраний до нового складу міського парткому [73, С. 1]. У червні 1937 р. він знову виступав із публічною доповіддю про громадянську війну в Іспанії [71, С. 4].

19 березня 1938 р. Наркомат освіти УРСР, виконуючи постанову РНК УРСР, ухвалив рішення про організацію семимісячних курсів підготовки вчителів для роботи у 5–7 класах. Передбачалося підготувати 1120 учителів української мови, 1140 учителів історії та 1550 учителів російської мови [88, С. 570]. Подібні курси були створені й у Сумах. 20 липня 1938 р. у місті розпочали роботу міжрайонні курси російської мови для вчителів Сумського та сусідніх районів. У пресі зверталася увага на низку організаційних недоліків: частина педагогів поставилася до проходження курсів безвідповідально і не з'явилася на заняття, а відділ освіти не вжив відповідних заходів для забезпечення їх відвідуваності. Критично оцінювалася робота щодо складання розкладу: лекції зривалися або постійно переносилися. Незадовільним визнавалося й викладання методики мови лекторкою Соболевською. Водночас у дописі відзначалися й позитивні аспекти роботи курсів: цікаво й змістовно викладали літературу – Мінаков; російську мову – Істраніна та Татаренко; політику партії в галузі народної освіти – Фертман; методику історії – Лисенко тощо [89, С. 2].

4 червня 1938 р. відбулася окружна передвиборна нарада, яка одностайно підтримала пропозиції зборів багатотисячного мітингу колективів низки установ, зокрема й педагогічного інституту, щодо висунення кандидатом у депутати Верховної Ради УРСР по Сумському виборчому округу «*вірного бійця більшовицької партії, відданого сина радянського народу*» начальника харківського обласного управління НКВС капітана держбезпеки Г.М. Кобизева, який «*не шкодує своїх сил і життя на найвідповідальнішій роботі по охороні безпеки нашої батьківщини у боротьбі по викорчуванні заклятих ворогів народу, підлих зрадників батьківщини – троцькістсько-бухарінських, буржуазно-націоналістичних та інших агентів і шпигунів фашизму*» [32, С. 1]. Поряд із цим студенти й викладачі інституту публікували в пресі численні схвальні відгуки, присвячені виборам до Верховної Ради УРСР, що засвідчує

активне залучення освітнього середовища до кампанії політичної мобілізації напередодні голосування.

Студент СумДПІ **М.Ф. Резнік** описував щасливе і радісне життя в «*неосяжній країні соціалізму, осяяній промінням Сталінської Конституції*». У своєму дописі він висловлював радість із приводу того, що разом з іншими виборцями Сумського виборчого округу вперше брав участь у виборах до Верховної Ради УРСР. Автор зазначав, що навчався на другому курсі педагогічного інституту та походив із родини бідняка Карлівського району Полтавщини, у зв'язку з чим раніше, за його словами, навіть не міг мріяти про таку можливість. Натомість «*партія Леніна–Сталіна*», забезпечила йому можливість здобути освіту і стати радянським педагогом. У завершальній частині статті він повідомляв, що, як і студенти та викладачі СумДПІ, у день виборів до Верховної Ради УРСР 26 червня 1938 р. віддасть свій голос за кандидата «сталінського блоку» Григорія Михайловича Кобизева [76, С. 2].

Архівні матеріали засвідчують інтенсифікацію військової підготовки студентів інституту, регулярне направлення викладачів на курси військової перепідготовки, упровадження комплексу заходів протиповітряної оборони, проведення занять зі студентами з ППО та ППХО, а також їх залучення до військово-оборонних робіт тощо. Мілітаризація освіти відбувалася через низку організацій сприяння обороні та військової підготовки, зокрема «Товариство сприяння обороні, авіаційному і хімічному будівництву УСРР» («ТСОАВІАХІМ»). Станом на 1 січня 1937 р. в Сумському районі було 7900 членів Тсоавіахіму, здали норми на значок ППХО першої ступені 9253 чоловік, було підготовлено 110 інструкторів протиповітряної оборони. Також були 3443 ворошиловських стрільця другої ступені [43, С. 2].

У грудні 1936 р. Ф. Єременко в газеті «Більшовицька зброя» повідомляв про загальносоюзний заклик, ініційований «менжинцями», щодо підготовки без відриву від виробництва 150 тис. льотчиків. У публікації зазначалося, що у 1937 р. в м. Суми планувалося відкриття аероклубу, в якому молодь, зацікавлена в опануванні льотної справи, мала проходити відповідне навчання. Водночас автор наголошував, що для повноцінної реалізації цього задуму Сумський аероклуб потребував власного літака. У зв'язку з цим студенти робітничого факультету СумДПІ звернулися до молоді міста із закликом долучитися до будівництва літака під назвою «Сумчанин». У матеріалі також повідомлялося про організацію збору коштів серед студентів інституту з метою його придбання [36, С. 1].

У стінній газеті інституту «За більшовицькі кадри» повідомлялося, що студентський колектив зібрав 1282 крб. на будівництво трьох літаків. Найактивніше роботу зі збору коштів провів перший курс мовно-літературного факультету: 30 студентів внесли загалом 84 крб. [68]. Станом на січень 1936 р. студенти та викладачі СумДПІ зібрали 500 крб., які було перераховано до ОСОАВІАХІМу для організації парашутних стрибків з літака [16, Арк. 1]. Водночас тодішній голова міської ради Тсоавіахіму С. Капустин повідомляв у пресі про труднощі з організацією роботи аероклубу. Зокрема, будинок, відведений міськрадою під аероклуб, залишався зайнятим працівниками

колишнього радгоспу ВРП заводу ім. Фрунзе. Голова житлоспілки Саліхов обіцяв до 1 лютого забезпечити мешканців квартирами з метою звільнення приміщення, однак ці зобов'язання виконані не були. Крім того, керівники підприємств, які вступили до аероклубу як юридичні члени, здебільшого не виконували взятих на себе зобов'язань і не сплатили встановлених членських внесків [44, С. 2].

Вагоме місце в інформаційному просторі займала й мілітарна пропаганда, що була складовою загальної підготовки СРСР до війни. Преса повідомляла, що студенти фізико-математичного факультету СумДПІ виявляли зацікавлення авіаційною справою: 85 комсомольців подали заяви про бажання здобути льотну підготовку. Кафедра фізики організувала для них спеціальні лекції, а частина студентів уже розпочала практичні заняття [83, С. 4].

Наказом № 105 директора інституту від 11 червня 1936 р., на виконання наказу Наркома освіти УРСР, у період з 13 по 29 червня було запроваджено обов'язкові заняття з військово-санітарної підготовки для всіх студенток другого курсу тривалістю по чотири академічні години. Для читання лекцій було запрошено лікаря Куколь-Яснопольську [16, Арк. 285]. В іншому дописі у січні 1937 р. повідомлялося, що у сумському будинку санкультури проводилася здача норм на значок ГСО («Готовий до санітарної оборони»). Педінститут (керівник Куколь-Яснопольська) випустив готових до санітарної оборони 68 чоловік (допризивників 1914-1917 рр.) [45, С. 2]. Наказом № 37 директора СумДПІ від 20 лютого 1934 р. **Г.В. Куколь-Яснопольську** було призначено на посаду санітарного лікаря інституту із заробітною платою 150 крб. [15, Арк. 66]. Відомо, що з лютого до 1 листопада 1938 р. вона перебувала у декретній відпустці [19, Арк. 32; 20, Арк. 35]. Її звільнення з роботи було оформлене наказом № 267 від 26 січня 1939 р. у зв'язку з переходом на інше місце праці [19, Арк. 80зв.]. За даними книги «Реабілітовані історією», **Володимир Костянтинович Куколь-Яснопольський,** 1876 р. н., бухгалтер спиртогорілчаного заводу, був заарештований 3 березня 1938 р. за обвинуваченням за ст. 54-2 і 54-11 КК УРСР. Постановою Сумського МВ НКВС від 9 січня 1939 р. його справу було закрито [74, С. 206]. З огляду на збіг прізвища та регіонального контексту можна припустити можливу родинну належність між ним та Г.В. Куколь-Яснопольською, однак це потребує додаткового документального підтвердження.

21 травня 1937 р. у газеті «Правда» було опубліковано передову статтю «Рішуче поліпшити роботу Осоавіахіму», у якій, у дусі тогочасної риторики, стверджувалося, що «*до керівництва в Осоавіахімі нерідко проникають і вороги народу*…» [75, С. 1]. 11 червня 1937 р. відбувся показовий суд над радянськими воєначальниками (так звана «справа М. Тухачевського»), що стало важливим ідеологічним підґрунтям для розгортання політичних чисток у регіональних організаціях, зокрема й у сумській організації Тсоавіахіму. У газеті «Більшовицька зброя» зазначалося, що процес розстріляних за вироком Верховного суду СРСР восьми «військових шпигунів» нібито показав, що «*фашизм посилено готує війну і в першу чергу напад на нашу батьківщину*». У публікаціях критиці піддавалася діяльність голови міської ради Тсоавіахіму

Капустіна, якого звинувачували в тому, що він терпів в апараті «*ворога Ростовського, колишнього офіцера, і навіть захищав його. Крім ворогів в апараті, під захистом Капустіна знайшли притулок різні пройдисвіти (Христенко), розтратники (Локштанова). Через виключне притуплення революційної пильності під носом у Капустіна орудувала ця зграя ворогів і пройдисвітів. Міська рада Тсоавіахіму потурала окозамилюванню. Наприклад, на Перше травня було допущено виїзд кавалеристів, яких в міськраді Тсоавіахіму називали ворошиловськими, а насправді це справжнісіньке окозамилювання. Напередодні Першого Травня в організації Тсоавіахіму «Хлобезбыта» роздавали значки ППХО для тих, хто не склав норм*». У кінці допису зазначалося, що бюро МПК визнало роботу міськради Тсоавіахіму за незадовільну. Капустіна було звільнено із посади голови міської ради Тсоавіахіму та надало вказівку «*до негайного очищення апарату ради Тсоавіахему від ворожих і розкладницьких елементів*» [72, С. 1].

Степана Миколайовича Капустіна було заарештовано 8 квітня 1938 р. у межах сфальсифікованої органами НКВС справи про так звану «військово-повстанську організацію». Однак 25 грудня 1939 р. Сумський обсуд розглянув його справу та ухвалив виправдувальний вирок, після чого С. Капустіна було звільнено з-під варти [28, Арк. 151]. У межах цієї ж справи репресій зазнали й інші особи, більшість з яких було засуджено до розстрілу. Серед них були й кілька викладачів військової підготовки СумДПІ, які мали безпосередній стосунок до сумської організації Тсоавіахіму, зокрема **П.Є. Ростовський** [78].

Політичний процес над вищим командним складом Червоної армії («справа Тухачевського») став одним із чинників мобілізації суспільства в передвоєнний період. 1 липня 1937 р., після оголошення по радіо урядового декрету про випуск «Позики зміцнення оборони Союзу РСР», у СумДПІ розпочалася кампанія з підписки на позику. Більшість викладацького та адміністративно-технічного персоналу інституту підписалася на суму, еквівалентну місячному посадовому окладу. Упродовж першої доби до позики приєдналися 122 працівники інституту на загальну суму 31 580 крб., а також 90 студентів – на суму 3 920 крб. [92, С. 1]. Учитель середньої школи №4 І.Ф. Татаренко повідомляв, що педагогічний колектив цього навчального закладу у складі 29 осіб підписався на позику на загальну суму 7,5 тис. крб. [86], тобто в середньому майже 260 крб. на кожного. Слід зазначити, що окремі викладачі СумДПІ працювали за сумісництвом у середній школі № 4. Зокрема, автор згаданого повідомлення **Іван Федорович Татаренко** (1907 р. н., уродженець с. Горчакове Узбекської РСР, за національністю росіянин), який у 1936 р. закінчив Харківський державний університет, обіймав посаду викладача кафедри експериментальної фізики СумДПІ [25, Арк. 99]. Відомо, що у січні 1942 р. І.Ф. Татаренко був мобілізований до лав Червоної армії. Згідно з рішенням засідання Сумського МК КП(б)У від 26 червня 1944 р., його було затверджено на посаді директора неповної середньої школи № 1 м. Суми; на той час він залишався позапартійним [12, Арк. 186].

На підставі постанови Сумської міської ради від 1 жовтня 1938 р. № 17 усі громадяни у віці від 16 до 55 рр. зобов'язані були виконати нормативи з ПВХО

(протиповітряної і хімічної оборони). Відповідно до цього рішення, директор інституту Л. Гаркуша видав наказ № 208 від 31 жовтня 1938 р., яким відвідування студентами гуртків ПВХО було встановлено на рівні обов'язкових академічних занять. Помічнику директора з військової підготовки Недялкову доручалося вести точний облік відвідування занять студентами та періодично доповідати про результати. Порушення цього наказу розглядалося як свідоме зривання оборонної роботи. Крім того, перший день кожного місяця умовно визначався як «загрозливий день» щодо ймовірного авіаційного нападу ворога, у зв'язку з чим весь персонал інституту мав з'являтися на роботу в протигазах для проведення тренувань і перевірки готовності [19, Арк. 30, 31].

У газеті була опублікована стаття голови ради Тсоавіахіму при СумДПІ Желіховського та організатора оборонно-фізкультурної роботи комітету ЛКСМУ Підвезька. У ній автори наголошували на загрозі так званого «капіталістичного оточення» та стверджували, що «*японські самураї, німецькі фашисти і польські пани готують напад на батьківщину трудящих усього світу – на Радянський Союз*». У статті зазначалося, що раніше військово-оборонна робота в інституті перебувала на низькому рівні, хоча 45% студентів були значкістами Ворошиловського стрілка. Більшість викладачів і студентів виконали нормативи з ППХО та ГСО і придбали власні протигази. Протягом вересня 1938 р. чисельність організації Тсоавіахім при інституті зросла на 53 особи [37, С. 3]. У дописі Лазебного зазначалося, що в СумДПІ було належним чином організовано роботу оборонних гуртків. Станом на листопад 1938 р. інститут підготував 123 «ворошиловських стрільців» [47, С. 2].

Згідно з наказом директора СумДПІ Л. Гаркуші № 288 від 23 лютого 1939 р., на той час у навчальному закладі було проведено два стрілецькі змагання та воєнізований похід, а також підготовлено 25 ворошиловських стрільців І ступеня і 150 осіб, які виконали норми ППХО І ступеня. Тим самим наказом студента природничого факультету Краснокутського, який посів перше місце на міських стрілецьких змаганнях, було премійовано грошовою винагородою в розмірі 50 крб. [19, Арк. 96-99].

На сторінках газети «Більшовицька зброя» відображалася атмосфера наближення війни, систематично публікувалися матеріали, присвячені зовнішній політиці, так званій імперіалістичній загрозі, а також повідомлення про публічні лекції на відповідну тематику. Так, 9 січня 1939 р. у великій залі машинобудівного технікуму лектор Гажієнко прочитав лекцію, присвячену міжнародній обстановці. У виступі він «*глибоко показав на фактах міжнародні суперечності капіталістичних держав, загарбницьку політику і шалену підготовку до світової війни фашистських варварів*» [80, С. 2].

Особливої гостроти це питання набуло в пресі після XVIII з'їзду ВКП(б) (10–21 березня 1939 р.), на якому нацистську Німеччину було проголошено головним агресором на міжнародній арені, що, за партійною оцінкою, прагнув розв'язати нову світову війну. Обговорення рішень з'їзду набуло широкого суспільного резонансу. В приміщенні обласного будинку народної творчості відбулися загальні збори студентів м. Суми, під час яких було обговорено підсумки роботи XVIII з'їзду партії. Із доповіддю виступив секретар обкому

комсомолу Лисогор. У ході обговорення виступив також Овчаренко (педагогічний інститут), який зазначив: «*Ми, студенти інституту, майбутні педагоги, вдячні партії Леніна-Сталіна за те велике піклування, яке ми відчуваємо. Ми зобов'язуємося з честю виховувати те велике завдання, яке на нас покладає комуністична партії – виховувати молодь в дусі комунізму і інтернаціоналізму*». За підсумками зборів було ухвалено рішення надіслати вітальну телеграму Й. Сталіну, у якій студенти пообіцяли навчатися на відмінно та зміцнювати міць «непереможної Батьківщини» [63, С. 4].

Після XVIII з'їзду партії питання оборонної роботи набуло особливої актуальності, у зв'язку з чим у м. Суми відбулися збори оборонного активу. Із доповіддю про підсумки XVIII з'їзду партії виступив старший політрук Сумського артилерійського училища Малінкович. У ході дебатів Коробов (завод ім. Фрунзе) поінформував про посилення оборонної роботи на підприємстві. Зокрема, первинні цехові організації об'єднували понад 2,5 тис. членів Тсоавіахіму, а близько 2 тис. робітників заводу готувалися до складання нормативів ППХО [40, С. 2].

Наказом № 218 від 4 вересня 1940 р. з метою організації та піднесення масово-оборонної роботи на рівень вимог XVIII з'їзду ВКП(б) дирекція інституту зобов'язала проводити такі заняття один раз на тиждень з 17:00 до 19:00. Їх графік було визначено за факультетами: природничий – у понеділок, фізико-математичний – у вівторок, літературний – у середу, історичний – у четвер. Деканам факультетів доручалося обговорити наказ із студентами, наголосивши на важливості масово-оборонної підготовки для «соціалістичної батьківщини» [23, Арк. 100]. У наказі № 226 від 14 вересня 1940 р., виданому російською мовою, повідомлялося, що відповідно до розпорядження Наркомату освіти УРСР від 1 жовтня 1939 р. № 11 в інституті була проведена реєстрація охочих навчатися на курсах медсестер запасу. Було записано 71 особу. Курси розпочали роботу 19 жовтня 1939 р. Протягом усього року відвідуваність залишалася низькою, за винятком окремих студентів, які регулярно відвідували заняття. Через слабку явку неодноразово зривалися заняття, що визнавалося неприпустимим для умов інституту. У документі наголошувалося, що створення курсів медсестер запасу є одним із ключових заходів щодо виконання вказівок Й. Сталіна, висловлених у доповіді на XVIII з'їзді ВКП(б) «Всемерно укреплять боевую мощь Красной Армии и Военно-Морского Красного Флота». У зв'язку з цим пропонувалося організувати підготовку медсестер запасу у 1940–1941 н. р. планово і систематично. Заняття курсів мали проводитися двічі на тиждень – у понеділок і середу, по чотири години, починаючи з 19:00. Для занять закріплювалися аудиторії: № 94 – для першої групи, № 75 – для другої [23, Арк. 110-113].

Газетні публікації повідомляли, що студенти, викладачі й технічні працівники СумДПІ з великим піднесенням зустріли указ Президії Верховної Ради УРСР про призначення дати виборів до обласних, районних, міських і сільських рад депутатів трудящих. Після завершення занять в актовій залі інституту відбувся мітинг. На зібранні секретар партійної організації Генкін поінформував присутніх про особливості нової виборчої кампанії та про

підготовчу роботу, проведену громадськими організаціями. Старший лаборант Галицький навів приклади трудових здобутків молодих стахановок М. Демченко, П. Ангеліної та Виноградової, які, за його словами, «*під сонцем Сталінської Конституції домоглися в своїй роботі нечуваних успіхів, закликав студентів стати справжніми відмінниками навчання*». Він закликав студентів прагнути високих результатів у навчанні. До активізації зусиль у підвищенні успішності та глибшому оволодінні теоретичними засадами марксизму-ленінізму закликали студентську молодь також Попов і Колеснік [60, С. 3].

Газета «Більшовицька зброя» повідомляла, що 22 грудня 1938 р. близько 500 осіб, студентів, педагогів та технічного персоналу СумДПІ, брали участь у слуханні звітів депутатів міської ради: Гавриленка, Новакової та Галицького. У повідомленні зазначалося, що Гавриленко був членом секції народної освіти та виконував низку окремих доручень міської ради, зокрема обстежував технікуми, зерносховища та займався боротьбою зі шкідниками. Водночас студент **Супрун** відзначав, що депутатська група інституту не проявляла належної активності, була відірвана від студентських мас, через що вимоги студентів щодо покращення побутових умов та забезпечення необхідною навчальною літературою залишалися невиконаними. Будівництво гуртожитку педінституту було законсервоване, хоча потреба у ньому була нагальною, а в окремих кімнатах проживало до 18 осіб. Студент **Савченко** також зазначав, що депутати не виконали повністю наказів виборців. Крім того, депутат Галицький, за оцінкою студентів, ставився до своїх обов'язків у міській раді несумлінно [5, С. 2].

У повідомленні асистента кафедри зоології А. Дружиніна зазначалося, що у квітні 1939 р. протягом двох днів у СумДПІ відбувалася наукова конференція. У її межах було заслухано дві доповіді: викладача геології та зоології І.П. Чернецького на тему «Палеогенові відклади Сумського району» та викладача астрономії М.М. Ганжі – «Обчислення орбіти планети та нові методи обчислення». Друга доповідь викликала значний науковий інтерес. Зокрема, М.М. Ганжа повідомив про обчислення орбіт обертання двох малих планет із застосуванням нового для астрономії методу номограм (графічних побудов), що дало змогу прискорити процес обчислень у 50–60 разів порівняно з традиційними методами. Також у повідомленні наголошувалося, що в інституті проводилася інтенсивна науково-дослідна робота: викладачі Федоров, Власенко, Генкін, Бугай та інші завершували дисертаційні дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата наук [34, С. 4]. Згідно з наказом № 398 директора інституту від 31 липня 1939 р., виданим на підставі наказу заступника народного комісара освіти УРСР Бухала від 29 липня того ж року, старшому викладачеві І.П. Чернецькому було встановлено місячну ставку в розмірі 960 крб., а П.М. Бугаю – 800 крб. у зв'язку з присудженням їм ученого ступеня кандидата наук [21, Арк. 36].

У наказі № 46 директора інституту від 26 лютого 1940 р. було зафіксовано низку недоліків у науковій роботі інституту. Зокрема, зазначалося, що протягом 1939 р. було завершено 18 наукових тем, із яких 10 передано до друку. Водночас більшість цих робіт була виконана до 1 вересня 1939 р., тоді як у першому

семестрі 1939/40 н. р. активність значно знизилася: розробкою наукових тем займалися лише окремі викладачі (Федоров, Чернецький, Попов, Ганжа, Бутко). На думку дирекції, це було наслідком недостатньої уваги з боку завідувачів кафедр, насамперед математики, педагогіки, ботаніки та експериментальної фізики, до цієї важливої ділянки роботи закладу [22, Арк. 49-51]. Після закінчення навчального року в місцевій газеті було опубліковано допис про досягнення інституту. Зокрема, відзначалася робота викладацького складу закладу. Декілька викладачів були відзначені грамотами Наркомату освіти та ЦК ЛКСМ. Серед нагороджених зазначалися Г. Гавриленко, Г. Попов, Н. Ганжа та інші. За два останні навчальні роки п'ятеро викладачів захистили дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Серед них – Н. Ганжа, І. Чернецький та інші. До цього часу інститут не мав жодного власного кандидата наук. Викладачі В. Містюк і Г. Фертман підготували свої дисертаційні роботи та подали їх на рецензію. Дисертаційні роботи завершували оформляти також Чупіс і А. Копейчиков. На сьогодні інститут налічує 8 кандидатів наук. Водночас значна частина працівників не займається науковою діяльністю. Для виправдання своєї бездіяльності деякі з них зазначали різні об'єктивні причини, що, однак, це не змінювало факту низької активності у науковій роботі [90, С. 2].

У січні 1941 р. газета «Більшовицька зброя» повідомляла, що понад 600 студентів, викладачів і службовців СумДПІ взяли участь у передвиборних зборах, скликаних з метою висунення кандидата в депутати Верховної Ради СРСР по Сумському виборчому округу. На зборах виступив завідувач кафедри марксизму-ленінізму Бутко, який запропонував підтримати кандидатуру, висунуту колективом заводу ім. Фрунзе, – Гордова Йосипа Гордійовича, голови виконавчого комітету обласної ради депутатів трудящих. Після нього слово взяв декан фізико-математичного факультету Галаган, який наголосив на «перемозі сталінського блоку комуністів і безпартійних» та на успіхах соціалістичного будівництва в СРСР. У засіданні також брали участь декан літературного факультету Добровольський і студентка Левінсон, які підтримали запропоновану кандидатуру [65, С. 1].

У пресі періодично з'являлися публікації, підготовлені викладачами інституту, які частково мали характер самореклами. Зокрема, у своєму дописі у січні 1941 р. Б. Драбкін повідомляв, що, готуючись до захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук, завершив дослідження, присвячене проблемі фотосинтезу. За результатами розгляду його роботи факультет ботаніки Київського університету присудив йому ступінь кандидата біологічних наук [33, С. 3]. **Борис Соломонович Драбкін** після закінчення аспірантури при Київського державному університеті, на підставі наказу НКО УРСР № 2946 від 27 червня 1940 р. наказом директора СумДПІ № 209 від 3 вересня 1940 р. Б. Драбкіна було призначено на посаду старшого викладача фізіології рослин при кафедрі ботаніки, починаючи з 1 вересня того ж року [23, Арк. 92]. Наказом директора інституту від 27 лютого 1941 р., у зв'язку з присвоєнням Б. Драбкіну наукового ступеня кандидата біологічних наук, йому було встановлено заробітну плату в розмірі 700 крб. на місяць, починаючи з цієї

дати [24, Арк. 14]. Кандидат наук, завідувач кафедри експериментальної фізики СумДПІ П.І. Генкін повідомляв, що його наукові дослідження зосереджені в галузі металофізики, зокрема в царині магнетизму. Перебуваючи в Сумах, він виконав низку наукових праць, опублікованих у виданнях Академії наук та інших фахових установ. У дописі також зазначалося, що П.І. Генкін повністю опанував «Короткий курс історії ВКП(б)» [9].

У травні 1941 р. в інституті відбулася наукова конференція, у межах якої було представлено низку фахових доповідей. Кандидат історичних наук С. Сердюк виступив із доповіддю «Історія міста Стародуба до XVIII ст.», у якій висвітлив боротьбу місцевого населення проти польської шляхти, що неодноразово захоплювала місто. Кандидат геологічних наук І. Чернецький представив доповідь «Корисні копалини Сумської області», присвячену характеристиці мінерально-сировинного потенціалу регіону. Завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму Бутко виголосив доповідь «Питання виховання комуністичної моралі в працях Леніна і Сталіна», яка була складовою його кандидатської дисертації. Завідувачка кафедри педагогіки Алмашина виступила з доповіддю «А.С. Макаренко про виховання колективізму серед дітей». У конференції також узяли участь завідувач кафедри теоретичної фізики В.І. Зайцев із доповіддю «До питання про гістерезис гальваномагнітного ефекту» та старший викладач А. Копейчиков із доповіддю «Про теорію груп», а також інші науковці [67, С. 2].

23 серпня 1939 р. СРСР і нацистська Німеччина підписали пакт про ненапад, який передбачав розмежування між ними сфер впливу у східній Європі. 1 вересня того ж року німецькі війська вторглися до Польщі, що ознаменувало початок Другої світової війни. 17-23 вересня 1939 р. радянські війська окупували східну частину Польщі. У зв'язку з цим було проведено мобілізацію. Згідно з наказом № 422 від 25 вересня 1939 р. та на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 23 вересня того ж року до лав РСЧА зі збереженням за ними посад були мобілізовані такі працівники інституту: П.М. Бугай, Т.М. Литвиненко, Ф.А. Скворцов, Я.В. Хоменко, Г.Д. Остольський, А.Г. Грищенко (санітарний фельдшер), В.П. Григор'єв, О.Й. Комлєв, М.В. Семиволос, В.Д. Глобін, І.С. Семенюта, Г.Д. Власенко та П.І. Іщенко. Після завершення польської кампанії було проведена демобілізація. У подальшому П.М. Бугай був демобілізований і наказом №433 від 19 жовтня 1939 р. поновлений на роботі в інституті. Асистента кафедри математики В.Д. Глобіна, санітарного лікаря А.Г. Грищенка та старшого викладача фізичного виховання В.П. Григор'єва було відновлено на посадах наказом № 445 від 15 листопада 1939 р. Наказом № 449 від 25 листопада 1939 р. у зв'язку з призовом до лав РСЧА з посади асистента кафедри фізики було звільнено І.І. Мороза [21, Арк. 62, 82, 104, 109].

Значна кількість студентів інституту, передусім першокурсників, була мобілізована до армії. Так, наказом № 424 від 1 жовтня 1939 р. у зв'язку з мобілізацією до лав РСЧА було відраховано студентів 1 курсу фізико-математичного факультету П.М. Дремову, Н.І. Панченка, А.С. Бондаренка, Д.Я. Пасюгу; 1 курсу історичного факультету І.В. Іващину, М.І. Пізова,

Ф.Г. Тарасенка, А.С. Осадчого, В.Г. Ісину та К.С. Шакіна; а також студента 1 курсу природничого факультету А.Ф. Панасовського (усього 11 осіб). Також двоє студентів — Сторчак (3 курс фізико-математичного факультету) та П.Є. Сергієнко (1 курс історичного факультету) — були відраховані у зв'язку з вибуттям до військових шкіл. Увагу привертає й той факт, що цим же наказом було відраховано низку студентів за самовільне припинення навчання або за власним бажанням, зокрема А.І. Гельфгата, І.К. Назаренка, М.І. Муху, а також студентів 1 курсу природничого факультету Н. Фоменка, 1 курсу історичного факультету М.А. Шоломія, 2 курсу історичного факультету О.Я. Сергієнка та Г.Ф. Соломіну [21, арк. 66, 67]. Імовірно, зазначені відрахування також були пов'язані з мобілізаційними процесами або з намаганням уникнути призову до Червоної армії. Упродовж одного місяця з інституту було відраховано десятки студентів. Зокрема, в наказі директора інституту № 435 від 23 жовтня 1939 р. про відрахування студентів у зв'язку з мобілізацією до лав РСЧА наведено узагальнені статистичні дані: на фізико-математичному факультеті було відраховано 32 студенти 1 курсу та 5 студентів 2 курсу, на історичному факультеті – 39 студентів 1 курсу і 4 студентів 2-го курсу, а також двох студентів 1-го курсу природничого факультету [21, арк. 84, 84 зв.].

Згідно з наказом № 422/а від 25 вересня 1939 р., у зв'язку з мобілізацією студентів перших курсів до лав РСЧА директор інституту розпорядився надати одноразову грошову допомогу студентам, які проживали за межами м. Суми та Сумського району. Допомога призначалася для покриття витрат на проїзд і харчування до місця призову та становила 50 крб. на одну особу. Фінансування здійснювалося за рахунок стипендіального фонду інституту [21, Арк. 63].

Нова хвиля мобілізації студентів відбулася наприкінці 1939 р. у зв'язку з радянським вторгненням до Фінляндії. Так, наказом № 459 від 9 грудня 1939 р. було відраховано студента 2 курсу фізико-математичного факультету Г.В. Дроздова у зв'язку з його мобілізацією до лав РСЧА [21, арк. 121]. Слід зазначити, що у 1939 р. окремі викладачі інституту перейшли на роботу до обласних партійних органів. Зокрема, наказом директора СумДПІ № 323 від 10 квітня 1939 р. викладача основ марксизму-ленінізму **Семена Михайловича Гажієнка** було звільнено у зв'язку з переходом на роботу до Харківського обласного комітету КП(б)У [19, арк. 124 зв.]. На новому місці роботи він активно залучався до пропагандистської діяльності, спрямованої на викриття так званих «англо-французьких провокаторів» та ідеологічне обґрунтування агресивної політики СРСР щодо Польщі й Фінляндії. В одному зі своїх дописів лектор обкому КП(б)У С. Гажієнко повідомляв, що «*14 грудня 1939 р. англо-французькі підпалювачі війни, перевершивши всі відомі в історії приклади політичного лицемірства*», виключили СРСР із Ліги Націй. Далі в публікації подавалася коротка історія створення Ліги Націй, викладена в руслі тогочасної радянської пропаганди та підкріплена цитатами з праць В. Леніна і Й. Сталіна. Зокрема, автор наводив вислів Й. Сталіна з промови на XV з'їзді ВКП(б), у якій зазначалося, що «*ліга націй є не інструмент миру, а інструмент прикриття нових озброєнь і підготовки нових воєн*». Водночас, як стверджував С. Гажієнко, з часом роль Ліги Націй зазнала трансформації, і Радянський Союз вступив до

цієї міжнародної організації «*не для участі в позалаштункових імперіалістичних махінаціях, а для відстоювання справи миру і всебічного викриття агресорів і їх таємних і відкритих посібників; не для зміцнення ілюзії про можливість вічного миру в умовах капіталізму, а для того, щоб усіма засобами загальмувати розв'язання війни*». Далі у своїй статті С. Гажієнко стверджував, що «*англо-французьким провокаторам війни Ліга націй, як знаряддя миру, не потрібна була*». За його словами, «*вони не тільки не перешкоджали розпалюванню війни, а, навпаки, під прапором політики «невтручання» підтримували агресію, спрямовуючи її проти СРСР, нацьковуючи агресорів на нашу соціалістичну батьківщину*». Водночас автор наголошував, що «*радянський уряд під керівництвом великого Сталіна розгадав підлі махінації і підступи провокаторів війни і, враховувавши поворот в зовнішній політиці Німеччини, встановив між СРСР і Німеччиною мирні й дружні відносини. Всі розрахунки політичних шулерів з англо-французького табору зірвалися. Їх ставка на антирадянську війну була бита. Тоді імперіалісти Англії і Франції переходять у наступ. Вони нападають на Німеччину під виглядом захисту грабіжницької, реакційної і наскрізь прогнившої польської держави*». Уся стаття була витримана в дусі сталінської пропаганди й насичена тезами про «*провокаційну політику*» так званих «*англо-французьких імперіалістів*», «*торговців гарматами і людською кров'ю*». Водночас автор визнавав, що СРСР було виключено з Ліги Націй у зв'язку з так званим «*фінляндським питанням*», проте наполягав, що Радянський Союз не веде війни «*проти фінляндського народу*». Навпаки СРСР уклав договір про взаємодопомогу і дружбу з «*народним урядом демократичної Фінляндської республіки*», тоді як Велика Британія та Франція «*фабрикують безглузде і брехливе обвинувачення проти СРСР*». Завершувалася стаття пафосною декларацією: «*ніякі маневри і вихватки ворогів не примусять Радянський народ відмовитися від сталінської політики миру і зміцнення оборони нашої батьківщини, від політики допомоги фінляндському народу в його боротьбі за свободу і незалежність. А імперіалістичні режисери женевських комедій, безперечно, дістануть свою історичну відплату*» [4, С. 2]. Аналіз цього допису дає змогу виявити характерні риси радянського пропагандистського дискурсу кінця 1930 рр., зокрема заперечення агресивного характеру війни та перекладання відповідальності за її розгортання на інші країни. У цьому контексті матеріал С. Гажієнка є показовим прикладом механізмів офіційної радянської інтерпретації міжнародних подій того часу.

У 1940–1941 рр. з різних причин здійснювалися переведення студентів до закладів вищої освіти західних областей України. Так, студентку 1 курсу мовно-літературного факультету **Іту Михайлівну Духовну** (1922 р. н.), єврейку за національністю [25, арк. 193зв.], відповідно до наказу директора інституту № 311 від 15 листопада 1940 р. було переведено до Дрогобицького учительського інституту [23, арк. 131].

Після нападу нацистської Німеччини на СРСР у країні було запроваджено воєнний стан. З метою забезпечення громадського порядку та охорони гуртожитків і майна закладів вищої освіти до відповідних заходів активно

залучали студентів. Зокрема, наказом директора СумДПІ з 28 червня 1941 р. було запроваджено цілодобові чергування зі складу студентів інституту [24, Арк. 220]. Усі ці заходи здійснювалися в умовах суворої атмосфери воєнного часу. В умовах наступу німецько-нацистських військ будь-яке невиконання розпоряджень влади розцінювалося як прояв зради. Так, студент першого курсу мовно-літературного факультету СумДПІ за відмову заступити на пост з охорони майна інституту в клубі рафінадного заводу 24 червня 1941 р. був звинувачений у недисциплінованості та саботажі у воєнний час. Унаслідок цього його було виключено з інституту та притягнуто до судової відповідальності [24, Арк. 208]. Переважна частина молоді навіть у перші дні війни зберігала віру в швидку перемогу над німецькими загарбниками. У серпні 1941 р. у газеті «Більшовицька зброя» було опубліковано матеріал, у якому зазначалося, що, попри завершений на той час набір студентів на більшості факультетів інституту, до закладу й надалі надходили заяви з проханням про зарахування [70, С. 3].

Висновки. Отже, історія СумДПІ напередодні та під час Другої світової війни відображає загальні процеси, притаманні радянській системі вищої освіти цього періоду, поєднуючи елементи інституційної стабільності з постійним впливом політичних і воєнних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бублій Е.М. Наші вимоги. *За більшовицькі кадри*, № 64, 1936, 21 січня.
2. Буженко. Радянські вчені – вчені народу. *Більшовицька зброя*, № 115, 1938, 22 травня.
3. В пединституті організовано обсерваторію. *Більшовицька зброя*, № 90, 1938, 20 квітня.
4. Гажієнко С. Ліга націй – знаряддя війни. *Більшовицька зброя*, № 3, 1940, 4 січня.
5. Галіна К. Депутата міської ради – слуги народу. *Більшовицька зброя*, № 293, 1938, 24 грудня.
6. Волинська Н. Неуцтво та безтурботність. *Більшовицька зброя*, № 4, 1938, 5 січня
7. Волинська Н. Про заочне навчання в Сумському педагогічному інституті. *Більшовицька зброя*, № 26, 1941, 1 лютого
8. Волинська Н. Радянська молодь. *Більшовицька зброя*, № 240, 1937, 17 жовтня
9. Генкін П.І. За тісний зв'язок між науковими працівниками. *Більшовицька зброя*, № 50, 1941, 1 березня
10. Гуленко. Найпередовіша, найталановитіша молодь повинна заповнити педагогічні ВИШі. *Більшовицька зброя*, № 121, 1936, 28 травня.
11. Державний архів Сумської області (ДАСО); Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 57
12. ДАСО; Ф. П-1, Оп. 1, Спр. 89
13. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 232
14. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 234
15. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 235
16. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 239
17. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 241
18. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 242
19. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 248
20. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 249
21. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 251
22. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 252
23. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 253

24. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 254
25. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 268
26. ДАСО; Ф. Р-2817, Оп. 1, Спр. 270
27. ДАСО; Ф. Р-5369, Оп. 1, Спр. 96
28. ДАСО; Ф. Р-7641, Оп. 1, Спр. 532
29. До вищої школи. *Більшовицька зброя*, № 184, 1937, 11 серпня
30. Добровольський А. Буревісник революції. *Більшовицька зброя*, № 143, 1936, 21 червня.
31. Добровольський А.Й. Борець за справу трудящих. *Більшовицька зброя*, № 138, 1937, 18 червня.
32. Достойний кандидат блоку комуністів і безпартійних. *Більшовицька зброя*, № 127, 1938, 5 червня
33. Драбкін Б.С. Працюватиму над новими проблемами. *Більшовицька зброя*, № 1, 1941, 1 січня
34. Дружинін А. Наукова конференція. *Більшовицька зброя*, № 62, 1939, 4 квітня
35. Дядечко Н. Виховуватиму молоде покоління. *Більшовицька зброя*, № 149, 1938, 2 липня.
36. Єременко Ф. Збудуємо літак «Сумчанин». *Більшовицька зброя*, № 289, 1936, 15 грудня.
37. Желіховський, Підвезько. Оборонна робота у Сумському педінституті. *Більшовицька зброя*, № 225, 1938, 30 вересня.
38. Зайцев В., Генкін. Промова вождя – дороговказ науці. Більшовицька зброя, № 115, 1938, 22 травня
39. Зайцев, Генкін. В лабораторіях інституту. *Більшовицька зброя*, № 168, 1936, 21 липня.
40. Збори оборонного активу м. Суми. *Більшовицька зброя*, № 62, 1939, 28 квітня.
41. Зінченко С.В. Наша школа. *Більшовицька зброя*, № 200, 1938 р., 1 вересня
42. І.К. Лекції про В.В. Маяковського. *Більшовицька зброя*, № 298, 1938, 30 грудня.
43. Капустін С. Десять років Тсоавіахему. *Більшовицька зброя*, № 18, 1937, 22 січня.
44. Капустін С. Під загрозою зриву. *Більшовицька зброя*, № 19, 1937, 24 січня
45. Кляцкін. У будинку санкультури. *Більшовицька зброя*, № 15, 1937, 18 січня.
46. Крупний виграш по 12 лотереї Тсоавіахему. *Більшовицька зброя*, № 295, 1938. 27 грудня
47. Лазебний. Готують ворошиловських стрільців. *Більшовицька зброя*, № 263, 1938, 17 листопада.
48. Лукаш І. Геніальний вчений. *Більшовицька зброя*, № 16, 1939, 8 лютого.
49. Мазний О. Колгоспна сім'я. *Більшовицька зброя*, № 224, 1937, 28 вересня
60. Максимова Т. Головуватимемо за кандидатів сталінського блоку. *Більшовицька зброя*, № 332, 1939, 27 жовтня.
61. Мінаков М. Сонячний Горький. *Більшовицька зброя*, № 71, 1938, 28 березня.
62. Мінаков М. Великий революціонер-демократ. *Більшовицька зброя*, № 168, 1938, 24 липня
63. Мірошніченко С. Загальні збори студентів міста Суми. *Більшовицька зброя*, № 92, 1939, 12 травня.
64. Н.С. Пастух-аспірант. *Більшовицька зброя*, № 264, 1938, 18 листопада.
65. На зборах в Сумському педінституті. *Більшовицька зброя*, № 1, 1941, 1 січня.
66. Наплив заяв до педінституту. *Більшовицька зброя*, № 165, 1937, 20 липня.
67. Нукалов Д. Наукова конференція. *Більшовицька зброя*, № 128, 1941, 31 травня.
68. Нові гіганти – літаки будуть збудовані. *За більшовицькі кадри*, 1935, 31 травня.
69. О педологических извращениях в система Наркомпросов. Постановление ЦК ВКП (б) от 4 июля 1936 г. *Правда*. 1936, 5 июля. № 183.

70. Педагогічний інститут готовий до навчання. *Більшовицька зброя*, № 201, 1941, 22 серпня.

71. Повідомлення. У. *Більшовицька зброя*, № 144, 1937, 26 червня

72. По-більшовицькому організувати оборонну роботу. *Більшовицька зброя*, № 167, 1937, 22 липня.

73. П'ята міська конференція закінчила роботу. У. *Більшовицька зброя*, № 105, 1937, 10 травня.

74. Реабілітовані історією. Сумська область. Кн. 1. Суми: Видав.-вироб. п-во «Мрія-1» ТОВ, 2005. 756 с.

75. Решительно улучшить работу Осоавиахима. *Правда*, № 138, 1937, 21 мая.

76. Резнік М.Ф. За світлу молодість. *Більшовицька зброя*, № 145, 1938, 26 червня.

77. Семенов. Що ми маємо. *За більшовицькі кадри*, № 64, 1936, 21 січня

78. Семешин Е. Особливий облік колишніх білогвардійців та діяльність мережі інформаторів на Сумщині (1920–1930-х років). *Київські історичні студії*, 2025, № 2, С. 34–50.

79. Семиволос М. Основоположник соціалістичного реалізму. *Більшовицька зброя*, № 138, 1937, 18 червня.

80. Сеукін В.С. Лекція про міжнародний стан для студентів. *Більшовицька зброя*, № 10, 1939, 12 січня.

81. Сєнін С., Марченко Я. Пединститут не підготувався до навчального року. *Більшовицька зброя*, № 205, 1937, 5 вересня.

82. Сівак Л., Гавриленко Г. Кузня учительських кадрів. *Більшовицька зброя*, № 256, 1938, 7 листопада

83. Степанченко І.І. Будемо льотчиками. *Більшовицька зброя*, № 2, 1937, 3 січня

84. Сьогодні розпочинається новий рік. *Більшовицька зброя*, № 201, 1937, 1 вересня.

85. Тарасенко О. Цікава лекція. *Більшовицька зброя*, № 296, 1938, 28 грудня.

86. Татаренко І. вчитель школи № 4. Вивершили передплату. *Більшовицька зброя*, № 154, 1937, 6 липня

87. Тіщенко Ф.О. Здійснилася споконвічна мрія людства. *Більшовицька зброя*, № 142, 1937, 23 червня.

88. Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя: Колективна монографія / Відп. ред. С.В. Кульчицький. Київ, Інститут історії України НАН України, 2012. 786 с.

89. Устименко Гр. Вчителі готуються до нового навчального року. *Більшовицька зброя*, № 181, 1938, 9 серпня.

90. Федоров С. Рік напруженої роботи. *Більшовицька зброя*, № 164, 1940, 18 липня.

91. Фертман. Природничий факультет. *Більшовицька зброя*, № 149, 1938, 2 липня.

92. Фесенко А. З великим піднесенням. *Більшовицька зброя*, № 153, 1937, 5 липня

93. Шакарянц М. Мої перспективи. *Більшовицька зброя*, № 149, 1938, 2 липня.

94. Шахнович А.Д. Мудра сталінська постанова. *Більшовицька зброя*, № 299, 1938 р., 31 грудня.

95. Яшанов А.С. Військово-оборонні громадські об'єднання в Україні (20-ті – 30-ті роки XX ст.). дис. ... к-та іст. наук: 07.00.01/ Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2012, 237 с.

96. [Некролог]. *Більшовицька зброя*, № 288, 1937, 17 грудня.

97. [Оголошення]. *Більшовицька зброя*, № 200, 1936, 28 серпня.

98. [Оголошення]. *Більшовицька зброя*, № 231, 1937, 6 жовтня.

СЕКЦІЯ ІІ
«Філософія освіти та роль філософа у закладі вищої освіти»

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ПРЕДМЕТ ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Листопад Олексій
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського»
доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки
Листопад Наталя
Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»
кандидат педагогічних наук, викладач дошкільних дисциплін

У сучасному освітньому просторі проблема академічної доброчесності набуває особливої актуальності в умовах інтенсивної цифровізації, розширення онлайн-навчання та використання інформаційних технологій. Трансформація університетського середовища, поява нових інструментів створення й поширення знань, а також виклики воєнного часу, що супроводжуються соціальною нестабільністю та психологічною напругою, посилюють ризики формального ставлення до навчання й наукової діяльності. Зростання випадків плагіату, фабрикації результатів досліджень, недотримання норм цитування та інших порушень академічної етики свідчить не лише про прогалини в нормативному регулюванні, а й про глибшу ціннісну проблему. Йдеться про кризу довіри, відповідальності та поваги до істини як фундаментальної основи університетської традиції. Академічна доброчесність постає індикатором стану академічної культури та морального клімату освітнього середовища [5, с. 27].

Водночас зведення академічної доброчесності виключно до системи правил і санкцій звужує її сутність. Потреба філософського осмислення цього феномену зумовлена необхідністю розглядати його не лише як нормативну вимогу, закріплену в законодавчих документах, а як аксіологічну категорію, пов'язану з ідеалами істини, свободи, відповідальності та гідності особистості. Саме філософська рефлексія дозволяє розкрити внутрішні підстави доброчесної поведінки, визначити її світоглядні та культурні засади й окреслити роль університету як простору формування моральної зрілості майбутнього фахівця [1, с. 97].

Академічна доброчесність у філософському вимірі постає передусім як етична категорія, що ґрунтується на взаємозв'язку істини, свободи та відповідальності. Університетська традиція історично формувалася навколо ідеї пошуку істини як вищої цінності пізнання. Відтак будь-яке спотворення результатів дослідження, привласнення чужих ідей чи маніпуляція фактами руйнують саму основу академічного буття. Доброчесність у цьому контексті є

способом збереження автентичності наукового пошуку та гарантією довіри в академічній спільноті [4, с. 26].

Свобода академічної діяльності передбачає право дослідника на самостійність мислення й інтелектуальну ініціативу, однак ця свобода невіддільна від відповідальності за результати власної праці. Відповідальність набуває не лише юридичного, а передусім морального характеру: вона означає усвідомлення наслідків власних дій для наукової спільноти, суспільства та культури загалом. Академічна доброчесність виступає регулятивним принципом, що гармонізує свободу й відповідальність у межах освітнього простору [2, с. 1]

Звернення до класичної етичної традиції створює методологічні передумови для глибшого осмислення природи академічної доброчесності як морального феномену. У концепції чесноти, розробленій Аристотелем, доброчесність (ἀρετή) постає як набута й стійка якість характеру, що формується через систематичну практику морально вмотивованих дій і спрямована на досягнення найвищого блага (εὐδαιμονία). Чеснота не є вродженою властивістю чи формальним приписом, а результатом свідомого самовдосконалення, у процесі якого особистість виробляє здатність обирати «золоту середину» між крайнощами, керуючись розумом і моральною відповідальністю.

Академічна доброчесність може бути інтерпретована як різновид професійної чесноти, що формується у процесі освітньої та наукової діяльності. Вона передбачає не лише знання норм академічної етики, а й їх внутрішнє прийняття та послідовну реалізацію у практиці дослідження, викладання й навчання. Така доброчесність постає стійкою внутрішньою установкою діяти відповідно до принципів істини, справедливості та поваги до інтелектуальної праці інших. Важливо наголосити, що в аристотелівській традиції моральна якість набуває значущості саме як характеристика характеру, а не як наслідок зовнішнього примусу. Аналогічно академічна доброчесність не може зводитися до системи санкцій чи формального інституційного контролю. Її ефективність забезпечується лише тоді, коли вона інтегрується у внутрішню структуру особистості – як прояв моральної зрілості, здатності до саморегуляції та відповідального вибору.

Академічна доброчесність постає не лише сукупністю нормативних вимог чи інструментом інституційного регулювання, а внутрішнім моральним імперативом, що визначає культуру наукового мислення, стиль академічної комунікації та поведінкові стратегії суб’єкта пізнання. Її формування нерозривно пов’язане з розвитком етичної свідомості, рефлексивності та здатності до самокритичного аналізу власної діяльності. Саме через систематичну практику відповідального мислення й дії утверджується така модель академічної культури, в якій принципи істини, гідності та поваги залишаються незмінними незалежно від зовнішніх обставин чи ситуативних спокус [1, с. 97].

Академічна доброчесність у своїй глибинній сутності є ціннісною категорією, що визначає характер і якість академічної культури. Університет

виступає не лише інституцією передачі знань, а простором формування й утвердження базових цінностей – довіри, поваги, відповідальності, справедливості. Довіра є фундаментом наукової комунікації, оскільки передбачає впевненість у достовірності результатів досліджень і чесності інтелектуальної взаємодії. Повага реалізується через визнання авторства, дотримання етичних норм цитування та відкритість до академічного діалогу. Відповідальність, своєю чергою, виявляється у свідомому ставленні до власної наукової та освітньої діяльності [1, с. 97].

Базовою цінністю університетської традиції є істина. У концепції ідеї університету, сформульованій Вільгельмом фон Гумбольдтом, пріоритет надається єдності навчання й наукового дослідження, свободі пізнання та автономії університету як простору пошуку істини. Академічна доброчесність постає необхідною умовою збереження університету як інтелектуального осередку, у якому істина не підмінюється утилітарними інтересами чи формальними показниками ефективності. Доброчесність є складником не лише професійної, а й громадянської ідентичності, оскільки формує здатність діяти відповідально в ширшому соціальному контексті та сприяє становленню особистості, здатної до етичного вибору й суспільної участі. Академічна культура, заснована на цінностях, транслює моделі поведінки, що виходять за межі університетського простору та впливають на якість суспільного життя загалом.

Формування культури академічної доброчесності неможливе без системної філософської рефлексії в освітньому процесі. Філософські дисципліни виконують світоглядну та методологічну функцію, сприяючи розвитку критичного мислення, здатності до аргументованого аналізу й саморефлексії. Саме критичне мислення є запобіжником формального засвоєння знань і підґрунтям для відповідального ставлення до інтелектуальної праці. Осмислення академічної свободи в межах філософії освіти передбачає її розгляд у нерозривному зв’язку з відповідальністю. Свобода дослідження та висловлювання ідей не може бути абсолютною без етичного самоконтролю та поваги до наукових стандартів. Філософія освіти забезпечує концептуальне підґрунтя для розуміння балансу між автономією суб’єкта пізнання та нормами академічної спільноти [5, с. 27].

Особлива роль у формуванні культури доброчесності належить філософу як викладачеві й науковцю. Він постає не лише транслятором теоретичних знань, а носієм і практичним втіленням етичних стандартів університетського життя. Через приклад особистої наукової чесності, відкритості до діалогу та поваги до істини філософ сприяє становленню ціннісно орієнтованої академічної спільноти. Саме така позиція дозволяє розглядати академічну доброчесність як органічний елемент освітньої культури, а не зовнішній регламент чи формальну вимогу [5, с. 27].

Результати здійсненого аналізу дозволяють зробити висновок, що академічна доброчесність постає не лише нормативною вимогою, закріпленою у внутрішніх положеннях закладів вищої освіти та законодавчих документах, а передусім світоглядною установкою, що визначає характер наукового мислення

й освітньої взаємодії. Вона є інтегративною якістю особистості, яка поєднує етичну свідомість, ціннісні орієнтації та професійну відповідальність. Осмислення академічної доброчесності в етичному й аксіологічному вимірах дозволяє розглядати її як основу університетської культури, що забезпечує довіру, збереження інтелектуальної автономії та орієнтацію на істину як фундаментальну цінність освіти. Формування культури доброчесності потребує системної інтеграції філософської рефлексії в освітній процес, розвитку критичного мислення, усвідомлення взаємозв'язку свободи й відповідальності. Лише за умови внутрішнього прийняття принципів чесності та поваги до істини академічна доброчесність стає не формальною вимогою, а стійкою моральною позицією суб'єкта наукової та освітньої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойченко М. І. Інституційні засади академічної доброчесності: філософська та правова концептуалізація. *Філософія освіти*. 2019. №1. С. 97-114. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2019-24-1-97-114.

2. Кравчук Л. В., Кульчицький В. Й., Кадобний Т. Б., Вихованець Д. В. Філософсько-етичні аспекти гуманології та академічної доброчесності в освітньо-науковому просторі та їх завдання. *Академічні візії.* 2025. № 46. С. 1–8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.16905802.

3. Листопад О. А., Мардарова І. К., Листопад Н. Л. Становлення професійної ментальності здобувачів освіти в освітньому процесі закладів вищої і фахової передвищої педагогічної освіти. *Перспективи та інновації науки (Серія «Психологія», Серія «Педагогіка», Серія «Медицина»).* 2024. №10 (44) С. 323–335. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-10(44)-323-335.

4. Листопад О. А., Мардарова І. К., Листопад Н. Л. Формування моральних цінностей у здобувачів освіти для профілактики академічної недоброчесності. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка. Педагогічні науки.* 2024. Вип. 2 (55). С. 26–38. DOI : https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-2-55-26-38.

5. Хамітов Н. В. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. *Філософія освіти*. 2023. №29 (2). С. 27-47. DOI: https://doi.org/10.31874/2309-1606-2023-29-2-2.

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИХ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТ.: ФЕНОМЕН ДАРЧИХ НАПИСІВ

Вдовиченко Георгій

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

доцент кафедри української філософії та культури філософського факультету

Важливим некласичним напрямом поступу світової гуманітаристики, як-от і історії філософії, у минулому та вже в цьому століттях стала «усна історія», не в останню чергу «усна історія філософії», як неакадемічний інноваційний «підхід/ джерело/жанр» [1, с. 28]. Присвячуючи аналізу її зародження в 60-х рр. XX ст. у філософській спільноті УРСР, а саме в «київському філософському колі» другої половини XX ст., та прискореному розвитку фаховою філософською спільнотою незалежної України монографію [1], автор виступу

підбив у ній чільні підсумки повноправного входження цього жанру до вітчизняних академічних і вишівських освітньо-наукових процесів. Традиція неформального спілкування представників уже п'яти поколінь творців українських філософських освіти, науки та культури бере початок від бесід директорів Інституту філософії АН УРСР П. Копніна і В. Шинкарука та їхніх колег по інституту І. Головахи, М. Злотіної, В. Горського, С. Кримського і ін. з уцілілими діячами репресованого сталінізмом «філософського фронту» УСРР епохи «Розстріляного Відродження», передусім М. Юшмановим, Я. Блудовим та М. Логвином. На ті ж 60-і рр. XX ст. припадають перші вміщені в періодиці КДУ імені Т. Шевченка та ін. виданнях матеріали інтерв'ю з самими П. Копніним та його колегами представників українського студентства. Це й бесіда з тим же П. Копніним тоді студента цього ж вишу – заступника редактора стінної газети «Світогляд» філософського факультету, а згодом – найвідомішого історика славетної плеяди «українських філософів-шістдесятників» В. Табачковського. За два минулі і вже це десятиліття в незалежній Україні натхненно вибрунькувались такі авторитетні проекти з «усної історії філософії», як авторський «Усні історії філософів» випускниці згаданого вишу й знаної співробітниці НАН України Т. Чайки та низка колективних, передусім «Справа філософії в Радянській Україні» Студентського товариства усної історії філософії при кафедрі історії філософії КНУ імені Тараса Шевченка. Частково оприлюднені на шпальтах найвідоміших в Україні і світі фахових філософських періодичних видань – «Філософська думка» та «Sententiae», як і в низці окремих праць, матеріали цих та ін. таких-от проектів творчо живлять новітні вітчизняні й світові філософські освіту, науку і культуру не підцензурною мемуаристикою їх відомих предтеч та, власне, творців.

Проте поза увагою філософської спільноти України і її громадськості досі залишаються значущі для «усної історії» інскрипти, або ж дарчі написи, відомих та ін. її постатей, зроблені ними, переважно, на малотиражних і вже раритетних виданнях своїх наукових праць другої половини минулого – початку цього віків. Сягаючі епохи сталінізму й відображаючі численні маловідомі та незнані події з історії післясталінського часу, ці автографічні – олівцеві та чорнильні, присвяти колегам, рідним, знайомим і ін. особам являють собою не лише факти книжкової культури, але й цінні свідчення та цікаві джерела вивчення творчих постатей їх авторів. Системно досліджувані, вони, як засвідчує це досвід і автора виступу, вимальовують відображені в рядках дарчих написів обриси згаданих епох в усій їх складності й суперечливості. У бібліотеці автора виступу зберігаються окремі автографи вітчизняних літераторів епохи «Розстріляного Відродження», зокрема путівник Музею образотворчого мистецтва в Ляйпцігу (1924) з низкою нотаток останньої третини 20-х рр. XX ст. І. Микитенка. Їх дійсно виняткова унікальність полягає в наявності там великої кількості оціночних суджень щодо виставлених у експозиції цього музею матеріалів, по суті аніяк не відбитих у художніх творах, листах та мемуаристиці письменника. Разом із тим, автор виступу зберігає низку дарчих присвят відомих українських літературознавців 20-х – 80-х рр.

ХХ ст., як-от: А. Лейтеса, О. Дорошкевича, С. Крижанівського, В. П'янова, С. Гальченка й І. Ільєнка, на перших виданнях їх наукових і науково-популярних праць. Між них є і залишений мені на форзаці видання вибраних творів П. Тичини на згадку запис директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ М. Жулинського про зустріч на Майдані Незалежності в Києві під час вікопомної Революції Гідності. В цьому переліку є не менш дорогі для мене присвяти й ін. відомих академічних українознавців, як-от мистецтвознавця Д. Степовика та археолога Ю. Шилова.

Але головне місце в цій колекції посідають згадані вище рукописні рядки їх сучасників-філософів, головно представників генерації «шістдесятників» і вже їхніх нащадків, зокрема наших сучасників. Вони досить лаконічно, але ж виразно показово втілюють щире звучання їх живих, не підцензурних голосів. Ігнороване в офіційній радянській філософії, замовчуване та, навіть, переслідуване, саме це звучання, з його оригінальними соціолектними конотаціями й фоносемантикою, постає нині мовчазним, але вельми промовистим свідком становлення ціннісного виміру історико-філософських освіти й виховання в Україні другої половини ХХ – першої чверті ХХІ ст. Свідок і прямий учасник їх формування з 1991 р. у КНУ імені Тараса Шевченка – у вищій школі вже незалежної України, автор виступу засвідчує винятково прикметну роль у фаховому самовизначенні його покоління неформальних спогадів викладачів філософського факультету цього вишу, як і їх колег з Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Не раз здійснені в форматі довірливих розмов на лекціях і практичних заняттях у 1992 – 1997 рр., ці, часто конспектовані нами, бесіди-інтерв'ю з деканом філософського факультету М. Тарасенком і його колегами, зокрема Ю. Кушаковим, А. Лоєм, В. Роменцем, І. Огородником та ін., оприявнились і в низці усних та письмових автографів. Між них пригадуються як напутнє слово В. Роменця мені під час іспиту з психології на першому курсі денної форми навчання, так і перший отриманий мною дарчий напис мого незабутнього наставника – викладача, а згодом – наукового керівника по кандидатській і наукового консультанта по докторській дисертаціях, доктора філософських наук, професора кафедри української філософії та культури КНУ імені Тараса Шевченка І. Огородника. Вже аспірант по цій кафедрі, я отримав від нього в 1998 р. автограф на титулі ч. 28 «Вісника» alma mater серії «Філософія. Політологія», де вміщено одну з найперших моїх наукових статей, з новорічним привітанням та побажанням «бути трішки «заземленим» на «мирське» життя».

Понад чверть століття науково-педагогічної діяльності на філософському факультеті КНУ імені Т. Шевченка, а саме дослідницької і викладацької роботи на кафедрі української філософії та культури, подарували автору виступу чудову нагоду бути учасником розквіту філософської думки незалежної України. Від 90-х рр. ХХ ст. дотепер моя пам'ять зберігає яскраві спогади про винятково цікаві й натхненні зустрічі з відомими творцями українських філософських освіти, науки і культури постмодерну і вже мета-модерну. Не раз лауреат міжнародної науково –практичної конференції «Дні науки філософського факультету», зокрема в 1998 і 1999 рр., автор виступу був

вшанований дорогими для нього духовними дарами – виданнями творів Л. Сенеки, Марка Аврелія та Ф. Ніцше з дарчими присвятами декана цього факультету – академіка НАН України, доктора філософських наук А. Конверського. У власну чергу, я отримав чудову нагоду віддячити шановному Анатолію Євгеновичу в рік виходу в світ моєї першої монографії [2] теж дарчою присвятою на ній. Не менш важливим і пам'ятним для автора виступу був вихід у світ в 2008 р. підготовленого за його участі кафедрою української філософії та культури філософського факультету КНУ ім. Тараса Шевченка і співробітниками Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАНУ підручника «Історія філософії України» (2008). Презентований мені його примірник зберігає дарчі написи моїх співавторів – класиків вітчизняної філософії, дослідників її історії С. Бондаря, В. Литвинова, Н. Мозгової, Я. Стратій та, що показово, найвідомішого в світі з 70-х рр. XX ст. філософа-дисидента УРСР В. Лісового. На окрему увагу заслуговують наявні в тій самій колекції автографи двох перших поколінь творців «київського філософського кола» другої половини XX ст., у першу чергу директора згаданого інституту в 2001 – 2018 рр. М. Поповича та його колег-однодумців: В. Горського, С. Кримського, В. Нічик, М. Роженка та ін. Вельми прикметним виміром історії цих дарчих написів є не раз відображені в них дружні відносини і приятелювання родинами творців згаданого кола та чільних учасників і ідеологів правозахисного руху в УРСР, як-от родин М. Роженка і Є. Пронюка, С. Кримського і Ю. Бадзя.

Багатолітня дружба перших - співробітників інституту до їх виключення з нього в 1972 р. за хвилі арештів інакомислячих в УРСР, висловлена в автографі М. Роженка на форзаці праці «Квантова логіка. Теорія. Історія. Філософія» (2000) : «Дорогим Євгену Пронюку і Галині Дідківській від авторів у день народження Є. Пронюка шанобливо». Водночас, не менш дружні стосунки С. Кримського з дисидентом Ю. Бадзьо – в 60-х рр. XX ст. співробітником Інституту літератури АН УРСР, членом ради Клубу творчої молоді «Сучасник» у Києві (1960 - 1964), і його родиною відбито і в теплій присвяті першого з них на форзаці його розвідки «Наукове знання і принципи його трансформації» (1974) переслідуваному на тоді владою подружжю дисидентів Бадзьо: «Дорогим Світлані та Юрі з любов'ю». Не менш цікавим є й родинний вимір історії таких дарчих написів тієї ж самої епохи «застою», зворушливо відображений у присвяті «Дорогій сестричці Маєчці» В. Нічик на виданій за її дієвої участі колективній монографії «Філософія Григорія Сковороди» (1972) співробітників відділу історії філософії в Україні того самого інституту. Окремою сторінкою історії цих автографів є дарчі присвяти науковців Інституту філософії АН УРСР та інших академічних і вишівських філософських установ того часу, як-от Кафедра філософії АН УРСР та філософський факультет КДУ ім. Тараса Шевченка, колегам, зокрема керівництву. Свідченням другого є дарчий напис В. Нічик на форзаці її праці «З історії вітчизняної філософії кінця XVII – початку XVIII ст.» (1978) на тоді одному з одіозних провідників політики русифікації в Україні, віце-президенту АН УРСР І. К. Білодіду: «Академіку Івану Костянтиновичу Білодіду з щирою і глибокою

повагою». Якщо цей та подібні до нього автографи певною мірою привідчиняють лаштунки неофіційних стосунків знаних представників академічного офіціозу, то значно чисельніший за них обсяг інскриптів відомих філософів та істориків філософії засвідчує наростання на той час позитивних змін у вітчизняних філософських освіті, науці й культурі.

Свідченнями наполегливої та натхненної наукової співпраці в першу чергу істориків української філософії зі згаданих академічних установ, у тому числі – й Інституту суспільних наук АН УРСР у Львові, та з низки вишів УРСР, наприклад Одеського, є дарчі написи навзаєм науковців Києва, Львова та Одеси з тих часів. Визначний дослідник історії та теорії логіки, соціології і філософії, як і релігій та культів Сходу, тоді старший викладач цієї кафедри К. Жоль висловив у дарчому написі на форзаці своєї розвідки «Думка, слово, метафора. Проблеми семантики в філософському освітленні» (1984) дружні почуття й щиру повагу до на той час завідувача відділу Одеського відділення Інституту економіки АН УРСР, знаного мислителя і засновника Одеського філософського товариства А. Уйомова. Їхній колега В. Горський засвідчив «дружні почуття й побажання успіхів» у написі на форзаці своєї монографії «Філософські ідеї в культурі Київської Русі XI – початку XII в.» (1988) до на тоді співробітника згаданого львівського інституту - доктора філософських наук М. Верникова. На фінал «застою» та початок горбачовської «перебудови» припадає ще кілька цікавих автографів знаних істориків філософії, як-от авторів праць «Ідеї раннього Просвітництва у філософській думці України» (1984) В. Литвинова та «З історії розвитку філософських ідей на Україні в кінці XVI - першій третині XVII ст.» (1984) І. Паславського. Проявами налагодження освітньо-наукових зв'язків в рік здобуття незалежності України між заснованим тоді в Інституті філософії АН УРСР Відділенням релігієзнавства під проводом вихованців КДУ ім. Т. Шевченка О. Онищенка й А. Колодного з філософським факультетом їх alma mater стала низка презентованих ними КНУ ім. Т. Шевченка власних видань з дружніми присвятами. Як всі ці, так і чимало ін., не згаданих нами автографів представників фахової філософської спільноти УРСР 60-х – 90-х рр. XX ст. з цієї та ін. відомих нині приватних і державних колекцій потребують системного та комплексного вивчення як важливе джерело переоцінки багато в чому ще й досі формалізованих і упереджених уявлень про історію філософських науки, освіти та культури в пост-сталінській УРСР.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вдовиченко Г. В. Київська філософська школа другої половини XX століття у голосах пам'яті творців і нащадків. Київ: ВПЦ «Київський університет». 231 с.

2. Вдовиченко Г. В. Культур філософська спадщина філософів УСРР епохи «Розстріляного Відродження»: монографія. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2015. 511 с.

ВИКОРИСТАННННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ СТУДЕНТАМИ КУРСУ «ІСТОРИЧНО-ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ»

Шевель Анжеліка
Сумський національний аграрний університет
кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії

Штучний інтелект (ШІ) змінив наш спосіб життя, роботу та освіту. Він перетворився на потужний інструмент для академічних досліджень, генеруючи нові розуміння та відкриття, про які колись було неможливо уявити.

Сьогодні вища освіта перебуває в умовах цифрової трансформації, що зумовлює активне впровадження інформаційних технологій у навчальний процес. Особливе місце серед них посідає штучний інтелект, який дедалі частіше використовується не лише в технічних і природничих дисциплінах, але й у сфері гуманітарного знання. Курс «Історично-філософські студії» як міждисциплінарний та аналітичний за своєю природою є сприятливим середовищем для застосування інструментів ШІ.

Дисципліна «Історично-філософські студії» передбачає роботу з великими масивами текстів, складною термінологією, різними інтерпретаціями філософських концепцій і порівняльним аналізом ідей у часовому та культурному контекстах. Саме ці завдання можуть бути суттєво оптимізовані за допомогою ШІ, який здатен виконувати функції інтелектуального помічника студента і викладача.

Штучний інтелект може бути залучений у навчальному процесі при вивченні студентами курсу «Історично-філософські студії» за кількома ключовими напрямами:

1. Робота з філософськими текстами

ШІ дозволяє:

• створювати стислий виклад складних філософських праць (Платона, Аристотеля, Канта, Гегеля, Ніцше тощо);

• пояснювати архаїчну або спеціалізовану філософську мову сучасною академічною українською мовою;

• порівнювати різні переклади та інтерпретації одного й того самого тексту;

• формувати глосарії ключових понять певної філософської школи або епохи.

2. Історико-філософський аналіз і порівняння

За допомогою ШІ студенти можуть:

• порівнювати філософські концепції різних мислителів (наприклад, погляди Платона і Аристотеля на державу);

• аналізувати еволюцію певного поняття (буття, істина, свобода, суб’єкт) у різні історичні періоди;

• простежувати вплив античної, середньовічної або новочасної філософії на сучасну думку.

3. Формування критичного мислення

На відміну від механічного запам'ятовування фактів, ШІ може стимулювати аналітичну діяльність, якщо використовується правильно. Зокрема, студенти можуть:

• перевіряти аргументи, запропоновані ШІ, на логічну узгодженість;

• виявляти спрощення або можливі помилки в узагальненнях;

• формулювати власні заперечення або альтернативні інтерпретації.

Використання ШІ в курсі «Історично-філософські студії» має низку суттєвих переваг:

1. Індивідуалізація навчання

ШІ дозволяє адаптувати навчальний матеріал до рівня підготовки студента. Початківці можуть отримувати спрощені пояснення, тоді як більш підготовлені студенти — поглиблений аналіз із залученням додаткових джерел.

2. Підвищення мотивації студентів

Інтерактивний характер взаємодії з ШІ робить процес вивчення філософії менш формальним і більш діалогічним. Студенти можуть ставити уточнювальні запитання, моделювати дискусії з «віртуальним філософом», відтворювати уявні дебати між мислителями різних епох.

3. Підтримка самостійної роботи

ШІ є ефективним інструментом під час:

• підготовки до семінарських занять;

• написання есе та рефератів;

• повторення матеріалу перед заліками й іспитами.

При цьому важливо, щоб ШІ використовувався не як заміна мислення, а як засіб його розвитку.

Поряд із перевагами існують і суттєві ризики, які необхідно враховувати в освітньому процесі.

1. Небезпека поверхневого засвоєння знань

Існує ризик, що студенти будуть некритично приймати відповіді ШІ, не звертаючись до першоджерел. Це особливо небезпечно у філософії, де нюанси тексту мають принципове значення.

2. Академічна доброчесність

Лігою європейських дослідницьких університетів зазначено, що університети несуть відповідальність за сприяння етичному використанню ШІ в дослідженнях. Це включає забезпечення належного цитування джерел і прозорого обміну даними, щоб спиратися на наявні знання та уникати плагіату. Крім того, штучний інтелект може допомогти у виявленні потенційних випадків академічного шахрайства або неправомірної поведінки, зрештою сприяючи довірі та надійності академічної роботи [2].

Використання ШІ при написанні робіт потребує чітких правил:

обов'язкового зазначення меж його використання;

• заборони повної генерації контрольних і підсумкових робіт;

• акценту на авторському аналізі та власних висновках студента.

3. Обмеженість інтерпретацій ШІ

ШІ не є суб'єктом філософського мислення і не здатний до автентичного світоглядного переживання. Його відповіді базуються на статистичних моделях, а не на екзистенційному досвіді, що є суттєвим для філософії.

В умовах активного застосування ШІ роль викладача не зменшується, а трансформується. Викладач виступає:

- модератором навчального процесу;
- гарантом академічної якості та коректності інтерпретацій;
- наставником, який формує культуру критичного використання цифрових інструментів.

Саме викладач визначає межі допустимого використання ШІ та спрямовує студентів до самостійного філософського мислення.

У викладацькій практиці ШІ може давати додаткову інформацію, генерувати матеріали для підготовки до занять, зокрема ілюстрації, моделі, відеоуроки, інтерактивні підручники, завдання, тести та навчальні модулі.

Видається дуже перспективним використання ШІ як асистента викладача для індивідуальної підтримки студентів з особливими освітніми потребами та різним рівнем засвоєння матеріалу. ШІ дешевий, доступний для дистанційного навчання у зручний час, здатен повторювати матеріал, підбираючи зрозумілі форми, не піддається негативним емоціям та зберігає об'єктивність в оцінюванні.

Висновки. Штучний інтелект є потужним інструментом у вивченні курсу «Історично-філософські студії», здатним підвищити ефективність навчання, поглибити розуміння філософських ідей і сприяти розвитку аналітичних навичок студентів. Водночас його застосування потребує чітких методичних, етичних і педагогічних рамок. Лише за умови поєднання можливостей ШІ з класичними методами філософської освіти можливе формування справді мислячого, критично налаштованого фахівця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічна доброчесність, відкрита наука та штучний інтелект: як створити доброчесне освітнє середовище : збірник есе програми підвищення кваліфікації / упорядники: А. Артюхов, М. Віхляєв, Ю. Волк. 18 вересня – 18 жовтня 2023 року. Львів Торунь : Liha-Pres, 2023. 524 с.

2. Мельник Ю., Тодорова С, Шевченко Г. Філософія штучного інтелекту у вищій освіті. Humanities studies: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia : Publishing house «Helvetica», 2024. 19 (96). P. 126–134.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ДЖОНА ДЬЮЇ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ

Грегірчак Дмитро
Відокремлений структурний підрозділ
«Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
Мукачівського державного університету»
завідувач навчально-виробничої практики, викладач суспільних дисциплін

Споконвіку освіта і філософія були пов'язані одна з одною. Більшість філософів були також компетентними педагогами. Серед них слід відзначити видатного американського мислителя-педагога Джона Дьюї (1859–1952), який зробив вагомий внесок у формування нової освітньої парадигми, що мала визначальний вплив на реформування освіти в США і Європі, в тому числі й Україні. Тому, в сучасних умовах актуальним є нове осмислення його філософсько-педагогічної спадщини.

В історію світової педагогічної думки Дж. Дьюї увійшов як засновник прагматичної педагогіки. Спираючись на ідеї філософії прагматизму, він формує нову філософію освіти. До найбільш відомих праць дослідника, що присвячені педагогічній проблематиці, можна віднести такі наукові твори: «Моє педагогічне кредо» (1897), «Школа і суспільство» (1899), «Дитина і програма навчання» (1902), «Школа і дитина» (1906), «Школи майбутнього» (1915), «Демократія та освіта» (1916), «Освіта сьогодні» (1940) та ін.

Сутність прагматичної педагогіки базується на тому, що вона не тільки виходила з прагматичної філософії, але і була з нею органічно пов'язана, реалізовуючи цю філософію в практиці освітньої діяльності. Педагогіка прагматизму, запропонувавши нову концепцію освіти, протиставила нав'язуванню ззовні – розвиток індивідуальності; зовнішній дисципліні – вільну діяльність; навчанню за допомогою книг і педагогів – навчання через «досвід»; придбанню окремих умінь і навичок шляхом механічного відпрацювання – оволодіння ними як засобами в досягненні нагальних цілей; підготовці до майбутнього – максимальне використання поточного моменту; статистичним цілям і матеріалами – знайомство з навколишнім світом.

Зміст прагматичної педагогіки Дж. Дьюї полягає в тому, що цінним є тільки те, що корисно людям, що дає практичний результат і спрямовано на благо суспільства [2]. Згідно з поглядами Дж. Дьюї, знання є ключем до успіху в житті, служіння суспільству, інструментом подолання різних суспільних проблем. У період Античності філософ Арістотель поставив таке питання: чи має знання абсолютну цінність, чи воно цінне лише в контексті досягнення людиною певних практичних цілей, здійснення конкретної діяльності в реальному вимірі? [6]. Виходячи зі змісту прагматичних поглядів Дж. Дьюї, його відповідь була б очевидною – рівень значущості знання еквівалентний ступеню його практичної цінності. На думку Дж. Дьюї, філософи повинні чітко вказати на ключові проблеми людства, водночас окреслюючи моральні ідеали суспільства майбутнього. Освітяни, у свою чергу, повинні керуватися цими

ідеалами, докладаючи належних зусиль для виховання наступних поколінь молоді, які втілять їхні прагнення в життя. Таким чином, у концепції прагматизму освіта не є самоціллю, вона є інструментом соціальних змін на благо людини.

До осмислення проблематики філософії освіти Дж. Дьюї звертається у 1894 р., коли він очолив деканат факультету філософії, психології і педагогіки Чиказького університету. Саме інтеграція філософії, психології і педагогіки, на наш погляд, сприяли переосмисленню вченим традиційної освітньої системи і формуванню інноваційних підходів до її реформування, визначенню обумовленості педагогічного процесу філософськими, соціологічними та психологічними закономірностями.

Американський мислитель обстоював позицію, що освіта – це не підготовка до життя – освіта – це саме життя. Зокрема, у праці «Демократія та освіта» він зазначав: «Освіта – це процес виховання, навчання та шліфування характеру. Навколишнє середовище відіграє важливу роль у цьому процесі. Коли ми говоримо про освіту, ми часто використовуємо поняття зростання, дозрівання, прищеплення, змістом яких є досягнення того вищого етапу розвитку людини…»[1, с. 15]. Серед основних проблем освітньої системи, що уповільнюють належний розвиток суспільства, Дж. Дьюї визначив: застарілі педагогічні методи, надмірне теоретизування в освітньому процесі замість наближення до практичної площини, відсутність індивідуальних підходів до кожного учня, нездатність сприяти гармонійному розвитку природних талантів та творчих здібностей в учнів.

В основі освітнього процесу повинні лежати інтереси того, хто навчається. Не програма, а учень повинен визначати як якість, так і кількість навчання. Дж. Дьюї закликав не розглядати навчальний предмет просто як набір засвоюваних учнями фактів, оскільки це повністю ігнорувало інтереси учня. Він прагнув, щоб учень навчився транслювати абстрактні знання в конкретні форми, що мають відношення до практичного життя. Дж. Дьюї був переконаний в тому, що освіта стане більш грунтовною, а навчання тривалішим й інтенсивнішим, якщо вона виростатиме із запитів, інтересів і потреб учня. Дьюї пропонує навчальний план, в основі якого принципово відмінні філософські підходи. На його думку, сам здобувач освіти – це суть і кінцева мета будь-яких роздумів на тему навчального плану. Оскільки зростання здобувача освіти – єдина мета, то цінність предметів визначається ступенем відповідності цій цілі. Особистість і її характер для Дьюї мають більше значення, ніж предметна організація. Не накопичення знань та інформації, а самореалізація дитини становить мету освітньої діяльності [4, с.135].

Метою здобуття освіти за Дьюї проголошувалося формування уміння пристосовуватися до дійсності, чого найкращим чином можна досягти через навчання дією, тобто у процесі одержання знань із практичної діяльності, особистого досвіду. Адже, накопичення учнями особистого досвіду стоїть вище оволодіння систематизованими науковими знаннями. Дж. Дьюї вважав, що навчання має відбуватися шляхом пізнання навколишньої дійсності. Для

досягнення такої мети він пропонував освітній процес у класі вибудовувати таким чином, щоб він перетворювався на процес наукового дослідження. Тільки при дослідженні навколишнього світу в учня з'явиться бажання до подальшої самоосвіти. Через дослідне пізнання дійсності в учня формується певна властивість характеру, що дає йому змогу контролювати що відбувається навколо і пристосовувати до своїх цілей. Дж. Дьюї розробив й обґрунтував дидактичні основи методу навчальних проєктів. Метод проєктів – це система навчання, при якій учні набувають знання в процесі планування та виконання поступово ускладнених практичних завдань – проєктів. Позитивні сторони методу проєктів: розвиток ініціативи студентів, навичок до планової роботи, вміння зважувати обставини і враховувати труднощі. Проєкт вчить їх наполегливості в досягненні мети, привчає до самостійності [5, с. 2].

Дж. Дьюї був прихильником генетичної детермінованості і здібностей до інтелектуальної діяльності, вважаючи, що спадковість виступає основою, яка уможливлює подальший розвиток особистості в соціумі завдяки його певній організації та активності самого індивіда. В цьому відношенні спадковість лімітує виховання. У статтях «Посередність і індивідуальність», «Індивідуальність, рівність і перевага» Дж. Дьюї висловлює думку про те, що поняття рівності в демократичному суспільстві стосується лише надання рівних можливостей для розвитку, в будь-якому іншому розумінні рівність у вихованні неможлива, бо люди є якісно різними від народження. Ці обставини слід враховувати у освітньому процесі [3, с. 247].

Зміни, які пропонується внести до шкільного життя, Дж. Дьюї порівнює з революцією, яку здійснив Коперник в астрономії. Дитина повинна стати тим сонцем, довкола котрого обертаються всі доступні освітні засоби і можливості. Головна слабка сторона «старої» освітньої системи Дж. Дьюї вбачається в теоретично некоректному і практично неспроможному протиставленні незрілості дитини і зрілості дорослого. Звідси виникає хибний погляд на цю незрілість, як на щось, чого потрібно позбутися. Головною особливістю дитинства він, згідно із логікою прагматизму, вважає здібність дитини до постійного росту [4, с.130].

Дж. Дьюї зазначав, що основним і найважливішим завданням освіти є не підготовка до певних професій і звань, а розвиток активного інтересу до обраного заняття і розуміння суспільного значення цього заняття. Необхідна, на його думку, орієнтованість викладання на майбутню діяльність в суспільстві. Адже, призначення практичної роботи полягає не тільки в здобутті конкретних знань, але і в зіткненні школи з соціальною діяльністю суспільства. В процесі практичних занять учні багато дізнаються про різні професії, що не тільки дає їм певні навички, але сприяє їх розвитку та вчить поважати будь-яку працю, яка йде на користь суспільству [5, с. 2].

Дж. Дьюї вважав можливим поступове поліпшення суспільства шляхом реформування освіти, розглядав школу як «лабораторію» демократії. Зокрема, у своїй праці «Демократія та освіта» він зазначає, що освіта є лабораторією, у якій філософські ідеї перевіряються практикою і конкретизуються [1, с. 84]. Тому, при Чиказькому університеті Дьюї створив експериментальну

новаторську школу-лабораторію (1896–1904), де традиційні навчальні плани і методи викладання були замінені трудовою та ігровою діяльністю, яка визначалася спонтанними інтересами і особистим досвідом учнів. Дж. Дьюї впроваджував ідею школи-громади, яка організовує життя дітей на основі співпраці і взаємодопомоги, де освітній процес відбувається з урахуванням інтересів учнів і залученням їх до активної практичної діяльності, де забезпечується гармонізація індивідуального розвитку особистості. За словами філософа-педагога, освіта – це підготовка людини не до майбутнього, а до сьогодення.

Отже, можна зробити висновок, що філософсько-педагогічна концепція Дж. Дьюї продовжує залишатися актуальною і в наш час, вона є джерелом для сучасних педагогічних інновацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дьюї Дж. Демократія й освіта / пер. з англ. І. Босака, М. Олійник, Г. Пехник. Львів : Літопис, 2003. 294 с.
2. Дьюї Дж. Досвід і освіта / пер. з англ. М. Василечко. Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
3. Коваленко, В. О. Філософія освіти у спадщині Дж. Дьюї. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2011. №10. С. 245–249.
4. Радіонова І. Методологічні проблеми прагматистськи орієнтованої освіти: евристичний потенціал спадщини Дж. Дьюї. *Філософія освіти*. 2005. № 2. С.127–142.
5. Рогозіна Л. А., Негур А.А., Залюбівська О.Б. Педагогічні ідеї Д. Дьюї у світлі сучасних освітніх тенденцій. *Матеріали XVI науково-технічної конференції підрозділів ВНТ*У (м. Вінниця, 22–24 березня 2017 р.). Вінниця, 2017. С. 1–4.
6. Філософія освіти: навчальний посібник / за ред. В. П. Андрущенка. Вид. 2-ге. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 348 с.

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ГЛУХІВСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ ЯКОВА КОЗЕЛЬСЬКОГО У НАУКОВИХ ДОРОБКАХ МЕЧИСЛАВА ЗАРЕМСЬКОГО

Заремська Іванна
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання

Шукати істину, любити мудрість, сіяти зерно просвіти, дарувати людськість і людяність, висвітлювати складні і суперечливі питання у доступній і зрозумілій формі, вести діалог на будь-яку тему – від космічних законів до питань садівництва, – ось неповний список того, що характеризувало постать Філософа і Мислителя, Викладача і Просвітника Мечислава Йосиповича Заремського.

Залюблений у філософію, Мечислав Заремський не міг оминути увагою і філософської концепції мислителя Глухівщини, яка, на погляд ученого, потребувала ґрунтовного дослідження, адже на час початку наукового пошуку

М.Й. Заремського у літературі було дуже небагато історіософських творів, присвячених обраній тематиці.

Пояснимо коротко, що саме пов'язує Якова Павловича Козельського (1728–1795) із Глухівщиною, хоча з'явився на світ він у родині козацької старшини на Полтавщині. Освіту майбутній філософ-просвітник і педагог здобував у Києво-Могилянській академії, яка вже тоді вирізнялась ґрунтовністю наданих знань і можливостями подальшого становлення і розвитку своїх вихованців.

Час закінчення навчання Я.П. Козельського збігається із «золотою добою» Глухівщини, коли місто виконувало роль справжнього культурного і наукового центру. Отже, колишній випускник Академії починає працювати у Малоросійській колегії, виконуючи канцелярську та адміністративну роботу, поєднуючи це із викладацькою діяльністю. Якщо служба дала філософові досвід у державних справах і вплинула на його погляди на суспільство та управління, то освітня діяльність дала змогу розвинути філософсько-педагогічну концепцію. Я.П. Козельський підтримував ідеї Просвітництва, виступав за розвиток освіти і науки, прагнучи зробити філософію доступною для ширшого кола людей і вважав, що освіта є ключем до розвитку суспільства.

Рушійною силою до створення наукових розвідок і написання численних наукових статей та дисертації М.Й. Заремського було і те, що Глухівщина стала для Мечислава Йосиповича другою Батьківщиною: тут він зустрів кохання, створив сім'ю і пов'язав із тоді ще Глухівським педінститутом свою філософсько-педагогічну працю, яка, здається, і стала самим життям.

Повертаючись до дослідження творчості філософа, зазначимо, що Мечислав Заремський розглядає постать Якова Павловича Козельського як одного із ключових представників українського Просвітництва. Доводячи ґрунтовність поглядів Я.П. Козельського, Мечислав Йосипович реконструює розуміння філософії як системного знання, що поєднує теоретичний і практичний виміри, тобто філософія постає «наукою про причини істин» [1].

М.Й. Заремський «промальовує» структуру філософії Якова Козельського, де є теоретична філософія, спрямована на пізнання істини, і практична філософія: етика, суспільство, доброчесність.

В одній із наукових розвідок [2, с. 48] Мечислав Заремський віднаходить «численні паралелі й дотичні пункти його соціокультурних та просвітительських ідей до західноєвропейської філософської традиції», показуючи, що «у соціально-політичних поглядах Козельського прослідковуються ідеї, співзвучні спрямованості і характеру соціальної філософії, пов'язаної з початком становлення західної цивілізації епохи Просвітництва, переходу від традиційного до громадянського суспільства» [2, с. 48].

Довгі години праці над філософськими творами Я.П. Козельського дали змогу Мечиславу Йосиповичу стверджувати, що «Я. Козельський здійснив спробу виходу на нову історичну парадигму філософського розуміння змісту й сенсу людського буття: «Людина – Природа – Суспільство»: у своїх творах український філософ здійснив спробу дати абрис наближеного до досконалості суспільного устрою, у якому людина черпала б «істино людське», спираючись

на завдання пошуку «правил благополуччя», «належних засобів для їх досягнення»« [2, с. 48].

Крім зазначеного, Мечислав Йосипович Заремський був переконаний, що «у творах Я. Козельського подано цілісний комплекс філософських знань свого часу – від розуміння філософії, її призначення та місця в культурі до проблем соціальної філософії. Віддаючи належне представникам західноєвропейської просвітницької думки, він водночас дорожить своєю самостійністю, незалежністю суджень, власною позицією». [2, с. 48]

Розглядаючи ж соціально-політичну концепцію Якова Козельського, М.Й. Заремський обґрунтовує, що «у соціально-політичних поглядах Козельського прослідковуються ідеї, співзвучні спрямованості і характеру соціальної філософії, пов'язаної з початком становлення західної цивілізації епохи Просвітництва, переходу від традиційного до громадянського суспільства, що проголошувало віротерпимість, світоглядний плюралізм, свободу особи, розглядаючи її як вільну автономну істоту, особистість і власника», висновуючи, що «найбільш близькою політичною доктриною для Я.П. Козельського є доктрина лібералізму».

Отож, не викликає сумніву, що Мечислав Йосипович Заремський здійснив надзвичайно глибокий аналіз філософської концепції Якова Павловича Козельського, розкривши до найменших деталей особливості мислення філософа, його погляди та інтенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заремський Мечислав. Погляди Я. П. Козельського на предмет філософії, її структуру та соціально-культурне призначення Наукові записки. Серія: Філософія.2013. Вип. 14. С. 55-59.

2. Заремський Мечислав. Соціально-політичні погляди Я. П. Козельського у контексті західноєвропейської та вітчизняної соціологічної думки. Актуальні проблеми філософії та соціології. Одеса. 2019. Вип. 24. С.48-55.

ВИКЛАДАННЯ ФІЛОСОФІЇ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Кубрак Олег

Сумський національний аграрний університет

старший викладач кафедри правосуддя та філософії

Негативне ставлення до філософії як до непотрібного та зайвого предмета у списку освітніх дисциплін ставить перед філософами складне завдання показати студентам, що філософія не є «порожнім» словом, що саме завдяки їй людина здатна розмірковувати про екзистенційні проблеми свого буття, формувати критичне мислення та здатність до аргументації своєї позиції. В основі дискусій, детермінованих місцем та роллю філософії в освітньому процесі, лежать три головні питання: «Чому вчити?», «Як вчити?» і «Для чого вчити?». Дискусія про викладання філософії у вузах актуальна з двох головних причин: по-перше, питання про місце філософії в ряді дисциплін, що

вивчаються, все частіше піддається скепсису з боку не тільки студентів, а й викладачів непрофільних дисциплін; по-друге, компетентнісний підхід до сучасної освіти, орієнтований на підготовку фахівця у конкретній галузі знання, спрямований на «посилення» блоку профільних дисциплін за рахунок гуманітарних.

Викладання філософії у вузі можна умовно розділити на два вектори, кожен із яких має своїх прихильників та противників. Перший є курсом викладання історії філософії, у межах якого розглядаються всі напрями дисципліни (онтологія, гносеологія, етика тощо), супроводжувані детальним аналізом філософських текстів, концепцій, дефініцією понять. Прихильники такого підходу вважають, що історико-філософський курс викладання викликає цікавість у слухачів, оскільки охоплює широкий спектр питань міждисциплінарного характеру, що стосуються історії культури, політики, економіки. Це сприяє адаптації філософського знання до предметної сфери підготовки майбутнього професіонала. Ще одна думка: в галузі викладання історії філософії багато хороших фахівців, тоді як ухиляння від історичної канви філософського контексту призводить до «відсеб'ятини», яка нічого спільного не має з філософією. Мінусом такої стратегії викладання є заміна історією філософії самої філософії, яка спрямована на формування критичного мислення у студентів.

Для другого напряму характерна ідея вільного роздуму, який виступає як творчий акт. Тут викладач не лише лектор, а й активний учасник дискусій, який ставить перед студентами питання, які потребують свого вирішення у рамках філософського дискурсу. Кожне питання має бути поставлене таким чином, щоб відповідь на нього ставила перед студентами нові питання, що сприяє формуванню критичного мислення. Цей підхід має завдання «розкрити» студента у процесі навчання, допомогти йому проявити себе у дискусійних питаннях, сприяти рефлексії різних життєвих ситуацій.

Це завдання є досить складним з цілого ряду причин. Це, по-перше, введення в освітній процес бально-рейтингової системи, що створює конкуренцію у студентському середовищі за отримання балів, що впливають на результат підсумкової оцінки.

Чи варто говорити, що в гонитві за результатом поза дискусійним полем залишаються студенти, не здатні висловити свою точку зору або отримати можливість виступити з доповіддю. Ця обставина призводить до того, що на іспиті більше балів отримують не найздатніші учні. По-друге, кількість лекційних занять зазнала зміни не на краще, і це ставить перед викладачем ще одне завдання — розподіл лекційних годин на весь обсяг запланованих у програмі тем. По-третє, введення в навчальний курс дистанційної підготовки домашніх завдань за допомогою комп'ютерних технологій призводить до механічного копіювання відповідей на питання навіть у випадках, коли питання потребують індивідуального підходу.

Можна знайти й загальні принципи обох представлених напрямів. Це тенденція відійти від підручників з історії філософії, кожен із яких несе на собі «відбиток» автора та його особисте бачення викладання предмета, а також

прагнення позиціонувати філософію як невід'ємну складову людського буття, що розкриває питання взаємодії людини та світу.

Зміна освітньої парадигми призвела до посилення ролі практичної підготовки студента, і, як наслідок, стався перекіс у бік збільшення годин на профільні предмети за рахунок скорочення викладання соціально-гуманітарних. Ієрархія вузівських дисциплін вибудовується згідно з їхньою практико-застосовною функцією, а тому філософія як теоретичне знання не є значущим предметом для представників негуманітарної спільноти. Важливу роль у цьому зіграла, зокрема, втрата філософією ідеологічної функції.

«Освітня акцентуація» орієнтовує підготовку студента на конкретну галузь знання, на оволодіння ним вузькоспрямованої спеціалізацією. Але людина не робот, який механічно виконує свою роботу. Він живе у суспільстві, вступає у спілкування з іншими людьми, а отже, сфера його життєвих інтересів не обмежена рамками професійної діяльності. Дисциплінарний підхід не ставить собі завдання формування здатності випускника виходити за межі отриманих знань у вирішенні актуальних прикладних завдань. Такий підхід багато в чому поступається міждисциплінарному підходу до освіти, що традиційно використовується багато років в Україні, оскільки саме він сприяє розвитку професійного універсалізму, що передбачає варіативність способів діяльності і здатність до ситуативних рішень.

Цікавим є досвід викладання філософії за кордоном.

У Франції філософія є частиною сучасної культурної політики, тому її викладання починається зі шкільної лави. Про популярність філософії у Франції говорять і такі факти. Так, на початок 2000-х років кількість викладачів філософії наблизилася до 8 тис. І цей факт не може не дивувати. Популяризація філософського знання широко висвітлюється у ЗМІ. Наприклад, щотижня на національному радіо транслюється передача «Філософська п'ятниця», присвячена обговоренню злободенних філософських питань. Зрозуміло, Франція не ставить завдання зробити кожного громадянина країни філософом, але реалізація широкомасштабного проекту, пов'язаного з розкриттям і відтворенням філософського знання, викликає повагу.

На відміну від українських вишів для студентів Німеччини та Австрії курс філософії також не є базовим. У технічних вишах США практикуються вступні ознайомлювальні курси, що притаманно викладанню гуманітарних наук загалом. Завдання таких курсів зводиться до дискусій та коментування прочитаного тексту, що сприяє вмінню аргументовано доводити свою точку зору.

Не менш цікавим є аналіз викладання філософії в Китаї. Так само як і у Франції, предмет філософії тут включений до шкільної програми, проте його наповнення швидше нагадує курс «Суспільствознавство». Саме викладання в Китаї продовжує конфуціанські традиції, тобто завдання вчителя пояснювати, а учня слухати. Курс філософії тут традиційно виходить з викладання історії філософії.

Яке ж місце філософії у формуванні людини майбутнього? У перспективі, найімовірніше, затребуваними на ринку праці виявляться ті, хто зможе

реалізувати насправді «корисний здоровий глузд». Це представники науки, мистецтва та програмісти, тобто всі ті, чия діяльність пов'язана з творчим мисленням. Але якщо розглядати викладання філософії в найближчій перспективі, слід визначити вектор її розвитку в контексті завдань, поставлених перед сучасною освітою.

Можна виділити деякі завдання, актуальні зараз. Так, було б доречним у рамках курсу філософії розглядати питання, що мають практичну значущість для студентів конкретних профілів підготовки. Наприклад, у роботі зі студентами-біологами знайти час для обговорення питань, пов'язаних із філософськими проблемами біології (біоетика, соціобіологія тощо). Таким чином, вирішуються два завдання – здобуття нових знань у профільних галузях підготовки та філософська дискусія про проблеми, що порушуються у роботах учених-біологів, що призводить до інтеграції філософії до профільної освіти студентів.

Не буде зайвим порушити питання про варіабельність викладу матеріалу. Життя ставить перед нами нові питання, актуальність яких виходить за межі викладання історії філософії, а тому рефлексивне осмислення проблем сучасності також потребує практичної реалізації. Підвищити інтерес до філософії можна лише за умови виходу за межі переказу змісту підручників. Філософсько-педагогічний курс необхідно будувати таким чином, щоб сприяти рефлексії студента, його здатності здійснювати перехід від повсякденного до філософського міркування. Це можливо в тому випадку, коли викладач у проблемному викладі матеріалу ставить перед студентами питання, що мотивують їх на пошук рішення, під час якого з'являлися б нові філософські питання дискусійного характеру. В іншому випадку якщо не вживати жодних заходів щодо розхитування інфантильної «оціночної позиції», а, навпаки, заохочувати пред'явлення так званої «власної думки», то в результаті почнеться швидке будівництво ситуативно-поверхового світогляду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бичко І. Шляхи оновлення змісту філософських курсів у вищій школі сучасної України. Філософія освіти, 2(4). 2006. С. 235-241.

2. Карівець І. Проблемне навчання філософії (на прикладі Національного університету «Львівська політехніка»). Філософія освіти, 1. 2018. С. 180-198.

3. Кулик О. Роль філософії в університеті. Вісник Львівського університету. Серія: філос.-політолог. студії, 21. 2018. С. 46-51.

4. Максюта М.Є., Соколова О. М. До проблеми особистісності соціально-філософської освіти. Гілея: науковий вісник, 141(2). 2019. С. 82-86.

5. Соболь Т.В., Туренко В.Е., Ярмоліцька Н.В. Вища філософська освіта у Франції та Італії: «виклики» та «відповіді» для України. Молодий вчений, 7 (34). 2016. С. 486-490.

СЕКЦІЯ ІІІ
«Освіта й сучасне історико-філософське виховання: знання, цінності та функції»

ПРОБЛЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У СЕЛАХ ВІННИЧЧИНИ В ПЕРШЕ ДЕСЯТИРІЧЧЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991 – 2001 рр.)

Романюк Іван
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України

Найголовнішою ознакою сучасного суспільства є підвищення ролі знань та людського інтелекту. Необхідною умовою підготовки молоді до життя, її соціалізації, залучення до духовних надбань людства є освіта. Вона базис формування нового покоління.

Освіта – категорія вічна. Від рівня її розвитку залежить економічне процвітання держави і місце, яке вона займе у світовій спільноті.

Діяльність системи освіти Вінниччини можна назвати процесом в якому особливою цінністю є творчість.

Реалізуючи освітньо-виховні завдання, сільські школи відігравали і відіграють значну роль у соціально-економічному і культурному розвитку сіл Вінниччини.

Майбутнім кожної держави, кожного суспільства є діти. По чисельності дітей у будь-якому населеному пункті можна судити про перспективи подальшого існування регіону. Актуальним питанням на сьогодні є реформування шкільної освіти. Особливо відчутно це в селах, які об’єднано в освітні округи. Триває процес «оптимізації»: закриваються малокомплектні школи, натомість дітей переводять до укрупнених, часом розташованих за 4 – 6 кілометрів від сіл.

З давніх часів школа на селі була центром громадського і культурного життя. Стан шкільної освіти у сільській місцевості є однією із найболючіших проблем галузі освіти, яка практично не висвітлюється у науковій літературі. Проблеми сільської школи є багатоаспектні, комплексні, їх вирішення передбачає розгляд і аналіз низки питань: соціально-демографічних, правових, економічних.

Відповідно до даних Держкомстату України, кількість сільських шкіл в Україні на початок 1990/91 навчального року становила 15135, в яких навчалося 2194990 учнів; у 1995/96 – 15264 школи з кількістю учнів 2249092 особи; у 2000/01 кількість шкіл зменшилася до 14927, а численність учнів у них становила 2245640 осіб [2].

Вінницька область у досліджуваний період мала один із найбільших відсотків сільського населення. Відповідно в області функціонувала значна кількість сільських шкіл, для охоплення всіх дітей навчанням.

У сільській місцевості Вінницької області кількість середніх закладів освіти на початку 1990/91 н.р. становила 972 одиниці, серед них 151 – початкові заклади I ступеня, 445 – I-II ступенів, 332 школи I-III ступенів навчання та 14 шкіл для дітей з вадами розумового і фізичного розвитку.

На початок 2001-2002 н.р. кількість денних середніх закладів освіти в селах Вінниччини зменшилася до 892. Також суттєво зменшилася чисельність шкіл I ступеня (103), I-II ступенів – 415, але зросла кількість шкіл I-III ступенів до 368. Таким чином, за 10 років у області з різних причин перестало функціонувати 73 школи, проте тим кількість шкіл, які давали повну середню освіту, зросла [3, с. 178], до 120 тис. 420 осіб [5, с. 18].

Якщо простежити розподіл учнів денних середніх закладів освіти в сільській місцевості по групах класів у 2001/02 навчальному році, то ми бачимо зменшення кількості учнів до 42 тис. 957 у 1-4 класах, та збільшення частоти школярів у середніх та старших класах: відповідно 5-9 класи – 62 тис. 131 осіб, а в 10-11 кл. – 13 тис. 750 [5, с. 20].

В 2003 році у сільській місцевості Вінниччини працювало 877 загальноосвітніх шкіл, у яких навчалося майже 112 тис. учнів, це половина від загальної їх кількості в області. В районах області було також організовано безкоштовний проїзд 10 тис. 755 школярів, що складало 97% від тих, хто потребував цього та було забезпечено якісне харчування 80% учнів [1, с. 3].

Однак, не дивлячись на позитивні моменти розвитку сільської школи, ми можемо виділити і групи проблем, які існували та й ще існують.

Перша з них пов’язана з територіальною відокремленістю населених пунктів шкільного мікрорайону, віддаленістю більшості сільських шкіл від районних центрів.

Друга група проблем пов’язана з матеріальним становищем сільських шкіл. У маленьких школах важко створити сучасну матеріально-технічну базу навчального процесу, не завжди є можливість покращення умов для роботи вчителів та учнів. Засоби навчання не оновлюються 10 – 15 років, що істотно впливає на якість освіти. Часто учням малокомплектних шкіл залишається лише мріяти про комп’ютери, Інтернет, сучасні технічні засоби навчання [4, с. 53]. Нині з 22,4 тисяч шкіл України комп’ютери мають лише 5,5 тис., отож необхідно повернутися до виправданого часом механізму інформатизації закладів через Міністерство освіти.

Третя група проблем має яскраво виражений педагогічний характер. В усіх сільських малокомплектних школах через відсутність паралельних класів більшість учителів не має повного навантаження за своєю спеціальністю та вимушені викладати інші предмети, не маючи відповідної освіти. Тож крім доплат основною проблемою сільських шкіл є нестача кадрів. Молодь після педагогічних вузів не бажає працювати у сільській місцевості.

Отже, проблеми в галузі шкільної сільської освіти як в Україні, так і безпосередньо у Вінницькій області, що яскраво виражені у наш час, розпочалися ще у далекі 90-ті роки. Зменшення численності дітей у сільській місцевості є проявом гострої демографічної кризи в Україні, і насамперед сільського населення.

Саме тому, першим завданням повинно стати утвердження і в громадській думці, і в суспільній практиці справжньої пріоритетності сфери освіти як необхідної умови підготовки молоді до життя, її соціалізації, залучення до духовних надбань людства, адже освіта це – базис формування нового покоління. Нам необхідно згуртувати суспільство навколо .проблем освіти, об'єднати зусилля не лише освітян, а й усього суспільства, яке чекає від системи освіти повної реалізації її виховного потенціалу, помітнішого впливу на формування в дітей і молоді духовних цінностей.

Таким чином, актуальними завданнями залишаються збереження і поширення кращих традицій національної системи освіти, забезпечення доступності здобуття якісної освіти для всіх громадян та входження вітчизняної системи освіти в освітній і науковий простір Європи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вергелес Т. Програмне реформування освіти — наше завдання. *Панорама,* 2003. 20 грудня (№ 98-99), С. 3.
2. Виступ Міністра освіти і науки України Ніколаєнка С. М. на сесії Верховної Ради України з питань стану сільської освіти 10.01.2006 р. *Сайт Міністерства освіти і науки України*. Доступ: www.mon.gov.ua
3. Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Вінницька область: колективна монографія / редкол.: Лазаренко Н. І. (голова) [та ін.]; упоряд. Т. Р. Кароєва; НАПН України, Асоціація ректорів пед. ун-тів Європи, Ін-т вищої освіти; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2021. 408 с.
4. Демографічна криза в Україні. Проблеми дослідження, витоки, складові, напрями протидії. Київ, ІЕ НАН України, 2001. — 464 с.
5. Розвиток освіти на Вінниччині. Статистичний збірник. Вінниця, 2006. 57 с.

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ В МІКРОСОЦІАЛЬНОМУ КЛІМАТІ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Харламов Михайло
Національний університет цивільного захисту України
доктор історичних наук, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін

Філософське осмислення проблем мікросоціального клімату здобувачів вищої освіти в Україні в період воєнного стану постає як складний багатовимірний процес, що поєднує екзистенційні, соціокультурні, психологічні та освітні виміри людського буття. Умови війни радикально трансформують повсякденну реальність, змінюючи структуру міжособистісних взаємин, систему цінностей та способи саморефлексії індивіда. Освітнє середовище, яке традиційно виступало простором розвитку, стабільності та соціалізації, зазнає глибоких деформацій, перетворюючись на поле напруження між прагненням до знання та необхідністю виживання.

Мікросоціальний клімат у середовищі здобувачів вищої освіти можна розглядати як сукупність емоційних, комунікативних і ціннісних взаємодій у невеликих соціальних групах, таких як академічні групи, студентські спільноти, колективи викладачів і студентів [2, с. 115]. У мирний час цей клімат формується під впливом освітніх практик, культурних норм та інституційної політики Проте в умовах воєнного стану визначальними стають чинники небезпеки, невизначеності та травматичного досвіду, які змінюють саму природу соціальної взаємодії

Філософський аналіз цього явища неможливий без звернення до екзистенційної проблематики. Війна загострює відчуття крихкості людського існування, актуалізує питання сенсу життя, свободи та відповідальності. Студент, який опиняється в умовах постійної загрози, змушений переосмислювати власну ідентичність і життєві орієнтири. Освітній процес перестає бути лише інструментом професійного становлення, набуваючи рис морального та духовного випробування взаємодії. У цьому контексті мікросоціальний клімат виступає як простір спільного переживання, де індивідуальні тривоги трансформуються у колективні смисли [1, с. 166].

Водночас війна породжує амбівалентні тенденції у міжособистісних взаєминах. З одного боку, спостерігається зростання солідарності, взаємопідтримки та емпатії. Студентські спільноти часто стають осередками взаємодопомоги, де формуються нові форми соціальної згуртованості. З іншого боку, напруження, страх і втома можуть призводити до конфліктів, ізоляції та емоційного вигорання. Таким чином, мікросоціальний клімат характеризується нестабільністю та динамічністю, що потребує постійного філософського осмислення.

Особливого значення набуває проблема комунікації. Умови дистанційного навчання, вимушеної міграції та розпорошеності студентського контингенту ускладнюють процеси взаємодії. Віртуалізація освітнього простору створює нові можливості для підтримки зв’язків, але водночас знижує рівень емоційної залученості та автентичності спілкування [1, с. 167]. Філософський вимір цієї проблеми полягає у переосмисленні природи присутності, діалогу та спільності в умовах цифрової реальності.

Не менш важливою є аксіологічна трансформація, яка відбувається у свідомості здобувачів освіти. Війна змінює ієрархію цінностей, висуваючи на перший план безпеку, свободу, гідність та національну ідентичність. Освітні цілі, пов’язані з кар’єрним зростанням чи особистісним успіхом, можуть тимчасово втрачати пріоритетність, поступаючись більш фундаментальним екзистенційним потребам. У цьому контексті мікросоціальний клімат стає простором формування нової ціннісної парадигми, де знання інтегрується з досвідом переживання історичних подій [2, с. 117].

Філософське осмислення також передбачає аналіз влади та відповідальності в освітньому середовищі. Викладачі та адміністрація закладів вищої освіти опиняються перед необхідністю прийняття складних рішень, що впливають на психологічний стан і безпеку студентів. Виникає питання етики турботи, яка передбачає не лише передачу знань, а й створення умов для

підтримки людської гідності та психоемоційної рівноваги. У цьому сенсі мікросоціальний клімат є індикатором ефективності гуманістичних принципів в освіті [3, с. 78].

Крім того, важливо враховувати феномен травматичного досвіду, який суттєво впливає на соціальну поведінку. Колективне переживання втрат, небезпеки та невизначеності формує специфічний тип соціальності, що характеризується підвищеною чутливістю, але водночас і вразливістю. Філософський підхід дозволяє розглядати травму не лише як деструктивний фактор, а й як потенційне джерело трансформації, що відкриває можливості для глибшого розуміння людського буття та міжособистісних зв'язків. У підсумку, мікросоціальний клімат здобувачів вищої освіти в Україні в період воєнного стану постає як складна, суперечлива та динамічна система взаємодій, що відображає глибинні зміни у свідомості та соціальній реальності. Його філософське осмислення дозволяє виявити не лише проблеми, але й потенціали розвитку, пов'язані з формуванням нових форм солідарності, відповідальності та ціннісної орієнтації. У цьому контексті освіта виступає не лише як інституція передачі знань, а як простір екзистенційного становлення людини в умовах історичного виклику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зелена О. Динаміка настроїв студентської молоді в умовах війни щодо майбутнього України (2022-2024) (за результатами соціологічного моніторингу). Axis Europae. 2025. № 6. С.164-175. URL: DOI: 10.69550/3041-1467.6.326250 (дата звернення: 26.03.2026).

2. Міхеєва О., Мищак Л. Нові умови соціокультурного середовища студентської молоді. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2025. № 52. С. 115-118. URL: DOI: 10.24144/2524-0609.2023.52.115-118 (дата звернення: 26.03.2026).

3. Яковлева С.Д. Соціально-психологічний клімат групи та його вплив на суб'єктивне благополуччя студентської молоді. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2022. № 1. С. 77-83. URL: DOI: 10.32999/ksu2312-3206/2022-1-10 (дата звернення: 27.03.2026).

ПОТЕНЦІАЛ БРИКОЛАЖУ У ПРАКТИЦІ СТВОРЕННЯ СУЧАСНИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ФІЛОСОФСЬКИХ КУРСІВ

Доброносова Юлія

Національний транспортний університет

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки

Осмислення ролі філософського знання в сучасній університетській освіті в Україні належить до актуальної проблематики філософії освіти, проте діалог щодо значення філософських курсів у підготовці фахівців інженерних, економічних і управлінських спеціальностей має бути міждисциплінарним. В умовах російсько-української війни освітнє середовище і комунікація у закладах вищої освіти позначені численними змінами. Активізація обговорення ролі філософії в освіті передбачає осмислення підходів до суті філософських курсів, адресованих здобувачам знань, для яких філософія не є фахом. Пошуки нової

мови висловлювання та нових підходів до викладання філософських дисциплін українських філософів, самореалізація яких відбувається в науці і освіті, зумовлюють появу нової візії ролі філософського знання у вищій освіті. *Метою* нашого розгляду є виявлення можливостей застосування бриколажу у практиці створення сучасних університетських філософських курсів, що передбачає реактуалізацію бриколажної раціональності в контексті формування їх змісту.

Огляд праць, присвячених осмисленню пізнавальних аспектів бриколажу та його ролі в освіті, засвідчує, що можливості його застосування у практиках створення філософських курсів не представлені, хоча питання потреби у змінах викладання філософії актуалізовані в дискурсі філософії освіти з початку 2010-х. Концепт бриколаж, уведений Клодом Леві-Стросом для характеристики притаманного міфологічній рефлексії типу мислення, набув популярності в постмодерній філософії та в мистецтвознавчих студіях, пов'язаних із осмисленням бриколажних мистецьких технік. Водночас з початку 2010-х дедалі частіше науковцям йдеться про перехід до опису бриколажу як універсального поняття та виявлення його евристичного потенціалу [6; 7; 8; 9; 10]. Кристофер Джонсон [7] вказує, що акцентування на суті бриколажу як універсального поняття дозволяє розкрити генеративний потенціал концепції бриколажу як особливого типу мислення. У науковій літературі нині присутні приклади застосування бриколажної логіки та раціональності в освіті, студіях цифрової культури та в феноменологічних дослідженнях [1; 2; 4].

Розкриття ролі бриколажу у викладанні філософії та формуванні змісту філософських курсів уводить наш розгляд в контексти як філософії освіти, так і філософії культури. В умовах невизначеності звернення до евристичного потенціалу бриколажу є важливим сюжетом в осмисленні ролі філософського знання в університетській освіті в Україні, тож наше дослідження пов'язане як з прагненням реактуалізації бриколажної раціональності, так і з досвідом викладання філософії студентам Національного транспортного університету.

Розкриття можливостей бриколажу в проєктуванні філософських курсів, адресованих здобувачам знань інженерних, економічних, управлінських спеціальностей, передбачає увиразнення суті бриколажного мислення і діяльності. Характеризуючи за допомогою цього концепту міфологічну рефлексію, Клод Леві-Строс у праці «Первісне мислення» [5, с. 32–33] акцентує на особливому прийомі логічного узагальнення, базованому на встановленні смислових взаємозв'язків між предметами чи ідеями на рівні цілісного образу, завдяки якому можна досягнути непередбачуваних результатів в інтелектуальному плані. Він відкидає розгляд такого типу мислення як нижчого та описує його як первісне. На нашу думку, бриколаж у тій формі, в якій він представлений Леві-Стросом, може бути цінним саме в практиці створення філософських курсів, котрі пропонують студентам тематику, пов'язану з різними філософськими дисциплінами з залученням ідей як філософів минулого, так і представників сучасних філософських напрямів.

Бриколажна логіка присутня в науці, мистецтві, різних видах творчості і практиках повсякдення, а філософське розуміння бриколажу цінне у різних галузях гуманітаристики. Продуктивним є його застосування у студіях з

філософії культури під час осмислення процесуального характеру культурних взаємодій, у феноменологічних і семіотичних дослідженнях – у пізнанні семіозису, життєсвіту і феномену Чужого, у соціальній психології – у поясненні того, як соціальні спільноти розробляють нові рішення проблем, використовуючи наявні знання та ресурси, в культурології – у характеристиці субкультур.

Леві-Строс наголошує на подібності бриколажної логіки на калейдоскоп, що творить нову цілісність на основі уламків досвіду. Бриколажний принцип діяльності передбачає імпровізацію і використання доступних ідей, і цей момент виявляється корисним, коли у філософському курсі викладачу потрібно поєднати знання з різних філософських дисциплін, водночас маючи мізерну кількість аудиторних занять. Особливо важливим для розуміння потенціалу бриколажу як концепту і когнітивної метафори творчого процесу є введене Леві-Стросом [5, с. 33–35] розрізнення ідеальних типів інженера та бриколера. Якщо перший шукає ресурси під конкретні задачі, співвідносячи їх зі своїми знаннями про влаштування об'єктів та має впевненість у можливості знайти у світі чітко визначені деталі під певні функції, то другий керується принципом «це завше знадобиться», тому кожен елемент, який він використовує, «відтворює цілісну систему стосунків, одночасно конкретних та віртуальних, і ці елементи є операторами, які використовуються в будь-яких операціях одного типу» [5, с. 34].

Бриколер майструє, збирає запас з усього, що помічає довкола, перебирає комбінації деталей і творить, керуючись принципом «працює–не працює». Часто його стратегії не передбачають плану застосування всіх знахідок, а його знання, вкорінені в особистому досвіді. У практиці створення філософських курсів із застосуванням бриколажу на це вказує присутність особистісної складової у досвіді викладача. У бриколажі-пізнанні і бриколажі-діяльності рекомбінація веде до того, що те, що було раніше метою, в якийсь момент відіграє роль засобу, означене перетворюється на означник і навпаки, то і проєкти бриколера не є прямими шляхами, а маршрутами, які відхиляються від початкового наміру, аж до можливості відхиляння від поставленої мети або її трансформації, на що вказує Кристофер Джонсон [7].

Повернення до витоків застосування концепту бриколажу увиразнює важливу роль бриколажної раціональності у формуванні стилів мислення, що може бути корисним у створенні філософських курсів. Бриколаж пропонує різновид пізнавального конструктивізму, заснований на здатності співставляти, працюючи з несподіваними поєднаннями ідей, імпровізуючи і рекомбінуючи наявне, що може проявлятися як в накопиченні знань, так і в оперуванні ними. Хоча цей момент і робить бриколаж цінним для адаптації в умовах невизначеності, варто врахувати ще одну його прикмету. Вже Леві-Строс звертає увагу на те, що на відміну від інженера, який перебуває ніби *по той* бік від обмежень, настановлених розвитком цивілізації, завше розраховує на нові повідомлення та діє за допомогою понять, бриколер перебуває *по цей бік*, діє за допомогою знаків та збирає колись передані повідомлення.

Про цю особливість бриколажу варто пам'ятати під час формування змісту університетських філософських курсів, адресованих здобувачам знань інженерних, економічних і управлінських спеціальностей та спеціальностей, пов'язаних із розвитком новітніх технологій у різних галузях життєдіяльності суспільства. Зазвичай коли йдеться про застосування бриколажу в освіті, згадують методики, базовані на розвитку навичок бриколажу-діяльності, проте в контексті нашого дослідження потрібен горизонт, в якому виразними є цінні в освітніх практиках епістемологічні прикмети бриколажу та його зв'язки з розвитком креативності, критичного мислення і когнітивної гнучкості та міждисциплінарними підходами до формування змісту навчальних дисциплін, в яких можуть бути присутні поєднання до того непов'язаних ідей, знань і об'єктів та орієнтація на створення безпечного освітнього середовища, що сприятиме формуванню здатності бачити різні способи використання ідей. У цьому контексті близьким до бриколажу є запропонований українським філософом-феноменологом Вахтанґом Кебуладзе [3, с. 43] метод аісторичного реконструювання, що складається з реінтерпретації (надання нового сенсу певній ідеї чи концепції через перенесення до нового контексту) і реактуалізації (надання актуальності реінтерпретованій ідеї чи концепції в новому контексті) та передбачає сміливу реконтекстуалізацію ідей.

Варто погодитись із Кристофером Джонсоном [7], який назвав інженера та бриколера двома способами комунікації зі світом. Сьогодні філософ, який реалізує себе у створенні філософських курсів, володіючи можливостями бриколажної раціональності, отримує переваги і може слідувати небаченими раніше маршрутами, спонукаючи студентів вибудовувати і власні маршрути пізнання філософії. Викладач-бриколер відкритий до несподіваних поєднань знань та ідей, а інтелектуальний бриколаж у формуванні філософських курсів видається цінним, коли йдеться про реактуалізацію як історико-філософських аспектів філософського знання, так і сучасних пропозицій філософії, що забезпечує здобувачам освіти зустріч із філософією у їх власному саморозвитку. Не менш цікавими є питання місця навичок інтелектуального бриколажу серед компетентностей університетських викладачів, розвитку здатності бриколажу у студентів та синергію їх спрямувань у формуванні власного стилю мислення із пошуками викладача-науковця, що ми плануємо розглянути в наших майбутніх роботах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Люльчак С. Ю. Цифрова культура молодого покоління: як її формувати. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2024, № 73. С. 14–29. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-73-14-29

2. Довгополова О. А. Бриколаж як механізм створення образу чужого в просторі культури. *Культурологічна думка: щорічник наукових праць.* 2011. № 4. С. 57 – 62.

3. Кебуладзе В. Феноменологія досвіду. Київ: Дух і Літера, 2020. 280 с.

4. Коновал В. Семіоз у формуванні життєсвіту. *Схід.* № 2 (128). 2014. С. 153–157.

5. Леві-Строс К. Первісне мислення. Пер. з франц. С. Йосипенка. Київ: Український Центр духовної культури, 2000. 324 с.

6. Deuze M. Participation, Remediation, Bricolage: Considering Principal Components of a Digital Culture. *The Information Society.* 2006. # 22(2). P. 63–75.

7. Johnson Ch. Bricoleur and Bricolage: From Metaphor to Universal Concept. *Paragraph.* 2012. # 35(3). 2012. Pp. 355–372. DOI: https://doi.org/10.3366/para.2012.0064

8. Kincheloe J. L. Describing the bricolage: Conceptualizing A New Rigor in Qualitative Research. *Qualitative Inquiry.* 2001. Vol. 7. Issue 6. Pp. 679–692

9. Markham A. N. Bricolage. *Keywords in remix studies.* London: Rouledge, 2017. Pp. 43–55.

10. Tarkington D. E. Bricolage: Natural Epistemology. *Philosophy Now.* Issue 154. 2023. P. 22–24.

МУЗЕЙ У СИСТЕМІ ОСВІТИ: НОВІ РОЛІ, НОВІ АУДИТОРІЇ, НОВІ МОЖЛИВОСТІ

Петрова Наталія

Одеський національний університет імені Іллі Мечникова

кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, заступник декана факультету історії та філософії з наукової роботи

У сучасному світі освіта переживає період глибоких і системних трансформацій. Змінюються не лише методи навчання, а й сама філософія освітнього процесу: зростає роль самостійного пізнання, критичного мислення, міждисциплінарності та практичного досвіду. У цих умовах традиційні культурні інституції, зокрема музеї, поступово виходять за межі своїх класичних функцій і стають важливими учасниками освітньої екосистеми.

Сьогодні музей уже не можна розглядати виключно як простір збереження, каталогізації та демонстрації культурної спадщини. Він трансформується у динамічне середовище навчання, комунікації та взаємодії. Музей стає простором, де знання не просто передаються, а конструюються у процесі взаємодії відвідувача з експозицією, наративом і контекстом.

Метою виступу є окреслення ключових напрямів інтеграції музею в сучасну систему освіти, аналіз його нових ролей, розширення аудиторій та визначення можливостей, які відкриваються для музейних інституцій в умовах освітніх трансформацій. Доповідь базується на досвіді співпраці ОНУ імені І.І.Мечникова з музеями м.Одеси: Одеським археологічним музеєм НАН України, Одеським історико-краєзнавчим музеєм, Одеським національним художнім музеєм, Музеєм Голокосту, Кодимським історико-краєзнавчим музеєм та інш. [3-6] Розглянемо основні нові ролі, нові аудиторії, нові можливості музеїв в діалозі з освітою.

Музей як освітній простір: зміна парадигми. Традиційна модель музею ґрунтувалася на односторонній комунікації: експозиція «говорить» до відвідувача, а той переважно пасивно сприймає інформацію. Однак сучасна педагогічна парадигма радикально змінює цей підхід. Першим таким викликом став період пандемії. [1; 2]

Оскільки сучасна освіта базується на принципах: студентоцентрованості та індивідуалізації навчання; інтерактивності та залученості; навчання через досвід (learning by doing); розвитку критичного мислення та рефлексії то це спонукає музей перетворюватися на: *простір інтерпретації,* де важливим є не лише предмет, а й множинність його значень; *майданчик діалогу*, що передбачає взаємодію між експонатом, куратором і відвідувачем; *освітнє середовище формування компетентностей*, а не лише накопичення знань.

Таким чином, музей поступово інтегрується у всі рівні освіти – формальну, неформальну та інформальну, стаючи частиною безперервного процесу навчання впродовж життя.

Нові ролі музею в системі освіти. Сучасний музей виконує значно ширший спектр функцій, ніж це передбачалося традиційною музеологією. Серед ключових нових ролей варто виокремити наступні:

Освітній партнер. Музей стає рівноправним учасником освітнього процесу, який співпрацює зі школами, закладами вищої освіти, позашкільними інституціями. Це партнерство може включати спільну розробку програм, методичних матеріалів та освітніх маршрутів.

*Платформа міждисциплінарного навчання***.** Музейні колекції дозволяють інтегрувати різні галузі знань – історію, археологію, етнографію, мистецтвознавство, антропологію, соціологію, культурологію, природничі науки. Це сприяє формуванню цілісного бачення світу.

Простір розвитку критичного мислення. Експозиції можуть і повинні ставити запитання, а не лише давати відповіді. Вони стимулюють дискусію, порівняння інтерпретацій, аналіз джерел і формування власної позиції.

Центр неформальної освіти. Лекції, воркшопи, публічні дискусії, майстер-класи та інтерактивні програми розширюють освітню функцію музею поза межі формальної освіти.

Соціокультурний медіатор. У сучасному суспільстві музей стає простором осмислення складних тем – історичної пам’яті, ідентичності, конфліктів, травматичного досвіду. Він виконує функцію посередника між минулим і сучасністю, між різними групами суспільства.

Нові аудиторії музею. Розширення освітньої ролі музею безпосередньо пов’язане зі зміною його аудиторій. Якщо раніше основним відвідувачем був «класичний» екскурсант, то сьогодні музей працює з набагато більш різноманітними групами: учні шкіл, для яких створюються інтерактивні та ігрові освітні програми; студенти, які залучені до практичних занять і дослідницьких проєктів; викладачі, які беруть участь у спільній розробці освітніх матеріалів; доросла аудиторія, що відвідує публічні лекції, дискусії та події; люди з особливими освітніми потребами, для яких створюються інклюзивні програми доступу; онлайн-аудиторія, яка взаємодіє з музеєм через цифрові платформи, віртуальні тури та онлайн-архіви.

Таким чином музей стає відкритою інституцією, що долає соціальні, вікові та фізичні бар’єри доступу до культури й освіти.

*Форми співпраці музеїв і закладів освіти***.** Ефективна інтеграція музею в освітню систему можлива лише за умови системної співпраці з навчальними

закладами. Серед основних форм такої взаємодії можна виокремити: включення музейних компонентів у навчальні програми; проведення занять безпосередньо в музейному просторі; реалізацію спільних дослідницьких і освітніх проєктів; організацію студентських практик і стажувань; розробку цифрових навчальних ресурсів; залучення музейних працівників до викладання та публічної освіти.

Важливо підкреслити, що така співпраця має бути не епізодичною, а інституційно закріпленою та довготривалою. Зокрема, через угоди про співпрацю, проходження практики здобувачами на базі музеїв, залучення музейних працівників до освітнього процесу, включення музейників до робочих груп освітніх програм, рецензування освітніх програм, проведення спільних освітньо-наукових заходів, експедицій.

Нові можливості для музею. Інтеграція в систему освіти відкриває для музеїв низку стратегічних можливостей:

- Розширення та стабілізація аудиторії, оскільки освітні програми забезпечують регулярний потік відвідувачів.
- Підвищення соціальної ролі музею, як результат того, що музей стає ключовим елементом культурної та освітньої інфраструктури суспільства.
- Інноваційний розвиток діяльності музеїв, який активізують та стимулюють освітні запити: створення нових форматів експозицій і форм комунікації.
- Фінансові та партнерські можливості розширюються (участь у грантових і міжнародних проєктах у сфері освіти та культури).
- Професійний розвиток команди. Музейні працівники набувають нових компетентностей у сфері педагогіки, комунікації та цифрових технологій.

Виклики та перспективи.

Разом із новими можливостями музейна освіта стикається з низкою викликів: недостатній рівень інтеграції музеїв у формальну систему освіти; обмежені матеріальні та кадрові ресурси; потреба у спеціальній підготовці музейних педагогів; необхідність цифрової трансформації музейної діяльності.

Водночас саме ці виклики формують стратегічні перспективи розвитку: створення освітніх відділів у музеях; поглиблення співпраці з університетами; розвиток цифрових платформ і онлайн-освіти; формування нової професійної ролі – музейного педагога як посередника між культурою та освітою.

Сучасний музей – це вже не лише інституція збереження культурної спадщини, а повноцінний освітній простір, що активно бере участь у формуванні знань, компетентностей і цінностей. Він сприяє розвитку критичного мислення, забезпечує доступ до культурної спадщини та об’єднує різні соціальні та вікові групи.

Співпраця музеїв і закладів освіти сьогодні є не додатковою опцією, а необхідною умовою розвитку обох сфер. Саме вона дозволяє створити сучасне освітнє середовище – відкрите, інтерактивне, інклюзивне та орієнтоване на потреби людини і суспільства в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко, В., & Хуткий, В. (2021). Музеї як туристичний ресурс в умовах пандемії COVID-19: виклики та нові можливості. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*, *4*(1), 54–73.
2. Гаврилюк С. Музеї світу в умовах пандемії COVID-19: проблеми і досвід виживання. *Волинський музейний вісник*. Вип. 10. Луцьк : ПП «Волинська друкарня», 2020. - С. 83–87.
3. Петрова Наталія Музейні колекції Одещини в системі формування народознавчої компетенції студентів-істориків (з досвіду роботи) *Проблеми збереження і популяризації культурної спадщини: виклики та можливості*: Зб. допов. Другої міжнар. Наук.-практ. конф. у Музеї нар. арх. і поб. у Львові ім. Кл. Шептицького / ЛМР, Музей народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького. – Львів: ТзОВ «Нео Друк», 2018. – С.324-330.
4. Петрова Н. О. Фахова підготовка істориків засобами музейної педагогіки: виклики сучасності та досвід роботи ОНУ імені І.І.Мечникова *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету* : збірник наукових праць. Серія: Історичні науки. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2022. Вип. 59. С.122-130. http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/issue/view/30.
5. Петрова Н.О. Співпраця з музейними установами в процесі підготовки істориків (досвід роботи факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова) *Ідеї. Практики. Перспективи сучасної освіти* [Електронний ресурс] : наук.-метод. альм. : у 2-х ч. / за ред. В. І. Труби, М. І. Ніколаєвої, С. П. Гвоздій. Електронні текстові дані (1 файл : 5 МБ). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. Ч. 2. С.111-118.
6. Петрова Наталія Війна і музеї Одеси: досвід функціонування та виживання в умовах російсько-української війни. *Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Українське народознавство та мистецтвознавство в контексті сучасних суспільних змін (наукова конференція пам'яті академіка НАН України Ганни Скрипник)»* (Київ, 16–17 вересня 2025 року). ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. Київ, 2025. С.161-163.

ОСВІТНІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ В БОЛГАРІЇ ЯК ПРОСТІР ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Потапенко Ірина

Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені Максима Рильського Національної академії наук України

кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики

У сучасних умовах посилення міграційних процесів українська діаспора в Болгарії зазнає суттєвих змін, зумовлених новими хвилями переселення, особливо після 2014 року та внаслідок повномасштабної російсько-української війни, що актуалізує проблему збереження національної ідентичності, передусім серед дітей та молоді. Освітні центри української діаспори – культурно-освітні осередки та ініціативи при громадських та волонтерських організаціях – виконують не лише освітню, а й культурну та соціально-адаптаційну функції, забезпечуючи формування спільноти та підтримку національної самоідентифікації. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі освітніх центрів у структурі української діаспори в Болгарії як ключових осередків збереження національної ідентичності в умовах міграції,

особливо в контексті сучасних міграційних процесів, пов'язаних із повномасштабною російсько-українською війною. Мета дослідження полягає в аналізі освітніх центрів української діаспори в Болгарії як простору збереження та відтворення національної ідентичності. До початку повномасштабної російсько-української війни освітні центри української діаспори в Болгарії не мали масового характеру, а українські діти здебільшого навчалися в болгарських освітніх закладах. Водночас функціонували окремі освітні ініціативи, зокрема Українська недільна школа при фундації «Мати Україна», Український дитячий клуб у Софії, а також Українська недільна школа у Варні при організації «Український дім». Після 2022 року спостерігається активне формування розгалуженої мережі освітніх осередків, орієнтованих на збереження української мови та культури [3, с. 162]. У Софії, Варні та Бургасі відкриваються українські школи, з'являються нові освітні ініціативи, зокрема проєкт «UA Radiance», освітній центр «Український вулик» у Софії, гуманітарно-освітній центр «Український дім», українсько-болгарський центр у Варні, а також освітні групи в місцях компактного проживання української діаспори в Бургасі, Несебрі, Светі Власі, Слинчевому березі, Обзорі, Золотих пісках та ін..

Освітні центри української діаспори в Болгарії становлять одну з ключових інституційних основ функціонування спільноти, забезпечуючи не лише передачу знань, а й формування стабільного культурного середовища. Вони мають широкий спектр діяльності, поєднуючи освітню, культурну та комунікативну функції. У їхніх межах організовуються тематичні заняття, культурно-освітні заходи, а також створюються умови для спілкування й консолідації громади. Такі осередки орієнтовані передусім на дітей українського походження і передбачають вивчення української мови, літератури, історії та ознайомлення з культурними традиціями. Освітній процес зазвичай поєднує елементи формального навчання з інтерактивними формами роботи, що дозволяє адаптувати зміст занять до різного рівня підготовки учнів.

Структура освітніх центрів зазвичай є гнучкою і залежить від ресурсних можливостей. У більшості випадків вона включає освітній блок і культурно-просвітницький напрям, пов'язаний із проведенням заходів і залученням громади до культурного життя. Функції освітніх центрів не обмежуються виключно навчальним процесом. Вони виконують роль середовища соціалізації, у якому формується відчуття належності до української спільноти, забезпечується передача культурних норм і цінностей, а також підтримується комунікація між різними поколіннями діаспори.

Освітні практики українських центрів у Болгарії є ключовим механізмом збереження національної ідентичності, забезпечуючи не лише передачу знань, а й формування культурної належності в умовах іншомовного середовища. Їхня специфіка зумовлена необхідністю адаптації змісту й форм навчання до діаспорного контексту. Основу освітнього процесу становить викладання української мови, історії та культури: мовна підготовка сприяє збереженню зв'язку з традицією, тоді як історико-культурний компонент формує уявлення про цінності та символічний простір української нації.

Характерною рисою діяльності освітніх центрів є інтеграція формального і неформального навчання. Поряд із традиційними заняттями використовуються інтерактивні методи — тематичні уроки, творчі завдання, проєктна діяльність, що дозволяє поєднати освітній процес із культурною практикою. Важливе місце займають заняття, присвячені календарним і державним святам, під час яких учні залучаються до відтворення елементів традиційної культури – пісень, обрядових дійств, символіки.

Специфікою діаспорного освітнього середовища є робота з дітьми різного рівня мовної підготовки – від носіїв української мови до тих, для кого вона є другою або іноземною, що зумовлює використання диференційованих підходів і адаптацію програм. У цих умовах освітні практики виходять за межі суто навчального процесу, поєднуючи мовну підготовку з культурними заходами та творчими проєктами, через які формується емоційний зв'язок з українською культурою.

Культурні практики, що реалізуються в освітніх центрах української діаспори в Болгарії, становлять невід'ємний компонент їхньої діяльності та виконують ключову роль у збереженні національної ідентичності. Вони не є допоміжним елементом освітнього процесу, а виступають його органічною складовою, через яку відбувається практичне засвоєння культурних норм, символів і цінностей. Однією з найважливіших форм таких практик є святкування календарних і державних свят, зокрема Різдва, Великодня, Дня вишиванки, Дня Незалежності України. У межах цих заходів відбувається не лише відтворення традиційних елементів – пісень, обрядових дій, символіки, – а й формування спільного культурного простору, у якому учасники долучаються до колективного переживання належності до української спільноти. Святкові події поєднують освітній, емоційний і комунікативний виміри, що суттєво підсилює їхній вплив на формування ідентичності. Важливе місце посідають майстер-класи та творчі заняття, спрямовані на опанування елементів традиційної культури, зокрема виготовлення народних виробів, ознайомлення з декоративно-ужитковим мистецтвом, традиційною символікою. Такі форми роботи дозволяють перейти від теоретичного засвоєння знань до їхнього практичного відтворення, що сприяє глибшому усвідомленню культурної спадщини. Участь у творчих заняттях формує особистісне ставлення до традиції та закріплює її як частину індивідуального досвіду.

Окремим напрямом є участь освітніх центрів у фестивалях і публічних заходах, які виходять за межі внутрішнього життя діаспори та репрезентують українську культуру у ширшому соціокультурному просторі. Участь у таких подіях сприяє не лише популяризації української культурної спадщини, але й утвердженню ідентичності в умовах міжкультурної взаємодії. Водночас публічний характер цих практик посилює їхню перформативну функцію, адже культура не лише зберігається, але й активно демонструється та осмислюється в нових контекстах. Зазначені культурні практики поєднують індивідуальний і колективний рівні ідентифікації, формуючи емоційно насичений досвід належності до української культури та сприяючи закріпленню культурних

орієнтирів і стійкого зв'язку з національною традицією через регулярну участь у святкових, творчих і публічних заходах.

Освітні центри української діаспори в Болгарії виконують важливу роль не лише як осередки навчання, а й як простір соціальної інтеграції, у межах якого формується та підтримується діаспорна спільнота. Вони сприяють налагодженню комунікації між представниками громади, залучаючи до взаємодії не лише дітей, а й батьків та інших членів спільноти, що забезпечує формування мережі соціальних зв'язків і перехід від індивідуального досвіду міграції до колективного. У цьому середовищі підтримується використання української мови, відтворюються культурні практики та закріплюються моделі взаємодії, що сприяє збереженню ідентичності й водночас полегшує адаптацію до іншомовного середовища. Водночас освітні центри активно взаємодіють із болгарським соціокультурним простором через співпрацю з місцевими інституціями, участь у спільних заходах і міжкультурних проєктах, виступаючи посередниками між українською діаспорою та приймаючим суспільством. Таким чином, вони функціонують як комплексні соціокультурні осередки, що поєднують освітню, комунікативну та інтеграційну функції.

Початок повномасштабної російсько-української війни у 2022 році став визначальним чинником трансформації української діаспори в Болгарії та суттєво вплинув на функціонування освітніх центрів. Збільшення чисельності українців, зокрема сімей з дітьми, зумовило зростання попиту на освіту українською мовою і появу нових освітніх центрів. Водночас кількісне зростання супроводжувалося змінами у функціональному наповненні: поряд із освітньою та культурною роллю центри дедалі більше виконують соціально-адаптаційні функції, надаючи інформаційну, організаційну та психологічну підтримку і виступаючи простором взаємодії та консолідації громади. Важливою ознакою сучасного етапу є поєднання різних форматів освітньої діяльності: навчання в українських освітніх центрах у Болгарії відбувається переважно офлайн, тоді як онлайн-формати використовуються насамперед для продовження навчання дітей у закладах освіти України та підтримання зв'язку з українським освітнім простором. Така взаємодія офлайн- і онлайн-форм дозволяє гнучко реагувати на потреби спільноти та забезпечує інтеграцію освітніх практик у діаспорному середовищі.

Отже, освітні центри української діаспори в Болгарії постають як багатофункціональні соціокультурні осередки, діяльність яких виходить за межі суто навчального процесу. Вони поєднують освітню, культурну, комунікативну та інтеграційну функції, забезпечуючи комплексний характер функціонування діаспорної спільноти. Аналіз їхньої діяльності засвідчує, що освітні центри відіграють ключову роль у збереженні та відтворенні національної ідентичності, насамперед через реалізацію мовних, культурних і соціалізаційних практик. Саме в їхньому середовищі відбувається формування стійкого зв'язку з українським культурним простором, що є особливо важливим для дітей і молоді в умовах іншомовного середовища. Водночас освітній процес у центрах не замінює навчання дітей у школах України, яке за потреби може відбуватися в онлайн-форматі незалежно від їхньої діяльності або навчання в

болгарських школах. Сучасний етап розвитку освітніх центрів, зумовлений подіями після 2022 року, засвідчує їхню здатність до адаптації та розширення функціонального навантаження. Вони дедалі більше виступають як простір підтримки, інтеграції та консолідації української спільноти в Болгарії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атаманенко А. Українці в Болгарії і Україна: потенціал співпраці. *Україна і Болгарія в історії Європи:* збірник наукових праць/ упоряд.: І.Манасієва, І.Матяш. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2019. С. 180-197.

2. Потапенко І. Збереження національної ідентичності українців Болгарії на початку XXI століття. *Болгарська україністика*. Софія, 2022. Вип. 10. С. 60-83.

3. Потапенко І. Українські біженці Болгарії: ідентичність та адаптація. *Російсько-українська війна в сучасному фольклорі*: *антропологічний вимір*. Колективна монографія. Київ: ІМФЕ, 2025.С. 155-178.

4. Якімова А. Збереження етнонаціональної ідентичності українців у Болгарії: історичний та сучасний контексти. *Народна творчість та етнологія*. 2019. 5 (381). С. 51-57.

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ЯК ПРОСТІР ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ДЕМОКРАТІЇ ВИКЛАДАЧА: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ

Риженко Ганна

Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП, аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, радник ректора

Лінеуський університет м. Кальмар, Швеція

афілійований дослідник кафедри політології

Кириченко Микола

Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України

доктор філософії, ректор,

професор, дійсний член (академік) Національної академії наук вищої освіти України, Заслужений працівник освіти України

Вступ. Сучасна трансформація системи вищої освіти в Україні відбувається в умовах демократичних змін, євроінтеграції та війни, що актуалізує потребу формування культури демократії викладача як носія цінностей, норм і практик демократичного співжиття. У цьому контексті інституційні зміни в ЗВО виступають не лише адміністративними реформами, а середовищем ціннісного становлення.

Інституційні зміни у вищій освіті, відповідно до підходів публічного управління, розглядають викладача як ключового агента цих змін. Формування культури демократії при цьому може здійснюватися з опорою на рамкові документи. Одним із таких документів є Рамка компетентностей культури демократії Ради Європи.

У контексті філософсько-історичного освітнього аналізу та пошуку концептуальних витоків доцільно звертатися до фундаментальних праць Іммануїла Канта. Саме його ідеї значною мірою становлять філософське підґрунтя ціннісно-концептуальної архітектури таких міжнародних інституцій, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та, відповідно, діяльності Рада Європи. Дослідження взаємного зв`язку.

Матеріали і методи. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові публікації з проблем публічного управління, розвитку громадянської освіти у сфері вищої освіти в Україні, міжнародні та європейські нормативно-рамкові документи, а також філософські праці Іммануїла Канта. Проаналізовано, зокрема, Рамку компетентностей культури демократії Ради Європи, а також аналітичні матеріали щодо розвитку демократичних цінностей у вищій освіті.

У дослідженні використано такі методи: системний аналіз – для осмислення інституційних змін у вищій освіті як цілісного процесу та визначення ролі викладача як агента змін; філософсько-герменевтичний метод – для інтерпретації ідей Канта у контексті сучасних освітніх практик; узагальнення – для формулювання висновків і визначення напрямів впровадження демократичних цінностей у діяльність закладів вищої освіти.

Результати дослідження. У 20-му столітті уряди більшості країн OECD здійснювали значний контроль і вплив на сектор вищої освіти, прагнучи досягти таких цілей, як економічне зростання та соціальна рівність. Однак сьогодні уряди визнають, що централізований плановий підхід до вищої освіти часто є неефективним, і що процвітаюче суспільство та економіка вимагають від установ певного ступеня незалежності [10, с. 90].

Результати системного аналізу засвідчують, що одним із визначальних напрямів інституційних змін у вищій освіті в Україні є поступовий перехід до моделі публічного управління [3]. Такий зсув характеризується розширенням кола стейкхолдерів, залучених до формування освітньої політики, цінностей і практик діяльності закладів вищої освіти [1, с. 2-9]. У цих умовах викладач постає не лише як транслятор знань, а як активний агент змін і носій демократичних цінностей.

Результати системного аналізу узгоджуються з підходами OECD, згідно з якими сучасні системи вищої освіти характеризуються складною мережею взаємодій між різними акторами, а управління здійснюється через розподіл повноважень між державою, інституційною автономією та ринковими механізмами.

Інституційні зміни у закладах вищої освіти виступають ключовим механізмом імплементації принципів демократичної культури (RFCDC), охоплюючи нормативно-правові (демократичні статути, політики академічної доброчесності, участь викладачів у врядуванні), організаційно-управлінські (колегіальність, прозорість прийняття рішень, розвиток самоврядування), освітньо-педагогічні (інтеграція демократичних компетентностей, розвиток критичного мислення, діалогічні практики навчання) та культурно-ціннісні механізми (інклюзивність, взаємна повага, етичні стандарти) [1]. У цьому

контексті викладач постає як агент інституційних змін і медіатор демократичних цінностей, чия професійна діяльність трансформується від трансляції знань до формування громадянської суб'єктності, що відповідає як сучасним підходам громадянської освіти [3], так і етичним засадам кантівського категоричного імперативу.

Таким чином, формування культури демократії викладача постає як інтегративний процес, що поєднує інституційні зміни, нормативно-ціннісні орієнтири європейського освітнього простору та філософські засади розуміння людської гідності.

Філософія Іммануїла Канта, зокрема праці *«До вічного миру»* (1795) і *Groundwork of the Metaphysics of Morals* (2012), заклала концептуальні підвалини сучасної демократії та міжнародного порядку [7; 8]. Кант обґрунтував ідею «федерації вільних держав» як форми наднаціональної координації без втрати суверенітету, що знайшло інституційне втілення в діяльності Організація Об'єднаних Націй; визначив республіканський устрій як передумову миру, поклавши основу теорії демократичного миру; сформулював принцип всесвітнього громадянства як прототип сучасної системи прав людини; а також запропонував категоричний імператив як універсальний етичний принцип, що трансформувався у норми міжнародного права та договірної відповідальності [2; 4; 3]. Ключові положення кантівської філософії майже дослівно відображені у Статуті ООН, зокрема щодо підтримки миру, заборони застосування сили, дотримання міжнародних зобов'язань і визнання гідності людини як базового принципу глобального порядку [4].

Сучасною педагогічною операціоналізацією цих ідей виступає рамка Рада Європи – Reference Framework of Competences for Democratic Culture (RFCDC), яка трансформує кантівські етичні засади у систему освітніх компетентностей, зокрема через утвердження гідності та прав людини, розвиток відповідальності й участі, підтримку плюралізму та формування критичного мислення як прояву автономії розуму. У цьому контексті інституційні зміни у закладах вищої освіти набувають філософського обґрунтування як механізм формування культури демократії викладача, а сама демократизація освіти постає не лише як інституційний, але й як глибоко етичний процес, укорінений у традиції кантівського універсалізму [1; 2; 3].

Висновки. Ідеї Іммануїла Канта формують філософський фундамент сучасної демократії, міжнародного права та діяльності Організація Об'єднаних Націй. RFCDC виступає сучасною педагогічною інтерпретацією кантівських принципів у системі освіти. Інституційні зміни у закладах вищої освіти є ключовим механізмом формування культури демократії викладача, а демократизація освіти має водночас політичний і глибоко етичний характер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень В. Г., Луговий В. І., Топузов О. М., Регейло І. Ю. Про виконання у 2025 р. плану заходів Національної академії педагогічних наук України з реалізації Концепції громадянської освіти в Україні на 2024–2030 рр. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Т. 7, № 2. DOI: doi.org

2. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : Національна академія педагогічних наук України, 2021. 384 с.

3. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: rada.gov.ua (дата звернення: 05.04.2026).

4. Council of Europe. Reference framework of competences for democratic culture. Vol. 1: Context, concepts and model. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018.

5. Council of Europe. Reference framework of competences for democratic culture. Vol. 2: Descriptors of competences for democratic culture. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018.

6. Council of Europe. Reference framework of competences for democratic culture. Vol. 3: Guidance for implementation. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018.

7. Kant I. Groundwork of the Metaphysics of Morals. Cambridge : Cambridge University Press, 2012.

8. Kant I. Perpetual Peace: A Philosophical Sketch. Cambridge : Cambridge University Press, 2003.

9. Kant I. The Metaphysics of Morals. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.

10. Organisation for Economic Co-operation and Development. Benchmarking higher education system performance: Conceptual framework and data. Paris : OECD Publishing, 2019.

11. Organisation for Economic Co-operation and Development. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris : OECD Publishing, 2023.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Загалевич Валентина

Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут»

викладач суспільних дисциплін

У сучасних умовах реформування освітньої системи особливої актуальності набуває пошук ефективних методологічних підходів до організації навчального процесу, які б забезпечували не лише засвоєння знань, але й розвиток ключових компетентностей здобувачів освіти. Одним із таких підходів є проблемне навчання, що розглядається як цілісна педагогічна система, спрямована на активізацію пізнавальної діяльності студентів.

Історія як навчальна дисципліна має значний потенціал для формування аналітичних здібностей, оскільки вона передбачає роботу з різними джерелами, інтерпретаціями подій і суперечливими фактами. Саме тому застосування проблемного навчання дозволяє не лише засвоїти фактичний матеріал, але й розвинути здатність до глибокого осмислення історичних процесів. У контексті викладання історії проблемне навчання набуває особливого значення, оскільки ця дисципліна має значний потенціал для формування критичного мислення, аналітичних здібностей та здатності до інтерпретації складних суспільних явищ [1].

Сучасна освітня парадигма в Україні та світі орієнтована на формування компетентної особистості, здатної до самостійного мислення, аналізу інформації та прийняття виважених рішень.

Методологічні засади проблемного навчання ґрунтуються на поєднанні низки наукових підходів, серед яких ключовими є діяльнісний, конструктивістський та компетентнісний. Діяльнісний підхід передбачає розгляд навчання як активного процесу взаємодії учня з навчальним матеріалом, у ході якого відбувається не лише засвоєння знань, але й формування умінь і навичок. У цьому контексті учень виступає суб'єктом навчання, який самостійно конструює знання, спираючись на попередній досвід та нову інформацію [2] .

Конструктивістський підхід, своєю чергою, акцентує увагу на індивідуальному характері пізнання та необхідності створення умов для самостійного відкриття знань. Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на формування здатності застосовувати набуті знання у практичній діяльності, що є важливим аспектом розвитку критичного мислення.

Проблемний підхід у навчанні передбачає створення на занятті ситуацій інтелектуального ускладнення, які спонукають здобувачів освіти до активного пошуку знань. На відміну від традиційного репродуктивного навчання, де учні виступають пасивними споживачами інформації, проблемне навчання орієнтує їх на самостійне відкриття нових знань через аналіз, порівняння, узагальнення та висування гіпотез. У процесі викладання історії це може проявлятися через постановку дискусійних запитань, аналіз альтернативних точок зору, роботу з історичними документами та моделювання історичних ситуацій [3].

Проблемне навчання у викладанні історії передбачає створення проблемних ситуацій, які спонукають учнів до активного пошуку рішень. Такі ситуації виникають тоді, коли учні стикаються з суперечностями між відомими фактами та новою інформацією, що потребує осмислення. Наприклад, аналіз різних інтерпретацій однієї історичної події або оцінка діяльності історичних постатей з різних точок зору створює умови для формування вмінь критичного аналізу. У процесі розв'язання проблемних завдань учні вчаться формулювати гіпотези, аргументувати власну позицію, аналізувати джерела інформації та робити обґрунтовані висновки [3].

Важливим компонентом методології проблемного навчання є використання проблемних запитань, які мають відкритий характер і не передбачають однозначної відповіді. Такі запитання спрямовані на стимулювання мисленнєвої діяльності учнів, розвиток уміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати інформацію. У викладанні історії це можуть бути питання, що стосуються причин і наслідків історичних подій, альтернативних сценаріїв розвитку історії або оцінки діяльності історичних діячів. Завдяки цьому учні поступово переходять від репродуктивного рівня засвоєння знань до продуктивного, що є необхідною умовою розвитку критичного мислення. Наприклад, замість простого запитання «Коли відбулася певна подія?» доцільно ставити більш складні питання, такі як «Чому ця подія стала можливою?» або «Які альтернативні шляхи розвитку подій могли

існувати?». Такі запитання змушують учнів виходити за межі механічного запам'ятовування та переходити до аналітичного рівня мислення. Крім того, вони сприяють формуванню вміння аргументувати власну позицію, що є важливою складовою критичного мислення [4].

Не менш важливим є залучення студентів до роботи з історичними джерелами. Аналіз документів, мемуарів, архівних матеріалів та інших джерел сприяє формуванню навичок критичного оцінювання інформації. Здобувачі освіти вчаться визначати авторство джерела, його мету, контекст створення, а також виявляти можливу упередженість. Така діяльність дозволяє сформувати уявлення про історію як багатовимірний процес, що не має єдиної інтерпретації. У свою чергу, це сприяє розвитку критичного мислення, яке передбачає здатність до аналізу різних точок зору та формування власної позиції.

Методологічні засади проблемного навчання також передбачають використання інтерактивних форм і методів навчання, таких як дискусії, дебати, кейс-метод, рольові ігри та проєктна діяльність. Ці методи сприяють активному залученню здобувачів освіти до навчального процесу, розвитку комунікативних навичок та здатності до співпраці. У процесі обговорення історичних проблем учні мають можливість висловлювати власні думки, аргументувати їх та критично оцінювати позиції інших. Це, у свою чергу, сприяє формуванню культури дискусії та розвитку критичного мислення[5].

Однією з ключових переваг проблемного підходу є його здатність стимулювати розвиток критичного мислення. Критичне мислення розглядається як комплексна інтелектуальна діяльність, що включає вміння оцінювати інформацію, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, розрізняти факти та судження, а також формулювати обґрунтовані висновки. У контексті історичної освіти це означає, що учні навчаються не лише запам'ятовувати події, але й розуміти їхній зміст, причини та наслідки, а також оцінювати їх значення для сучасності.

Особливу роль у реалізації проблемного навчання відіграє викладач, який виступає організатором і модератором навчального процесу. Його завдання полягає у створенні сприятливого освітнього середовища, формулюванні проблемних завдань, забезпеченні зворотного зв'язку та підтримці пізнавальної активності учнів. Вчитель має володіти високим рівнем методичної підготовки, здатністю до гнучкого планування уроку та врахування індивідуальних особливостей студентів. Важливо також забезпечити поступове ускладнення навчального матеріалу та завдань, що сприяє розвитку мисленнєвих здібностей. Важливо також створювати атмосферу довіри та відкритості, у якій ніхто не боятиметься висловлювати свої думки та припускатися помилок [5].

Разом з тим, впровадження проблемного підходу у викладанні історії має певні труднощі. Серед них можна виділити обмежений час на занятті, необхідність ретельної підготовки викладача, а також різний рівень підготовки здобувачів освіти. Важливо також враховувати вікові особливості учасників освітнього процесу та рівень їхньої підготовки. Разом з тим, ефективність реалізації проблемного навчання залежить від низки умов, серед яких

важливими є мотивація здобувачів освіти, наявність відповідних навчальних матеріалів та використання сучасних освітніх технологій.

Однак ці труднощі можуть бути подолані за умови системного підходу до організації навчального процесу та використання сучасних педагогічних технологій. Зокрема, ефективним є поєднання проблемного навчання з іншими методами, такими як інтерактивне та компетентнісне навчання.

Отже, методологічні засади проблемного навчання у викладанні історії базуються на інтеграції сучасних педагогічних підходів, спрямованих на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Застосування проблемного підходу сприяє формуванню критичного мислення, розвитку аналітичних здібностей та здатності до самостійного осмислення історичних процесів.

Завдяки цьому не лише краще засвоюється навчальний матеріал, але й набуваються важливі життєві компетентності, які допомагають їм орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Таким чином, впровадження проблемного навчання є необхідною умовою підвищення якості історичної освіти та підготовки здобувачів освіти до активної участі в суспільному житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпушина М. Г. Методи та форми проблемного навчання URL: http://www.confcontact.com/2016-alyans-nauk/karpushina.htm

2. Коваль Павло. Проблемне навчання як складова сучасних освітніх технологій в загальноосвітній школі URL: https://surl.li/nnstkm

3. Мельничук А., Мирончук Н.М. Технологія проблемного навчання у вищому навчальному закладі URL: https://core.ac.uk/reader/42971250

4. Павленко В.В. Методи проблемного навчання. *Нові технології навчання: наук.-пед. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ, 2014. Вип. 81 (спецвипуск). 84 с.

5. Пометун О., Фрейман Г.О. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

МЕТАФОРИЧНИЙ СВІТ БАЙОК ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ М'ЯКИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ

Базуріна Тетяна

Комунальна установа «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Глухівської міської ради

консультант

Глухівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3

учитель української мови і літератури, спеціаліст ІІ категорії

В умовах сучасної освіти вивчення літератури перестає бути лише процесом накопичення знань про авторів та тексти. Сьогодні це простір для розвитку та формування м'яких навичок (soft skills) – універсальних

компетенцій, що допомагають особистості адаптуватися в суспільстві, ефективно комунікувати та розв'язувати складні завдання. Постать Григорія Сковороди, чиє 300-річчя Україна відзначала в умовах повномасштабної війни, набуває особливої актуальності. Його «Байки Харківські» – це не просто повчальні тексти, а закодовані моделі поведінки, критичного мислення та емоційного інтелекту, що є фундаментом україноцентричного світогляду.

Українська література як важлива складова національної культури має значний потенціал у розвитку та формуванні м'яких навичок здобувачів освіти ЗЗСО. Українська література як шкільний предмет має унікальний людиноцетричний потенціал: вона не просто знайомить із текстами українських письменників, а формує україноцентричний світогляд молоді в умовах сучасної війни. Відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти [3], одним із ключових завдань є розвиток соціально-громадянської, комунікативної, особистісної та загальної культурної компетентностей, які стають фундаментом для виховання цілісної особистості і забезпечують гнучкість, адаптивність та успішну взаємодію з іншими людьми, що є критичним для соціалізації та професійної діяльності. Література стає дзеркалом, через яке учень/учениця визначають себе частинкою великого народу.

В умовах реалізації концепції НУШ [5], вивчення літератури трансформується з репродуктивного процесу в активне моделювання життєвого досвіду. Художній текст сьогодні виступає не лише об'єктом естетичної насолоди, а й дієвим майданчиком для розвитку емпатії, критичного мислення, комунікативних здібностей та емоційного інтелекту [4]. Саме через літературну освіту здобувачі освіти ЗЗСО вчаться розрізняти справжнє і фальшиве, бачити причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати різні точки зору та формувати власну думку.

Метафорична мова Григорія Сковороди – це не просто художній засіб, а складна система смислових кодів. Для сучасного вчителя-словесника ці коди стають ключами до розвитку м'яких навичок, які сьогодні є критично важливими для життєстійкості учнів.

Байка «Бджола та Шершень» є ідеальним матеріалом для розвитку навички аналізу та синтезу. Шершень уособлює споживацький тип мислення, тоді як Бджола – творчий. Аналізуючи байку «Бджола та Шершень», учні вчаться відрізняти зовнішню форму від внутрішнього змісту. Розвиток навички аналізу допомагає протистояти маніпуляціям та пропаганді в реальному житті. Пропонуємо школярам перекласти «силу» (мораль) байки на мову сучасних реалій. Адже головна особливість байок Сковороди – авторське пояснення, яке він називає «силою». На відміну від класичної моралі, «сила» часто за обсягом більша за саму фабулу. Цікавою та продуктивною є робота в парах, коли для всіх одне завдання – знайти приклади «шершнів» і «бджіл» у сучасному інформаційному просторі (наприклад, блогерство як «сродна праця», «хайп» на чужих досягненнях). Як результат – розвиток здатності розрізняти маніпулятивні твердження та глибокі ціннісні орієнтири.

Байка «Змія та Жаба» фокусує увагу на внутрішньому стані людини, її заздрощах, страхах та амбіціях. Рекомендуємо прийом «Дзеркало персонажа».

Запитання до учнів: «Що відчуває Сорока, намагаючись наслідувати Орла?», «Які у неї емоції?» – дозволять провести бесіду або дискусію про синдром самозванця та важливість автентичності. Полюбляють школярі різноманітні види інтерв'ю. Учні у ролі журналістів беруть інтерв'ю у персонажів байок («Ворон і Чиж», «Собака та Кобила» тощо), намагаючись зрозуміти їхню мотивацію, а не лише засудити за «погану» поведінку. В учнів розвивається самоусвідомлення та розуміння власних емоцій через проєкцію на літературних героїв. Читання байок Григорія Сковороди дозволяє «прожити» життя персонажів, розуміти їхні почуття, мотиви та переживання, що розвиває здатність співпереживати в реальному житті.

Концепція «сродної праці» – це ідеальний інструмент для профорієнтації підлітків. Григорій Сковорода вчить, що успіх не в багатстві, а у відповідності професії природним нахилам людини. Наприклад, обговорення байки «Орел та Сорока» дозволяє підняти питання автентичності: «Чи варто намагатися бути кимось іншим заради моди чи статусу?».

У байці «Зозуля та Дрізд» автор піднімає питання покликання. Під час війни, коли діти змушені адаптуватися до нових умов, концепція «сродності» стає психологічною опорою. Пропонуємо учням заповнити таблицю «SWOT-аналіз персонажа»: сильні сторони, слабкі сторони, можливості, загрози для персонажів. Це навчає здобувачів освіти ЗЗСО стратегічному плануванню власного життя. Старшокласників зацікавить «Кар'єрний коучинг від Сковороди»: завдання – написати есе-пораду однолітку, який не може обрати професію, використовуючи афоризми філософа («Визначай себе не за посадою, а за природою»). У підсумку – формування навички прийняття рішень та відповідальності за власний вибір.

Байка «Собака та Кобила» демонструє важливість кожного у суспільній ієрархії та вчить поважати чужу працю. Рекомендуємо змоделювати діалог між персонажами байки «через роки», в умовах сучасної команди (наприклад, IT-стартапу), де кожен має різний функціонал, але спільну мету. Рольова гра «Переговори», незважаючи на побоювання, допомогла школярам знайти компроміс між персонажами, не принижуючи гідності кожного із них. Розвиток навичок командної роботи та ненасильницького спілкування надзвичайно важливі для сучасних підлітків.

Метафори Сковороди часто будуються на антитезах: істина – облуда, мир – тривога. Через образи тварин філософ розкриває типи людських характерів. Робота над байками в групах (наприклад, театралізація або створення коміксів) дозволяє учням «прожити» ситуації конфлікту та знайти вихід, спираючись на сковородинську мудрість про внутрішню свободу.

Сьогодні важливою м'якою навичкою є резильєнтність (життєстійкість). Григорій Сковорода, який був мандрівним філософом, вчить знаходити опору всередині себе («Царство Боже всередині нас»). У часи війни це стає основою психологічної стабільності учнів [1].

Використання різноманітних методів і прийомів методів перетворюють уроки літератури на середовище особистісного зростання. Метафоричний світ

Сковороди стає для учня не «музейним експонатом», а дієвим інструментом побудови успішного та україноцентричного майбутнього.

Отже, вивчення метафоричного світу письменника, просвітителя, мандрівного філософа Григорія Сковороди на уроках української літератури дозволяє вчителю вийти за межі академізму [2]. Байки стають простором для розвитку когнітивної гнучкості, етики та лідерських якостей. Це шлях до виховання не просто читача, а свідомого громадянина з міцним внутрішнім стрижнем.

Підсумовуючи, хочемо підкреслити, що розвиток м'яких навичок здобувачів освіти ЗЗСО у процесі вивчення української літератури є стратегічним завданням сучасної освіти. В умовах реалізації концепції Нової української школи [5], література перестає бути лише об'єктом естетичного споглядання, перетворюючись на потужний інструмент соціалізації та адаптації особистості.

Уроки української літератури в сучасній школі – це простір формування комунікабельності, критичного мислення, креативності та лідерства. Поєднання класичної спадщини з сучасністю створює унікальне виховне середовище, де кожен учень отримує змогу усвідомити свою унікальність. Лише за умови гармонійного поєднання традиційних цінностей та інноваційних підходів ми зможемо виховати покоління, для якого Україна є найвищою цінністю, а її культура – основою власного буття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко С. Виховання національно свідомої особистості в умовах російсько-української війни (на основі застосування нових експериментальних технологій в освітній сфері України). Проблеми освіти. 2022. Вип.1 (96). С. 223-235. URL: https://imzo-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/60

2. Виховні засади утвердження української національної ідентичності. Методичний посібник / [Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.]. Івано-Франківськ: НАЇР, 2024. 124 с. DOI: https://doi.org/10.32405/978-617-8011-26-0-2024-124

3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL. https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti (дата звернення:07.04.2026)

4. Закон України «Про освіту» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення:07.04.2026)

5. Концепція Нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення:07.04.2026)

6. Пометун О.І. Розвиток критичного мислення учнів на уроках різних предметів. – Київ, 2007.

СЕКЦІЯ IV
«Гуманітарні парадигми науки: історія та філософія»

СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНА: ЕВОЛЮЦІЯ ВІД ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА ДО ПЕРЕДВСТУПНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Чумаченко Олена
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії

Східне партнерство (СП) Європейського Союзу постало на тлі зміни геополітичної ситуації наприкінці 2000-х років та активізації зовнішньої політики ЄС у сусідніх регіонах, особливо після розширення 2004–2007 рр., яке суттєво змінило структуру відносин між ЄС і його сусідами [7]. Характерно, що ініціатива була представлена як частина Європейської політики сусідства (ЄПС) – рамкової стратегії зовнішніх відносин ЄС, метою якої було зміцнення співробітництва з державами, що не належать до процесу розширення, але мають тісні сусідські зв'язки з ЄС [7]. Перші кроки до формування ЄПС були зроблені у спільних документах 2003–2004 рр., але Східне партнерство як окремий формат було запропоновано в рамках засідання Європейської Ради у Празі 7 травня 2009 року [2], що стало важливим кроком у формуванні стратегії ЄС щодо країн Східного партнерства.

Ця ініціатива відповідала стратегічній потребі ЄС у розвитку більш глибоких політичних, економічних та соціальних зв'язків зі східними сусідами, включно з Україною, Білоруссю, Молдовою, Вірменією, Грузією та Азербайджаном. У самій декларації підкреслюється, що СП має на меті створення умов для політичної асоціації та економічної інтеграції, розширення співробітництва у сфері безпеки, енергетики, торгівлі та культурних зв'язків [2]. Дослідники зазначають, що СП стало інструментом м'якої нормативної трансформації сусідніх держав через поступове наближення до стандартів ЄС [15, с. 50].

Східне партнерство не було укладено як окрема юридично зобов'язуюча угода з повноваженнями прямої імплементації, але стало рамковою платформою для розвитку двосторонніх угод та програм співробітництва. Правова основа СП формується на поєднанні багатьох компонентів. Європейська політика сусідства була започаткована у 2004 році та закріпила принцип асиметричної інтеграції з сусідніми державами, що підтверджено у стратегічному документі Європейської Комісії [7].

СП формалізовано під час саміту у Празі 2009 року, що увійшло до загальної рамки ЄПС як її окремий східний вимір. Основні цілі СП були

визначені задля сприяння політичній асоціації, економічній інтеграції, підвищення мобільності, енергетичній безпеці й поглибленню контактів між європейськими сусідами та ЄС [2]. Як зазначає Європейська служба зовнішніх дій, СП також виконує функцію стабілізації регіонального середовища через підтримку реформ [11].

Значна частина правової інтеграції у межах СП реалізується через укладення двосторонніх угод між ЄС та кожною країною-учасницею. Україна є прикладом такої практики. У 2014 році між Україною та ЄС було підписано Угоду про асоціацію, включно з Поглибленою та всеохоплюючою зоною вільної торгівлі (DCFTA), яка створила основу для глибшої економічної інтеграції та нормативного зближення [13]. Саме через DCFTA ЄС та Україна почали гармонізувати регулювання у ключових секторах, включаючи митну політику, технічні регламенти, стандарти якості та державні закупівлі.

Україна з самого початку активно брала участь у Східному партнерстві як один із ключових партнерів ЄС. Уже у спільній декларації Праги 2009 року наголошувалося на прагненні створити умови для більш тісної політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС [2]. Як підкреслює О. Скрипник, СП також стало важливим механізмом політичного врегулювання конфліктів у регіоні Східного партнерства [17, с. 35].

У межах СП було започатковано низку практичних ініціатив щодо підтримки реформ, зокрема у сфері митної та прикордонної співпраці, енергетичної ефективності, малого та середнього підприємництва, мобільності громадян, а також громадянського суспільства. Формуванню таких ініціатив сприяли регулярні засідання Ради асоціації Україна – ЄС та програми фінансової підтримки ЄС [3].

Правова імплементація Східного партнерства для України поступово набирала системного характеру з підписанням Угоди про асоціацію 2014 року. Хоча сам СП не надавав гарантії майбутнього членства, Угода про асоціацію стала найбільш комплексною правовою угодою між ЄС і державою-учасницею СП щодо адаптації до стандартів ЄС [13]. Як зазначає У. Ільницька, асоціаційний формат співпраці став важливим інструментом політичної європеїзації України [15, с. 52].

Зокрема, DCFTA відкрила українському бізнесу доступ до внутрішнього ринку ЄС у межах лібералізованого режиму торгівлі, що мало сприяти економічному розвитку та підвищенню конкурентоспроможності [13]. Після 2020 року ЄС додатково посилив акцент на питаннях стійкості та реформ у межах політики Східного партнерства [3].

З точки зору теоретичного осмислення, інтеграційний шлях України в межах Східного партнерства свідчить про особливу модель «інтеграції без членства», коли правова адаптація та секторальна інтеграція реалізуються за відсутності формальної перспективи вступу до ЄС. Такий підхід, закладений у формулюваннях Спільної декларації Празького саміту 2009 року [10], поєднував елементи європеїзації, умовності та збереження міжурядового контролю з боку держав-членів ЄС. У науковій літературі ця модель трактується як форма диференційованої інтеграції, що передбачає поступове

включення партнерів до окремих політик і секторів внутрішнього ринку без надання повноцінного членства, але із суттєвими зобов'язаннями щодо імплементації acquis. Українські дослідники підкреслюють, що саме асиметричність зобов'язань і глибина нормативної адаптації відрізняють український випадок від класичної політики сусідства, надаючи йому ознак квазіпередвступної моделі [17, с. 52–55].

Інституційна архітектура Східного партнерства з моменту його започаткування у 2009 році була побудована за принципом багаторівневості та поєднання двостороннього й багатостороннього вимірів. У Спільній декларації Празького саміту 7 травня 2009 року закріплено створення чотирьох тематичних платформ співробітництва, регулярних самітів глав держав і урядів, зустрічей міністрів закордонних справ та парламентського виміру співпраці в межах Євронесту [10]. Таким чином, СП було інституціоналізовано як постійний механізм політичного діалогу, моніторингу реформ і координації секторальної інтеграції, а не як декларативну політичну ініціативу.

Особливістю СП стало поєднання двосторонніх інструментів асоціації з багатосторонніми майданчиками співпраці. Для України визначальним став саме двосторонній трек, який набув інституційного завершення після підписання Угоди про асоціацію у 2014 році [13]. Угода передбачила створення Ради асоціації, Комітету асоціації та спеціалізованих підкомітетів, що забезпечують системний моніторинг виконання зобов'язань і координацію нормативної адаптації. Така структура фактично інтегрувала Україну до механізму регулярного правового діалогу з ЄС, який за своїм функціональним змістом наближається до інструментів, характерних для країн-кандидатів. Дослідники наголошують, що інтенсивність правового зближення у межах DCFTA є безпрецедентною для держав, які формально не мають статусу кандидата [17, с. 56–59].

Водночас багатосторонній вимір СП сприяв обміну досвідом між державами-партнерами у сферах енергетики, цифрової трансформації, транспортної інтеграції та підтримки малого і середнього бізнесу. Участь України у спільних дорожніх картах і тематичних платформах забезпечувала додатковий канал європеїзації через горизонтальну координацію реформ. Проте з часом стало очевидним, що глибина інтеграції України, Молдови та Грузії, які уклали Угоди про асоціацію з ЄС, суттєво перевищує рівень інших учасників СП. Це призвело до внутрішньої диференціації формату та фактичного формування групи асоційованих партнерів із розширеним обсягом зобов'язань.

Події 2014 року стали поворотним моментом у розвитку Східного партнерства. Після підписання політичної частини Угоди про асоціацію у березні 2014 року та економічної частини у червні того ж року [13] співпраця між Україною та ЄС набула якісно нового змісту. У Висновках Європейської Ради від 27 червня 2014 року наголошувалося на підтримці суверенітету та територіальної цілісності України та на важливості повної імплементації Угоди як інструменту глибокої політичної асоціації та економічної інтеграції [6]. У такий спосіб СП трансформувалося з переважно нормативного проєкту у політично навантажений інструмент стратегічної підтримки.

У стратегічному вимірі 2014 рік засвідчив обмеженість початкової концепції СП як передусім економічного та регуляторного формату. Російська агресія проти України продемонструвала, що безпековий компонент не може залишатися периферійним. Відтак ЄС поступово інтегрував питання безпеки, енергетичної незалежності та стійкості державних інституцій у загальну архітектуру співпраці. У сучасних дослідженнях наголошується, що європейська інтеграція України дедалі більше розглядається як складова ширшої системи інтегрованого стримування в Європі, де економічна, нормативна та безпекова взаємодія взаємодоповнюють одна одну [17, с. 60–63].

Подальший розвиток СП відбувався на тлі загальноєвропейського перегляду політики розширення та сусідства. У Стратегії Європейської Комісії щодо Західних Балкан 2018 року підкреслено необхідність посилення політичного виміру інтеграції та жорсткішого застосування принципу умовності [1]. Хоча цей документ стосується передусім балканського напряму, він відображає еволюцію підходів ЄС до сусідніх держав загалом. Оновлена методологія розширення 2020 року, яка передбачає посилення політичного контролю, кластеризацію переговорних глав і можливість зворотності процесу у разі регресу реформ [2], опосередковано вплинула і на логіку співпраці з Україною, підвищивши значення верховенства права як центрального критерію оцінювання.

Рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата на членство [5] стало кульмінацією еволюції Східного партнерства у відносинах з Україною. Формально це рішення перевело Україну з площини політики сусідства до сфери класичної політики розширення. Проте інституційний та нормативний фундамент, закладений у межах СП та Угоди про асоціацію, став передумовою для такого кроку. Системна імплементація acquis у межах DCFTA, регулярний моніторинг виконання зобов'язань та функціонування інституцій асоціації створили структурні підстави для позитивної оцінки готовності України до подальшого зближення.

Отже, друга фаза розвитку Східного партнерства у відносинах з Україною характеризується переходом від політики сусідства до фактичної передвступної інтеграції. Якщо на початковому етапі СП позиціонувалося як інструмент економічної та нормативної конвергенції без гарантії членства [10], то після 2022 року воно стало історичним етапом на шляху до повноцінної інтеграції України до Європейського Союзу [5]. Еволюція формату засвідчує гнучкість політики ЄС, її здатність адаптуватися до геополітичних викликів і поєднувати механізми умовності, фінансової підтримки, безпекової взаємодії та політичної солідарності в межах єдиної стратегії інтеграційного зближення.

У межах теорії зовнішнього управління Східне партнерство можна інтерпретувати як інструмент розширення регуляторного простору ЄС без формального розширення його територіальних кордонів. Йдеться про формування так званого «нормативного тяжіння», коли доступ до внутрішнього ринку, фінансових інструментів та секторальних програм обумовлюється імплементацією acquis та дотриманням спільних цінностей. У цьому контексті положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014

року [13] виступають правовою основою інституціоналізації зовнішнього управління, оскільки передбачають не лише адаптацію законодавства, а й створення постійних механізмів моніторингу та оцінки виконання зобов'язань. Така модель передбачає глибоке проникнення європейських норм у внутрішній правовий порядок держави-партнера, що зближує її з форматом передвступної підготовки.

Водночас український випадок продемонстрував трансформацію логіки умовності. Якщо у класичній моделі розширення перспектива членства виступає ключовим стимулом для реформ, то в межах початкової архітектури СП цей стимул був відсутній. У Спільній декларації Празького саміту 2009 року [10] акцент зроблено на політичній асоціації та економічній інтеграції без прямої згадки про майбутній вступ. Це створювало ситуацію, коли масштаб нормативної адаптації не був формально прив'язаний до переговорного процесу щодо членства. Однак після 2014 року, а особливо після рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата [5], відбулася зміна політичної парадигми. Нормативна інтеграція, що здійснювалася в межах СП та Угоди про асоціацію, була ретроспективно переосмислена як складова підготовчого етапу до вступу.

З позицій порівняльного аналізу політики ЄС щодо Західних Балкан та України виявляється важлива особливість: інструменти інтеграції поступово зближуються, попри різну вихідну інституційну рамку. У Стратегії Європейської Комісії щодо Західних Балкан 2018 року [1] наголошено на необхідності чіткого політичного керівництва, посилення верховенства права та боротьби з корупцією як передумов просування у процесі вступу. Оновлена методологія розширення 2020 року [2] доповнила цей підхід кластеризацією переговорних глав і можливістю зупинення або повернення процесу у разі регресу реформ. Хоча ці документи безпосередньо адресовані балканським країнам, їхній зміст відображає загальну тенденцію до політизації інтеграційного процесу та підвищення ролі принципу умовності. У випадку України після 2022 року ці ж критерії почали застосовуватися вже в межах офіційного кандидатського статусу.

Особливої уваги заслуговує безпековий вимір еволюції СП. Після 2014 року співпраця між Україною та ЄС дедалі більше включала елементи підтримки у сфері енергетичної безпеки, кіберзахисту, стійкості інституцій та стратегічних комунікацій. У Висновках Європейської Ради від 27 червня 2014 року [6] підтверджено політичну підтримку України та наголошено на необхідності імплементації Угоди про асоціацію як інструменту стабілізації. Таким чином, інтеграція набула комплексного характеру, поєднуючи економічні, нормативні та безпекові компоненти. Український кейс продемонстрував, що ЄС поступово трансформується з виключно нормативної сили у суб'єкта, здатного поєднувати регуляторні механізми з елементами геополітичної стратегії.

Надання Україні статусу кандидата у 2022 році [5] завершило етап «інтеграції без членства» та формально включило державу до механізмів політики розширення. Проте саме Східне партнерство створило передумови для

такого переходу. Інституційні механізми асоціації, системна імплементація acquis, функціонування спільних органів та поступове секторальне зближення забезпечили необхідний рівень правової та адміністративної підготовки. У цьому сенсі СП виконав роль проміжного інституційного мосту між політикою сусідства та політикою розширення.

У концептуальному вимірі розвиток СП щодо України засвідчує еволюцію самої інтеграційної моделі ЄС. По-перше, інтеграція дедалі більше набуває диференційованого характеру, допускаючи різні рівні включення держав до спільного правового простору. По-друге, умовність стає багатовимірною, поєднуючи правові, політичні та безпекові критерії. По-третє, зовнішня політика ЄС поступово інтегрує геополітичний вимір, що особливо виразно проявилося після 2014 року.

Отже, Східне партнерство у відносинах з Україною пройшло шлях від інструменту політики сусідства до підготовчого етапу передвступної інтеграції. Український кейс продемонстрував, що інтенсивна нормативна адаптація та секторальна інтеграція здатні трансформувати початково обмежений формат співпраці у повноцінний процес наближення до членства. У ширшому теоретичному контексті це підтверджує гнучкість інтеграційної моделі ЄС та її здатність еволюціонувати під впливом внутрішніх реформ і зовнішніх геополітичних викликів. Східне партнерство для України стало не лише механізмом співпраці, але й історичним етапом поступового переходу від периферійного статусу у межах політики сусідства до повноцінного включення в архітектуру розширення Європейського Союзу. У цьому контексті український досвід демонструє здатність інструментів «м'якої інтеграції» трансформуватися у передвступний формат за умови політичної волі, системних реформ та геополітичної кон'юнктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Council of the European Union. Council Decision (EU) 2014/668/EU of 23 June 2014 on the signing, on behalf of the European Union, and provisional application of the Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014D0668 (дата звернення: 27.02.2026).

2. Council of the European Union. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, 7 May 2009. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/er/107589.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

3. European Commission ; High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy. *Eastern Partnership policy beyond 2020: Reinforcing Resilience – an Eastern Partnership that delivers for all* : Joint Communication, JOIN(2020) 7 final, 18 March 2020. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020JC0007 (дата звернення: 27.02.2026).

4. European Commission. *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans* : Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2018) 65 final, 6 Febr. 2018. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0065 (дата звернення: 27.02.2026).

5. European Commission. Association Implementation Report on Ukraine. SWD(2023) 699 final. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD:2023:699:FIN (дата звернення: 27.02.2026).

6. European Commission. *Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans* : Communication from the Commission, COM(2020) 57 final, 5 Febr. 2020. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0057 (дата звернення: 27.02.2026).

7. European Commission. *European Neighbourhood Policy – Strategy Paper* : Communication from the Commission, COM(2004) 373 final, 12 May 2004. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0373 (дата звернення: 27.02.2026).

8. European Commission. Ukraine 2023 Report. SWD(2023) 699 final (Enlargement Package 2023). URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=SWD:2023:699:FIN (дата звернення: 27.02.2026).

9. European Council. *European Council conclusions, 23–24 June 2022*. URL: http://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-23-euco-conclusions-en.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

10. European Council. *European Council conclusions, 27 June 2014*. URL: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/143478.pdf (дата звернення: 27.02.2026).

11. European External Action Service. Eastern Partnership – Facts and Figures. URL: http://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en (дата звернення: 27.02.2026).

12. European Parliament. Resolution of 12 March 2014 on the invasion of Ukraine by Russia. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2014-0248_EN.html (дата звернення: 27.02.2026).

13. European Union ; Ukraine. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part (2014). URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01) (дата звернення: 27.02.2026).

14. Абрат Сергій. Безпековий вимір співпраці в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство». *Міжнародні відносини*. 2021. № 21. С. 12–18. URL: http://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/article/view/309 (дата звернення: 27.02.2026).

15. Ільницька Уляна. «Східне партнерство» як вимір європейської політики сусідства та діалоговий рівень співробітництва України з ЄС. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Політичні науки*. 2014. № 809. С. 49–55. URL: http://ena.lpnu.ua/items/3daada90-d9b9-41a4-914a-317107763f20 (дата звернення: 27.02.2026).

16. Оржеховська Анастасія. Правові аспекти співпраці України та ЄС у рамках програми «Східне партнерство». *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. Вип. 76. С. 142–148. URL: http://dspace.onua.edu.ua/items/75aabe06-61ab-4ddd-82c2-f9ca4ac98195 (дата звернення: 27.02.2026).

17. Скрипник Олена. Участь Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів на території країн Східного партнерства. *Публічне управління та адміністрування в Україні.* 2020. № 19. С. 34–40. URL: http://pahs.journal.kspu.edu/index.php/pahs/article/view/62 (дата звернення: 27.02.2026).

18. Турчин Ярина, Івасечко Оксана, Юринець Оксана. Підвищення ефективності реалізації ініціативи Східного партнерства в Україні. *Політичне життя.* 2022. № 1. С. 88–94. URL: http://jpl.donnu.edu.ua/article/view/12046 (дата звернення: 27.02.2026).

19. Турчин Ярина. Перспективи Східного партнерства в умовах геополітичних та безпекових змін східноєвропейського регіону. *Гуманітарні візії.* 2019. Т. 5, № 2. С. 56–63. URL: http://ena.lpnu.ua/items/02fbdebb-5a93-45d2-837d-5ca1ca3d86d0 (дата звернення: 27.02.2026).

ДОСЛІДЖЕННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ У XXI СТОЛІТТІ

Рибалка Олексій
Сумський державний університет
аспірант
Науковий керівник: **Лебідь Андрій Євгенійович,**
доктор філософських наук, професор кафедри психології,
політології та соціокультурних технологій,
Сумський державний університет

Появу аналітичної філософії як впливової течії філософської думки пов`язують з першими публікаціями праць Готлоба Фреге з логіки і основ математики у кінці XIX століття. [6, с. 150]

У XX ст. аналітична філософія посіла чільне місце не тільки в академічній філософії країн англомовного світу (Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Канади, Австралії, Нової Зеландії), але й у ряді європейських країн (Нідерландів, Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії). Не є винятком і країни, де континентальна філософія має давню традицію, зокрема, Німеччина [5, с. 199].

Український філософський дискурс також не стоїть осторонь світової тенденції. Одним з українських дослідників аналітичної філософії у XXI столітті є Я. Шрамко. Так, у вступі до спеціального випуску журналу «Theoria» («Analytical Philosophy and Epistemology in Ukraine») 1999 року він разом з О. Корпало та В. Омелянчиком окреслюють передісторію становлення аналітичної філософії в Україні та її роль у філософському дискурсі радянського періоду. Окремо виділяється рух «Логіка і методологія науки», що сформувався у 1960-х роках в Інституті філософії Академії наук України та протистояв риториці діалектичного матеріалізму й підтримував критичне мислення [7].

У подальшому учений приділив увагу спробі дати визначення поняттю «аналітична філософія», а також важливим особливостям аналітичної філософії, що сприяли її виокремленню в самостійний напрямок сучасної філософської думки. Наступні дослідження Я. Шрамко присвятив аналітичній соціальній філософії, аналітичній політичній філософії, аналітичній онтології, аналітичній метаетиці.

Говорячи про українські дослідження у царині аналітичної філософії варто згадати і А. Синицю. У своїх дослідженнях науковець здійснив глибинний аналіз витоків, особливостей становлення і тенденцій розвитку аналітичної філософії на сучасному етапі її розвитку. У рамках дослідження А. Синиця, зокрема, окреслив причини та передумови прагматичного та когнітивного поворотів у аналітичній філософії, дослідив співвідношення аналітичної та неаналітичної філософії, проаналізував основні способи критики аналітичної методології. Він представив основні розробки сучасної аналітичної філософії у сфері епістемології, філософії свідомості, філософії когнітивних наук та філософії штучного інтелекту [2].

Окремим предметом дослідження в сучасній аналітичній філософії є поняття «істини». Так, А. Лебідь серед іншого дослідив предикат «істина» у контексті парадигм реалізму і антиреалізму в аналітичній філософії, запропонував інфляційну та дефляційну інтерпретаційні моделі істина, встановив, що предикат «істина» може бути помислений у трьох його системних репрезентаціях: парадигмальності, аспектності, інтерпретативності [5].

Говорячи про дослідження аналітичної філософії в Україні, не можна не згадати дискусію між С. Іваником та І. Лисим щодо питання про місце аналітичної традиції у розвитку української філософської думки. У 2015 році вийшла стаття С. Іваника «Що таке польська філософія й що вона може дати українській філософії?» Автор статті висловив позицію, що на шляху до становлення української філософії, необхідно зробити два кроки. Перший – вивчати досвід країн, що мають стійку філософську традицію і переймати їхню методологію філософських досліджень, не надаючи перевагу якомусь конкретному напрямку або країні.

Другий крок – «цілеспрямований розвиток аналітичного напряму в українській філософії». Автор акцентує увагу на тому, що не всі філософські течії, які традиційно формувалися в інших країнах, мають безоглядно імплементуватися в українську традицію. Основні зусилля доцільно зосередити на рецепції аналітичних ідей та вивченні, у тому числі перекладі, здобутків аналітичних філософів [1].

І. Лисий критично поставився до ідей С. Іваника, про що висловився у статті «Чому тільки аналітика?» На його думку, С. Іваник не навів переконливих аргументів, чому аналітична філософія для українських дослідників повинна мати перевагу над екзистенціалізмом, герменевтикою, комунікативною філософією? Крім того, І. Лисий категорично заперечує проти пропозиції С. Іваника спрямувати «аналітичний переворот» у ретроспективу української філософської думки. [4]

Стан дослідження аналітичної філософії у XXI столітті, предметна та категоріальна розмаїтість свідчить про поступове поширення аналітичної традиції в усіх галузях філософського знання України. Маємо надію, що до переліку вчених, які досліджують питання аналітичної філософії та імплементують її в українську філософську традицію долучатиметься все більше і більше науковців. Адже подальший розвиток національної філософської думки неможливий без рецепції філософських течій, які зародилися і розвиваються у країнах з давньою філософською традицією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іваник С. Що таке польська філософія й що вона може дати українській філософії?. *Sententiae*. 2015. №1. С. 128–142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/senten_2015_1_11

2. Карівець І. В. Аналітична філософія стає ближчою…. *Humanitarian Vision.* 2018. Вип. 4 №1 С. 75-77.DOI: https://doi.org/10.23939/SHV2018.01.075

3. Лебідь А. Є. Концепт «істина» в аналітичній філософії : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2017. 381 с.

4. Лисий І. Чому тільки аналітика?. *Sententiae*. 2015. № 2. С. 166-176. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000787845

5. Шрамко Я., Хоменко І. Сучасна аналітична філософія: історичні витоки та перспективи розвитку. (За матеріалами 11-го міжнародного конгресу Товариства аналітичної філософії, 12-15.09.2022, Берлін, Німеччина). *Sententiae.* 2022. № 3. С. 197–205. DOI: https://doi.org/10.31649/sent41.03.197

6. Шрамко Я. Що таке аналітична філософія? *Актуальні проблеми духовності*: зб. наукових праць. 2011. Вип. 12. С. 149–169. DOI: https://doi.org/10.31812/apd.v0i12.1783

7. Korpalo O., Omelyantchik V., Shramko Y. Presentation of the special issue of «Theoria» («Analytical Philosophy and Epistemology in Ukraine»). *Theoria*. 1999. Vol. 14/1. P. 5-9. URL: https://kdpu.edu.ua/shramko/files/1999_Theoria_Presentation.pdf

ІНДУСТРІАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Тищенко Костянтин
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
студент 3 курсу
Науковий керівник: Голуб Анжеліка Анатоліївна,
асистент кафедри історії, правознавства
та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Промислова революція суттєво змінила не лише технології та характер праці, а й навколишнє середовище, баланс сил, просторову організацію життя та соціальні відносини. До промислової революції більшість людей в світі були селянами, фермерами чи займались промислами. Невеликий клас, який тоді правив, складався з землевласницьких дворян або аристократів. Нові робочі місця, котрі вимагала індустріалізація, призвели до двох великих змін у системах соціального класу. По-перше, індустріалізація призвела до зростання найманих робітників (пролетаріату) та зростання середнього класу (буржуазії). По-друге, люди почали відчувати спорідненість між собою та іншими людьми, які жили подібним життям, навіть якщо вони з різних спільнот і регіонів [1].

Зміни в структурі праці також виявилися в зростанні спеціалізації та поділу праці. Фабричне виробництво передбачало виконання окремих, вузько визначених операцій, що знижувало потребу в високій кваліфікації робітників, але водночас підвищувало продуктивність. У виробничий процес активно залучалися жінки й діти, оскільки їхня праця була дешевшою.

Індустріальна революція спричинила докорінну трансформацію соціальної структури суспільства, що найповніше відобразилося в формуванні двох основних класів – буржуазії та пролетаріату. Як зазначали К. Маркс і Ф. Енгельс, історія суспільства є історією класової боротьби, а розвиток капіталістичного способу виробництва призвів до спрощення соціальних протиріч і зведення їх до антагонізму між власниками засобів виробництва та найманими робітниками. Машинне виробництво, поділ праці та фабрична

система перетворили робітника на залежного від капіталу учасника виробничого процесу, позбавленого власності, контролю над результатами своєї праці. Водночас буржуазія, зосередивши капітал і засоби виробництва в своїх руках, стала провідною економічною та політичною силою індустріального суспільства [2].

Розвиток класової свідомості сприяв зростаючий рівень безробіття та застійні зарплати, що призвело до більшої конкуренції між класами. Німецький ідеолог, відвідувач Англії на ім'я Ф. Енгельс опублікував «Стан робітничого класу в Англії» в 1844 р. Він визначив зв'язки між капіталізмом і проблемами робітничого класу. Він стверджував, що індустріальний капіталізм спричинив бідність для всіх промислових робітників. Чи працювали вони на великих фабриках, чи в маленьких майстернях, незалежно від справжньої роботи, всі вони відчували труднощі бідності. Робітничий клас усвідомив свою ідентичність як відмінну від багатих, солідарність між працівниками поширилася [1].

Якщо Ф. Енгельс акцентував увагу на соціально-економічних умовах життя робітників, то важливий внесок у дослідження змін соціальної структури індустріального суспільства зробив Е. Томпсону, зокрема в праці «Формування англійського робітничого класу». Автор розглянув процес становлення робітничого класу не лише як економічне явище, а як складний соціокультурний процес, пов'язаний із формуванням колективної ідентичності, класової свідомості та спільних цінностей. Томпсон наголосив, що в період між 1780 і 1832 рр. англійські робітники дедалі більше усвідомлювали спільність своїх інтересів і протиставляли себе власникам капіталу. Перехід до фабричного виробництва, руйнування традиційних ремісничих форм праці та зростання найманої праці сприяли перетворенню розрізнених соціальних груп на цілісний робітничий клас, який став активним учасником соціальних і політичних процесів індустріальної епохи [3].

З покращенням якості життя в містах протягом XIX ст. старі аристократичні вищі класи продовжували існувати, як і до індустріалізації, але не були такими впевненими в своїх позиціях. Нові багаті бізнес-сім'ї здобули багатство та владу завдяки промисловому зростанню в таких сферах, як виробництво, банківська справа та торгівля. З часом межі між буржуазією та аристократією стали досить розмитими [1].

Багато представників буржуазії ставали частиною уряду, допомагали керувати потужними корпораціями чи були професіоналами, такими як юристи та лікарі. Коли ці працюючі професіонали збільшували своє багатство, вони могли витрачати гроші на вишукану їжу та дозвілля – вечері та розваги. Середній клас розвинув ще одну нову річ серед усіх цих дій – досить суворий моральний кодекс поведінки. Він зосереджувався на тому, щоб кожен був самодисциплінованим, працьовитим і прагнув особистих досягнень у повсякденному житті. Вони почали стверджувати та вірити, що бідні люди не мають нікого, крім себе, щоб звинувачувати в своїх недоліках. Реформатори вказували на пияцтво та азартні ігри як на небезпечні пороки, котрі

контролювали слабких, тоді як вони зосереджувалися на чистоті та вірності як чеснотах середнього класу [1].

Міський робітничий клас розвинув кілька підкласів, що базувалися переважно на рівні майстерності кожного працівника. Висококваліфікованими були будівельні керівники та бригадири фабрики. Вони часто приймали та суворо дотримувалися моралі середнього класу, щоб виглядати й поводитися так, ніби вони самі належать до середнього класу. Фабричних і будівельних робітників можна вважати напівкваліфікованими. Вони часто працювали на текстильних і вовняних фабриках, де також було багато працюючих жінок. На найнижчому рівні робітничого класу були денні робітники, такі як докери, котрі працювали на причалах, завантажували та розвантажували судна, а також домашні прислуги, що зосереджувались у домівках сімей середнього класу. Їх вважали некваліфікованими, навіть якщо вони насправді мали достатньо навичок [1].

Таким чином, індустріальна революція спричинила глибокі та незворотні зміни в структурі праці, класовому устрої суспільства, сформувавши буржуазію й пролетаріат як провідні соціальні сили індустріальної епохи. Перехід до фабричного виробництва, механізація та поділ праці не лише підвищили продуктивність, а й загострили соціальні протиріччя, водночас сприяючи формуванню класової свідомості, солідарності та політичної активності робітників. Так, індустріалізація стала визначальним чинником трансформації соціальної структури європейського суспільства XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Class Structure. Oer Project. URL: https://www.oerproject.com/en/oer–materials/oer–media/html–articles/1750/unit4/class–structure?utm_source=chatgpt.com

2. Marx K., Engels F. Manifestder Kommunistischen Partei. Marxists.org. URL: https://www.marxists.org/deutsch/archiv/marx–engels/1848/manifest/index.htm

3. Thompson E. The Making of the English Working Class. New York: Random House. 848 c.

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ТИПОГРАФІКА 1900-1921 рр.

Рижко Діана

Комунальний заклад «Науковий ліцей імені Анатолія Лигуна»
Кам'янської міської ради
учениця 8 класу

Науковий керівник: Світич Катерина Сергіївна,
вчитель історії
КЗ «Науковий ліцей імені Анатолія Лигуна» КМР

Початок XX ст. приніс на українські землі масштабні трансформації. Перша світова війна, Українська революція стали ключовими подіями, що вплинули не лише на зміну державних кордонів, будівництво нових держав (Української Народної Республіки, Української держави), а й на глибокі внутрішні процеси. Саме цей час політичної нестабільності сприяв

формуванню міцної й сталої основи української національної ідентичності. Якщо в політичному вимірі цей час асоціюється з постатями Михайла Грушевського, Павла Скоропадського, Володимира Винниченка та Симона Петлюри, то в контексті розвитку графічного й шрифтового мистецтва визначну роль відіграли фундатори українського модерну – Михайло Бойчук, Василь Кричевський та Георгій (Єгор, Юрій) Нарбут.

Після проголошення Третього Універсалу Центральної Ради УНР постала гостра потреба у створенні власних державних символів (грошей і герба). Центральна Рада розпочала формування «Експедиції заготовки державних паперів України» [5, с. 24], до складу якої увійшли Василь Кричевський та Георгій Нарбут.

Оскільки ця експедиція ще тільки створювалася, а обсяг робіт був надзвичайно великий, частину завдань вирішили виконувати шляхом проведення конкурсів на кращу ідею та художнє оформлення. Михайло Грушевський зазначав: «Україна знову повинна дістати поруч купонних книжок і трамвайних білетів таку книгу, яка б відбивала в собі її артистичне життя» [4, с. 201].

Василь Кричевський працюючи над розробкою і оформленням номіналу 2 гривні, у шрифтовому рішенні прагнув зберегти старі українські і кириличні традиції, поєднуючи їх з естетикою модерну. Літери вирізняються високими та вузькими пропорціями, з підкресленою вертикальною основою, окремі літери мають вписану симетрію. Автор застосовує короткі клиноподібні засічки, а також масивні перекладини, які поєднуються з тоншими декоративними елементами (див. рис. 1).

Рис. 1 Номінал 2 гривні, 1918 р. [2]

Літери щільно розташовані одна до одної, утворюючи майже орнаментальну текстову площину. Таку ж, але трохи змінену типографіку мають подальші роботи Кричевського, зокрема при оформленні книжок (див. рис. 2).

Рис. 2 Обкладинка до брошури «Українське мистецтво» [1]

Його товариш по цеху – Георгій Нарбут, унікальний художник-графік, який почав малювати ще в підлітковому віці та пройшов важкий шлях професійного становлення вагаючись між картинами, шрифтами і гербами. Цікавим нам здалося те, що шрифтовим мистецтвом він захопився не на уроках малювання, а на заняттях з літератури, під час ознайомлення з літописами та стародруками. Особливе враження на Нарбута справило «Остромирове Євангеліє» – його художнє оформлення та шрифти, які згодом знайдуть своє продовження у створеній ним «нарбутовці». У 1914 р. графік працює над «Малороссійським гербовником», а Українську революцію зустрічає з великим піднесенням, говорячи: «Я Московщину не люблю, хочу оддати Україні всі сили» [3, с. 32].

У 1916 р. Г. Нарбут працює над створенням української ілюстрованої абетки (див. рис. 3), у якій органічно поєдналися літописні традиції з естетикою модерну. Загалом до неї увійшло 15 композицій. На кожному аркуші «Абетки» розміщено по 2 літери: одна орнаментована рослинними мотивами, яку можна використовувати у якості ініціала або заставки, друга – проста. Художник доповнив абетку малюнками, усі вони чорно-білого кольору. Робота над книгою була перервана революційними подіями і Нарбут вирушив до Києва, відклавши свою працю та врешті і не закінчивши її [6, с. 18].

Рис. 3 Абетка Нарбута, 1917 р. Джерело ілюстрації: фото автора (Київ, WOW-виставка, листопад 2025 р.)

Наступний художник, мало дотичний до розробки шрифтів, відомий світові передусім як художник, реставратор – Михайло Бойчук. У 1917 р. він був запрошений до викладання у відкритій Українській академії мистецтв, а також входив до складу Експедиції заготовки державних паперів України (див. дод. Р). У 1918 р. Бойчук співпрацював з черкаським видавництвом «Сіяч». У цих порівняно невеликих за форматом роботах, які лише доповнювалися шрифтовими композиціями, простежується повернення до візантійської і старої кириличної школи письма. Шрифт у його роботах не є самостійним елементом, як у вищезазначених графіків, проте органічно входить до декоративної структури композиції обкладинок.

Навколо Михайла Бойчука сформувалася когорта митців, усім відома під назвою «бойчукісти», що підкреслювало їх спадкоємність і приналежність до творчих традицій свого учителя.

Отже, у творчості В. Кричевського, М. Бойчука, Г. Нарбута формувалися засади української шрифтової культури модерного періоду. Вони свідомо поєднували старі кириличні літописні і візантійські традиції з сучасністю, створюючи шрифти, які повинні були презентувати українську державу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Кричевський – сучасник усіх прийдешніх поколінь. URL: https://surl.li/ffapyg (дата звернення: 1.10.2025)

2. Василь Кричевський – творець ескізу двох гривень. URL: https://surl.li/lkgdks (дата звернення: 30.09.2025)

3. Георгій Іванович Нарбут в колекції музею: каталог / уклад. М. Безхутрий; Харківський художній музей. – Харків, 1973 – 48 с. URL: https://surl.li/adkyyd (дата звернення: 16.10.2025).

4. Грушевський М. Українські стародруки // Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. Ред.), І. Гирич та ін. Львів: Вид-во «Світ», 2009. Т. 9. – С. 239-242. URL: https://surl.li/hgnund (дата звернення: 26.09.2025).

5. Логвин Г. Н. З глибин. Київ : Дніпро, 1974. 188 с.

6. Нарбут Г. І. Георгій Нарбут: альбом / Авт.-упоряд. П. О. Білецький. Київ: Мистецтво, 1983. 119 с. URL: https://surl.lt/ienyzb (дата звернення: 16.10.2025).

СЕКЦІЯ IV
«Актуальні проблеми історії України»

АПОСТОЛ АНДРІЙ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛ

Мозговий Іван
Приватний заклад вищої освіти
«Міжнародний європейський університет»
професор кафедри психології та суспільно-гуманітарних дисциплін

В наші дні, коли ареною бою з московським рашизмом як новітньою формою нацизму стала й історія, актуальною є проблема висвітлення тих фактів вітчизняної історії, які ворог намагається спотворити або «вкрасти». Однією з таких проблем є відвідування України апостолом Андрієм Первозванним.

Збирання даних про місію Андрія до Скіфії розпочалося багато століть тому. Вже святитель Климент Римський (I ст.) та автор слов'янської писемності Кирило (Константин Філософ) вивчали питання про перебування апостола в Криму. За імператора Констанція II (337–361) мощі св. апостола Андрія були урочисто перевезені з Патр у Константинополь і окладені в храмі Святих Апостолів поряд із мощами святого євангеліста Луки. Ченці Єпіфаній (IX ст.) та Яків, маючи як початкові джерела твори Климента Римського, Євагрія Сицилійського й Єпіфанія Кіпрського (пом. 403), обійшли понтійське узбережжя (в т. ч. Херсонес) і зібрали перекази про проповідь Андрія.

Апостолу Андрію присвячена низка досліджень А. М. Муравйова (Житие святых Российской церкви, также иверских и славянских; Житие святого Андрея Первозванного), Виноградова А. Ю. (Греческие предания о св. апостоле Андрее. Т. 1. Жития. СПб., 2005), Васильєвського В. Г. (Хождение апостола Андрея в стране мирмидонян // Труды. СПб., 1909. Т. 2. Вып. 1), Карташова А. В. (Был ли апостол Андрей Первозванный на Руси? Очерки по истории русской церкви. Том 1. Париж: YMCA-PRESS, 1959) та ін.

Грецькою й латинською мовами збереглася апокрифічна історія апостолів «Діяння Андрія», відома Євсевію. Її автором був гностик Харін. Дійшли також грецькою мовою уривки «Діяння Андрія і Матфія між людожерами», «Діяння Петра і Андрія» і «Мартиролог» (Martyrium). Усі вони надруковані Тішендорфом у «Acta apostolorum apocrypha» (1851), а також у додатку до «Apocalipses apocryphae» (1866). Латинська редакція «Virtutes Andreae», що розповідає про всі мандрівки апостола від Понту до Греції, а також «Passi Andreae» видані у Кельні в 1531 і увійшли до збірки Абдівса.

З кінця 1870-х з'являється ряд публікацій апокрифічних сказань про апостолів. Серед них було кілька текстів, присвячених святому Андрію: «Діяння апостолів Петра і Андрія» (серед. – II пол. II ст.), «Діяння апостолів Андрія і Матфія в країні антропофагів (мірмідонян – *І. М.*)» (III–IV ст.), «Мучеництво святого і преславного апостола Андрія», «Житіє Андрія» (XI–XII ст.). Відоме також назва втраченого апокрифічного «Євангелія від Андрія», відхиленого

римським папою Геласієм (492–496) у Decretum Gelasianum. Ці пам'ятки, попри їх легендарний характер, поставили перед дослідниками проблему оцінки агіографічних текстів, які вийшли з гностичного середовища. Деякі з цих джерел давніші за відомості, що містяться в творах Орігена. Тому вони суттєво скоригували постановку питання про мандрівки Андрія, який почав розглядатися як апостол Сходу (Візантія, Моравія, Мала Азія, Грузія, Скіфія тощо).

У «Повісті минулих літ» (ПМЛ) є такий лаконічний запис щодо діяльності апостола Андрія Первозванного в Північному Причорномор'ї: «Як ото говорили, коли Андрій ... прийшов у [город] Корсунь, він довідався, що од Корсуня близько устя Дніпрове. І захотів він піти в Рим, і прибув в устя Дніпрове, і звідти рушив по Дніпру вгору, і за приреченням Божим прийшов і став під горами на березі. А на другий день, уставши, сказав він ученикам своїм, які були з ним: «Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать Божа, і буде город великий, і церков багато воздвигне Бог». І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста. І, поклонившись Богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ» [5, с. 3]. Далі йде легендарна оповідь про мандрівку до Новгорода, бані і подорож морем навколо Європи до Риму. Про відвідання Андрієм сучасної території Києва писав і невідомий автор Синопсіса [6].

Із цього запису Нестора, відредагованого московськими фальсифікаторами за часів Катерини II Путани (1762–1796), маршрут апостола з Корсуня (тепер Севастополь) до Риму через Новгород виглядає надто кружним, таким, якби бажаючий проїхати з Глухова в Шостку подався через Будапешт чи Прагу. Так, у своєму бажанні показати, що земля Московська теж, мовляв, отримала апостольське благословення, московіти змусили Андрія рухатися дикими й небезпечними землями, де, за Геродотом, мешкали андрофаги (канібали).

Проте Андрій не міг бути в Новгороді, бо Новгород тоді не існував, мандрівка туди була неможливою, шлях із варягів у греки почав діяти через 800 років. Ця пізніша вставка московських переписувачів-фальсифікаторів не рятує становища і не виводить дику Московії в коло цивілізованих країн. Не існує жодного свідчення про подорож апостола в Московію. А як стосовно України?

Про апостола Андрій Первозванного (пом. 62), якого першим покликав Спаситель, оповідається не тільки в Новому Заповіті. Місіонерство Андрія в Україні було відоме грекам, римлянам і ромеям (візантійцям) задовго до Нестора Літописця. З цього питання низкою авторів написано не надто багато, але не так уже й мало. Проаналізуємо ці давні джерела.

Як відомо з Євангелій, прощаючись із апостолами перед своїм вознесінням, Ісус закликав їх: «Ідіть, і навчіть усі народи» (Мт. 28:19). Згідно церковної традиції, це сталося у 33 н. е. За свідченням історика церкви Євсевія Кесарійського (263–339), апостоли визначилися «за жеребом», хто де проповідуватиме; при цьому Андрію випала Скіфія (тепер територія України) [3]. Те ж саме зазначає Ісідор Севільський (570–636), за словами якого Андрій отримав в уділ Скіфію і разом Ахайю»(Isid. Etymol. 98). Про проповідь Андрія скіфам писав також Єпіфаній Кіпрський (пом. 403) [4].

За словами Єпіфанія Ченця (VIII–IX ст.), два апостоли-брати [ніби поділили владу над Всесвітом: «Петру випало просвітлювати [вірою] західні країни, а Андрію – східні» [11, с. 223].

Андрій здійснив три місіонерські подорожі, причому протягом перших двох (33–35 н. е.) він діяв переважно у Малій Азії, Греції й Закавказзі. Проте, надовго там не затримався, бо розумів, що його «очікує Скіфія» [11, с. 230].

Найважливішою виявилася третя подорож (35–36 н. е.), під час якої Андрій вирушив разом із трьома супутниками з Єрусалиму через Сирію, Іверію (Грузія), гори й уздовж східного узбережжя Понту Евксинського до Боспорського царства. Перевалившись гори, він дістався до Боспору Кіммерійського, а з Гермонасси переправився в Боспор (тепер Керч), де успішною проповіддю й чудесами навернув багатьох у християнство.

Особливо вагомими є свідчення Єпіфанія Ченця, який під час своєї мандрівки (815–820) обійшов слідами апостола Андрія південне, східне й північне узбережжя Понту від Сінопа до Феодосії, зустрічався з однодумцями-іконошанувальниками в Нікомедії, Сінопі, на Боспорі (при цьому який бачив у Пантікапеї, Феодосії й Херсонесі церкви, хрести, ікони святого Андрія й інші реліквії, що вказували на його апостольський подвиг, зібрав і записав імена учнів апостола – перших єпископів заснованих ним Церков). Він є автором першого Житія апостола Андрія Первозваного.

Єпіфаній Чернець зазначав: «Із Боспора Андрій прибув у Феодосію, місто багатолюдне і просвітлене, в якому царем був Савромат. Увірував тут багато хто. Залишивши їх, апостол вирушив у Херсон (Херсонес; тепер Севастополь – *І. М.*), як [жителі Херсона] нам розповідали» [11, с. 242–243]. Микита Давид Пафлагонський (885 – серед. X ст.) відтворює цей же самий маршрут подорожі апостола, який «обійшов увесь північний край», під час навернення ним скіфів, таврів, сарматів [2, с. 137–138]. Дідім Александрійський (310–395) теж зазначав, що відомі й такі апостоли, які побували в Скіфії [8, с. 1038]. При цьому згадані автори опиралися на праці, які до нас не дійшли і нам невідомі.

Логічно апостол прагнув відвідати Скіфію, відому ще з часів Геродота. Це засвідчують античні знахідки на наших теренах, у т. ч. в Києві. Як пишуть святі отці, він проповідував скіфам, сарматам. За свідченням Дорофея Тірського (255–362), Андрій пройшов «усе узбережжя Скіфії» (Doroth. Tyr. Index apost.116.).

Софроній Віфлеємський (пом. 390) наголошував: «Андрій же, брат його, як передали нам предки, проповідував Євангеліє Господа нашого Ісуса Христа скіфам» (Sophron. Index. Apost. 150). За словами Єпіфанія Ченця, «Апостол Андрій учив скіфів» [11, с. 222]. А Євхерій Ліонський (433/444 – 449/450) додавав, що «Андрій пом'якшив проповіддю скіфів» [9, с. 809].

За словами невідомого автора – сучасника імператора Василія II (976–1025), апостол Андрій проповідував і в Скіфії [10, с. 186]. Візантійський імператор Михаїл VII Дука (1071–1078) у листі до київського князя Всеволода Ярославича писав: «Навчають мене духовні книги та достовірні історії, що обидві наші держави мають одне якесь джерело і корінь, і що одне й те ж

рятівне слово було поширене в обох, що одні й ті ж самовидці Божественного таїнства і [його] вісники проголосили в них слово Євангелія» [1, с. 11].

З Придніпров'я Андрій повернувся у Херсонес і в Сіноп, потім у Візантій (тепер Стамбул), де виконував обов'язки єпископа, а в 38 рукопоклав єпископом Стахія, апостола від 70-ти. Звідти він подався в Патри (Пелопоннес), де у 67 і прийняв мученицьку смерть. За словами Іполіта Римського (170–236), «Андрій, після того, як проповідував скіфам і фракійцям, потерпів хресну смерть у Патрах Ахейських, розіп'ятий на оливковому дереві, де й похований» [7, с. 951].

Отже, Андрій став першим апостолом України (бл. 36 н. е.). Він шанується як засновник і небесний покровитель Константинопольської церкви, а також є святим покровителем України, Шотландії, Румунії, Греції, Сицилії, Амальфі, покровителем моряків і рибалок. Натомість історія засвідчує безпідставність спроб Російської церкви вивести своє походження від апостола Андрія. Ця церква не є ні канонічною, ні автокефальною, ні Божою після схвалення нею московського вторгнення в Україну.

Перша присвячена Андрію церква у Києві була зведена в 1086 князем Всеволодом Ярославичем (1077, 1078–1093). На тому місці, де апостол поставив перший хрест, у його пам'ять у 1621 (коли Захарія Копистенський написав «Палінодію»), Київський собор ствердив апостольське походження християнства на українських землях. У соборній постанові було зазначено: «Святий Апостол Андрій – перший архієпископ Константинопольський, патріарх Вселенський і Апостол Український. На київських горах стояли ноги його, і очі його Україну бачили, а уста благословляли, і насіння віри він у нас насадив. Воістину Україна нічим не менша від інших східних народів, бо і в ній проповідував Апостол». На одній із гір у Києві на Андріївському узвозі стоїть славетна Андріївська церква (собор), яка й сьогодні осяває велич і славу Української Землі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильевский В. Г. Два письма византийского императора Михаила VII Дуки к Всеволоду Ярославичу // Труды. СПб., 1909. Т. 2. Вып. I. С. 5–55.

2. Древняя Русь в свете зарубежных источников: хрестоматия. Т. 2. Византийские источники. М.: Русский фонд содей. обр. и науке, 2010. 384 с.

3. Евсевий Памфил. Церковная история. URL: http://azbyka.ru/otechnik/Evsevij_Kesarijskij/tserkovnaja-istorija/

4. Епифаний Кипрский. Сказание о двунадесяти Святых Апостолех… URL: http://azbyka.ru/otechnik/Pravoslavnoe_Bogosluzhenie/bogosluzhebnyj-apostol/1

5. Літопис Руський: за Іпатським списком пер. з давньорус. Л. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1989. 590 с.

6. Синопсис Київський. URL: http://litopys.org.ua/synopsis/syn04.htm

7. S. Hippolytus, Portuensis episcopi. Operum pars 1–2 // Patrologiae cursus completus. Series Graeca / Accurante J. – P. Migne: in 161 vol. Paris: Apud Garnier, 1857. Vol. 10. Col. 583–982.

8. Didimus Alexandrinus. Liber De Spiritu sancto // Patrologiae cursus completus. Series Graeca / Accurante J. – P. Migne: in 161 vol. Paris: Apud Garnier, 1863. Vol. 39. Col. 1033–1086.

9. S. Euherius Lugdunensis episcopus. Instructionum ad Salonium // Patrologiae cursus completes. Series Latina / Accurante J. – P. Migne: in 221 vol. Paris: Apud Garnier, 1865. Vol. 50. Col. 773–827.

10. Basilius Porphyrogenitus Imp. Menologiam Basilianum, ex editione cardinalis Albani // Patrologiae cursus completes. Series graeca / accurante J.–P. Migne: in 161 vol. Paris: Apud Garnier, 1862. Vol. 117. Col. 215–613.

11. Epiphanius, Monachus Hierosolymitanus. Vita S. Andreae // Patrologiae cursus completus. Series Graeca / Accurante J. – P. Migne: in 161 vol. Paris: Apud Garnier,, 1864. Vol. 120. Col. 215–259.

ДОСВІД ВІДБУДОВИ ЖИТЛОВОГО ФОНДУ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Гончарова Ольга

Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України

Проблема відбудови житлового фонду є однією з ключових у процесах повоєнної реконструкції, оскільки вона безпосередньо пов’язана не лише з відновленням матеріальної інфраструктури, але й із забезпеченням базових соціальних потреб населення, стабілізацією суспільства та формуванням нових моделей міського життя. Після Друга світова війна Німеччина опинилася в умовах масштабної гуманітарної та урбаністичної кризи: значна частина житлового фонду була зруйнована, мільйони людей залишилися без даху над головою, а міський простір зазнав радикальної трансформації. У цих умовах питання швидкої та ефективної відбудови житла стало одним із пріоритетів державної політики. Сучасна Україна, внаслідок повномасштабної російської агресії, переживає подібні виклики, пов’язані з руйнуванням міст, масовим переміщенням населення та необхідністю комплексної реконструкції житлового фонду. У цьому контексті звернення до історичного досвіду Німеччини є не лише виправданим, але й необхідним, оскільки дозволяє виявити як ефективні механізми відбудови, так і проблеми, що супроводжували цей процес.

Повоєнна Німеччина постала перед безпрецедентною за своїми масштабами житловою катастрофою, що стала прямим наслідком руйнівних подій Другої світової війни. Масовані бомбардування, які охопили більшість великих міст країни, призвели до системного знищення міської інфраструктури та житлового фонду. За різними оцінками, було зруйновано близько 20–22% усього житлового фонду, що становило понад 4 мільйони квартир, а близько 13 мільйонів осіб залишилися без житла. У містах ситуація була ще драматичнішою: рівень руйнувань нерідко сягав 25–30% будівель, а в окремих районах значно перевищував ці показники. У Берліні, Гамбурзі, Дрездені житловий фонд був майже повністю зруйнований [1, p. 33]. У цілому житлова криза в повоєнній Німеччині мала комплексний і системний характер. Вона

полягала не лише у фізичній нестачі житла, але й у руйнуванні базової інфраструктури – систем водопостачання, опалення, транспорту, що робило навіть частково збережені будівлі непридатними для повноцінного проживання. Дефіцит будівельних матеріалів, економічна розруха та адміністративний хаос лише поглиблювали ситуацію. Житлова проблема швидко вийшла за межі суто економічного питання, перетворившись на один із ключових соціальних і політичних викликів, від вирішення якого залежали стабільність суспільства, інтеграція переміщених осіб та відновлення довіри до державних інституцій. Саме тому подолання житлової кризи стало одним із центральних завдань повоєнної реконструкції Німеччини і визначило подальші напрями її соціально-економічного розвитку.

Повоєнна відбудова житлового фонду Німеччини стала одним із ключових прикладів системної трансформації урбаністичного простору в умовах глибокої соціально-економічної кризи. У ситуації, коли значна частина міст лежала в руїнах, а мільйони людей залишилися без житла, німецьке суспільство було змушене виробити кілька паралельних моделей відбудови, які поєднували прагматизм, ідеологію та економічні можливості різних систем [2, p. 179–180]. Однією з найхарактерніших рис повоєнного періоду стала орієнтація на швидку масову забудову. Умови гострого житлового дефіциту змушували відмовлятися від індивідуальних архітектурних рішень на користь стандартизованого житла. Архітектура функціоналізму, що сформувалася ще в міжвоєнний період, отримала новий імпульс розвитку. Вона передбачала раціональність, економію матеріалів і часу, а також максимальну уніфікацію будівельних процесів [4, p. 112–114]. У практичному вимірі це означало будівництво з використанням типових житлових блоків, які можна було швидко зводити у великих кількостях. Пріоритет кількості над індивідуальністю був не лише економічно виправданим, але й соціально необхідним: головним завданням було забезпечити базовий дах над головою для мільйонів громадян [5, p. 68]. Паралельно розвивалася модель соціального житла, яка стала однією з основ повоєнної соціальної політики, особливо у Федеративній Республіці Німеччина. Держава взяла на себе активну роль у фінансуванні та регулюванні житлового будівництва, надаючи субсидії, пільгові кредити та створюючи законодавчу базу для розвитку доступного житла [3, p. 90]. Соціальне житло було орієнтоване на широкі верстви населення, включаючи біженців, робітників і малозабезпечені сім'ї. Важливим аспектом цієї моделі стало поєднання економічної доцільності з соціальною відповідальністю: житло мало бути не лише дешевим, але й придатним для тривалого проживання, із базовими стандартами комфорту. Саме ця модель значною мірою сприяла стабілізації суспільства та формуванню середнього класу в повоєнній Західній Німеччині.

Водночас відбудова житлового фонду відбувалася в умовах політичного поділу Німеччини, що зумовило формування двох різних моделей у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН) і Німецькій Демократичній Республіці (НДР). У ФРН домінувала ринкова модель із сильним державним регулюванням: держава стимулювала приватне будівництво, підтримувала кооперативи та муніципальні ініціативи, але водночас не відмовлялася від

принципів ринкової економіки. Це сприяло більшій різноманітності архітектурних рішень і поступовому підвищенню якості житла. У НДР, натомість, переважала централізована модель, де житлове будівництво було повністю підпорядковане державному плануванню. Особливого поширення набули панельні будинки (Plattenbau), які дозволяли максимально прискорити процес будівництва та знизити витрати [2, p. 182–183]. Архітектурні рішення тут були більш уніфікованими, а житловий простір стандартизованим. Соціальний аспект також мав іншу ідеологічну основу: житло розглядалося як гарантоване право в рамках соціалістичної держави, але часто це супроводжувалося зниженням індивідуального комфорту та одноманітністю міського середовища.

Відбудова житлового фонду Німеччини після Другої світової війни стала складним і багаторівневим процесом, у якому ключову роль відіграв комплекс інструментів економічної, політичної та правової підтримки. Насамперед, вирішальним чинником стало активне державне фінансування, яке дозволило швидко розгорнути масштабні програми будівництва. У Федеративній Республіці Німеччина держава створювала сприятливі умови для інвестування в житлове будівництво, надаючи субсидії, податкові пільги та кредити, що стимулювало як муніципальні, так і приватні ініціативи [1, p. 78]. У Німецькій Демократичній Республіці, натомість, фінансування здійснювалося централізовано, через державні плани та бюджетні ресурси, що забезпечувало контрольованість, але обмежувало гнучкість системи [2, p. 112–114]. Важливим джерелом ресурсів стала міжнародна допомога, передусім у межах Плану Маршалла, який забезпечив фінансову стабілізацію та створив передумови для економічного зростання. Хоча безпосередньо кошти не завжди спрямовувалися саме на житлове будівництво, вони відіграли ключову роль у відновленні промисловості та інфраструктури, що опосередковано стимулювало розвиток будівельного сектору та забезпечувало матеріальну базу для житлової відбудови. Не менш значущим був і фактор залучення приватного сектору, особливо у ФРН, де ринкова економіка створила умови для активної участі приватних забудовників. Держава, не відмовляючись від регулятивної ролі, сприяла формуванню партнерства між публічними та приватними акторами, що дозволило поєднати соціальні цілі з економічною ефективністю. Це сприяло не лише швидкості відбудови, а й певному рівню різноманітності житлових форм. Водночас фундаментальне значення мало законодавче регулювання, яке визначало рамки відбудовчих процесів. У ФРН ключовим документом став Перший закон про житлове будівництво 1950 року, що заклав основи системи соціального житла та визначив механізми державної підтримки [3, p. 178–180]. У НДР правова база була інтегрована в систему планової економіки, де житлове будівництво розглядалося як складова загальнодержавної стратегії розвитку. Вивчення німецького досвіду відбудови показує, що швидка та масова забудова часто призводила до уніфікації й «безликої» архітектури, втрати історичного середовища, соціальної сегрегації та використання процесу відбудови як політичного інструменту, що формував певні ідеологічні чи соціальні порядки.

Досвід повоєнної відбудови Німеччини має важливе практичне значення для сучасної України, яка перебуває в умовах масштабної реконструкції житлового фонду внаслідок російської агресії. Передусім доцільно використати ефективні механізми державної координації відбудови, що дозволяють узгоджувати дії різних інституцій і забезпечувати системність процесу. Важливим є також розвиток соціального житла як інструменту забезпечення базових потреб населення, особливо внутрішньо переміщених осіб та вразливих груп. Значну роль може відіграти міжнародна фінансова підтримка, подібно до того, як це було реалізовано в межах План Маршалла, а також орієнтація на довгострокове стратегічне планування, що виходить за межі швидкого відновлення і формує сталі моделі розвитку міст. Водночас цей досвід потребує критичного осмислення. Зокрема, варто уникати практики типової стандартизованої забудови, яка призводить до втрати архітектурної виразності та формує одноманітне міське середовище. Не менш важливим є збереження культурної спадщини, адже відбудова має не лише відновлювати функціональність, але й підтримувати історичну пам’ять і ідентичність міст. Крім того, необхідно враховувати локальні особливості та ідентичності громад, щоб процес реконструкції відповідав реальним потребам населення і сприяв формуванню живого, різноманітного урбаністичного простору.

Таким чином, вивчення повоєнної відбудови житлового фонду Німеччини показує, що ефективне поєднання державної координації, соціального житла, міжнародної підтримки та довгострокового планування дозволяє швидко й системно вирішувати житлові кризи та стабілізувати суспільство. Водночас досвід Німеччини демонструє ризики стандартизованої забудови: втрату архітектурної індивідуальності, історичного середовища та соціальної сегрегації. Для сучасної України цей досвід є цінним орієнтиром: відбудова має бути одночасно швидкою та ефективною, але при цьому враховувати культурну спадщину, локальні ідентичності й потреби населення, щоб створювати живі, різноманітні та соціально сталі міські простори.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bullock N. *Building the Post-War World: Modern Architecture and Reconstruction in Britain*. Routledge, 2002. 302 p.

2. Fulbrook M. *The Divided Nation: A History of Germany 1918–1990*. Oxford University Press, 1992. 424 p.

3. Harloe M. *The People’s Home? Social Rented Housing in Europe and America*. Blackwell, 1995. 296 p.

4. Hesse M. *Cities and the Global Economy*. Routledge, 2007. 248 p.

5. Urban F. *Tower and Slab: Histories of Global Mass Housing*. Routledge, 2012. 222 p.

ВИПУСКНИК ГЛУХІВСЬКОГО УЧИТЕЛЬСЬКОГО ІНСТИТУТУ ІВАН КЛОЧКО – ДЕПУТАТ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ

Крижанівський Віталій
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання

Серед випускників Глухівського учительського інституту дореволюційної доби багато осіб проявили себе в революційні роки 1917 – 1922 рр. Так, випускник інституту 1907 р. Іван Симонович Паливода в 1919 – 1921 рр. очолював міністерство почти та телеграфу УНР, Андрій Іванович Лещенко (випускник 1898 р.) –департамент нижчої освіти Міністерства народної освіти (1918), був депутатом Трудового конгресу (1919); Петро Михайлович Клунний (випуск 1901 р.) та Бассараб Петро Кіндратович (випуск 1911 р.) у 1917 р. були обрані депутатами Української Центральної Ради [4, с. 85; 5; 6].

Осібне місце серед випускників Глухівського учительського інституту займає Іван Гаврилович Клочко. І. Клочко народився 6 травня 1906 р. у с. Браниця Козелецького повіту Чернігівської губернії. 1903 – 1907 рр. навчався в Козелецькому міському училищі, а упродовж 1907 – 1910 рр. у Глухівському учительському інституті. 1910 – 1915 рр. працював вчителем в міських училищах м. Чернігів. 1915 р. мобілізований в царську армію, а 1916 р. закінчив Київський Миколаївський піхотний полк із званням «прапорщик». На 1917 р. мав чин підпоручика 129-го Бессарабського піхотного полку [2; 3].

1917 р. вступив в партію українських есерів, був обраний головою комітету українських есерів 12-ї армії Північного фронту, членом Солдатських депутатів в Ризі та Валці. У серпні 1917 р. був призначений комісаром 21-го корпусу 12-ї армії. Наприкінці 1917 р. був обраний у Всеросійські Установчі збори по виборчому округу Північного фронту за списком № 4 (українські есери та мусульмани-соціалісти). 6 січня 1918 р. приймав участь у першому й останньому засіданні Установчого зібрання [2; 3].

1918 р. перейшов в ряди РСДРП (б) та з січня 1918 р. приймав участь в військових діях в Україні. 1919 р. в Україні публікувався в альманасі «Земля» [1]. До вересня 1921 р. перебував на посадах члена ревкому, начальника штаба підпільних сил, начальником 1-го району оборони м. Харків, начальника та військового комісара Школи червоних старшин (м. Харків) [2; 3].

1921 – 1924 рр. навчався на загальному факультеті Військової академії РСЧА. 1923 – 1924 рр. військовий радник при ЦК Комуністичної партії Німеччини, а 1924 р. призначений начальником військово-академічного відділу Управління військово-навчальних закладів РСЧА. Від 1926 р. служив на посаді військового аташе при повноважному представництву СРСР в Литві, Латвії та Естонії (1926 – 1927 рр.), Польщі (1927 – 1929 рр.). 1929 р. призначений начальником 3-го (інформаційно-статистичного) відділу 4-го (Розвідувального) управління Штабу РСЧА [2; 3].

1930 р. – 1931 рр. – командир та військовий комісар 5-й Вітебської стрілецької дивізії (м. Полоцьк). 1931 – 1933 рр. почергово займав почади заступника начальника штабу Білоруського військового округу, начальника штабу Військової академії ім. М. Фрунзе. 1933 – 1936 рр. – військовий аташе при повноважному представництву СРСР в Туреччині. 1935 р. отримав чин комбрига. 1936 р. призначений начальником наукового історико-статистичного відділу Генерального штабу РСЧА. За багаторічну військову службу був нагороджений орденом «Червоного стягу». У червні 1937 р. заарештований органами НКВС та 10 вересня 1937 р. Військовою колегією Верховного суду СРСР був засуджений до розстрілу. Розстріляний 10 вересня 1937 р. Реабілітований 1956 р. [2; 3]

ЛІТЕРАТУРА

1. Альманах Земля. Київ : Видання відділу преси Ц. К.У. П. С.Р.ц.т., 1919. Кн. 1 / Т. Черкаський та ін. 1919 (Київ: Друкарня Товариства "Криниця"). 124, [1] с.
2. Клочко Іван Гаврилович (1890 - 1937) URL.: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%BA%D0%BE,_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%93%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
3. Клочко Иван Гаврилович. *Справочник по истории Коммунистической партии и Советского Союза 1898 – 1991.* URL^ *http://www.knowbysight.info/KKK/03208.asp*
4. Крижанівський В. Випускники Глухівського учительського інституту (1874 - 1906). Біографічний словник. Глухів, 2019. 135 с.
5. Паливода Іван Симонович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B0_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A1%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87
6. Ротач О. П.. Ротач П. П. Клунний Петро Михайлович. *Полтавіка.* Т. 6. Кн. 1. С. 1061. URL.: https://poltava.org.ua/poltavika-poltavska-entsyklopediya/

ЛОКАЛЬНИЙ ВИМІР У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Мартинова Ірина
Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди
кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії України

Сучасна історична освіта в Україні дедалі більше орієнтується на компетентнісний підхід, що передбачає формування у здобувачів освіти не лише знань, а й умінь критичного аналізу історичних процесів. У цьому контексті особливої актуальності набуває інтеграція локальної історії у викладання загальнонаціонального курсу.

Локальний вимір дозволяє конкретизувати історичні процеси, наблизити їх до досвіду здобувачів освіти та сприяє формуванню особистісно значущого історичного знання. Використання регіональних і локальних кейсів забезпечує поєднання макро- та мікрорівнів аналізу, подолання методологічного націоналізму. Останнє сприяє глибшому розумінню регіональної різноманітності України, є важливим інструментом осмислення погранич,

спадщини та пам’яті, має практичне значення для післявоєнного відновлення регіонів.

Однією з визначальних рис локальної історії є розширене розуміння історичного джерела. На відміну від «великої» національної історії, де домінують нормативні та узагальнювальні джерела, локальна історія працює з фрагментарними, часто неповними, контекстуально обмеженими матеріалами. Джерело в локальній історії не лише «носій інформації», воно має сприйматися і як наслідок соціальної взаємодії, продукт конкретної спільноти, інституції або індивіда. Відповідно, завдання історика полягає не лише у відтворенні подій, а у реконструкції соціальних практик, уявлень, конфліктів і механізмів пам’яті локальної громади.

Питання змістовного наповнення навчального курсу «Історія України», методичних прийомів його викладання у вищій школі є предметом постійного аналізу вітчизняних істориків. У працях, присвячених методиці викладання історії, акцент зроблено на специфіці історичного знання як навчального предмета. Зокрема, О. Бойко обґрунтовує відмінності методики викладання історії від дисциплін природничого циклу, наголошуючи на необхідності ширшого залучення альтернативних інтерпретацій, критичного аналізу джерел і врахування впливу політичного контексту на історичну освіту. Такий підхід орієнтує навчальний процес на формування аналітичного мислення та здатності до інтерпретації, що є важливим підґрунтям для впровадження локального виміру у викладання історії[2].

Подальший розвиток методологічних засад викладання історії пов’язаний із впровадженням принципу антропологізації історичного знання. У дослідженні Т. Баклашової та А. Шейкаш обґрунтовано необхідність оновлення змісту курсу історії України у вищій школі через зосередження на людині, її досвіді та повсякденних практиках. Антропологічний підхід відкриває можливості для формування мотивації, розвитку компетентностей і закріплення світоглядних орієнтирів студентів, що безпосередньо корелює з використанням локальних кейсів і матеріалів повсякденності[3].

Водночас у сучасній історіографії спостерігається посилення уваги до поєднання локального і глобального вимірів історії. У цьому контексті К. Астахова, аналізуючи навчальні курси та наукові праці сучасних істориків (зокрема Я. Грицака), підкреслює тенденцію до інтеграції мікро- та макропідходів, що дозволяє подолати обмеження традиційного національного наративу та осмислити історичні процеси у ширшому контексті[1].

Теоретичне підґрунтя локального підходу розроблено у працях Я. Верменич та О. Яся, які розглядають регіональні студії як самостійний науковий напрям із власним понятійним апаратом, методами та дослідницькими стратегіями. У цих дослідженнях локальна історія постає як простір аналізу соціокультурних процесів, регіональної специфіки та історичної пам’яті, що має значний потенціал для інтеграції у навчальний процес[4-5].

Окрему увагу в сучасній історіографії приділено ролі локальної історії у формуванні національної ідентичності. Зокрема, Т. Філіна розглядає локальні дослідження як важливий інструмент осмислення культурної спадщини та

формування ідентичності, що набуває особливого значення в умовах суспільних трансформацій[6].

Отже, аналіз сучасних наукових праць засвідчує, що інтеграція локального виміру у викладання історії України спирається на кілька взаємопов'язаних методологічних тенденцій: антропологізацію історичного знання, розвиток регіональних студій, посилення уваги до повсякденності та пам'яті, а також перехід до компетентнісної моделі освіти. Саме їх поєднання створює теоретичну і методичну основу для впровадження локального підходу у навчальний процес.

Практична апробація методики інтеграції локального виміру здійснюється нами у викладанні дисципліни «Історія України к. XVIII – поч. XX ст.». Зокрема, під час вивчення урбанізаційних процесів та модернізації студенти працюють із кейсами розвитку міст (наприклад, Харкова як університетського та промислового центру, Одеси як портового мультикультурного міста). Аналіз локального матеріалу дозволяє простежити особливості соціальної структури, економічної спеціалізації та культурної взаємодії у межах загальноімперських процесів. Аналіз здійснюється за такими параметрами: функції міста, соціальна структура, етнокультурний склад, економічна спеціалізація. Це дозволяє виявити взаємодію імперських процесів і локальної специфіки, а також сформувати розуміння регіонального різноманіття.

Ще більше можливостей для застосування локального підходу надає викладання курсу «Українське суспільство XX століття: повсякденний вимір». Дослідження соціальних практик, культурних моделей та індивідуального досвіду суттєво доповнює уявлення про загальний контекст поступу суспільства. Так наприклад, студенти досліджують повсякденне життя мешканців свого регіону у 1960–1980-х рр. (житло, дозвілля, споживання, практики пам'яті) на основі усних історій, сімейних архівів і візуальних джерел. Завдання передбачає зіставлення офіційного радянського наративу з реальними життєвими практиками. Це відповідає завданням дисципліни, які передбачають формування навичок роботи з джерелами, критичного аналізу інформації та осмислення історичного процесу у його суперечливості. Практичне впровадження локальних і регіональних кейсів демонструє їх ефективність у розвитку аналітичного мислення, здатності до інтерпретації історичних явищ і формування комплексного бачення історичного процесу.

Таким чином, інтеграція локального виміру у викладання історії України засвідчує зміну логіки навчального процесу – від трансляції узагальненого наративу до його проблематизації через конкретний соціальний досвід. Локальна історія у цьому контексті виступає не ілюстрацією «великої історії», а інструментом її критичного переосмислення.

Принципово важливим є те, що робота з локальними джерелами змінює характер історичного аналізу: студенти мають справу не з цілісними інтерпретаціями, а з фрагментарними матеріалами, що потребують реконструкції, зіставлення та контекстуалізації. Це формує іншу модель історичного мислення – інтерпретаційну, відкриту до множинності смислів.

Використання регіональних кейсів дозволяє подолати редукцію історичного процесу до єдиного національного наративу і водночас показує, як цей наратив формується через взаємодію різних локальних досвідів. У такий спосіб історія постає як простір співіснування різних соціальних, культурних і регіональних моделей розвитку.

Практичне впровадження локального підходу демонструє його особливу ефективність у підготовці майбутнього вчителя історії. Воно формує здатність працювати з неоднорідними джерелами, конструювати навчальні ситуації на основі кейсів, організовувати дослідницьку діяльність учнів і пояснювати складні історичні явища через близький і зрозумілий досвід.

Отже, локальний вимір у викладанні історії України забезпечує не лише поглиблення змісту навчання, а й трансформацію професійної підготовки вчителя: від носія готового знання до фасилітатора історичного пізнання, здатного працювати з різними інтерпретаціями, контекстами та рівнями історичної реальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астахова К. Методологічні трансформації вивчення історії України: історіографічні нотатки *Вчені записки ХГУ «НУА». Т.XXXI. Трансформація соціальних функцій освіти й методів навчання.* Харків, Вид-во НУА, 2025. С. 9-20. URL: https://nua.kharkov.ua/wp-content/uploads/2025/05/volum_31.pdf

2. Бойко О. Методика викладання історії у вищій школі: специфіка та особливості. *Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*, 2025. № 2. С. 44–50. URL:https://doi.org/10.31654/2663-4902-2025-PP-2-44-50

3. Баклашова, Т., Шейкаш, А. Зміст курсу історії України у вищий школі в умовах сучасної методології історіописання. *Молодий вчений*, 2019. № 9 (73). С. 351-354. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-75

4. Верменич Я. В., Ясь О. В. Регіональні студії в Україні: стан і перспективи розвитку. К., 2014. 378с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/978-966-02-7377-1/978-966-02-7377-1.pdf

5. Верменич Я.В. Локальна історія як науковий напрям: традиції й інновації / Наук. ред. В.А. Смолій. НАН України. Інститут історії України, Сектор теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики. К.: Інститут історії України, 2012. 284 с. URL: https://www.academia.edu/24547338/

6. Філіна Т. В. Дослідження локальної історії в системі формування національної ідентичності. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2025. № 1. С. 81–85. URL:DOI 10.32461/2226-3209.1.2025.327874

ВІДРОДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УРСР В ПЕРІОД «ПЕРЕБУДОВИ» 1985 – 1991 рр.

Тарапон Оксана
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»
завідувач науково-дослідного відділу нематеріальної культурної спадщини
Швидун Михайло
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
аспірант кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін

Незважаючи на суперечливість і непослідовність курсу «перебудови», проголошеного партійним керівництвом СРСР у квітні 1985 р., процеси демократизації та гласності зумовили незворотні зміни в країні. З одного боку, загострення соціально-економічної та політико-ідеологічної кризи, а з другого, – наростання опозиції та національних рухів, привели до розпаду СРСР. В умовах курсу на гласність спостерігався суспільний запит «на правду», задовольняти який намагалися прогресивні періодичні видання. Відтак, пожвавилася робота з вивчення та популяризації національної історико-культурної спадщини.

У системі освіти «перебудова» мала підвищити якість навчально-виховного процесу. Заклади професійно-технічної освіти, згідно офіційних нормативних документів, мали готувати кваліфікованих робітників для народного господарства, виховувати радянських патріотів, котрі б поділяли марксистсько-ленінську ідеологію та цінності соціалізму. Не відмовляючись від ідеологічної складової, партійне керівництво прагнуло модернізувати навчання, оновити його зміст, поліпшити систему виховання.

Одним із напрямків покращення навчальної та виховної роботи в закладах середньої освіти в умовах «перебудови» вважалося історичне краєзнавство. Офіційні матеріали засвідчують прагнення влади контролювати історико-краєзнавчу роботу, яка розглядалася інструментом комуністичного виховання. Тому розвиток краєзнавства, фактично, був санкціонований «згори». Цьому питанню приділялася увага на XXVII з'їзді КПРС 1986 р. і червневому Пленумі ЦК КПРС, на підставі рішень яких у Полтаві 1988 р. відбулася І Всесоюзна конференція з історичного краєзнавства. Її розмах та велику вагу, яку приділяло партійне керівництво цій події, засвідчує оргкомітет, до якого увійшли союзні та українські академічні установи, державні керівні органи культури, видавничої справи та освіти, у тому числі Державний комітет СРСР по профтехосвіті. На пленарному засіданні та у восьми секціях було заслухано 257 доповідей. Близько 400 учасників конференції представляли провідні наукові, освітні,

культурні заклади, а також 80 краєзнавців-аматорів із 80 міст, які мали репрезентувати всі республіки СРСР [6, с.50]. У статті, присвяченій конференції, академік АН СРСР Д. Лихачов аргументував виховну функцію історичного краєзнавства, покликаного залучити широкі суспільні верстви, учнівську молодь до вивчення і збереження історико-культурної спадщини свого регіону, як засобу відродження духовності, виховання патріотизму, бережного ставлення до минулого та усвідомлення майбутнього [3, с.50-51]. Таким чином, заохочуючи краєзнавчу роботу, партійне керівництво прагнуло надати їй загальносоюзного характеру, використати, з одного боку, як метод відродження духовності, з другого, – як форму міжреспубліканських взаємин, вчергове підкреслити культурну єдність республік у межах СРСР. Адже, за твердженням Д. Лихачова, вивчаючи місцеву природу чи історію, «ми особливо цінуємо місця, пов'язані з творчістю Гоголя чи Шевченка, Пушкіна чи Баратинського» [3, с.-51]. Велику увагу в історико-краєзнавчих студіях акцентували на місцевих подіях чи особистостях, пов'язаних з радянськими ідеологемами.

Хоч із 1980 р., за ініціативою Інституту історії АН УРСР, регулярно організовувалися історико-краєзнавчі конференції, проведення І Всесоюзної конференції з історичного краєзнавства активізувало краєзнавчий рух в Українській РСР, посприяло координації чисельного краєзнавчого активу самодіяльних історико-краєзнавчих об'єднань (товариств, клубів тощо) [9, с.55], мобілізувало краєзнавчу роботу широкого кола музейних працівників, освітян. Вагому роль у цьому процесі відіграло Українське товариство охорони пам'яток історії і культури (УТОПІК). Всі ці процеси створили науково-інформаційне підґрунтя для розгортання краєзнавчої роботи в закладах освіти, у тому числі професійно-технічної.

З кінця 1980-х – на початку 1990-х рр. відбулася низка краєзнавчих конференцій по різних містах України. У ході їх роботи ставилися питання про виховний потенціал краєзнавства, можливості його використання у виховній, навчальній роботі освітніх закладів. Так, у Луцьку щорічно проводилася Волинська історико-краєзнавча конференція «Минуле і сучасне Волині» за участі викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, шкільних вчителів [4, с.155]. У квітні 1990 р. першу обласну наукову історико-краєзнавчу конференцію було проведено у Сумах. Обрана координаційна рада мала підготувати й видати підручник і хрестоматію з історії та культури Сумщини [2, с.156]. Під час роботи Республіканської наукової конференції «Дослідження історії малих та середніх міст України в контексті дальшого розвитку історичного краєзнавства» в травні 1990 р. в Новгороді-Сіверському доповідач із Сімферополя на прикладі Кримської області розглянув можливі шляхи вдосконалення навчально-виховної роботи на основі всебічного ознайомлення молоді з історико-культурними пам'ятками регіону [5, с.156].

Почалося створення регіональних науково-краєзнавчих товариств. Так, у січні 1990 р., за активної участі освітян, відбулася установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. Його зусиллями планувалося відкрити спеціалізовану обласну краєзнавчу бібліотеку,

фотолабораторію, методичний відділ [7, с.156]. Краєзнавчі матеріали стали невід'ємною частиною як спеціалізованих українських видань, таких як «Пам'ятки України» (рубрика «Краєзнавчі студії»), так і районних періодичних газет. Наприклад, газета Переяслав-Хмельницького району «Комуністична праця» у рубриці «Люби і знай свій рідний край» у той період регулярно друкувала краєзнавчі матеріали з історії Переяславщини, підготовлені музейними співробітниками. Ці публікації стали джерелом оновлення навчально-виховного процесу у закладах середньої освіти регіону, їх використовувало не одне покоління учнів середніх шкіл та професійно-технічного училища [8, с.55-57].

В умовах декларованої партією демократизації та реального прагнення української інтелігенції відродити національні студії, поширювати здобутки історичної спадщини, краєзнавча робота еволюціонувала від ідеологічної до національно зорієнтованої, спрямованої на відродження та популяризацію духовного спадку народу, посприяла розвитку народознавства та його використання прогресивними педагогами у навчально-виховному процесі. Розвиток краєзнавчої роботи в Україні на кінець 1980-х – початок 1990-х рр. зумовив посилення національної складової освіти, посприяв поверненню в історію забутих чи заборонених імен, подій вітчизняної історії. Створення та робота краєзнавчих музеїв, гуртків, проведення етнографічних та народознавчих студій у професійно-технічних училищах, середніх школах допомагало оновити, національно зорієнтувати навчально-виховний процес, підвищити інтерес учнів до історії власного краю, його культури, традицій [1, с.21, 28-29, 156, 165, 167].

Відмова від офіційних ідеологічних штампів відбувалася поступово, тому в історико-краєзнавчій роботі закладів середньої освіти не було системності, часто все залежало він ініціативи педагогів. Патетичні заклики керівництва держави щодо розвитку пошукової роботи часто розбивалися об бюрократичну байдужість при реалізації освітніх ініціатив [1, с.165-166]. У 1988 р. керівник відділу історико-краєзнавчих досліджень Інституту історії АН УРСР, академік П. Тронько зауважував, що стан викладання історії краю у профтехучилищах, як і інших типах навчальних закладів УРСР, викликав серйозну тривогу. Як складова історичної науки краєзнавство викладалося тільки в педвузах та інститутах культури, і то за старими програмами. У профтехучилищах лише кілька годин передбачалося на тему «Рідний край» у навчальних курсах історії Української РСР та СРСР. Вчений наполягав на необхідності уведення нормативного курсу «Історія рідного краю» у середніх навчальних закладах, а також проведення факультативу «Пам'ятки історії та культури» [8, с.56].

Попри складності, зняття офіційних заборон на національну діяльність у сфері науки, освіти і культури посприяли поступовому напрацюванню національних основ навчально-виховної роботи. Одним із засобів повернення до національної історико-культурної пам'яті стало історичне краєзнавство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адобаш В. В. Шкільна освіта УРСР в умовах лібералізації 1985–1991 рр.: дис. …Phd за спеціальністю 032 – Історія та археологія. Переяслав, 2025. 241 с.
2. Журко О. І. Перша Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. *Український історичний журнал*. 1990. № 8(353). С.156-157.
3. Лихачов Д. Краєзнавство як наука і як діяльність. *Пам'ятники України.* 1988. № 1. С. 50-51.
4. Максимук І. П. Третя Волинська історико-краєзнавча конференція. *Український історичний журнал.* Березень 1990. № 3(348). С.155.
5. Меркатун І. П. Республіканська наукова конференція з історичного краєзнавства. *Український історичний журнал*. 1990. №9(354). С.155-156.
6. Перша Всесоюзна наукова конференція з історичного краєзнавства. *Пам'ятники України.* 1988. № 1. С. 50-51.
7. Скляренко Є. М. Установча конференція Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. *Український історичний журнал.* Червень 1990. № 6(351). С.156.
8. Тарапон О., Адобаш В. Матеріали переяславської періодики кінця 1980-х – початку 1990-х рр. як джерело оновлення навчально-виховного процесу закладів середньої освіти УРСР. Матеріали L Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії» 31 жовтня 2022. Збірник наукових праць. Переяслав, 2022 р. 242 с. С.55-57.
9. Тронько П. Історичне краєзнавство на Україні. Досвід, проблеми, перспективи. *Пам'ятники України.* 1988. № 1. С. 54-56.

ДИПЛОМАТИЧНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В ОСОБАХ: ЄВГЕН ЧИКАЛЕНКО (1861-1929) (ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА БІОГРАФІСТИКА У СФЕРІ КРЕАТИВНИХ ІНДУСТРІЙ) *(до 165-річчя від дня народження)*

Ціватий Вячеслав

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби Навчально-наукового інституту міжнародних відносин, Заслужений працівник освіти України, член правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин

Дипломатична історія, інституціональна біографістика та інституціональна історія є пріоритетними напрямами в соціогуманітаристиці XXI століття. Інституції є базовою підосновою системи будь-якого наукового знання, котра забезпечує його трансляцію і функціонування як у межах фахової корпорації, так і в культурно-креативному соціумі. Інституції значною мірою утворюють і продукують те неповторне середовище фахівців-інтелектуалів, в якому побутує повноцінний діапазон культурно-креативних, комунікативних і дослідницьких практик, завдяки яким відбувається передача знання від одного покоління до іншого в міжнародно-публічному просторі та комунікативно-культурній пам'яті [6, с. 32–36].

Євген Чикаленко не обіймав офіційних дипломатичних посад (як-от посол чи консул), але його суспільно-громадська і політико-дипломатична діяльність мала вагоме значення для представлення України у світі: 1) дипломатія через культуру: Євген Чикаленко фінансував видання першої щоденної україномовної газети «Рада» та підтримував Наукове товариство імені Шевченка у Львові, що фактично виконувало роль «культурного посольства» України в Європі; 2) діяльність в еміграції: останні роки життя він провів у Чехословаччині та Австрії, де брав активну участь у житті української політичної еміграції, яка намагалася налагодити міжнародні зв'язки для відновлення незалежності України; 3) громадська дипломатія: його знаменитий вислів «любити Україну до глибини власної кишені» став основою для формування української ідентичності та її просування як всередині країни, так і за кордоном.

21 грудня 2026 року Україна відзначатиме 165-ту річницю від дня народження видатного українського мецената й громадського діяча, народного дипломата, борця за незалежність України – Чикаленка Євгена Харламовича (21.12.1861 – 20.06.1929). Євген Чикаленко останні роки свого життя жив у вимушеній еміграції в Чехословаччині й похований у колумбарії міського цвинтаря міста Подєбради. Історик Ігор Гирич про Є.Х. Чикаленка написав так: «…Євген Чикаленко за власним метафоричним порівнянням був один із 300 душ донкіхотів із 30 мільйонів українців, які робили, здавалося б, справу абсурдну, роботу, приречену на поразку, – творили український рух…» [1]. Євген Чикаленко був одним з найгарячіших і найактивніших прихильників політизації українського руху. Він був критиком чистого культурництва, ставив на перші місця за значущістю для національного визволення саме тих діячів, які бачили своїм завданням добиватися автономії для України. Євген Харлампійович (Харламович) Чикаленко – непересічна особистість в інституціональній історії українського державотворення і практиках націєтворення, визначний громадський діяч, поборник розвитку національної освіти, благодійник, меценат української культури, агроном, землевласник, видавець, публіцист, мемуарист, лексикограф, громадсько-політичний інтелектуал, народний дипломат і просто особистість, для якої Україна була стрижнем власного буття та існування, а національна ідея державної розбудови та утвердження її суверенності, демократичності й соборності послугувала єдиною справою й політико-дипломатичною філософією всього життя.

Під час Першої світової війни (1914–1918), уникаючи переслідування поліції, перебував у Фінляндії, Петрограді, Москві, а з початком революції 1917 року повернувся до Києва. Саме Є.Х. Чикаленко був одним із ініціаторів скликання Центральної Ради. Він також закликав Михайла Грушевського повернутися з Москви й очолити цей орган [5, с. 76-78]. Водночас сам від офіційної активної участі в політичній діяльності утримувався.

1883 року Є. Чикаленко закінчує навчання на природничому факультеті (агрономія і зооветеринарія) Харківського університету. За участь у «Громаді» Чикаленка заарештували й виключили з вишу. Згідно з вироком, п'ять років він мав перебувати під наглядом поліції, а ще йому заборонялося проживати в Києві, Харкові, Москві й Петербурзі. Місцем заслання стало рідне село

Перешори Херсонської губернії, де він займається сільським господарством. Переїхавши до Києва в 1900 році, він одразу включається в громадське життя, стає членом «Старої Громади». На межі століть Євген Харлампійович послідовно входить до кола Одеської, Петербурзької та Київської громад й активно долучається до українського руху, стає членом Центральної Ради.

Із приходом радянської влади Чикаленку довелося тікати від переслідувань. З 1918 року Євген Чикаленко перебуває в еміграції: кілька років мешкає в Австрії, а з 1925 року – у Подебрадах (Чехія), де обіймає посаду голови Термінологічної комісії в Українській господарській академії. В еміграції він жив у бідності, проте продовжував займатись своєю справою – працював над словниками та займався написанням щоденників.

Невід'ємною частиною життя Євгена Чикаленка була його громадсько-політична й меценатська діяльність. Він брав участь у діяльності таких відомих громадських об'єднань, як Київське товариство грамотності (1882-1908), товариство «Просвіта» (1906-1910) та Українське наукове товариство (1907-1934). Справою життя Євгена Чикаленка стала підтримка всього, що стосується українства – він був активним борцем за відродження української нації, укладав великі кошти в розвиток культури – і не даремно, завдяки йому та багатьом іншим меценатам українська культура відроджувалась. Євген Чикаленко народився в рік, в який помер український геній Тарас Шевченко. Згодом – скуповував усі видання творів Шевченка для створеної ним бібліотеки, був одним з організаторів кампанії зі збору коштів на пам'ятник Великому Кобзареві в Києві, а газета «Рада», яку він видавав власним коштом, долучилася до національного пробудження українців не менше, ніж Шевченків «Кобзар». Що ж стосується наукового, освітнього та культурно-просвітницького доробку Євгена Чикаленка, то тут варто згадати такі його праці, як «Розмови про сільське господарство», «Розмова про мову», «Спогади» (1861–1907), «Щоденник» (1907–1917), «Уривок з моїх споминів за 1917 р.» (Прага, 1932) і серію статей «Про українську літературну мову». Спомини, щоденники, листування Євгена Чикаленка – справжня енциклопедія українського життя, креативна інституціональна історія тогочасної української дійсності кінця XIX – початку XX століття [8].

Євген Чикаленко не лише закликав любити Україну до глибини кишені, а й сам так постійно робив. Він фінансував видавництво українських газет і книжок, впливав на формування інтелігенції та перебував в епіцентрі всіх подій інституіональної історії України кінця XIX – потатку XX століть – і перш за все – українських національно-визвольних змагань 1917-1921 років [2; 4, с. 94–108].

Революція 1917–1921 років остаточно розставила усе по своїх місцях, і Євген Чикаленко остаточно визначився зі своїм політичним пріоритетом [6]. Думки Євгена Чикаленка про Українську дипломатію, державу і націю, зібрані по фрагментах із його листів, спогадів, щоденників, дають змогу зробити висновок про Євгена Чикаленка як про непересічного, небуденного й далекоглядного суспільного мислителя [2; 3, с. 37–52]. Із розпорошених у різних джерелах його влучних і слушних висловів перед нами постає людина, особистість, яка міркувала про ідейний і ментальний стан суспільства, на рівні з

такими велетами суспільної думки, як В'ячеслав Липинський, Михайло Грушевський, Дмитро Донцов. Євген Чикаленко у своїх «Спогадах» наводить такі слова Л.А. Смоленського: «Історія каже, що коли яка нація не виступила в боротьбі [окремо], то потім нічого не діставала…» [7, с. 73-88; 9].

Підсумовуючи, варто зазначити, що багатогранна громадська, дипломатична та благодійна діяльність Євгена Чикаленка, і та самовідданість, з якою він пропагував українське слово, українську історію та культуру, є свідченням благородства, величі духу й патріотизму цієї Людини. Сьогодні ми з гордістю та вдячністю згадуємо Євгена Чикаленка як подвижника української культури, дипломатії, талановитого літератора, видавця, освітнього діяча, що лишив помітний слід в історії українського державотворення та української дипломатії. 21 грудня 2026 року – 165 років від дня народження Євгена Чикаленка. Не можна говорити про нього лише як доброчинця, він передусім – суспільний діяч, народний дипломат і, навіть – мислитель. Місце його на третьому етапі визвольного руху рівнозначно таким постатям, як Олександр Лотоцький, Сергій Єфремов, Симон Петлюра, В'ячеслав Липинський. Його місце в суспільно-політичному житті України дорівнюється праці на громадському полі Михайла Грушевського. Євген Чикаленко – залишив цікавий науковий і освітньо-публіцистичний спадок («Спогади» (I–II, Львів, 1925–1926) та «Щоденник 1917–1919» (Львів, 1931)), які надають багатий матеріал щодо інституціональної історії українського національного руху кінця XIX і початку XX століть.

Теорія і практика націєтворення, сутність концепту «націоналізм» і концепту «нація» – були у сфері дослідницько-пізнавальних інтересів Євгена Чикаленка. В одному із листів до Михайла Грушевського Євген Чикаленко наголошує на головному джерелі існування нації, на потребі збереження рідної мови. Євген Чикаленко – це творець і натхненник «українського руху». Донька Євгена Чикаленка Ганна згадувала, що «українське національне відродження було тою ідеєю, яка панувала над цілим його життям». Його доробок збагачує інституціональну біографістику й уособлює нові віхи у сфері культурних і креативних індустрій сьогодення. «Україна таки буде самостійною. Не пропаде марно ота кров, яку проливають тепер українці» – аналізуючи цей вислів нашого земляка Євгена Чикаленка стає зрозуміло, що думки Євгена Чикаленка залишаються актуальними і в наш час, і від цього вони є більш цінними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гирич І.-Б. Євген Чикаленко (1861–1929). Публічний інтелектуал і його боротьба за Україну. *Літературна Україна.* 2021. 22 грудня. URL: https://litukraina.com.ua/2021/12/22/ievgen-chikalenko-1861-1929-publichnij-intelektual-i-jogo-borotba-za-ukrai/ (дата звернення: 04.04.2026).

2. *Євген Чикаленко – будитель української нації.* (До 150-річчя від дня народження): Збірник наукових праць / упор. Н. І. Миронець, В. М. Піскун, І. М. Старовойтенко. Київ, 2014. 400 с., іл.

3. Ніколаєва Т.М. Менторство та меценатство Євгена Чикаленка в справі українського відродження. *Історико-політичні студії.* Серія: Історичні науки: зб. наук. пр. Київ: КНЕУ, 2018. № 1. С. 37–52.

4. Тесленко В. Людина однієї мети – штрихи до портрета Євгена Чикаленка. *Пам'ять століть.* 1998. № 1. С. 94–108.

5. Ціватий В.Г. Постать великого патріота Михайла Грушевського (1866-1934) в інституціональній історії України: діаспоральний і публічно-комунікативний дискурси. *Громадсько-політична та наукова діяльність М.С. Грушевського в міжнародному вимірі (до 155-річчя від дня народження):* Збірник наукових праць. Київ, 2021. С. 76–78.

6. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія: традиції, тренди, та виклики (досвід і пріоритети для України). *Зовнішні справи.* 2014. № 6. С. 32–36.

7. Ціватий В.Г. Ціватий В.Г. Публічна дипломатія в Україні та світі: соціально-гуманітарний, міжнародно-політичний і практичний виміри зовнішньої політики у сфері культури (1991-2025 рр.). *Соціально-гуманітарні відносини в сучасній Україні: виклики та перспективи: колективна монографія.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2025. Розділ 3 (3.2). С. 73-88.

8. Чикаленко Є. Розмова про мову. Київ, 1917.

9. Чикаленко Є. Спогади (1861–1907). Нью-Йорк: УВАН, 1955. 504 с.

РЕВОЛЮЦІЙНІ ПОДІЇ 2004 ТА 2013–2014 рр. ЯК ШКОЛА ГРОМАДЯНСЬКОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ

Петренко Наталія

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання

Революційні події 2004 року та 2013–2014 років стали визначальними моментами в історії сучасної України, що сформували нову якість громадянської участі. Вони продемонстрували здатність суспільства до самоорганізації та мобілізації в умовах політичної кризи. Помаранчева революція стала першим масштабним досвідом масового ненасильницького протесту, який об'єднав різні соціальні групи навколо ідеї чесних виборів. Події Євромайдану значно розширили цей досвід, перетворивши протест на довготривалий рух із чіткими ціннісними орієнтирами. Обидві революції стали каталізаторами формування активного громадянського суспільства. Вони заклали підґрунтя для подальших трансформацій у політичній культурі українців.

У ході революційних подій відбувалося формування нових практик громадянської участі, які виходили за межі традиційної політичної активності. Громадяни навчалися організовувати мітинги, створювати ініціативні групи та координувати свої дії. Значну роль відігравали горизонтальні зв'язки, які забезпечували швидке поширення інформації та ефективну взаємодію. У 2013–2014 роках особливо помітним стало використання цифрових технологій для мобілізації протестувальників. Соціальні мережі перетворилися на інструмент координації та формування громадської думки. Це сприяло підвищенню рівня політичної свідомості населення.

Революції також виступили школою відповідальності та солідарності для українського суспільства. Люди брали на себе відповідальність за організацію

побуту протестувальників, медичну допомогу та інформаційне забезпечення. Виникали волонтерські ініціативи, які згодом трансформувалися у потужний громадський сектор. Взаємодопомога стала ключовою рисою протестного руху. Це сприяло формуванню довіри між громадянами, що є важливим елементом громадянського суспільства. Досвід солідарності зберігся і після завершення революцій.

Особливого значення набуло формування політичної ідентичності громадян. Учасники революцій почали усвідомлювати свою роль як суб'єктів політичного процесу. Відбувалося переосмислення понять свободи, гідності та справедливості. Євромайдан особливо актуалізував європейський вектор розвитку України. Це сприяло консолідації суспільства навколо спільних цінностей. Політична активність перестала бути прерогативою лише еліт.

Революційні події також виявили проблеми та виклики у сфері громадянської участі. Зокрема, постала проблема інституціоналізації громадських ініціатив. Багато активістів не змогли інтегруватися в офіційні політичні структури. Це створило розрив між громадянським суспільством і владою. Водночас революції показали необхідність реформування державних інституцій. Вони актуалізували питання прозорості та підзвітності влади [1, с. 45].

Важливим наслідком революцій стало посилення ролі громадського контролю над владою. Громадяни почали активніше використовувати механізми впливу на політичні процеси. З'явилися нові інструменти участі, такі як електронні петиції та громадські ради. Це сприяло розвитку демократичних практик. Водночас зросли очікування суспільства щодо ефективності влади. Це створює додатковий тиск на державні інституції.

Революції 2004 та 2013–2014 років також мали значний освітній потенціал. Вони стали своєрідною неформальною школою громадянської освіти. Учасники отримували практичні знання про права людини, демократію та механізми політичної участі. Цей досвід передається наступним поколінням. Освітній ефект революцій проявляється у зростанні громадянської активності молоді. Це має довготривалі наслідки для розвитку держави [2].

Таким чином, революційні події в Україні стали важливим етапом становлення громадянського суспільства. Вони сформували нові моделі поведінки та участі громадян у політичному житті. Досвід самоорганізації та солідарності залишається актуальним і сьогодні. Революції продемонстрували силу громадянського впливу на владу. Водночас вони виявили потребу у подальшому розвитку демократичних інституцій. У підсумку ці події можна розглядати як потужну школу громадянської участі, що продовжує формувати сучасну Україну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Розвиток громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / В. М. Яблонський, П. Ф. Вознюк, Д. М. Горєлов [та ін.]; за ред. О. А. Корнієвського, М. М. Розумного. К. : НІСД, 2015. 60 с.

2. Розвиток громадянського суспільства в умовах війни: рекомендації для міжнародних партнерів. URL: https://iaa.org.ua/articles/civil-society-development-in-times-of-war-recommendations-for-international-partners/ (дата звернення 1.04.2026).

ВІРТУАЛЬНИЙ МУЗЕЙ АГРАРНОЇ ОСВІТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Поляков Едуард
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
аспірант 3 року навчання
Науковий керівник: Прокопчук Віктор Степанович,
доктор історичних наук, професор
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

У сучасній освітній парадигмі підготовка фахівця аграрного сектору виходить за межі простого засвоєння технічних алгоритмів. Пріоритетним завданням постає формування професійної ідентичності – складного психологічного конструкту, що визначає самоусвідомлення особистості в межах обраного фаху. Це процес інтеріоризації професійних цінностей, етики та історичного досвіду попередніх поколінь. Для ВСП «Глухівський агротехнічний фаховий коледж СНАУ», який має понад столітню історію, актуалізація цієї спадщини є фундаментом виховання нових кадрів [3].

Ключовим медіатором у цьому процесі стає віртуальний музей. В умовах тотальної цифровізації традиційні архівні матеріали потребують нових форм репрезентації. Віртуальний простір дозволяє трансформувати статичні експонати у динамічне середовище професійної соціалізації [1]. Це створює умови для безперервного діалогу між минулим і майбутнім, де історія закладу перестає бути формальною довідкою і стає живим досвідом.

Специфіка віртуального музею аграрної освіти полягає у візуалізації еволюції інженерної думки. Для сучасних здобувачів звичні музейні вітрини часто виглядають дистанційованими. Натомість використання панорам 360°, VR-технологій та 3D-моделювання забезпечує ефект глибокої імерсивності. Досліджуючи цифрові копії статутів ремісничого училища від 1899 р. або інтерактивні моделі перших двигунів внутрішнього згоряння, здобувач дешифрує культурний код своєї професії [2]. Це дозволяє йому ідентифікувати себе не як тимчасового користувача сучасної техніки, а як інтелектуального спадкоємця тривалої наукової традиції.

Наукова та педагогічна цінність такого ресурсу підсилюється відкритим доступом до персональних фондів видатних аграріїв та науковців. Крім того, віртуалізація фондів ВСП «ГАФК СНАУ» виконує важливу функцію подолання соціальних стереотипів. Вона презентує аграрну галузь як високотехнологічну

сферу, що завжди перебувала на вістрі прогресу. Такий підхід підвищує престиж професії та мотивує до інноваційної діяльності.

Отже, цифрова актуалізація музейного простору стає потужним чинником ґенези нової технічної інтелігенції. Вона дозволяє органічно інтегрувати історичний досвід у розв'язання стратегічних завдань сучасної агроінженерії. Віртуальний музей сьогодні – інтерактивний інструмент проєктування професійного майбутнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко О.В. Віртуальний музей як освітня технологія. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 2. С. 23–25. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2022.2.6

2. Коваль О.С. Інноваційна діяльність музеїв в Україні. *Інформаційні технології і системи в документознавчій сфері*. 2025. С. 167–170. URL: https://jitas.donnu.edu.ua/article/view/17644

3. Офіційний сайт ВСП «Глухівський агротехнічний фаховий коледж СНАУ». URL: http://gati.snau.edu.ua/ (дата звернення: 10.04.2026).

ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ «ПЕРШОГО КИЇВСЬКОГО МАШИНОБУДІВНОГО ЗАВОДУ» У 1970-1982 рр.

Малюжко Богдан

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

аспірант 2-го року навчання

Науковий керівник: **Крижанівський Віталій Михайлович,**

кандидат історичних наук, доцент

кафедри історії, правознавства та методики навчання

Глухівський НПУ ім. О.Довженка

Дослідження історії великих промислових підприємств радянського часу є важливим напрямом сучасної вітчизняної історіографії, що дозволяє відтворити цілісну картину індустріального розвитку України у ХХ столітті. Серед об'єктів такого роду особливе місце посідає «Перший київський машинобудівний завод» («Більшовик») – одне з провідних підприємств, що пройшло складний шлях організаційних перетворень протягом другої половини ХХ ст. Вивчення цього шляху на основі первинної архівної документації є нагальним завданням для відновлення об'єктивної картини промислової спадщини Києва.

Джерельну основу даної розвідки становлять документи, виявлені в Державному архіві м. Києва у складі опису № 4 фонду Київського виробничого об'єднання полімерного машинобудування «Більшовик» (Ф.Р-374). Опис охоплює справи за 1970-1982 роки й налічує щонайменше три серії документів, що включають накази, протоколи, плани та звіти різного характеру.

Відповідно до архівних матеріалів, упродовж 1970-1982 років назва та підпорядкованість підприємства зазнали трьох принципових змін, кожна з яких відображає загальну логіку реорганізацій радянської промисловості.

Першим ключовим кроком стало утворення науково-виробничого об'єднання з переробки пластичних мас «Пластмаш» на підставі наказу Міністра хімічного і нафтового машинобудування СРСР № 146 від 17 липня 1970 року [1]. Метою реорганізації, задекларованою в наказі, була подальша спеціалізація підприємств і організацій з випуску обладнання для переробки пластмас, скорочення строків розробки й виготовлення нових видів виробів, а також прискорення впровадження досягнень науки і техніки у народне господарство. Сам факт окремого наказового оформлення цих завдань свідчить, що реорганізація мала не лише адміністративний, а й науково-технологічний зміст: передбачалось об'єднати виробничі, конструкторські та дослідницькі підрозділи у єдиний комплекс.

Уже через неповні два роки, 19 квітня 1972 р., тим самим Міністерством було видано наказ № 82 [3], яким науково-виробниче об'єднання «Пластмаш» перейменовано на науково-виробниче об'єднання «Більшовик». Перейменування, попри зовнішню формальність, мало символічне значення: відновлення в офіційній назві бренду «Більшовик» пов'язувало нову структуру з дореволюційною та ранньорадянською промисловою традицією заводу, водночас підкреслюючи його провідну роль у галузі.

Третій і найбільш вагомий в організаційному плані крок – перетворення науково-виробничого об'єднання «Більшовик» на Київське виробниче об'єднання полімерного машинобудування «Більшовик» на підставі наказу Міністра хімічного і нафтового машинобудування СРСР № 60 від 10 березня 1975 року [2]. З цього моменту підприємство набуло повного статусу виробничого об'єднання з чітко визначеною галузевою спеціалізацією – полімерне машинобудування. Ця зміна відповідала загальносоюзній тенденції до консолідації споріднених виробничих і наукових структур у великі виробничі об'єднання, що отримали широке поширення в радянській промисловості упродовж 1970-х років.

Згідно з архівними матеріалами, до складу Київського виробничого об'єднання «Більшовик» станом на 1982 рік входило п'ять структурних одиниць: Київський завод «Більшовик» як головне підприємство; завод дослідних машин УкрНДІпластмаш; спеціальне конструкторське бюро; науково-дослідний інститут УкрНДІпластмаш; будівельно-монтажне управління «Київполімермаш»; філія заводу «Більшовик» у м. Жашків.

Внутрішня управлінська структура головного підприємства об'єднання налічувала 32 підрозділи. Їх перелік, зафіксований у передмові до опису № 4 фонду Ф.Р-374 [4], відображає типову для великого радянського підприємства схему управління. Серед підрозділів виокремлювались: канцелярія, виробничо-диспетчерський відділ, планово-економічний відділ, відділ головного технолога, фінансовий відділ, відділ матеріально-технічного постачання, бухгалтерія, відділ кадрів, відділ капітального будівництва, юридичний відділ, відділ раціоналізації, винахідництва та технічної інформації, відділ інструментального господарства, відділ головного механіка, відділ головного енергетика, центральна заводська лабораторія, відділ технічного контролю, відділ комплектації, відділ організації праці та заробітної плати, відділ

головного металурга, відділ зовнішньої кооперації, відділ підготовки виробництва, відділ нормалізації і стандартизації, відділ техніки безпеки, відділ виробничо-технічного навчання, відділ збуту, відділ механізації і автоматизації, відділ наукової організації праці, воєнізована і пожежна охорона, відділ автоматизованої системи управління виробництвом, відділ головного архітектора, відділ головного метролога, бюро управління якістю праці та продукції.

Наявність у структурі таких підрозділів, як відділ автоматизованої системи управління виробництвом та відділ наукової організації праці, свідчить про те, що об'єднання активно впроваджувало на той час передові для радянської промисловості управлінські концепції. Відділ раціоналізації, винахідництва та технічної інформації вказує на існування розвиненої системи заохочення технічної творчості. Присутність відділу головного архітектора в структурі виробничого підприємства пояснюється масштабами об'єкта й необхідністю підтримання та розбудови промислової інфраструктури.

Проведений аналіз архівних матеріалів дозволяє зробити такі висновки. У 1970-1982 роках Київський завод «Більшовик» і структури, що виникли на його базі, пройшли шлях від окремого підприємства до розгалуженого науково-виробничого комплексу всесоюзного значення. Упродовж лише п'яти років (1970-1975) статус підприємства змінювався тричі, що відбивало динамічні трансформаційні процеси в радянській промисловій системі.

Структура управління об'єднання станом на 1982 рік свідчить про зрілу, диференційовану систему внутрішньої організації, що поєднувала функції загального управління, технологічного й наукового забезпечення, економічного планування, соціальної та кадрової роботи. Наявність 32 спеціалізованих підрозділів – незаперечний показник масштабу та складності підприємства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням конкретних напрямів виробничої діяльності заводу «Перший київський машинобудівний завод» («Більшовик»), аналізом кадрового складу та соціальної інфраструктури об'єднання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наказ Міністра хімічного і нафтового машинобудування СРСР № 146. 17 лип. 1970 р. *Держ. архів м. Києва.* Ф.Р. – 374. Спр. 1.

2. Наказ Міністра хімічного і нафтового машинобудування СРСР № 60. 10 берез. 1975 р. *Держ. архів м. Києва.* Ф.Р. – 374. Спр. 50.

3. Наказ Міністра хімічного і нафтового машинобудування СРСР № 82. 19 квіт. 1972 р. *Держ. архів м. Києва.* Ф.Р. – 374. Спр. 20.

4. Передмова до опису № 4. 20 листоп. 1984 р. *Держ. архів м. Києва.* Ф.Р. –374. Арк. 2.

СУМСЬКІ ВИЩІ ТРИРІЧНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ (1924–1925 рр.): ОРГАНІЗАЦІЯ, ЗМІСТ ТА ВИКЛИКИ ЧАСУ

Кущ Ярослав
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
аспірант
Науковий керівник: **Оліцький В'ячеслав Олександрович,**
кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії України
СумДПУ ім. А.С.Макаренка

Побудова якісної та конкурентоспроможної освіти в Україні передбачає врахування багатого історичного досвіду. У цьому контексті вивчення організації та діяльності Сумських вищих трирічних педагогічних курсів дозволяє проаналізувати минулі практики реформування педагогічної освіти.

На початку 1920-х років у Сумському окрузі постала нагальна потреба у створені спеціалізованого закладу з підготовки педагогічних працівників нової генерації («червоних вчителів»). Для організації та створення такого закладу 12 листопада 1924 р. розпорядженням Харківського губернського відділу народної освіти завідувачем майбутніх Сумських вищих трирічних педагогічних курсів призначено Григорія Приймака. На нього покладалися завдання створити та очолити приймальну комісію, провести широку профорієнтаційну роботу серед молоді в окрузі, підібрати на місці або запросити педагогічні кадри відповідної спеціальності та технічний персонал, клопотати перед окружним виконавчими комітетом про надання приміщень для освітнього процесу та інтернату, обладнаних відповідним інвентарем [12, арк. 4; 7, арк. 442].

26 листопада 1924 р. окружна Інспектура народної освіти у місцевій пресі оголосила про відкриття у м. Суми Вищих трирічних педагогічних курсів у складі підготовчої та основної груп (1 курс).

До підготовчої групи запрошувалися особи, котрі склали іспити за 5–6 класи трудової школи та мали повних 16 років. На перший курс запрошувалися випускники семирічної трудової школи віком не менше 17 років. Для дітей робітників та незаможного селянства при курсах надавався інтернат (гуртожиток). Заяви приймалися в Інспектурі народної освіти від 10:00 до 14:00 години до 5 грудня 1924 р. за адресою вул. Радянська, буд. Окрвиконкому, кім. 9–10.

Окрім заяв, вступникам необхідно було надати посвідчення про народження та освіту, довідку про соціальний стан, документ про відрядження («командіровку») окружних, районних органів та установ (КП(б)У, ЛКСМ, КНС, професійних спілок), анкету, завірену однією з установ, що направляє делегата на навчання [8, с. 4].

Від вступників надійшло 138 заяв, більшість із яких (120 осіб) – від вихідців із селян. Протягом 9–13 грудня відбулися вступні іспити з української

та російської мов (письмово та усно), політичної грамоти, природознавства, фізики, математики (усно), краєзнавства [5, с. 13].

За результатами складених іспитів до педагогічних курсів зарахували 67 здобувачів освіти (підготовча група – 37 осіб, перший курс – 30 осіб) [10, с. 2].

16 грудня 1924 р. на засіданні президії Сумського окружного виконавчого комітету заслухано доповідь завідувача ІНО Олександра Мейєна про відкриття Сумських вищих трирічних педагогічних курсів та ухвалено рішення 28 грудня 1924 р. провести урочисте відкриття педкурсів разом із окружним вчительським з'їздом [11, с. 141–141 зв.]. Саме ця подія вважається датою створення Сумських вищих трирічних педагогічних курсів.

Для розміщення адміністративних та навчальних кабінетів, гуртожитку, їдальні місцевою владою було відведено частину приміщення колишнього Реального училища по вул. Радянській, буд. 27 (нині за цією адресою по вул. Петропавлівська, 79 знаходиться Сумська ЗОШ № 4), в якому одночасно діяла трудова школа № 3 [3, арк. 2; 6, арк. 1].

Педагогічні курси протягом трирічного терміну навчання мали готувати вчителів для 1–4 класів трудової школи. Перші заняття планувалося почати не пізніше 15 грудня, однак через організаційні труднощі навчальний процес розпочався 1 січня 1925 р. У зв'язку з тим, що заклад організував свою роботу лише з нового календарного року, Харківський ГубВНО дозволив провести навчальний рік таким чином: перший триместр завершити до 22 березня 1925 р., після тижневої перерви продовжити другий триместр (із 1 квітня до 1 липня), третій – із 8 липня до 15 серпня [7, арк. 442, 445; 6, арк. 1].

Студенти навчалися за єдиним планом, розробкою якого займалися циклові (предметні: суспільствознавчого, виробничого та педагогічного напрямів) комісії, до яких входили представники викладачів та студентів. Офіційно декларувалося викладання занять та ведення документації українською, проте частина викладачів проводила заняття російською або «мішаною» мовами [3, арк. 2; 1, с. 2].

На 24 березня 1925 р. викладацький склад Сумських педкурсів становив 10 осіб: Приймак Григорій Васильович обіймав посаду керуючого курсів і викладав математику та краєзнавство; Самброс Юрій Пилипович – голова методкому – викладав дисципліни соціального виховання та українську літературу; Гончаров Іван Васильович викладав енциклопедію сільського господарства; Бережний Олександр Олексійович – фізику, хімію та природознавство; Ковальков Омелян Андрійович – українську мову; Онацький Никанор Харитонович – малювання; Дейниховський Микола Петрович – співи; Гармаш Григорій Якович – педологію; Лучинін Лев Васильович – історію класової боротьби та історію господарства; Кулішов Михайло Гаврилович – фізичну культуру.

Службово-технічний персонал складався з 6 осіб: Литвин Ксенофонт Матвійович завідував канцелярією та бухгалтерією; Северин Петро Степанович завідував господарчою частиною; Гансен Михайло Іванович – кухнею; Целовальніков Іван Федорович – прибиральник; Кулішенко Григорій

Миколайович та Михальчук Іван Григорович працювали сезонними опалювачами [13, арк. 2; 4, арк. 183].

Тогочасна гнучка система освіти дозволяла поповнювати студентський склад упродовж навчальних триместрів. За січень 1925 р. контингент студентів збільшився до 93 осіб (підготовча група – 46 осіб, перший курс – 47 осіб), головним чином завдяки делегатам від комсомольських, профспілкових організацій та комітетів незаможних селян («комнезамів») Сумського округу. Гендерний, національний, соціальний та політичний склад студентства Сумських педагогічних курсів візуалізовано на діаграмі по кожній групі для кращого сприйняття (рис. 1) [3, арк. 2–3].

Таким чином, політика набору студентів надавала перевагу особам, відрядженим із профспілкових та партійних організацій, які часто не мали навіть початкової освіти, мотивації та хисту до педагогічної діяльності.

Матеріально-побутові умови життя колективу Сумських вищих трирічних педагогічних курсів були досить складні. Заклад утримувався за рахунок місцевих, частково губернських коштів та плати за навчання. Плата за навчання мала диференційований характер, залежно від майнового та соціального стану студента, і становила від 9 до 30 крб на рік. На безоплатній основі навчалося 40 осіб із числа відряджених та найбідніших, які документально засвідчували відсутність у них та батьків жодного майна (навіть хати). Також ці студенти отримували стипендію у розмірі 10 крб на місяць, безкоштовне проживання в гуртожитку та харчування в їдальні педкурсів [7, арк. 453; 10, с. 2].

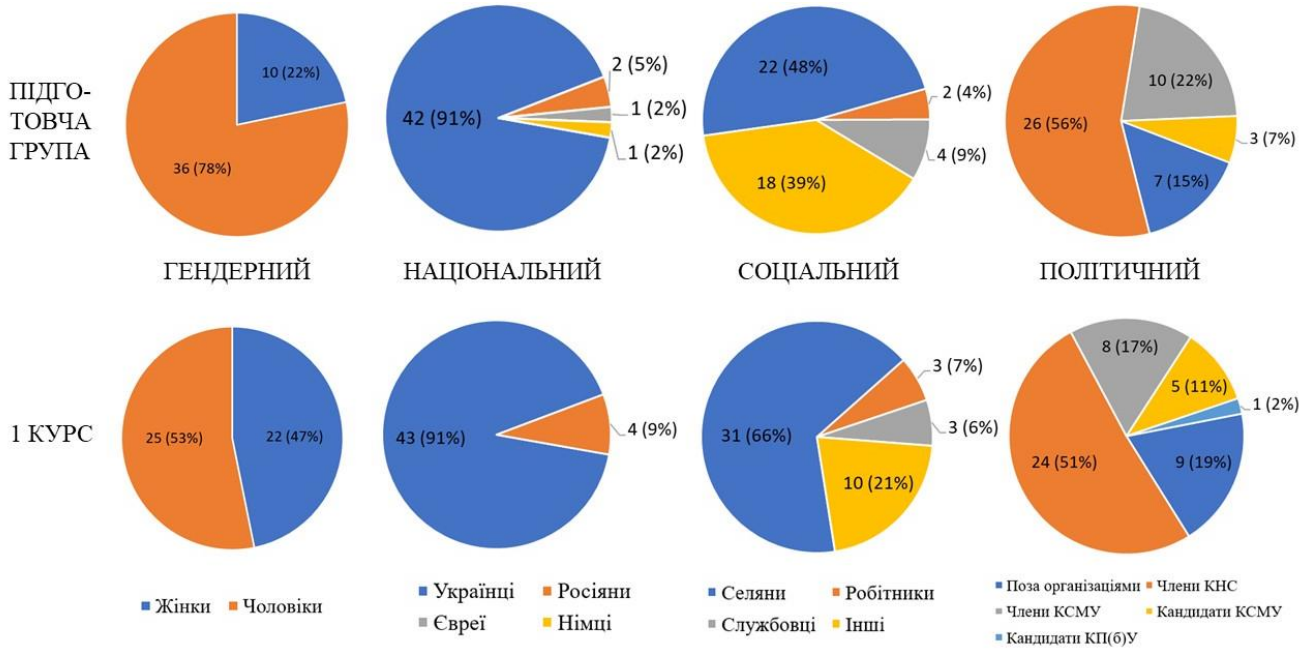

Рис. 1. Склад студентів Сумських вищих трирічних педагогічних курсів станом на 15 січня 1925 р.

Середня вартість обіду для студента курсів становила 20 коп., адміністрація закладу клопотала про збільшення її до 40 коп. Відмічалась некваліфікованість, халатність та антисанітарне відношення до продуктів

харчування кухара М. Гансена, що призвело до його звільнення [7, арк. 473; 9, арк. 211–213].

Яскравий приклад реалій повсякдення учнівської молоді Сумських педкурсів відобразився у місцевій пресі: «… життя учнів покращало. В інтернаті потеплішало, так що по бідності можна спати без кожуха. Не валяються [студенти] й на голих ліжках, матраців на всіх добули. Лиш бракує студентам пральні для прання білизни, а це дуже шкодить тим студентам, що домівка верст за 30–40, бо запасу білизни у кого немає, як то неприємно та небезпечно з боку гігієни. Харчування, хоч не на багацько, але теж покращало для інтернатців, ті що поза інтернатом – без змін. Лишилося їх приїжджих всього 5, перебиваються вони деяк «крихтами» зі столу інтернатців. Взагалі настрій студентів бадьорий…» [1, с. 2].

Сумські трирічні педагогічні курси недовго перебували у початковому статусі. Постановою РНК УСРР від 9 липня 1925 р. педкурси реорганізували в педагогічний технікум з правом вищого навчального закладу та передали на утримання держави [2, с. 19].

Трансформація освіти УСРР 1920-х років зумовила гостру потребу в підготовці педагогів нової генерації. У дослідженні висвітлено процес формування кадрового складу, особливостей набору та повсякденного життя студентства. Незважаючи на організаційні труднощі та складні матеріально-побутові умови того часу, створення Сумських вищих трирічних педагогічних курсів стало фундаментом для розбудови професійної педагогічної освіти в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. В кузні червоних вчителів. *Плуг і молот*. 1925. 6 лютого. № 29. С. 2.

2. Вітранюк Н.О. Організаційні засади створення та діяльності педагогічних технікумів у радянській Україні (1920–1925). *Освітологічний дискурс*. 2016. № 2 (14). С. 14–26.

3. Звіт Вищих 3-х річних педагогічних курсів м. Сум про склад учнів на початок 1924/25 учбового року. 1925. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України).* Ф. 166. Оп. 5. Спр. 577. 4 арк.

4. Колективні договори та протоколи по розгляду місцевого бюджету на працівників освіти Сумської округи. 1924–1929. *Державний архів Сумської області (далі ДАСО).* Ф. Р-33. Оп. 1. Спр. 39. 187 арк.

5. Корж Л. В. Історія становлення і розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка. Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. 86 с.

6. Листування з Сумським педтехнікумом про забезпечення його помешканням та асигнування коштів на ремонт. 1926–1930. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 6. Спр. 5363. 10 арк.

7. Матеріали короткотермінових курсів вчителів (програми, списки, журнали обліку відвідування та успішності, анкети, посвідчення курсантів, директиви НКО УРСР). 1924–1934. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 1а. 536 арк.

8. Мейєн О. 3-х річні педагогічні курси. *Плуг і молот*. 1924. 26 листопада. № 265. С. 4.

9. Особові справи викладачів. 1924–1934. *ДАСО*. Ф. Р-2817. Оп. 1. Спр. 229. 218 арк.

10. Про трьохрічні педкурси. *Плуг і молот*. 1925. 6 січня. № 4. С. 2.

11. Протоколи засідань пленуму та президії Сумського окружного виконавчого комітету. 1923–1925. *ДАСО*. Ф. Р-32. Оп. 3. Спр. 1. 206 арк.

12. Справа Приймак Г.В. 1927–1931. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 6213. 45 арк.

13. Справа Самброс Ю.Ф. 1925–1927. *ЦДАВО України*. Ф. 166. Оп. 12. Спр. 6797. 10 арк.

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОХОРОНИ ПАМ'ЯТОК У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1889–1914): МІЖ НАУКОЮ І ПОЛІТИКОЮ

Довжинський Володимир
Західноукраїнський національний університет
аспірант
Науковий керівник Гомотюк Оксана Євгенівна,
доктор історичних наук, професор,
декан соціально-гуманітарного факультету
Західноукраїнський національний університет

Дослідження історії пам'яткоохоронної справи у Східній Галичині наприкінці XIX – початку XX ст. є актуальним у контексті переосмислення колоніальних і національних наративів у культурній спадщині. Головну роль у цьому процесі відігравало Гроно консерваторів і кореспондентів Східної Галичини, діяльність якого яскраво ілюструє, як охорона старовини перетворювалася на інструмент політичної боротьби в умовах багатонаціональної імперії.

Засноване в 1889 р., Гроно інституційно функціонувало як регіональний орган віденської Центральної комісії для вивчення і консервації пам'яток історії та мистецтва. Специфікою організації був її кадровий склад: вона об'єднувала переважно представників польської аристократії та інтелектуальної еліти (В. Дідушицький, Я. Болоз-Антоневич), які декларували науковий підхід, проте на практиці керувалися принципами лояльності до Габсбурзької монархії та польськими національними інтересами.

Фінансовий аспект діяльності Грона демонструє залежність від крайової влади. Щорічні субвенції з бюджету (у межах 1500–8000 крон) дозволяли проводити масштабні роботи, однак розподіл коштів був нерівномірним. Пріоритет надавався об'єктам, що підкреслювали європейську ідентичність регіону: костелам та іншій сакральній архітектурі (зокрема, Вірменському кафедральному собору, каплиці Кампіанів і костелу Бернардинів у Львові). Водночас українські пам'ятки часто ігнорувалися або зазнавали перебудов, які нівелювали їхню автентичність, а ініціативи Наукового товариства імені Шевченка щодо збереження української спадщини наштовхувалися на бюрократичний спротив [1, с. 120].

Кризовим етапом у діяльності Грона став період 1911–1914 рр., позначений гострим конфліктом із Віднем. Новий статут віденської Центральної комісії (1911 р.) передбачав жорстку централізацію: монополізацію археологічних досліджень Австрійським інститутом та примусове переміщення цінних артефактів до імперських музеїв. Такі положення викликали опір галицьких консерваторів, які вбачали в цьому загрозу культурній автономії краю. Лідери руху, К. Гадачек та О. Чоловський, розробили законопроєкт про створення Крайової консерваторської ради, прагнучи зберегти контроль над інвентаризацією та музейними фондами на місцях. Поразка цієї ініціативи та

фактичне усунення Грона від роботи у 1914 р. засвідчили неможливість компромісу між імперським центром і місцевими елітами.

Окремої уваги заслуговує практика «стилістичної реставрації», що слугувала інструментом культурного імперіалізму. Показовим прикладом є реставрація собору св. Юра у Львові (1911–1914), під час якої акцент було зроблено на барокових елементах, тоді як візантійські та давньоруські риси свідомо ігнорувалися [4, с. 73]. Такий підхід мав на меті вписати українську святиню в загальнопольський і західноєвропейський культурний контекст, маргіналізуючи її автохтонне значення.

Підсумовуючи, слід зазначити амбівалентну роль Грона консерваторів. З одного боку, організація сприяла професіоналізації археології (зокрема, підтримуючи розкопки Я. Пастернака) та розвитку туризму, перетворюючи пам'ятки на маркери «цивілізованої Європи». З іншого боку, її діяльність була формою культурної гегемонії, спрямованої на конструювання історичного міфу про «польську Галичину», що поглиблювало міжнаціональні протиріччя напередодні Першої світової війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бадяк В. П. Пам'яткоохоронна історія Львова. Львів: ЛНАМ, 2014. 160 с.: іл.

2. Булик Н. Львівська археологія XIX – початку XX століття: дослідники, наукові установи, музеї. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Львівський інститут економіки і туризму, 2014. 304 с.

3. Саламаха І. Участь «Грона консерваторів Східної Галичини» у проведенні реставраційних робіт у Львові на початку XX ст. *Наукові записки: Серія «Історія»*. 2019. № 1. С. 83–88.

4. Саламаха І. Державна охорона історичних пам'яток у Східній Галичині напередодні Першої світової війни (1910–1914). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* 2008. № 17. С. 73–79.

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ М. КИЄВА З НІМЕЦЬКОЮ ВІЙСЬКОВОЮ АДМІНІСТРАЦІЄЮ: ПРАВОВИЙ ТА АДМІНІСТРАТИВНИЙ АСПЕКТИ (БЕРЕЗЕНЬ 1918 – СІЧЕНЬ 1919 РР.)

Мончак Олександр

Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
аспірант

Науковий керівник: Коляда Ігор Анатолійович,
доктор історичних наук, професор
кафедри методології та методики навчання суспільних дисциплін,
Заслужений працівник освіти України
Український державний університет імені Михайла Драгоманова

Період з березня 1918 року по січень 1919 року в історії Києва отримав унікальний правовий колізійний статус. Місто було столицею УНР (згодом

Української Держави), проте реальний адміністративний контроль часто належав німецькому військовому командуванню (Heeresgruppe Eichhorn), котрий був делегований німецькій комендатурі міста. Київська міська дума, обрана на демократичних засадах у 1917 році, опинилася в ситуації «трикутника влади»: між українським урядом, німецькою комендатурою та власними амбіціями щодо збереження міської автономії.

Німецька адміністрація визнавала Суверенітет України, але зневажала її саме через адміністративно – організаційну безпорадність. Це породило політику «м'якої сили», яка швидко змінилася на жорсткий диктат, коли справа дійшла до постачання продовольства та інших господарських питаннях. Показовим став початок німецької діяльності: замість політичних заяв вояки розпочали з генерального прибирання Київського залізничного вокзалу. Згодом німецька комендатура почала видавати накази про примусове миття тротуарів та вивіз сміття, фактично виконуючи роботу двірників та санітарних інспекторів Думи. [3.с.345-347; 4, с 84-92; 5, с. 87]

Взаємовідносини в цьому «трикутнику влади» були вкрай напруженими. Гетьман Павло Скоропадський у своїх «Спогадах» досить скептично оцінив тогочасне міське самоврядування. Він сприймав Київську думу як занадто «російську» за складом та недієву за суттю. Гетьман зазначив: *«Міські міста... були налаштовані до крайності вороже до самої ідеї українства. Вони жили минулим, ігноруючи реальність нової держави»* . Скоропадський вважав, що гласні (депутати) Думи перебували в ідеологічній полоні «єдиної та неподільної Росії» і займалися політиканством замість практичного порятунку міського господарства. [1, с. 158–161; 4, с.84-92]

На чолі цього опозиційного органу стояв міський голова Євген Рябцов. Його постать стала символом боротьби за муніципальну автономію. Найгучніший конфлікт спалахнув у квітні 1918 року, коли німецьке командування видало наказ про запровадження німецьких військово-польових судів над цивільними особами. Євгеній Рябцов від імені Думи висловив різкий протест, називаючи це грубим порушенням суверенітету. Цей конфлікт продемонстрував, що Дума не була готова миритися з прусською моделлю управління, де військовий наказ стояв вище цивільного закону. [1, с. 192-194; 2, с. 345-347; 9, с.10]

Мовна та соціальна дистанція між сторонами була величезною. Дума розмовляла переважно російською або українською, німці — лише німецькою. У цій ситуації ключовою фігурою став перекладач. Це створювало простір для маніпуляцій у господарських питаннях: від реквізиції коней та фуражу до оренди приміщень. Часто міська управа дізнавалася про нові «повинності» вже за фактом їхнього виконання німецькими патрулями. Водночас потрібно визнати, що мешканців міста та і для самого міста німецький гарнізон фактично заповнив вакуум влади. Їхня присутність створила ілюзію стабільності, так званий «гетьманський спокій». Для пересічного киянина німецький патруль був гарантією того, що його майно не буде експропрійоване, хоча ця стабільність трималася лише на іноземних багнетах, а не на авторитеті місцевої влади. [1, с. 216-218; 9, с.11]

Найстрашнішим іспитом для системи управління цього «трикутника влади» стало літо 1918 року. За невеликий проміжок часу відбувся просто неймовірний каскад подій. Катастрофа на Звіринці 6 червня 1918 року. Вибухи артилерійських складів стали шоком для міста. Статистика трагедії була жахливою: повністю знищено близько 900 будинків, понад 200 осіб загинули, а кількість поранених перевищила 1000 осіб. Матеріальні збитки склали колосальну суму — понад 50 мільйонів карбованців. У цій ситуації німецький гарнізон, що налічував 30–40 тисяч солдатів, став вирішальним фактором. Саме німецькі інженерні частини локалізували вогнища вибухів, поки управа на чолі з Євгенієм Рябцовим організовувала пункти харчування та житло для біженців. [1, с. 216-218; 2, с.274-276; 9, с.11]

Ще одним випробуванням для німців відбулась подія, що розпочалася вдень 23 червня 1918 року. Мова йде про Велику пожежу на Подолі. Вогонь виник у районі Житнього ринку та через сильний вітер миттєво поширився на сусідні вулиці, охопивши значну частину нижнього міста. Німецьке командування, яке на той час фактично контролювало порядок у місті, виявилося абсолютно не готовим до специфіки щільної дерев'яної забудови району. Головною несподіванкою для союзників стала критична нестача води та несправність міського водогону, що зробило їхню сучасну пожежну техніку майже марною. Німецькі військові намагалися зупинити стихію шляхом підриву сусідніх будівель для створення розривів, проте швидкість поширення вогню через вітер нівелювала ці зусилля. Вузькі та захаращені вулиці нижнього міста паралізували рух німецьких підрозділів, які звикли до широких європейських проспектів і чіткої координації. Для німців стало відкриттям, що пожежа в Києві — це не просто займання окремого будинку, а вогняний шторм, який миттєво перекидається через щільні дерев'яні садиби та двори-колодязі, тому складна топографія Подолу та паніка серед місцевого населення завадили окупаційній адміністрації налагодити чітку логістику гасіння. Стихія лютувала кілька днів, а її наслідки місто відчувало ще тривалий час. У підсумку, попри залізну дисципліну та наявність фахівців, німці були змушені безпорадно спостерігати, як стихія знищує стратегічні склади та ще сотні будинків киян. [1, с. 216-218; 2, с.274-276; 9, с.11]

Вбивство командувача групою армій «Київ» генерал-фельдмаршала Германа фон Ейхгорна 30 липня 1918 року стало шоком для німецького керівництва, оскільки воно відбулося в самому центрі міста серед білого дня. Теракт, здійснений есером Борисом Донським за допомогою бомби, продемонстрував німцям, що їхня влада в Україні є вкрай крихкою, а безпека – ілюзорною. Смерть Ейхгорна спричинила стан стратегічної розгубленості: німецьке командування не розуміло, як реагувати на такий зухвалий виклик без повної ескалації конфлікту з населенням. Хоча окупаційна адміністрація відповіла репресіями та посиленням військово-польових судів, це не дало відповіді на питання про подальшу доцільність перебування військ в Україні. Для німців залишалося загадкою, як ефективно підтримувати режим гетьмана Скоропадського в умовах зростаючого підпільного опору. Ця подія фактично

стала початком кінця німецького спокою в Києві, посіявши серед офіцерства сумніви щодо успіху всієї східної кампанії. [1, с. 248-252; 2, с.288-291;3, с. 512-515;4, с.245-250; 5 с.16; 6, с.453; 7, с.280]

Листопад 1918 року став точкою зламу. Після революції в самій Німеччині ситуація дзеркально перевернулася. Вчорашні «вчителі дисципліни» почали створювати солдатські ради (*Soldatenräte*) і масово розпродавати зброю та амуніцію на київських ринках за безцінь. Тепер уже Міська дума була змушена благати німців залишатися на постах, щоб не допустити погромів перед вступом військ Директорії. [4, с.310-315;8, с.228 9, с.16]

Київська епопея німців 1918–1919 рр. – це історія про те, як професійна армія намагалася «виправити» життя великого міста за власними лекалами. Це був унікальний випадок, коли окупант одночасно виступав і визволителем, і вищим адміністратором. Дії німецької адміністрації в Києві не були випадковими експромтами, а вкладалися в концепцію організації "східного простору", пізніше описану Гансом фон Сектом, де німецька воєнна машина розглядалася як єдиний дієвий інструмент впорядкування хаотичного пост-революційного ландшафту Проте, врешті-решт, іноземна воєнна машина була поглинута хаотичною енергією української революції, довівши, що без міцного місцевого самоврядування будь-який імпортований «порядок»на багнетах є тимчасовим.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / голов. ред. Я. Пеленський. Київ ; Філадельфія : Смат, 1995. 493 с.

2. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920) : в 4-х ч. 2-ге вид. Мюнхен : Українське Видавництво, 1969. 624 с.

3. Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали : у 2 т. / упоряд. Р. Пиріг та ін. ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Темпора, 2015. Т. 1. 792 с.

4. Пиріг Р. Відносини України і Німеччини в період Гетьманату Павла Скоропадського / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Інститут історії України, 2011. 366 с.

5. Гай-Нижник П. Київська міська дума та управа в 1917–1919 рр.: правовий статус та муніципальна діяльність. Гілея: науковий вісник. 2013. Вип. 75. С. 13–18.

6. Лупандін О. Німецька окупація України 1918 р. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2010. Т. 7 : Мл–О. С. 453–455.

7. Мараєв В. Україна, 1918. Хроніка подій. Київ : Темпора, 2020. 296 с.

8. Київ у дні революції та окупації (1917–1920) : зб. наук. пр. / під ред. В. Коробської. Київ : Видавець Олег Філюк, 2003. 248 с.

9. Федорова Л. З історії київського самоврядування: міський голова Євген Рябцов. Краєзнавство. 2012. № 3. С. 9–17.

ПОЛІТИКА ЕКОНОМІЧНОГО ТИСКУ НА СЕЛЯНСТВО ТА ЇЇ АГРАРНІ НАСЛІДКИ В УКРАЇНІ (1932–1933)

Левченко Аліна
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
магістрантка
Науковий керівник: **Крупеня Ірина Миколаївна,**
кандидат політичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин
та методики навчання історичних дисциплін
СумДПУ ім. А.С. Макаренка

Події 1932–1933 років в Україні становлять одну з найбільш трагічних та складних сторінок світової історії, де державна політика була свідомо спрямована на руйнацію соціальної та економічної структури цілого народу. Економічний тиск на українське селянство в цей період не був випадковим наслідком управлінських помилок, а являв собою системно вибудувану архітектуру примусу, що поєднувала фіскальні, юридичні та адміністративні інструменти. У межах політики форсованої індустріалізації, здійснюваної за рахунок аграрного сектору, радянська влада трансформувала хлібозаготівлі на інструмент державного примусу й терору, що спричинило системну деградацію сільськогосподарського виробництва та масштабну демографічну катастрофу.

На межі 1920-х та 1930-х років радянське керівництво на чолі з Йосипом Сталіним остаточно відмовилося від механізмів Нової економічної політики на користь моделі «великого перелому». Ця стратегія передбачала суцільну колективізацію та ліквідацію приватного сектору на селі, що розглядалося як необхідна умова для мобілізації ресурсів на потреби важкої промисловості та військово-промислового комплексу. Україна, як головна житниця СРСР, опинилася в центрі цих трансформацій, ставши основним донором для сталінської модернізації.

Постанова ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 14 грудня 1932 р. фактично створила правову основу для ретельно спланованої та здійсненої у січні–червні 1933 р. масштабної кампанії насильства проти українського селянства. Його знищення, здійснюване найжорстокішим способом – через штучно організований голод, – супроводжувалося оновленням місцевого управлінського апарату та політикою «деукраїнізації». Це дає підстави розглядати ці події як геноцид українського селянства, який упродовж кількох місяців призвів до загибелі мільйонів людей [2, с. 10].

Прагнучи забезпечити індустріалізацію за рахунок сільського господарства, більшовицьке керівництво намагалося перетворити хліб на валюту для закупівлі за кордоном техніки, обладнання та залучення інженерних кадрів. Водночас радянська влада виявилася неготовою до проведення колективізації: бракувало досвідчених організаторів і керівників колгоспів, а також кваліфікованих аграрних спеціалістів, здатних забезпечити ефективне

виробництво. Рівень механізації новостворених господарств залишався низьким, а селяни не мали матеріальної мотивації до праці. Крім того, недостатнім було кадрове забезпечення районних партійних і радянських органів та сільських рад, на які покладалася ключова роль у розвитку аграрного сектору [2, с. 11].

Документ Президії Харківської губернської комісії колективізації та колегії районного комітету інформує про серйозні збої в підготовці до весняного посіву 1932–1933 років у населених пунктах Люботинського куста, зокрема в Пісочині, Яловенковому, Коротичі та Манченковому. Основною причиною відставання у заходах щодо підготовки сівби комісія називала не лише недостатню мобілізацію колгоспників та слабку партійну роботу, але й відсутність системної боротьби з «класово-чуждими елементами», які, за висновком ревізорів, проникли до керівних органів колгоспів і перешкоджали виконанню директив центральної влади. У ряді господарств виявлено кілька десятків колишніх куркулів, які, на думку комісії, проводили в колгоспах власну «кулацьку політику», що мало безпосередній негативний вплив на ефективність господарських робіт [3, с. 843].

Найбільш відомим та жорстоким елементом політики економічного примусу стала постанова ЦВК і РНК СРСР від 7 серпня 1932 року «Про охорону майна державних підприємств, колгоспів і кооперації за зміцнення суспільної (соціалістичної) власності». У народі цей акт отримав назву «закон про п’ять колосків» або закон «7–8».

Після ухвалення 7 серпня 1932 року «закону про п’ять колосків» швидко проявилася тенденція до масового заведення кримінальних справ у народних судах, особливо в обласних, та масового винесення розстрільних вироків. При цьому принцип соціально-класової спрямованості закону систематично порушувався: серед засуджених опинилися не лише куркулі, а й середняки та бідняки, причому у деяких районах на 120 «розстрільних справ» припадало лише 20 куркулів. Так, у Кадіївському районі Донецької області з 138 засуджених куркулями були лише 21 особа. Наркомат юстиції УСРР назвав таку практику «механічним застосуванням закону» і 14 вересня 1932 року видав розпорядження, у якому зобов’язав суди враховувати обставини справ, зокрема: чи злочин вчинено вперше, чи має він споживацький характер та чи вкрадено незначну суму, що фактично суперечило суворій, «драконівській» суті закону [7, с. 18-19].

13 вересня 1932 року до закону була видана таємна інструкція, яка вимагала від судових органів застосовувати розстрільні статті до «куркулів» без будь-яких вагань. Це легалізувало вбивство на місці без належного слідства. До охорони полів та ешелонів із зерном залучалися озброєні загони ОДПУ, які мали право розстрілювати «крадіїв» безпосередньо в полі. Навіть діти, які збирали колоски на переораних полях, підпадали під дію цього закону.

Від цього моменту політика економічного тиску та ізоляції куркулів трансформувалася у цілеспрямовану стратегію його фізичного знищення. У науковій літературі виокремлюють кілька ключових чинників цієї кампанії: економічний – експропріація майна та фінансових ресурсів куркулів на користь

державного бюджету та колгоспного будівництва; соціальний – відмежування куркульства від основної маси селянства; політичний – ліквідація «дрібного сільського буржуа» як перешкоди на шляху до формування комуністичного суспільства та забезпечення масового залучення селян до колгоспної системи; психологічний – конструювання в суспільній свідомості образу «ворога народу» в особі куркулів і так званих «підкуркульників» [6, с. 257].

Одним із найбільш специфічних та жорстоких інструментів Голодомору став режим «чорних дошок». Згідно з постановою від 6 грудня 1932 року, цей режим передбачав повну економічну та адміністративну блокаду сіл та районів, які злісно саботували хлібозаготівлі.

Щоб змусити селян здавати недостаючий хліб до плану, комісія вдавалася до жорстоких репресій: до суду притягали партійних і радянських керівників, голів колгоспів, рядових колгоспників та одноосібників, яких штрафували завищеними нормами, конфісковували майно та нерухомість. План здачі хліба доводили до кожного двору, і його мусили виконувати навіть після повного виконання норми. Колгоспи, що не досягали запланованих показників, заносили на «чорну дошку» й піддавали економічній блокаді, доки шляхом вилучення останнього не виконували норму, незважаючи на масову смертність селян. У листопаді – грудні 1932 р. у Вінницькій області на «чорні дошки» потрапили всі колгоспи восьми районів, а обласне й районне керівництво навіть розпускало існуючі колгоспи, оскільки одноосібників змушували здавати більше хліба. Проте навіть за цих нелюдських заходів план хлібоздачі в листопаді 1932 – січні 1933 рр. повністю не виконали [4, с. 86].

Спогади очевидців Голодомору 1932–1933 рр. відображають надзвичайні страждання українського селянства та психологічну травму, завдану масовим голодом. У розповідях, таких як свідчення Клавдії Чепіль, детально описуються сцени реквізицій продовольства: чужаки та навіть окремі сільські жителі обшукували домівки, шукали залишки їжі, застосовували погрози і фізичний примус, при цьому матері змушені були спостерігати, як у дітей відбирають останнє, а гинучі від голоду люди втрачали здатність до опору. Свідчення Анастасії Кутової підкреслюють послідовність людських втрат: першими помирали чоловіки, потім діти, а останніми жінки, і водночас з фізичним виснаженням відбувалася деградація психіки, коли люди «переставали бути людьми». Такі спогади показують не лише механізм голодної смерті, а й морально-психологічну катастрофу, викликану репресивною політикою радянської влади, що перетворювала простих селян на об’єкти насильства та свідків трагічної втрати людяності [5, с. 58].

Головним трагічним наслідком колективізації, на думку М.Ф. Юрія, було не стільки руйнування сільського господарства, що перевищувало збитки від майбутньої Другої світової війни, скільки закріплення архаїчних форм праці, що блокувало впровадження прогресивних інновацій. Колгоспники, подібно до кріпаків у дореволюційні часи, були змушені відпрацьовувати визначену кількість «трудоднів», яка постійно зростала, а їхня оплата була вкрай низькою – річний заробіток колгоспника дорівнював двомісячному заробітку наймита, який ще отримував харчування від господаря. Селяни забезпечувалися хлібом у

кількості, близькій до голодової норми, а у багатьох колгоспах – навіть нижчою. Праця перетворилася на обов'язок без будь-якої компенсації, і за своєю суттю мало відрізнялася від праці в'язнів концентраційних таборів [1, с. 7].

Політика 1932–1933 років завдала непоправної шкоди матеріально-технічній базі та біологічним ресурсам сільського господарства. Колективізація, підкріплена репресіями, призвела до деградації виробничого циклу, яку не вдалося подолати протягом наступних десятиліть. Замість інтенсифікації відбувалася «архаїзація» праці. Колективізація не принесла обіцяної механізації: машинно-тракторні станції (МТС) були нечисленними, техніка часто виходила з ладу через брак запчастин та низьку кваліфікацію кадрів. У результаті сільське господарство України за рівнем продуктивності відкотилося до показників початку століття.

Таким чином, Голодомор 1932–1933 років не лише зруйнував економічні засади розвитку України на тривалий період, а й спричинив глибоку та довготривалу демографічну й психологічну травму, наслідки якої залишаються відчутними й у сучасності. Утвердження командно-адміністративної моделі господарювання в сільській місцевості було досягнуте ціною безпрецедентної за масштабами людської трагедії, що докорінно змінила соціокультурний ландшафт українського села та визначила подальшу траєкторію розвитку нації. Усвідомлення механізмів, які зумовили ці процеси, є принципово важливим для глибшого розуміння історичного шляху України та подолання тоталітарної спадщини в аграрній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурдін М. Правові засади та соціальні наслідки колективізації земельних відносин у період сталінського тоталітаризму. *Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень*. 2016. Т. 1, № 2. С. 3–9.

2. Голодомор 1932–1933 років в Україні: злочин влади – трагедія народу : док. і матеріали / ред.: В. І. Марочко та ін. Київ : Генеза, 2008. 504 с.

3. Національна книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні : книга / ред.: Л. Б. Ровчак, В. В. Аннопольська, М. Є. Черняк. Харків : Золоті сторінки, 2018. 1024 с.

4. Нікілєв О. «Великий перелом»: колективізація і голодомор в Україні у вимірі стосунків влади і селянства. *Український селянин*. 2025. № 36. С. 82–103.

5. Орлова Т. Українська селянка за умов колективізації та Голодомору: історіографічний аналіз. *Етнічна історія народів Європи*. 2009. № 28. С. 55–64.

6. Петренко В. Колективізація та розкуркулення (1929-1933 рр.): політикоправовий аспект. *Освіта, наука і практика: інноваційні підходи до вирішення глобальних викликів* : Тези доп. учасників Міжнар. науково-практ. конф., м. Вінниця, 30 квіт. 2025 р. Вінниця, 2025. С. 255–259.

7. Романець Н. «Закон про п'ять колосків»: особливості застосування в Україні. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2011. № 5 (79). С. 17–22.

АНТИКОРУПЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА НОВІТНІХ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ

Чалий Микита
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент 3 курсу
Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

На сучасному етапі розвитку української державності стратегічним пріоритетом є реформування та адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Визначальним поштовхом для цього стало набуття Україною у червні 2022 року статусу кандидата на членство в ЄС, що висунуло нові вимоги до якості функціонування інститутів правосуддя [5, с. 110]. Однією з ключових передумов інтеграційного поступу є забезпечення незалежності, прозорості та ефективності судової системи, яка має стати фундаментом верховенства права [4, с. 61]. У цьому контексті особливого історико-правового значення набуває проблема викорінення корупції у судовій владі, оскільки вона безпосередньо впливає на стійкість демократичного устрою та рівень суспільної довіри до держави.

Корупційні прояви в судовій системі є деструктивним чинником, що перешкоджає реалізації конституційних прав і свобод громадян. Ризики ухвалення несправедливих рішень та порушення принципу рівності перед законом дискредитують правосуддя і гальмують економічний розвиток [1, с. 29]. Оскільки в Україні правосуддя здійснюється виключно судами, модернізація їхньої діяльності є пріоритетним напрямом державної політики. Важливим кроком у цьому напрямі стало ухвалення у 2022 році Антикорупційної стратегії на період до 2025 року, яка визначила системний підхід до подолання корупційних ризиків у сфері судочинства [2].

Дієвим механізмом забезпечення доброчесності суддівського корпусу є уніфікація судової практики та впровадження прозорих процедур добору кадрів. Створення єдиних підходів до застосування законодавства мінімізує можливості для зловживань та зміцнює принцип правової визначеності [4, с. 63]. Крім того, визначальну роль у новітній історії антикорупційної боротьби відіграє функціонування спеціалізованої інфраструктури: Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС) [3, с. 16].

Створення та розвиток Вищого антикорупційного суду стало знаковим етапом реформи, що дозволило забезпечити професійний розгляд справ щодо корупції. Практика діяльності цього органу за останні роки свідчить про якісну зміну стандартів правосуддя та підвищення ефективності притягнення винних

до відповідальності [3, с. 19]. Водночас результативність антикорупційної політики залежить від зміцнення процесуальної незалежності цих інституцій та їхньої злагодженої взаємодії [5, с. 116].

Отже, протидія корупції в судовій системі є невід'ємним елементом демократичної трансформації України та обов'язковою умовою її вступу до Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтенка Ю.М. Європейська практика боротьби з корупцією: досвід для України в рамках євроінтеграційних процесів. *Науковий журнал «Політикус».* 2022. (2-4). С. 29–33.

2. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» від 20.06.2022 № 2322-IX.

3. Корнієнко О.О. Вплив права Європейського Союзу на конституційну систему України: антикорупційний аспект. *Legal Bulletin*. 2025. С. 16–22. https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-17-C2

4. Передерій О.С. Проблематика реформування вітчизняної судової системи в умовах активізації європейської інтеграції України (теоретико-правовий аспект). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія: Право 2022. Вип. 72. Ч. 1. С. 61–66. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.10

5. Політова А.С. Протидія корупції в Україні як вимога європейської інтеграції. *Нове українське право.* Спецвипуск. 2022. 6(2). С. 110–117. DOI: https://doi.org/10.1093/bjs/znac333

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КРОЛЕВЕЦЬКОЇ КЕРАМІКИ ВІД ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Литвиненко Максим

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

студент 2 курсу

Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна,

доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Гончарство належить до найдавніших видів господарської діяльності людства. Цей промисел пройшов тривалий шлях еволюції, зберігши свою автентичність до наших днів. Актуальність теми зумовлена необхідністю систематизації знань про регіональні гончарні осередки Лівобережної України.

Перші археологічні свідчення керамічного виробництва на теренах Кролевеччини датуються IX–X ст. Вироби, знайдені на давньоруському городищі поблизу с. Воргол, мають ознаки тогочасних технологічних стандартів, проте вони є радше епізодичними знахідками [1, с. 7]. Систематичні відомості про розвиток гончарства в регіоні поновлюються лише з XV ст.

У XV–XVII ст. на Чернігівщині сформувалася мережа потужних гончарних осередків, серед яких виділялися Ічня, Городня, Короп, Ніжин, Олешня, Кролевець та Шатрищі. Економічний поштовх розвитку Кролевця надало отримання містом Магдебурзького права у 1644 році. Це сприяло переходу від

домашнього ремесла до цехової організації праці, хоча гончарство значною мірою залишалося спадковою родинною справою.

Документальні джерела підтверджують юридичне закріплення прав ремісників. Зокрема, у заповіті М. Поповича від 9 вересня 1684 року зазначено: «після моєї смерті діти мої мають право вільно займатися кравецьким та кушнірським ремеслом».

Аналіз цього документа свідчить про глибоку інтегрованість ремісничих родин у цехову систему, де право на професійну діяльність успадковувалося та захищалося юридично. Цеховий устрій передбачав сувору звітність та сплату податків для захисту від конкуренції з боку «патричів» (позацехових майстрів). У цехових книгах фіксувалися внески за «єднання цеху» та «визволку» (завершення навчання) учня, що супроводжувалося внесками до «братської скриньки» та організацією спільного частування для старшини цеху [4, с. 161].

Природні ресурси краю, зокрема поклади червоної та сірої глини в річищі р. Реть, сприяли спеціалізації гончарного цеху Поповичів на виготовленні ужиткового посуду: горщиків, мисок, глечиків та куманців. Вироби Кролевеччини відповідали стилістиці Лівобережної України того часу. Технологічний цикл тривав від 30 до 40 днів, включаючи етап формування, тижневу сушку та подальше декорування.

Майстри використовували особливий підхід до оздоблення, поєднуючи природну текстуру місцевої глини з гармонійним розписом. Поряд із авторськими техніками застосовувався традиційний полив'яний розпис. Після випалу вироби набували характерного світло-цегляного (із сірої глини) або теракотового (із червоної глини) відтінків [2, с. 567].

Важливим осередком гончарства було також село Мутин, де розроблялися родовища сірої глини. Мутинська кераміка відрізнялася від кролевецької за технікою декорування: замість розпису тут переважало гравіювання (ритування). Майстри наносили геометричні візерунки за допомогою гострих предметів (паличок, цвяхів). Найчастіше така техніка зустрічалася на «задимленому» (чорному) посуді.

Сучасна музейна колекція регіону представлена переважно виробами 1920–1930-х років. Морфологічні ознаки цих предметів (мисок, глечиків, кахлів) є типовими для південно-східної частини Лівобережжя: широка, приземкувата форма із заокругленим тулубом, невисокими вінцями та вузьким денцем. Технологічно це теракотові вироби з ангобним розписом або полив'яні екземпляри, оздоблені штампованими відбитками [3, с. 47].

Окремої уваги заслуговують «носатки» XVIII ст. – посудини з носиком та вушком, а також теракотовий свічник межі XIX–XX ст. Свічник має складну трубчасту конструкцію з конусоподібною основою, прикрашену концентричними лініями, що демонструє високий рівень пластичної майстерності кролевецьких гончарів.

Отже, гончарні традиції Кролевеччини є невід'ємною частиною культурного ландшафту України, що потребує подальшого вивчення та популяризації як живий символ народної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білинський О. Городище скіфського часу біля с. Воргол. *Кролевеччина від давнини до сьогодення:* матеріали четвертої науково-практичної конференції: доповіді та повідомлення. м. Кролевець, 20 вересня 2013. С. 4–11. URL: https://archaeology.knu.ua/home/images/pdf_doc/terpil_mutyn_2013.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
2. Ликова О.Г. Роль музею у формуванні української культурної керамології. *Сіверщина в історії України*. 2016. Вип. 9. С. 566–570. URL: https://nz-hlukhiv.com.ua/wp-content/uploads/sivershuna/sivershuna_2016.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
3. Сержант Л. До питання про історію гончарства Кролевця (за матеріалами музейних колекцій і досліджень чернігівського гончарства Є. Спаської. *Кролевеччина від давнини до сьогодення:* матеріали четвертої науково-практичної конференції: доповіді та повідомлення. м. Кролевець, 20 вересня 2013. С. 42–47. URL: https://archaeology.knu.ua/home/images/pdf_doc/terpil_mutyn_2013.pdf (дата звернення: 30.03.2026).
4. Щербина С.В. Гончарні цехи Північного Лівобережжя у другій половині XVII – XVIII ст. *Сіверщина в історії України*. 2011. Вип. 4. С. 160–163. URL: https://nz-hlukhiv.com.ua/wp-content/uploads/sivershuna/sivershuna_2011.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ПІДПИСАННЯ БРЕСТ-ЛИТОВСЬКОГО МИРНОГО ДОГОВОРУ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Шепет Дмитро
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студент 1 курсу
Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

Метою цього дослідження є комплексний аналіз причин та наслідків підписання Брест-Литовського мирного договору, що має ключове значення для розуміння процесу становлення української державності та виявлення довгострокових результатів цієї події для країни.

Вирішальним чинником, що спонукав делегацію Української Народної Республіки до участі в переговорах у Бресті-Литовському, стало критичне становище новоствореного національного уряду та стрімкий наступ більшовицьких військ на Київ. Цим дипломатичним кроком керівництво УНР намагалося не лише отримати офіційне міжнародне визнання, а й заручитися необхідною військово-політичною підтримкою Центральних держав у протистоянні з більшовицькою агресією [3].

Україна розглядалася у стратегічних планах Німеччини передусім як вагома противага росії, яка, попри фактичне припинення активних воєнних дій,

залишалася потенційним геополітичним ворогом. Для Берліна та його союзників підписання миру з УНР отримало назву «хлібного миру», оскільки воно відкривало шлях до налагодження взаємовигідних торговельно-економічних відносин та забезпечувало доступ до продовольчих ресурсів. Окрім економічного аспекту, договір з Україною створював для держав Четверного союзу дієві механізми політичного тиску на Раднарком РСФРР [1].

Згідно з досягнутими домовленостями, Україна фактично перетворювалася на важливу продовольчу базу для Центральних держав та перспективний ринок збуту промислових товарів. Попри те, що на момент повернення делегації з Бреста-Литовського ще тривав процес звільнення українських територій об'єднаними німецько-українськими військами, Рада Міністрів УНР уже 14 березня 1918 р. видала наказ про створення спеціальної комісії з товарообміну. Основним завданням цього органу було детальне опрацювання економічних аспектів договору та сприяння його практичній реалізації. До складу комісії увійшли досвідчені політичні діячі, провідні економісти та юристи, зокрема М. Порш (голова), Г. Остапенко, К. Мацієвич та П. Феденко-Чопівський.

26 березня 1918 р. комісія розпочала інтенсивні переговори з представниками Німеччини та Австро-Угорщини щодо практичного впровадження статті VIII договору. Ця стаття передбачала необхідність здійснення до 31 липня поточного року обміну надлишками найважливішої сільськогосподарської та промислової продукції для покриття нагальних потреб сторін. На початковому етапі переговорів виникли суттєві суперечності, зумовлені вимогами Німеччини щодо надмірних обсягів поставок у надто стислі терміни, що пояснювалося складною внутрішньою ситуацією в самій Німецькій імперії. Зі свого боку, представники УНР прагнули забезпечити виконання зобов'язань без шкоди для економічного розвитку України, наполягаючи на вигідних умовах експорту. Дискусії щодо обсягів та термінів поставок тривали до 13 квітня, після чого сторони підписали низку додаткових угод, параметри яких переважно задовольняли інтереси обох учасників процесу [2].

Паралельно з економічним треком, уряд УНР 12 лютого звернувся до Німеччини з офіційним проханням про військову допомогу для боротьби з більшовицькими силами. Таке звернення було цілком вигідним для Берліна, оскільки давало змогу повернути Раднарком за стіл переговорів військовим шляхом. На той час більшовицьке керівництво свідомо затягувало підписання миру, маніпулюючи гаслом «ні війни, ні миру». У результаті цих домовленостей 19 лютого 1918 р. на всьому фронті від Балтики до Волині розпочався масштабний наступ німецьких військ, що докорінно змінило військово-політичну ситуацію в регіоні [3].

Отже, підписання Брест-Литовського мирного договору стало для Української Народної Республіки стратегічним кроком, зумовленим критичною необхідністю міжнародного визнання та військової підтримки в умовах більшовицької агресії. Цей договір не лише зафіксував суб'єктність України на світовій арені, а й перетворив її на ключовий геополітичний чинник у планах Центральних держав, які вбачали в УНР «хлібний мир» та противагу

російському впливу. Попри складні економічні переговори, під час яких українська комісія намагалася захистити національні інтереси від надмірних вимог Німеччини, угода дозволила стабілізувати ситуацію та відновити контроль над територіями завдяки залученню союзних військ. Положення Брест-Литовського мирного договору стали вирішальним інструментом у боротьбі за збереження української державності, надавши уряду УНР реальні важелі для дипломатичного та військового протистояння в умовах Великої війни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дацків І.Б. Українсько-німецькі відносини в контексті Брест-Литовської конференції 1918 р. *Проблеми всесвітньої історії*. 2023. No 1(21). http://doi.org/10.46869/2707-6776-2023-21-3

2. Ляшенко О., Дацків І. Зовнішньоекономічні відносини України з Німеччиною та Австро-Угорщиною 1918 р. *Наукові записки:* Серія «Історія». 88–94. URL: https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/1936/1736

3. Майоров М. Перший мир у Великій війні. До 100-річчя Брест-Литовського договору. *Історична правда.* 13 лютого 2018. URL: https://www.istpravda.com.ua /columns/2018/02/13/152067/

ГЕОІНФОРМАЦІЙНІ СИСТЕМИ ТА 3D-МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ СІВЕРЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Тимошенко Владислав, Мельнишина Ангеліна
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
студенти 1 курсу
Науковий керівник: Мінченко Марина Василівна,
доктор філософії, старший викладач
кафедри історії, правознавства та методики навчання
Глухівський НПУ ім. О. Довженка

В умовах повномасштабного вторгнення можливість подорожувати країною та відвідувати історичні пам’ятки є обмеженою. У цьому контексті особливого значення набуває застосування цифрових технологій для збереження й популяризації культурної спадщини. Використання інтерактивних цифрових мап, геоінформаційних систем та 3D-моделювання дає змогу формувати цифрові колекції історичних об’єктів, які стають доступними для широкої аудиторії в мережі Інтернет незалежно від географічного розташування користувачів. Ці технології забезпечують надійну фіксацію інформації про архітектурні пам’ятки, сприяють стимулюванню внутрішнього туризму та зростанню зацікавленості вітчизняною історією.

Мета цієї статті полягає у висвітленні того, як інтерактивні тематичні карти та геоінформаційні системи (ГІС) допомагають у популяризації історико-

культурної спадщини України та сприяють розвитку туризму. На конкретних прикладах розглянуто поєднання традиційних історичних досліджень із сучасними технологічними методами для представлення пам'яток мовою, зрозумілою сучасному користувачеві. Такий підхід має допомогти у створенні туристичних маршрутів, що охоплюють різні періоди історії нашої країни. У роботі також проаналізовано вимоги до створення карт, які були б інформативними та зручними для громадян, і наведено приклади їхнього успішного застосування.

Геоінформаційні системи (ГІС) – технології, що дозволяють збирати, зберігати, аналізувати та відображати дані, пов'язані з конкретними географічними локаціями. Вони інтегрують картографічну основу з різноплановою інформацією: текстами, цифрами, фотографіями та відеоматеріалами. Це дає змогу створювати інтерактивні моделі місцевості, які, на відміну від паперових аналогів, постійно оновлюються [4, с. 6–8]. Сьогодні ГІС широко застосовують у міському плануванні, екологічному моніторингу, контролі за природними ресурсами та управлінні транспортними мережами. Завдяки ГІС можна аналізувати просторові процеси, виявляти зв'язки між об'єктами та планувати розвиток територій на основі супутникових знімків, статистики й архівних документів [4, с. 11–12].

Особливу роль ГІС відіграють у вивченні та демонстрації культурної спадщини України. Вони допомагають створювати інтерактивні мапи з позначенням важливих, зокрема вже втрачених чи покинутих історичних місць та археологічних об'єктів. Наразі саме цифровізація дозволяє поєднувати історію з інноваціями: створення віртуальних 3D-турів дає можливість не лише переглянути архівні фото, а й буквально «прогулятися» об'єктом он-лайн. Це викликає інтерес навіть у тієї аудиторії, яка раніше не цікавилася історією. До того ж такі карти спрощують планування подорожей, оскільки містять дані про інфраструктуру: готелі, ресторани, транспорт і контакти гідів. Доповнення маршрутів аудіогідами та відеореконструкціями робить відвідування пам'яток значно доступнішим, а система зворотного зв'язку від туристів дозволяє постійно вдосконалювати ці сервіси.

Прикладом успішної реалізації таких ідей є проєкт Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка «Глухівщина крізь століття: цифрова колекція пам'яток історії й архітектури». У його межах на основі архівних креслень і фотографій створюються 3D-моделі як існуючих, так і втрачених об'єктів, наприклад, Трьох-Анастасіївської церкви та Спасо-Преображенського собору з його дзвіницею, знищеною в 1920–1930-х роках [5]. Поєднання цих моделей з інтерактивними картами відкриває нові можливості для туризму, дозволяючи користувачам детально вивчати архітектуру та планувати комплексні маршрути регіоном [1; 2].

Досвід науковців Глухова тісно пов'язаний з іншими ініціативами на Сіверщині, зокрема в м. Чернігові. Проєкт «Чернігів – місто легенд» використовує ГІС для створення мережі інформаційних точок із QR-кодами, що надають миттєвий доступ до архівних планів і 3D-панорам безпосередньо під час прогулянки історичним Дитинцем. Паралельно з цим Національний

заповідник «Чернігів Стародавній» здійснює лазерне сканування об’єктів національного рівня, створюючи точні цифрові «еталони» Антонієвих печер та Єлецького монастиря. Такі моделі є критично важливими для майбутньої реставрації у разі фізичного пошкодження пам’яток. Важливий внесок робить і волонтерська ініціатива «Дерев’яне мереживо Чернігова», яка через краудсорсинг наповнює базу даних зразками унікальної дерев’яної архітектури, формуючи цілісну цифрову екосистему Північного Лівобережжя [3].

Для того щоб такі системи були ефективними, вони мають відповідати низці вимог: забезпечувати точну геолокацію, містити якісний історичний контент, бути адаптованими для мобільних пристроїв та мати зручну функцію GPS-навігації [6, с. 281–285].

Отже, впровадження ГІС, інтерактивних карт і 3D-моделювання є потужним інструментом збереження культурного коду України. Це робить історію живою та доступною, стимулює внутрішній туризм і гарантує збереження пам’яті про наші цінності навіть у найскладніші часи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глухівські пам’ятки оцифрують: створять 3D-моделі існуючих і втрачених споруд. *Глухів.City*. 2023. 24 жовтня. URL: https://hlukhiv.city/articles/431241/gluhivski-pamyatki-ocifruyut-stvoryat-3d-modeli-isnuyuchih-i-vtrachenih-sporud

2. Глухівщина крізь століття: цифрова колекція пам’яток історії й архітектури. URL: https://hlukhivspadok.gnpu.edu.ua

3. Павленко Л. А. Геоінформаційні системи: навчальний посібник. Харків: ХНЕУ, 2013. 260 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0054239.pdf?utm_source

4. Про національну інфраструктуру геопросторових даних: Закон України від 13.04.2020 № 554-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text

5. Сіверщина в історії України: зб. наук. пр. Глухів; Київ, 2022. Вип. 15. 384 с. URL: https://nz-hlukhiv.com.ua/nashi-vidannya/sivershhina-v-istoriyi-ukrayini

6. Сосса Р.І. Історія картографування території України : підручник. Київ: Либідь, 2007. 336 с. URL: https://archive.org/details/sossa2007

ПРО АВТОРІВ

Артемова Людмила Вікторівна, завідувачка науково-дослідного відділу, Національний заповідник «Глухів» (м. Глухів, Україна)

Бабенко Дмитро Володимирович, аспірант 2-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Базуріна Тетяна Анатоліївна, консультант, Комунальна установа «Центр професійного розвитку педагогічних працівників» Глухівської міської ради Сумської області, учитель української мови і літератури, спеціаліст ІІ категорії, Глухівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №3 Глухівської міської ради Сумської області (м. Глухів, Україна)

Валюх Олександр Михайлович, аспірант 2-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Вдовиченко Георгій Валерійович, доктор філософських наук, доцент кафедри української філософії та культури філософського факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (м. Київ, Україна)

Власенко Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Навчально-наукового інституту права, Сумський державний університет (м. Суми, Україна)

Голуб Анжеліка Анатоліївна, аспірантка 3-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія, асистент кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, декан соціально-гуманітарного факультету, Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль, Україна)

Гончарова Ольга Сергіївна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (м. Харків, Україна)

Грегірчак Дмитро Богданович, кандидат політичних наук, завідувач навчально-виробничої практики, Відокремлений структурний підрозділ «Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету» (м. Мукачево, Україна)

Гриценко Андрій Петрович, доктор педагогічних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання, директор Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Гриценко Віталій Андрійович, магістрант 64-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Гуданич Наталія Миколаївна, доктор філософії, старший викладач кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського» (м. Одеса, Україна)

Доброносова Юлія Дмитрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та педагогіки, Національний транспортний університет (м. Київ, Україна)

Довжинський Володимир Степанович, аспірант спеціальності В9 «Історія та археологія», Західноукраїнський національний університет (м. Тернопіль, Україна)

Загалевич Валентина Леонідівна, викладач суспільних дисциплін, Відокремлений структурний підрозділ Кам'янець-Подільський фаховий коледж Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (м. Кам'янець-Подільський, Україна)

Заремська Іванна Мечиславівна, кандидат філологічних наук, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Кириченко Микола Олексійович, доктор філософії, професор, дійсний член (академік) Національної академії наук вищої освіти України, Заслужений працівник освіти України, ректор Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, (м. Київ, Україна)

Коляда Ігор Анатолійович, доктор історичних наук, професор кафедри методології та методики навчання суспільних дисциплін, Заслужений працівник освіти України, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)

Корнєєва Людмила Леонідівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри української мови, літератури, культурології та журналістики, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

Кривенок Богдан Васильович, студент 14-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Крижанівський Віталій Михайлович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, правознавства та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна), провідний науковий співробітник відділу давніх актів, Центральний державний історичний архів України (м. Київ, Україна)

Крупеня Ірина Миколаївна, кандидат політичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії, міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Кубрак Олег Вікторович, старший викладач кафедри правосуддя та філософії, Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)

Кулібова Ярослава Володимирівна, аспірантка 3-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Кущ Ярослав Миколайович, аспірант кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (м. Суми, Україна)

Лебідь Андрій Євгенійович, доктор філософських наук, професор кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет (м. Суми, Україна)

Левченко Аліна Віталіївна, магістрантка 051 групи Навчально-наукового інституту історії, права та міжнародних відносин, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

Листопад Наталя Леонідівна, кандидат педагогічних наук, викладач дошкільних дисциплін Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж» (м. Одеса, Україна)

Листопад Олексій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського» (м. Одеса, Україна)

Литвиненко Максим Миколайович, студент 24-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Малюжко Богдан Олексійович, аспірант 2-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Мардарова Ірина Костянтинівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені Костянтина Ушинського» (м. Одеса, Україна)

Мартинова Ірина Станіславівна, кандидат історичний наук, доцент, завідувач кафедри історії України, Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди (м. Харків, Україна)

Мацука Вікторія Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та фінансів, Маріупольський державний університет (м. Київ, Україна)

Мельнишина Ангеліна Віталіївна, студентка 14-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Мінченко Марина Василівна, доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового

інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Мірошниченко Надія Олександрівна, кандидат педагогічних наук, вчений секретар, Національний заповідник «Глухів» (м. Глухів, Україна)

Мозговий Іван Павлович, доктор філософських наук, професор кафедри психології та суспільно-гуманітарних наук, Приватний заклад вищої освіти «Міжнародний європейський університет» (м. Київ, Україна)

Мончак Олександр Володимирович, аспірант, Український державний університет імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)

Оліцький В'ячеслав Олександрович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка (м. Суми, Україна)

П'ятаченко Сергій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, Сумський державний університет (м. Суми, Україна)

Петренко Наталія Миколаївна, доктор філософії, старший викладач кафедри історії, правознавства та методики навчання Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Петрова Наталія Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, заступник декана факультету історії та філософії з наукової роботи, Одеський національний університет імені Іллі Мечникова (м. Одеса, Україна)

Печена Анжела Володимирівна, науковий співробітник науково-дослідного відділу, Національний заповідник «Глухів» (м. Глухів, Україна)

Поляков Едуард Володимирович, аспірант 3-го року навчання спеціальності В9 Історія та археологія Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Потапенко Ірина Сергіївна, кандидат філологічних наук, науковий співробітник, Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології імені Максима Рильського НАН України (м. Київ, Україна)

Прокопчук Віктор Степанович, доктор історичних наук, професор кафедри історії, правознавства та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Просяник Сергій Володимирович, учитель історії, основ правознавства та громадянської освіти (І категорія, старший вчитель), керівник гуртка, Баницький навчально-виховний комплекс: дошкільний навчальний заклад-загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів Глухівської міської ради Сумської області (м. Глухів, Україна)

Рибалка Олексій Костянтинович, аспірант 2-го року навчання, А-43/ФЛ групи, факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, Сумський державний університет (м. Суми, Україна)

Риженко Ганна Вікторівна, старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку ННІМП, аспірант кафедри публічного управління та

адміністрування, радник ректора Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України (м. Київ, Україна), афілійований дослідник кафедри політології Лінеуського університету (м. Кальмар, Швеція)

Рижко Діана Ігорівна, учениця 8 класу Комунальний заклад «Науковий ліцей імені Анатолія Лигуна» Кам'янської міської ради (м. Кам'янське, Україна)

Романюк Іван Миронович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, Україна)

Світич Катерина Сергіївна, учитель історії, Комунальний заклад «Науковий ліцей імені Анатолія Лигуна» Кам'янської міської ради (м. Кам'янське, Україна)

Семешин Едуард Володимирович, незалежний дослідник (м. Ромни, Україна)

Тарапон Оксана Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, завідувач науково-дослідного відділу нематеріальної культурної спадщини, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав» (м. Переяслав, Україна)

Тимошенко Владислав Віталійович, студент 14-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Тищенко Костянтин Олексійович, студент 34-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Ткаченко Марія Юріївна, магістрантка 65-ІА групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Федоров Владислав Ігорович, студент 34-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Харламов Михайло Іванович, доктор історичних наук, професор кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України (м. Черкаси, Україна)

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародних організацій та дипломатичної служби, ННІ міжнародних відносин, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Заслужений працівник освіти України, член правління Наукового товариства історії дипломатії та міжнародних відносин (м. Київ, Україна)

Чайка Сергій Вікторович, студент 26-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Чалий Микита Віталійович, студент 34-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії, правознавства та методики навчання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Швидун Михайло Васильович, аспірант кафедри історії і культури України та спеціальних історичних дисциплін, Університет Григорія Сковороди в Переяславі (м. Переяслав, Україна)

Шевель Анжеліка Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент кафедри правосуддя та філософії, Сумський національний аграрний університет (м. Суми, Україна)

Шепет Дмитро Сергійович, студент 16-І групи Навчально-наукового інституту філології та історії, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (м. Глухів, Україна)

Шкурко Антоній Миколайович, аспірант, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)

Електронне наукове видання

«Глухівські історико-філософські читання»

Випуск 3

Збірник наукових праць за матеріалами
ІІІ Всеукраїнської інтернет-конференції
16 квітня 2026 року
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка